

**ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ
ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ**

**Η ΚΑΘΟΔΟΣ
ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Γ. Δ. ΖΕΥΓΩΛΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1978

ΕΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

«ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ»

Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ

Μέ απόφαση τής Έλληνικής Κυβερνήσεως τά διδακτικά
βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυκείου τυπώ-
νονται ἀπό τόν Ὁργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βι-
βλίων καὶ μοιράζονται Δ ΩΡΕΑΝ.

1948
ΣΟΗ
ΚΑΡ

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

«ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ» Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Γ.Δ. ΖΕΥΓΩΛΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1978

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένας άπό τούς πιό ενδρυόδοντες και τούς πιό γνωστούς δήμους της άρχαιας Αττικῆς ήταν ή Έρχιά, πού δρισκόταν στη θέση τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Σπάτα. Άπ' αὐτὸν τό δῆμο καταγόταν, ἐκτός ἀπό τὸν περίφημο ωητοφοδιδάσκαλο Ἰσοκράτη, και ὁ ἰστορικός συγγραφέας Ξενοφῶν. Γιά τῇ γέννησῃ τοῦ δέν μποροῦμε νά μαλήσουμε μέ δεβαιότητα, γιατί οἱ γνῶμες τῶν ἐρευνητῶν διαφέρουν. Τό πιθανότερο, πάντως, εἶναι πώς γεννήθηκε γύρω στό 427 π.Χ. Τόν πατέρα τοῦ ἔλεγαν Γρύλλο και φαίνεται πώς ἀνήκε στήν τάξη τῶν ἄνδρων ιππέων. Γι' αὐτό ή μόρφωση τοῦ Ξενοφώντα ήταν ἐκείνη πού ταίριαζε στήν κοινωνική τον προέλευση, δηλαδή ἐκείνη πού ἔπαιρνε ἑνα παιδί εὔπορης και ἀριστοκρατικῆς οἰκογένειας. Εἶχε δασκάλους τό φιλόσοφο Σωκράτη, τόν Πρόδικο τόν Κεῖο και, ἵσως, τόν Ἰσοκράτη. Ή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη εἶχε ὀπωσδήποτε ἐπίδραση στή διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ξενοφώντα, πού ξεχώριζε γιά τήν εὐθύτητα, τήν εὐσέβεια και τήν καλοσύνη του. Άποτέλεσμα τῆς ἴδιας διδασκαλίας εἶναι και ή πρακτική ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων πού τόν χαρακτηρίζει, ἀντίθετα πρός τή φιλοσοφική τάση τοῦ Πλάτωνα. Αὐτή ή βαθιά ἐπίδραση τοῦ δασκάλου εἶχε κάμει τόν Ξενοφώντα νά τοῦ εἶναι ἀφοσιωμένος και νά τόν ἀγαπᾶ σ' ὅλη τον τή ζωή.

Τή γυναικά τοῦ ἰστορικοῦ τήν ἔλεγαν Φιλησία. Άπ' αὐτήν ἔχαμε δυό γιούς. Τόν ἔνα τόν ὀνόμασε Γρύλλο, ἀπό τόν πατέρα του, τόν ἄλλο Διόδωρο, ἀπό τή μητέρα τον τή Διοδώρα. Καί οἱ δυό γιοί του κατατάχτηκαν στό ἀθλητικό ἱππικό και πολέμησαν στή μάχη τῆς Μαντίνειας (362 π.Χ.), ὁ μεγάλος μάλιστα, ὁ Γρύλλος, σκοτώθηκε σ' αὐτήν. Όταν ἔφεραν στόν Ξενοφώντα τήν εἰδηση πώς ὁ γιός του ἔπεσε στή μάχη, δέν ταράχτηκε καθόλου ούτε ἔχασε τήν ψυχραίμα του, παρά, ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Διογένης ὁ Λαερτιος, εἶπε: «Ἡδειν θυητὸν γεγεννηκώς»· δηλαδή «τό ηξερά πώς ὁ γιός μου ἦταν θυητός».

Ο Ξενοφῶν ἀκολούθησε, σάν ἀπλός ἴδιωτης, τήν ἐκστρατεία

Καταγωγή
και μόρ-
φωση τοῦ
Ξενοφώντα.

Η οἰκογενει-
ακή του κα-
τάσταση.

Η δράση του.

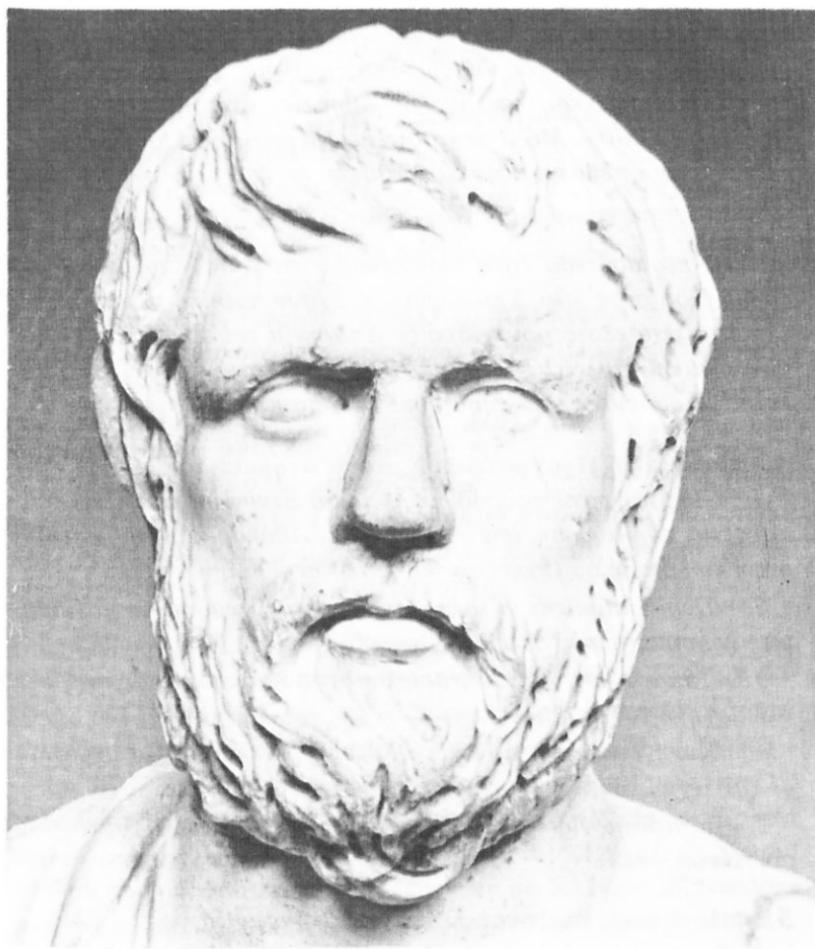
πού δργάνωσε ὁ Κύρος ἀπό τή σατραπεία τον ὡς τά βάθη τῆς Ἀσίας, διεκδικώντας τήν ἔξονσία τοῦ περσικοῦ κράτους. Μετά δικαὶος ἀπό τή μάχη πού ἔγινε στά Κούναξα, τό θάνατο τοῦ Κύρου καί τή δολοφονία τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν, οἱ Ἑλλήνες μισθοφόροι, πού εἶχαν πάρει μέρος σ' αὐτή τήν ἐπιχείρηση, δρέθηκαν σέ μια χώρα ἐχθρική καί ἀλέραντη, χωρίς ἀρχηγούς. Ἐχοντας τότε ἐπικεφαλῆς τῶν Ξενοφώντα, πού διακοίθηκε γιά τή στρατηγική του δεξιοτεχνία, κατόρθωσαν νά σωθοῦν καί νά φτάσουν στόν Εὔξεινο Πόντο, ὑστερό ἀπό πολλές, κοινές προσπάθειες, μόχθους κι ἀγῶνες. Σέ λίγο τόν δρίσκομε νά πολεμᾶτονς Πέρσες τῆς Ἀσίας μέ τόν Ἀγησίλαο καί τέλος τούς συμπατριώτες του Ἀθηναίους στήν Κορώνεια (394 π.Χ.), μέ τόν ἴδιο Σπαρτιάτη διασιλιά.

ΟΞενοφῶν
ἔξορίζεται.

Οἱ Ἀθηναῖοι κατηγόρησαν τό συγγραφέα ἐπί λακωνικοῦ δηλαδή πώς ἀγαποῦσε τοὺς Λακεδαιμόνιους καί τοὺς ὥφελησε, καί γι' αὐτό τόν καταδίκασαν σέ ἔξογία. Τήν ἀγάπην τούς καί τήν ἐξυπηρέτησή του στούς Σπαρτιάτες τήν ἔδειξε, σύμφωνα μ' αὐτήν τή γνώμη, μέ τό νά παραδώσει στό Θίδωνα τούς Ἑλλήνες μισθοφόρους, ὑστερό ἀπό τή σωτηρία τούς καί τόν ἐρχομό τούς στόν Εὔξεινο, καθώς καί μέ τό νά πολεμήσει στήν Κορώνεια ἐνάντια στούς συμπολίτες του. Ἄλλοι δικαὶοι παραδέχονται πώς ή καταδίκη του σέ ἔξογία διφείλεται μονάχα στό διτί εἰχε παρακολούθησε τήν ἐκστρατεία πού ἀναφέραμε παραπάνω. Καί τούτο, γιατί ἔτοι ἐξυπηρέτησε τόν Κύρο, πού οἱ Ἀθηναῖοι τόν θεωροῦσαν ἐχθρό τούς, ἐπειδή εἶχε διηθήσει τούς Σπαρτιάτες στόν Πελοποννησιακό πόλεμο.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι παραχώρησαν στόν ἔξόριστο Ξενοφώντα κτήματα στό Σκιλλούντα τῆς Τοιμηνίας. Ἐκεῖ ἔμεινε εἰκοσι χρόνια περίπου καί πέρασε τήν πιό ἡρεμη περίοδο τῆς ζωῆς του. Ὅστερα πῆγε στήν Κόρινθο, ὅπου ἔμεινε ὡς τό θάνατό του (355 π.Χ.).

Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκτιμοῦσαν πολύ τόν ἰστορικό, παρ' ὅλο πού τόν εἶχαν ἔξορίσει. Κι αὐτό, γιατί ἦταν γνωστή ἡ ψυχική του ἀντερεότητα καί μεγάλη ἡ φήμη πού ἀπόχησε ἀπό τή δράση τού στήν Ἀσία κι ἀπό τό πνευματικό του ἔργο. Γιά νά καταλάβομε

Προτομή του Ξενοφώντα, ἔργο του 4ου αι. π.Χ. (Ρωμαϊκό άντιγραφο. Μαδρίτη, Μουσεῖο Πράσατο).

τήν ύπόληψη πού είχαν στόν Ξενοφώντα οί συμπολίτες του, ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε ἕνα σημεῖο ἀπό τή διογραφία του, πού τήν ἔχει γράψει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος: «Φησὶ δὲ Ἀριστοτέλης ὅτι ἐγκώμια καὶ ἐπιτάφιον Γρύλλον μνήσοι ὅσοι συνέγραψαν, τὸ μέρος καὶ τῷ πατῷ χαριζόμενοι». Δηλαδή «ὁ Ἀριστοτέλης λέει πώς

εγραφαν πάρα πολλοί ίμινώντας τό γενναῖο θάνατο τοῦ Γούλλου, δῆκι μονάχη ἐπειδή τοῦ ἀξέξε, ἄλλα καὶ γάρ χάρη τοῦ πατέρα του». Μετανιωμένοι, λοιπόν, οἱ Ἀθηναῖοι ἀποφάσισαν νά τόν ξαναφέρουν πίσω. Μά ὁ συγγραφέας φαίνεται πώς προτίμησε νά μείνει καὶ νά πεθάνει στήν Κόρινθο.

Τό ἔργο τοῦ
Ξενοφώντα.

Τά περισσότερα ἔργα τοῦ Ξενοφώντα γράφτηκαν τότε πού ζοῦσε ἔξοριστος στό Σκιλλούντα κι ἔχοντα ποικίλο περιεχόμενο. «Αν ἀπ' ἀντά ἐξαιρέσουμε δινό («Ἀπολογία τοῦ Σωκράτους» καὶ «Ἀθηναίων Πολιτεία») πού δέ θεωροῦνται γνήσια, τά ὑπόλοιπα μποροῦμε νά τά χωρίσουμε στίς παρακάτω κατηγορίες:

A. Διατριβές ἡ Πραγματείες. Σ' αὐτές ἀνήκουν τά:

1. «Πόροι ἡ περὶ προσόδων», διπού ὁ Ξενοφῶν προτείνει τρόπους γιά τήν αὔξηση τῶν ἐσόδων τῆς Ἀθήνας καὶ τήν καλυτέρη φεψη τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν πολιτῶν.
2. «Περὶ ἵππικῆς»· σ' αὐτό περιέχονται συμβονλές καὶ ὁδηγίες χρήσιμες στούς ἵππεis.
3. «Ἴππαρχικός», διπού παρέχονται γνώσεις ἀπαραίτητες γιά τόν ἀρχηγό τοῦ ἵππικοῦ.
4. «Κυνηγετικός»· περιέχει διάφορες πλήροφορίες, σχετικές με τήν τέχνη τοῦ κυνηγιοῦ.
5. «Λακεδαιμονίων Πολιτεία», διπού ὑμνεῖται τό σπαρτιατικό πολίτευμα.

B. Φιλοσοφικοί διάλογοι. Σ' αὐτούς ἀνήκουν τά:

1. «Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σωκράτους»· ἐδῶ ὁ Ξενοφῶν προσπαθεῖ νά ἀνατρέψει τήν κατηγορία πού διατύπωσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατά τοῦ δασκάλου του, διτάχα διλάφτει τούς νέους κι εἶναι ἀσεβής, γιατί πιστεύει σ' ἄλλους θεούς κι δῆκι σέ κείνους πού λατρεύει ή πόλη. Ἀναφέρεται ἐτοι ἀναλυτικά στή διδασκαλία τοῦ Σωκράτη, μέ ἀποτέλεσμα νά μᾶς παρουσιάσει δική τον εἰκόνα γι' αὐτόν.
2. «Συμπόσιον Φιλοσόφων», διπού γίνεται συζήτηση γιά τήν δομοφοιά καὶ τόν ἔφωτα.
3. «Ἱέρων»· ὁ διάλογος αὐτός εἶναι σχετικός μέ τή διοικητική

τέχνη γενικά καί εἰδικότερα τή συμπεριφορά τοῦ ἀρχοντα πρός τοὺς ἀρχόμενους.

4. «Οἰκονομικός»· σ' αὐτὸν ὁ Ξενοφῶν μιλάει γιά τή γεωργία καί τή διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ.

Γ'. Έγκώμια. Έδω ἀνήκει τό ἔργο «Ἀγησίλαος», πού ἀποτελεῖ ὑμνο στὸν ὁμώνυμο Σπαστιάτη βασιλιά.

Δ'. Μυθιστόρημα. Τέτοιο εἶναι ἡ «Κύρον Παιδεία», πού παρουσιάζει τό πρότυπο ἀρχηγοῦ, σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Ξενοφώντα, στηριγμένη στὶς διδασκαλίες τοῦ Σωκράτη.

Ε'. Ιστορικά. Σ' αὐτά ἀνήκουν τά:

1. «Ἐλληνικά», ὅπου συνεχίζεται ἡ ιστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀπό τό 411 π.Χ., πού τή σταμάτησε ὁ Θουκυδίδης, ὡς τό 404 π.Χ., καί ἀκολούθει ἐξιστόρηση τῶν κατοπινῶν γεγονότων ὡς τή μάχη τῆς Μαντίνειας.

2. «Κύρον Ἀνάβασις»· σ' αὐτήν ὁ Ξενοφῶν ἀφηγεῖται πρῶτα τήν ἐκστρατεία πού ἔκαμε ὁ Κύρος, γιός τοῦ δασιλιατοῦ Περσῶν Δαρείου, γιά νά πάρει τό θρόνο ἀπό τόν ἀδερφό τού τόν Ἀρταξέρξη, κι ἔπειτα τήν ἐπιστροφή τῶν Μυρίων.

«Ἀνάβασις» ὀνομάζεται ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου, γιατί οἱ στρατιῶτες πορεύονταν ἀπό τά δυτικά παράλια τῆς Ἀσίας στό ἐσωτερικό της, δηλαδή ἀπό χαμηλότερη περιοχή σέ ψηλότερη. Μύριοι (= δέκα χιλιάδες) λέγονταν οἱ Ἑλληνες μισθοφόροι πού πήγαν μαζί μέ τόν Κύρο στήν ἐκστρατεία. Στήν πραγματικότητα ἦταν παραπάνω ἀπό δέκα χιλιάδες, τούς ὀνομάζει ὁμως ὁ συγγραφέας ἔτοι γιά νά στρογγυλέψει τόν ἀριθμό.

Τό ἔργο τοῦτο χωρίζεται σέ ἑπτά μέρη. Στά δυό πρῶτα ὁ ιστορικός μᾶς μιλάει γιά τόν τρόπο πού ἔγινε ἡ συγκέντρωση τοῦ στρατοῦ, γιά τήν πορεία ὡς τά Κούναξα, τή μάχη πού ἔγινε ἐκεῖ κοντά καί τίς δυσκολίες πού συνάντησαν οἱ Ἑλληνες ὑστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Κύρου καί τή σφαγή τῶν στρατηγῶν τους. Στά ὑπόλοιπα πέντε μᾶς ἀφηγεῖται τήν κάθοδον, δηλαδή τό γνωσμό τῷ Μυρίων, πού ἀποτελεῖ καί τό κύριο περιεχόμενο τοῦ ἔργου.

«Κύρον
Ἀνάβασις»

Σημασία.

Περιεχόμενο.

Τό διδύλιο του αὐτό ό Ξενοφῶν τό ἔφερε στό φῶς δχι μέ τό δνομά του, ἀλλά μέ τό φευδώνυμο Θεμιστογένης ὁ Συρακόσιος. Αὐτό τό ἔκαμε πιθανότατα γιά δνό λόγους. Πρώτα πρώτα γιά νά μπορέσει νά τό παρουσιάσει ἐλεύθερα στήν Ἀθήνα, ἀπ' όπου ό ἴδιος είχε ἔξοριστεī. Κι ἔπειτα γιατί φοβόταν μήπως οί ἀναγνώστες ἀμφισθητήσουν τά ίστορούμενα, ἔπειδή θά σκέφτονταν πώς ό συγγραφέας, πού ἦταν ταυτόχρονα και πρωταγωνιστής, ἵσως τά ἀφηγεῖται ἔξογκωμένα, μέ σκοπό τήν προσωπική του προδολή και ἡρωοποίηση. Πάντως, μέ τό νά χοησιμοποιήσει φευδώνυμο, ἔδωσε ἀφορμή νά δημιουργήθουν πολλές συζητήσεις, σχετικές μέ τή γνησιότητα τοῦ ἔργου. Δέ μένει δμως καμιά ἀμφιδολία πώς είναι δικό του, ἀφοῦ δέν ἀναφέρεται ἀπό τούς ἀρχαίους δνομά Θεμιστογένης.

Ἡ «Κύρου Ἀνάθασις», γραμμένη μέ σαφήνεια και παραστατικότητα, ἀποτελούσε πάντα ἑνα εὐχάριστο ἀνάγνωσμα. Τό ὑφος τῆς τό χαρακτηρίζει ἀπλότητα και χάρη, δπως συμβαίνει και μέ ἄλλα ἔργα τοῦ Ξενοφώντα, πού γι' αὐτό οἱ ἀρχαῖοι τόν ἀποκλούσαν ἀττικὴν μέλισσαν ἡ ἀττικὴν μοδισσαν.

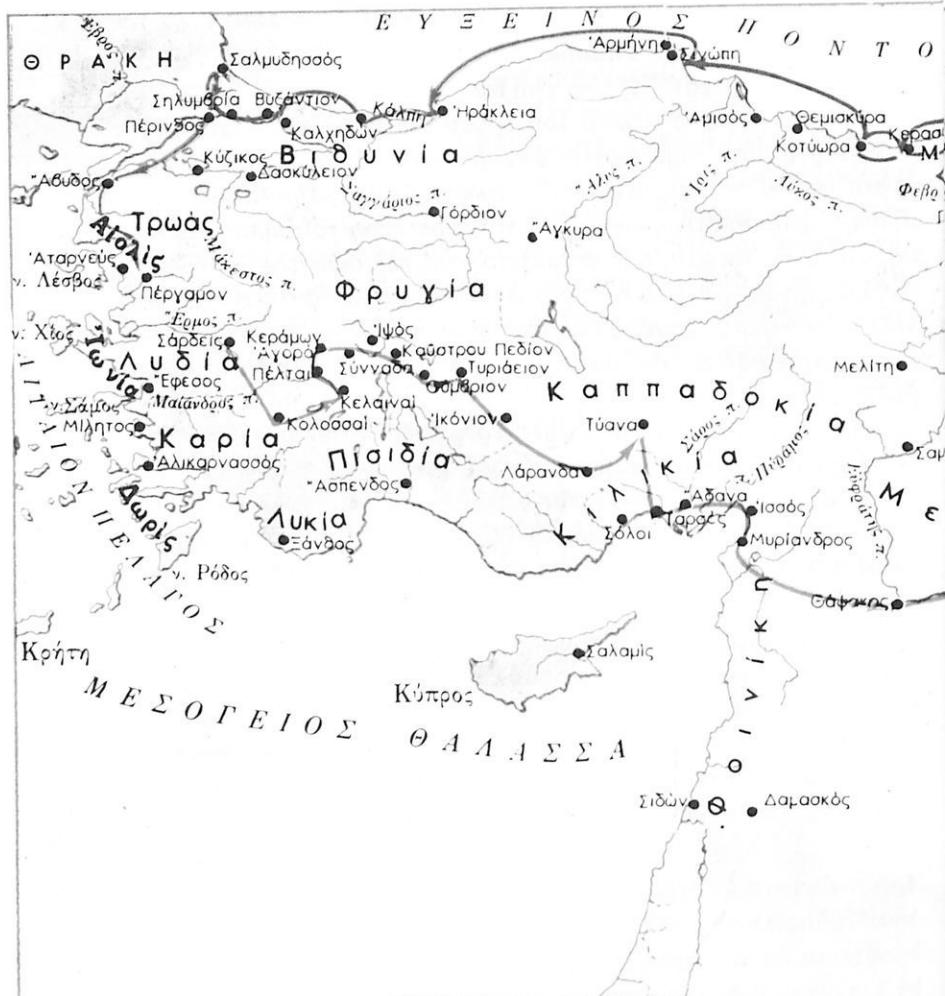
Ἐκτός δμως ἀπ' αὐτά τό διδύλιο ἔχει μεγάλη ἀξία και γιά τή μελέτη τῆς πολεμικῆς τέχνης και τακτικῆς. Ἀπ' αὐτή τήν ἀποψη ὠφελήθηκαν διαδάξοντάς το ό Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Σκιτίων ὁ Ἀφρικανός και πολλοί ἄλλοι. Ἀπό τούς νεώτερους ό Γάλλος στρατηγός Φεδριέ συνήθιζε νά λέει σέ κείνους πού θαύμαζαν τήν ἰδιοφυΐα του σή στρατηγική τακτική: «Δάσκαλο είχα τόν Ξενοφώντα, κανέναν ἄλλο».

Ἄλλα, τό σπουδαιότερο, μέσα σ' δλόκληρο τό ἔργο είναι διαχυτή ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ξενοφώντα, γεμάτη εὐσέβεια, είλικρδινεια και ἀνθρωπιά. Δέν είναι σπάνια σ' αὐτό και τά παραδείγματα ἀπλῶν στρατιωτῶν πού διακρίνονται γιά τό θάρρος και τή γενναιότητά τους, καθώς κι οι περιπτώσεις ἄλλων πού δέ διστάζονται, μέ δικό τους κίνδυνο, ν' ἀγωνιστοῦν γιά τή σωτηρία τοῦ συνόλου. Χαρακτηριστικοί είναι κι οι ἐλεύθεροι διάλογοι ἀνάμεσα σέ ἀρχοντες και ἀρχόμενους, κάθε φορά πού δρίσκονται σέ κρίσιμες περιστάσεις ἡ όποτε ἀναζητοῦν τρόπους ἐνέργειας, γιά τήν ἀποτελεσματική ἀντιμετώπιση δύσκολων προβλημάτων. Συναντοῦμε ἀκόμα στίς σελίδες τοῦ διδύλιου τήν αἰώνια νοσταλγία

τοῦ Ἑλληνα καὶ τὸν ἀκατάλυτο δεσμό τον μὲ τὴ θάλασσα, πού ἀποκορυφώνεται στήν παροιμιώδῃ ἐπιφώνηση τῶν Μνώων, μόλις ἀντίκρισαν τὸν Εὐξείνο Πόντο.

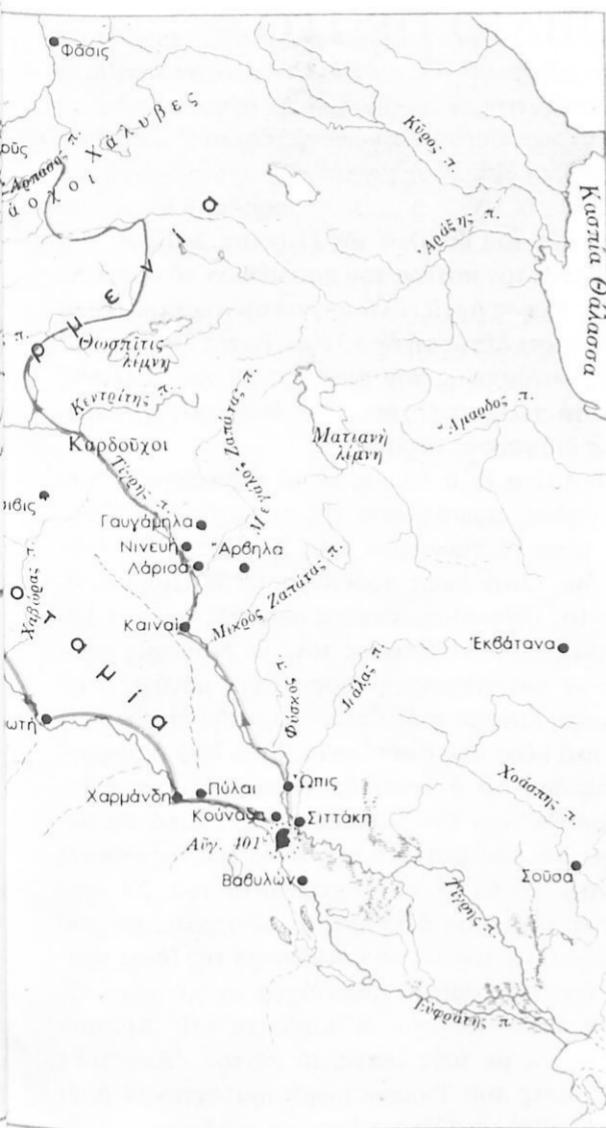
Γιά δόλα αντά ἡ μελέτη τοῦ ἔργου διδάσκει, σμιλεύει τούς χαρακτῆρες καὶ δημιουργεῖ ψυχικές ἀρετές. Μᾶς μαθαίνει, πρῶτα πρῶτα, ν' ἀγαποῦμε τὸν ἄνθρωπο. Κι ἡ ἀγάπη αντή εἶναι σίγουρα ἡ βασικότερη ἀρχή, γιά τὴν ἐπιτέλεση τοῦ προορισμοῦ μας στή ζωή. Ἐπειτα, μᾶς συνειδητοποιεῖ τὴν ἀξία τῆς ὁμόνοιας καὶ μᾶς ἐπισημαίνει τὰ δλέθρια ἀποτελέσματα τῆς ἀπειθαρχίας. Μᾶς ὑπογορεῖει ἐπίσης κάθε τόσο τὴν τόλμη, τὴν καρτερία καὶ τὴν ἀγωνιστικότητα, διαιωνίζοντας ἔτσι ζηλευτά γνωρίσματα τῆς φυλῆς μας. Μᾶς σφυρηλατεῖ, τέλος, τὴν εὐθύνητη καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια, πού εἶναι ἀπό τίς ὑψηλότερες ἀνθρώπινες ἀρετές.

Μποροῦμε νά πούμε, λοιπόν, πώς ἡ «Κύρου Ἀνάβασις», εἰδικότερα στό τμῆμα πού περιγράφεται ἡ κάθοδος τῷ Μνών, κρίνεται κατάλληλη νά διαπλάσει τίς νέες γενιές, ἀποτελώντας ἄριστο μορφωτικό μέσο ὅχι μονάχα γιά τά Ἑλληνόπουλα, ἀλλά καὶ γιά τούς νέους ὀλούν τοῦ πολιτισμένου κόσμου.

Η ΑΝΑΒΑΣΗ ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ ΚΑΙ Η ΚΛΟΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΥΡΙΩΝ

← Κύρου άνάβαση   ↗ μάχη
 ← Κάθοδος τῶν Μυρίων (χάραξη τῆς πορείας διά μέσου τῆς Αρμενίας συμφωνα μὲ τοὺς Lehmann - Haupt, Beck κ.ά.)

Χάρης πού δείχνει τήν πορεία τοῦ Κύρου ἀπό τις Σάρδεις ὡς τά Κούνιαξ, καθώς καὶ τό δρόμο πού ἀκολούθησαν οἱ Μύριοι στήν ἐπιστροφή τους.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Ἀρταξέρξης, γιός τοῦ βασιλιά τῆς Περσίας Δαρείου τοῦ Β', διαδέχτηκε στὸ θρόνο τὸν πατέρα του πού πέθανε τὸ 405 π.Χ. Ο ἀδελφός του ὅμως Κύρος ἀρχίζει νά συγκεντρώνει στρατεύμα κυρφά, μέ σκοπό νά πάρει αὐτός τή βασιλεία. Ἐκτός λοιπόν ἀπό τοὺς στρατιῶτες τῆς σατραπείας του συναθροίζει καὶ Ἑλληνες μισθοφόρους, πού στὸ τέλος ἀνέρχονται σέ δεκατρεῖς χιλιάδες κι ἔχουν ἐπικεφαλῆς διάφορους στρατηγούς.

Τήν ἄνοιξη τοῦ 401 π.Χ. ὁ Κύρος μέ τά στρατεύματά του ξεκίνησε ἀπό τίς Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς πού ἔχουσιαζε, γιά νά πάει τάχα νά τιμωρήσει τούς Πισίδες, γιατί ἐνοχλούσαν τή χώρα του. Ὅταν ὅμως προσπέρασε τήν Πισίδια, οἱ Ἑλληνες ὑποψιάζονται τούς πρωγματικούς σκοπούς του καὶ ἀρνοῦνται νά τόν ἀκολουθήσουν. Ἐκείνος τότε μέ διάφορες προφάσεις τούς ἔπεισε νά συνέχισουν τήν πορεία καὶ μονάχα ὅταν ἔφτασαν στόν Εὐφράτη ποταμό τούς ἀποκάλυψε τήν ἀλήθεια.

Προχωροῦσαν πιά μέσα στή Βαβυλονία, ὅταν ἀπό διάφορες παρατηρήσεις κατάλαβαν ὅτι ὁ βασιλιάς Ἀρταξέρξης, πού ἔγκαιρα εἶχε πληροφορηθεὶ ἀπό τόν Τισσαφέρονη τό σκοπό τῆς μεγάλης προετοιμασίας τού ἀδελφοῦ του κι ἦταν κι ἐκείνος ἔτοιμος ἀπό καιρό, δρισκόταν κοντά μέ τά στρατεύματά του. Σέ λόγο ἔφτασε ἡ εἰδηση πώς πλησιάζει ὁ ἐχθρός κι οί στρατιῶτες τοῦ Κύρου ὑστερό ἀπό ἔξαμηνη πορεία, τό φθινόπωρο τῆς ἵδιας χρονιᾶς πού ξεκίνησαν ἀπό τίς Σάρδεις, παρατάχτηκαν γιά μάχη. Οἱ Ἑλληνες ἔπιασαν τή δεξιά πτέρυγα, οἱ βάρδαροι τοῦ Ἀριαίου τήν ἀριστερή κι ὁ Κύρος μέ τούς ἱππεῖς τό κέντρο. Ἀπό τούς ἀντίπαλους οἱ στρατιῶτες τοῦ Τισσαφέρονη παρατάχτηκαν ἀπέναντι στούς Ἑλληνες, οἱ ἄλλοι Πέρσες ἀρχηγοί συνέχεια μ' ἐκείνους, ἐνῷ ὁ βασιλιάς μέ τούς ἱππεῖς στή μέση. Στή σύγκρουση πού ἔπακολούθησε ὁ ἑλληνικός στρατός ἔτρεψε σέ φυγή τούς ἀπέναντί του. Καὶ τό ἱππικό τοῦ Κύρου νίκησε, ὁ ἴδιος ὅμως

σκοτώθηκε. Τότε δὲ Αρταξέρξης ἐνώθηκε μὲ τὸν Τισσαφέροντα καὶ στράφηκε κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ τελευταῖοι κάνουν ἐπίθεση καὶ τρέπουν σὲ φυγὴ τὰ διαδαρικά στρατεύματα, κοντά στὸ χωριό Κούναξα. "Υστερα, ἀγνοώντας ἀκόμα πώς δὲ Κύρος εἶχε σκοτωθεῖ, ἔσαναγνόισαν στίς σκηνές τους, πού στό μεταξύ τίς εἶχαν λεγεῖατήσει οἱ δάρδαροι.

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΝΑ ΥΠΑΚΟΥΣΟΥΝ
ΣΕ ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ ΚΑΙ ΝΑ ΠΑΡΑΔΩΣΟΥΝ ΤΑ ΟΙΛΑ

ΚΕΦ. 1

Ανακεγμάτισμον.

2-3

Οι Ἑλληνες πληροφορίντων το θάνατο τοῦ Κύρου.

3

Πρόταση τοῦ Κλέαρχου.

4-5

5

[Μέ πιο τρόπο συγκεντρώθηκε ἀπό τὸν Κύρο τὸ ἔλληνικὸ στράτευμα, ὅταν ἐτοίμαζε τὴν ἐκστρατεία ἐνάντια στὸν ἀδερφὸ τοῦ Ἀρταξέρξῃ, καὶ ὅσα ἔγιναν κατὰ τὴν πορεία καὶ πῶς ἔγινε ἡ μάχη καὶ πῶς ὁ Κύρος σκοτώθηκε καὶ πῶς πῆγαν οἱ Ἐλληνες στὸ στρατόπεδο καὶ κοιμήθηκαν, μέ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι πέρα γιὰ πέρα νικητές καὶ ὅτι ὁ Κύρος εἶναι ζωντανός, ὅλα ἔχουν εἰπωθεῖ στὴν προηγούμενη διήγηση].

Μόλις ἔημέρωσε, μαζεύτηκαν οἱ στρατηγοὶ καὶ ἀποροῦσαν, ποὺ ὁ Κύρος οὐτε ἔστειλε κανένα νά τους πεῖ τί ἔπρεπε νά κάμουν, οὐτε παρουσιάστηκε ὁ Ἰδιος. Ἀποφάσισαν, λοιπόν, νά συμμαζέψουν τά πράγματά τους, νά πάρουν τά ὅπλα τους καὶ νά ἀρχίσουν νά προχωροῦν, ὥσπου νά συναντηθοῦν μέ τὸν Κύρο. Ξεκινοῦσαν πιά, τῇ στιγμῇ πού ἔβγαινε ὁ ἥλιος, ὅταν ἥρθε ὁ Προσκλῆς, ὁ διοικητής τῆς Τευθρανίας, ποὺ καταγόταν ἀπό τὸ Δημάρατο τὸ Σπαρτιάτη, καὶ ὁ Γλοῦς, ὁ γιός τοῦ Ταμώ. Αὐτοί ἔφεραν τὴν εἴδηση πῶς ὁ Κύρος είχε σκοτωθεῖ κι ὁ Ἀριαῖος μαζί μέ τοὺς ἄλλους βαρδάρους είχε πάει στὸ σταθμό, ἀπ' ὅπου τὴν προηγούμενη μέρα είχαν ξεκινήσει. Αὐτός παράγγειλε νά τοὺς ποὺν πῶς ἐκείνη τὴν ἡμέρα θά τοὺς περιμένουν, ἃν πρόκειται νά πάνε, τὴν ἄλλη μέρα ὅμως είπε πῶς θά φύγει γιά τὴν Ἰωνία, ἀπ' ὅπου ἥρθε. "Οταν τ' ἄκουσουν αὐτά οἱ στρατηγοὶ καὶ τά ἔμαθαν καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες, ἔνιωσαν μεγάλη στενοχώρια. Ὁ Κλέαρχος τότε είπε αὐτά ἐδῶ: «Μακάρι να ζούσε ὁ Κύρος. Ἀφοῦ ὅμως ἔχει πεθάνει, πέστε στὸν Ἀριαῖο πῶς ἐμεῖς ἔχομε νικήσει τὸ βασιλιά καὶ κανένας πιά δέ μᾶς πολεμᾶ, ὅπως βλέπετε. Ἄν μάλιστα δέν ἐρχόσαστε σεῖς, ἐμεῖς θά κυνηγούσαμε τὸ βασιλιά καὶ τὸ στρατό του. Πάντως ὑποσχόμαστε στὸν Ἀριαῖο πῶς, ἃν ἔθει ἐδῶ, θά τὸν ἐγκαταστήσουμε στὸ βασιλικό θρόνο. Γιατί ἡ ἔξουσία ἀνήκει σέ κείνους πού νικοῦν στή μάχη». Αὐτά είπε καὶ στέλ-

νει πίσω τούς ἀγρελιοφόρους καὶ μαζί τους τὸ Χειρίσσιο τὸ Λακεδαιμόνιο καὶ τὸ Μένωνα τὸ Θεσσαλό. Γιατί αὐτό τὸ ἥθελε καὶ ὁ ἕδιος ὁ Μένων, μά καὶ συνδεόταν μὲ τὸν Ἀριαίῳ μὲ φιλία καὶ φιλοξενία.

Ἐπείνοι ἔφυγαν, ἐνῷ ὁ Κλέαρχος περίμενε. Οἱ στράτιοτες πάλι ἔξασφάλιζαν ὅπως ὅπως τὴν τροφή τους ἀπό τὰ ζωα, σφάζοντας δηλαδὴ τά βόδια καὶ τά γαϊδούρια. Γιά ξύλα χοησιμοποιούσαν, προχωρῶντας λίγο ἀπό τὸ μέρος ποὺ εἶχαν παραταχθεῖ καὶ ἔκαναν τὴ μάχη, τὰ δέλη, πού ἦταν πολλά, γιατί οἱ Ἕλληνες ἀνάγκαζαν ἐκείνους ποὺ ἀντομολούσαν ἀπό τὸ στρατό τοῦ δασιλιά νά τά βγάζουν ξέω ἀπό τίς φαρέτρες. Χοησιμοποιούσαν ἀκόμα γράξύλα καὶ ἀσπίδες φτιαγμένες μέ κλωνάρια λυγαριάς, καθώς καὶ τίς ξύλινες τίς αἴγυπτιακές. Ἀλλά ὑπῆρχαν ἐκεὶ πεταμένες καὶ ἀσπίδες ἀπό ξύλο ίτιᾶς, καθώς καὶ ἀμάξια, καὶ μποροῦσαν νά τά παίρνουν. "Ολα αὐτά χοησιμοποιώντας τα γιά ξύλα, ἔβραζαν κρέατα κι ἔτρωγαν ἐκείνη τῇ μέρᾳ.

Ήταν πιά ἡ ὥρα πού ἡ ἀγροφά εἶναι γεμάτη ἀπό κόσμο, καὶ ἔρχονται ἀπό τὸ δασιλιά καὶ τὸν Τισσαφέρων ἀπεστάλμένοι. Μεγικοί ἦταν δάρδαροι, ἔνας διως ἀπ' ἀντούς, ὁ Φαλίνος, ἦταν Ἕλληνας, πού ἔτυχε νά εἶναι στήν ὑπηρεσία τοῦ Τισσαφέρων καὶ νά τὸν ἔχουν σέ μεγάλη ὑπόληψη. Γιατί ἔκανε πώς ηξερε τάχα καὶ ἡ τὴν τακτική τοῦ πολέμου καὶ τὴ γοήτη τῶν ὅπλων. Αὐτοί πλησίασαν, κάλλεσαν τοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἕλλήνων καὶ τοὺς εἶπαν ὅτι ὁ δασιλιάς, ἐπειδὴ συμβαίνει νά εἶναι νικητής καὶ νά ἔχει σκοτώσει τὸν Κύρο, στέλνει διαταρή στοὺς Ἕλληνες νά παραδώσουν τὰ ὅπλα καὶ νά πάνε στή σκηνή του, μήπως μπορέσουν καὶ πετύχουν κάτι καλό. Αὐτά εἶπαν οἱ ἀπεστάλμένοι τοῦ δασιλιά. Οἱ Ἕλληνες ἀγανάκτησαν πού τ' ἄκουσαν, ἐνῷ ὁ Κλέαρχος ἀποκρούθηκε μονάχα τούτο, ὅτι δέν ταιριάζει νά παραδίνουν οἱ νικητές τὰ ὅπλα τους. Καί πρόσθετος: «Ἐσεῖς, στρατιτοί, δώστε τὴν καλύτερη καὶ ἀξιοπρεπέστερη ἀπάντηση πού μπορεῖτε· κι ἐγώ θά γρούσω στή στιγμή». Γιατί κάποιος ἀπό τοὺς ὑπηρέτες τὸν φύρανε γιά νά παρατηρήσει τὰ βγαλμένα σπλάχνα τῶν σφαγμένων ζώων, ἐπειδὴ ἔτυχε νά θυσιάζει.

Γότε λοιπόν ἀποκρούθηκε ὁ Κλεάνωρ ἀπό τὴν Ἀρκαδία, πολὺ

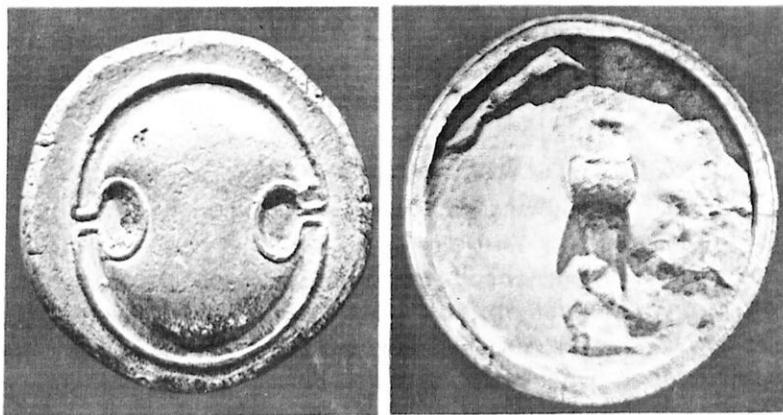
6 Προωήθεια
φαγητοῦ.

7-8

7 Ἀπεστάλμέ-
νοι τοῦ δασι-
λιά φέροντες
τίς διαταρής.

9-14

9 Ἀπαντήσοις
διαφόρων
Ἕλληνων.

ήλικιωμένος πιά, πώς πρώτα θά πεθάνουν κι υστερα θά παραδόσουν τά δπλα. Ὁ Πρόξενος δ Θηβαῖος εἶπε κατόπι: «Ἐγώ, Φαλίνε, ἔχω μάν ἀποφία· γιά ποιό λόγο μᾶς ζητάει τά δπλα δ βασιλιάς· ἐπειδή τάχα είναι νικητής ἡ μήπως τά θέλει γιά δώρα πού θά δείχνουν τή φιλία μας. Γιατί, ἂν τά θέλει σά νικητής, ποιά ἡ ἀνάγκη νά τά ζητάει καὶ δέν ἔρχεται γά τά πάρει; Ἀν πάλι θέλει νά μᾶς καταφέρει νά τοῦ τά δώσουμε, ἃς μᾶς πεῖ τί θά ἔχουν νά κερδίσουν οἱ στρατιῶτες, ἂν τοῦ κάμουν αὐτήν τή χάρη;»

11   ‘Ο Φαλίνος ἔδωσε τούτη τήν ἀπάντηση: «Ο βασιλιάς νομίζει πώς είναι νικητής, ἀφοῦ ἔχει σκοτώσει τόν Κύρο. Γιατί τώρα ποιός θά δρεθεῖ νά διεκδικήσει ἀπ’ αὐτόν τήν ἔξουσία; Ἐχει ἀκόμα τή γνώμη πώς κι ἐσεῖς εἴστε δικοί του, ἀφοῦ σᾶς κρατάει στή μέση τῆς χώρας του καὶ γύρω σας ὑπάρχουν ποτάμια ἀδιάβατα.

12   “Ἐπειτα μπορεῖ νά φέρει ἀμέτοχτους ἀνθρώπους νά σᾶς πολεμήσουν· τόσους, πού δέ θά μπορούσατε νά τούς σκοτώσετε κι ἄν σᾶς τούς ἔδινε». “Υστερα ἀπ’ αὐτόν μῆλησε δ Θεόπομπος δ Ἀθηναῖος: «Τώρα, ὅπως διλέπεις, Φαλίνε, δέ μᾶς ἔμεινε κανένα ἄλλο ἀγαθό, παρά μονάχα τά δπλα καὶ ἡ ἀνδρεία. Ἀν κρατάμε λοιπόν τά δπλα, νομίζομε πώς μποροῦμε νά χρησιμοποιοῦμε καὶ τήν παλικαιρία μας· ἂν δμως τά παραδώσουμε, ὑπάρχει κίνδυνος νά χάσουμε καὶ τή ζωή μας. Μή δάξεις λοιπόν στό μυαλό σου

Φ Τύποι στρατηγών και ἀσπίδας.

Ποδήρης ἀσπίδα, πού τὴν κρα- Φ

τάει ὁ δοηθός τοῦ πολέμουστη.

πώς θά σᾶς παραδώσουμε τά μόνα καλά πού ἔχομε· ἀντίθετα, μέ
αντά θά πολεμήσουμε νά πάρουμε και τά δικά σας».
"Οταν τ' ἀκουσεις αντά ὁ Φαλίνος, γέλασε και εἶπε: «Ἐσύ, 13
νεαρέ μου, μοιάζεις μέ φιλόσοφο και λές χαριτωμένα πράγματα.
Νά ξέρεις διμως πώς είσαι ἄμυναλος, ἂν ἔχεις τή γνώμη πώς ή πα-
λικαριά σας θά φανεῖ ἀνότερη ἀπό τή δύναμη τοῦ δασιλιά». Με- 14
ρικοί ἄλλοι δεύτεραν κάπως και, καθώς μοῦ εἶπαν, ἔλεγαν ὅτι
ὅπως ήταν ἀφοσιωμένοι στόν Κύρο, τό ἴδιο θά μποροῦσαν νά
προσφέρουν ὑπηρεσίες και στό δασιλιά, ἂν δεχόταν νά γίνει φί-
λος τους. Και ὅτι, εἴτε ηθελε νά τούς χοησιμοποιήσει κάπου ἀ-
λικού εἴτε γιά νά κάμουν ἐκστρατεία στήν Αἴγυπτο, θά τόν δοη-
θοῦσαν νά τήν ὑποτάξει.

Στό μεταξύ ἥθει ὁ Κλέαρχος και ωρτήσεις ἃν τοῦ είχαν δώσει 15
ἀπάντηση. Ὁ Φαλίνος τότε πήρε τό λόγο και εἶπε: «Απ' αὐτούς,
Κλέαρχε, δικάνεις λέει τά δικά του. Νά μᾶς πεῖς λοιπόν ἐσύ τή
γνώμη σου». Κι ἐκείνος ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ, Φαλίνε, σέ είδα μέ 16
χαρά, διπος, νομίζω, και ὅλοι οἱ ἄλλοι. Γιατί κι ἐσύ είσαι "Ἐλλη-
νας κι ἐμεῖς, δύσους διέπεις ἐδῶ. Τώρα δρισκόμαστε σέ μιά κοι-
σιμη περίσταση και γι' αὐτό σοῦ ζητοῦμε τή συμβούλη σου, τή
πρέπει νά κάμουμε γι' αντά πού μᾶς λές. Συμβούλεψέ μας λοι-
πόν, γιά δύνομα τών θεῶν, ἐκείνο πού σοῦ φαίνεται πώς είναι κα-
λύτερο και ὠφελιμότερο και πού θά σέ τιμά στίς μελλούμενες
ἐποχές. Γιατί ποτέ δέ θά πάψουν νά λένε, πώς κάποτε ἐστειλε ὁ

15-23

Τελική ἀπάν-
τηση τοῦ
Κλέαρχον.

διασιλίας τό Φαλίνο μέ διαταγή στούς "Ελληνες νά παραδώσουν τά ὅπλα τους κι ὅταν αὐτοί τοῦ ζήτησαν τή γνώμη του, τοὺς ἔδωσε τούτη δῷ τή συμβούλη. Καί ξέρεις, ὅτι ἀναγκαστικά θά 18 διαδοθοῦν στήν Ἑλλάδα οἱ συμβούλες πού θά μᾶς δώσεις». Ὁ Κλέαρχος μὲ αὐτά προσπαθοῦσε νά τόν φέρει στή δική του γνώμη, γιατί ἥθελε κι ὁ ἴδιος ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ βασιλιά νά τοὺς συμβούλεψει νά μήν παραδώσουν τά ὅπλα, γιά νά ἔχουν περιστώτερο θάρρος οἱ "Ελληνες. Ὁ Φαλίνος δῆμος ξέφυγε μέ τρόπο καί, ἀναπάντεχα γιά τόν Κλέαρχο, εἶπε: «Ἄν στίς ἀπειρες ἐλπίδες ὑπάρχει γιά σᾶς μά νά σωθεῖτε πολεμώντας τό βασιλιά, τότε σᾶς συμβούλεψεν ωνά μήν παραδώσετε τά ὅπλα. Ἄν δῆμος δέν ὑπάρχει καμιά ἐλπίδα σωτηρίας χωρίς τή θέληση τοῦ βασιλιά, τότε σᾶς συμβούλεψεν ωνά προσπαθήσετε νά γλιτώσετε μέ δροιο 19 τρόπο μπορέσετε». Ὁ Κλέαρχος ἀπάντησε σ' αὐτά: «Ἄντα λές ἑσύ. Πέξ του δῆμος ἀπό μᾶς πώς ἔχομε τή γνώμη, ὅτι ἄν εἴναι ἀνάγκη νά εἴμαστε φίλοι μέ τό βασιλιά, θά εἴμαστε πιό ἀξιόλογοι φίλοι ἄν ἔχουμε ὅπλα παρά ἄν τά παραδώσουμε σέ ἄλλον. Ἄν πάλι χρειαστεῖ νά πολεμήσουμε, καλύτερα θά πολεμοῦμε ἔχοντας 20 τά ὅπλα παρά ἄν τά παραδώσουμε σ' ἄλλον». Καί ὁ Φαλίνος εἶπε: «Ἄντα, δέδαια, θά τοῦ τά ἀνακοινώσουμε. Ἀλλά ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή νά σᾶς ποῦμε καί τοῦτα δῶ· ὅτι δηλαδή ἄν ἔσεις ἔξαρκος ουθήσετε νά μένετε σ' αὐτό τό μέρος, θά ἔχετε εἰρήνη, ἄν δῆμος προχωρήσετε ἡ διπισθοχωρήσετε, θά ἔχετε πόλεμο. Πέστε μου λοιπόν καί γι' αὐτό τί θά γίνει· θά μείνετε, δρόπτε 21 ὑπάρχει εἰρήνη, ή νά τοῦ ἀνακοινώσω ὅτι προτιμάτε πόλεμο;». 22 Ο Κλέαρχος ἀποκρίθηκε: «Ἀνάφερε του, λοιπόν, καί γι' αὐτό τό ζήτημα, ὅτι κι ἐμείς ἔχομε τήν ἴδια γνώμη μέ τό βασιλιά. «Τί σημαίνει αὐτό;» δρώτησε ὁ Φαλίνος. Κι ὁ Κλέαρχος ἀπάντησε: «Ἄν μείνοντες ἔδω, ὑπάρχει εἰρήνη, ἄν πάλι προχωρήσουμε ἡ διπισθοχωρήσουμε, πόλεμος». Έζείνος ξαναφώτησε: «Εἰρήνη ἡ πόλεμο νά τοῦ ἀνακοινώσω;». Κι ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε τά 23 ἴδια: «Εἰρήνη ἄν μείνοντες, καί πόλεμο ἄν προχωρήσουμε ἡ διπισθοχωρήσουμε». Δέν ἐφανέρωσε, δῆμος, καθαρά τί ἐπρόζειτο νά κάμει.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΑΡΙΑΙΟΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΝ
ΚΑΙ ΑΡΧΙΖΟΥΝ ΝΑ ΜΕΤΑΚΙΝΟΥΝΤΑΙ

‘Ο Φαλίνος λοιπόν ἔφυγε, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι πού ἦταν μαζί του. Σέ λέγο γύρισαν ἀπό τὸν Ἀριαίο ὁ Προοξῆς καὶ ὁ Χειρίσιοφος, ἐνῷ ὁ Μένων ἔμεινε κεῖ κοντά του. Αὐτοί ἔλεγαν πώς τούς εἶπε ὁ Ἀριαίος, ὅτι ὑπῆρχαν πολλοί Πέρσες καλύτεροι του, πού δὲν ἦταν δυνατό νά ἀνεχτοῦν νά γίνει αὐτός βασιλιάς. «Ἄν ομως θέλετε νά φύγετε μαζί του, σᾶς προτρέπει νά πάτε, δοσο ἀκόμα είναι νύχτα, διαφορετικά, λέγει πώς θά ἀναχωρήσει αὔριο τό πρωί». Ο Κλέαρχος ἀπορίθηκε: «Ἐτοι πρέπει νά γίνει, ἂν πάμε, ὅπως λέτε· διαφορετικά, κάνετε ἐκεῖνο πού νομίζετε πώς σᾶς συμφέρει περισσότερο». Τί σκόπευε νά κάμει ὅμως, δέν εἶπε οὐτε σ' αὐτούς. “Υστερέ ἀπ' αὐτά, ὅταν πιά βασίλευε ὁ ἡλιος, κάλεσε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς καὶ τοὺς εἶπε τέτοια περίπου: «Φίλοι μου, οἱ θυσίες πού ἔκαμα, γιά νά δῶ ἂν πρέπει νά βαδίσουμε ἐνάντια στὸ βασιλιά, δέν πήγαν καλά. Καὶ ἦταν φυσικό νά μήν πάνε καλά. Γιατί, ὅπως πληροφοροῦμαι τώρα, ἀνάμεσα σέ μᾶς καὶ στὸ βασιλιά δρίσκεται ὁ Τίγρης ποταμός, πού είναι πλωτός, ἀλλά δέν μποροῦμε νά τὸν περάσουμε χωρίς καράβια. Καὶ καράβια ἐμεῖς δέν ἔχομε. Μά δέν είναι δυνατό καὶ νά μείνουμε ἐδῶ, γιατί δέν μποροῦμε νά δρίσκουμε τρόφιμα. Οἱ θυσίες ὅμως φάνηκαν πολύ καλές, σχετικά μέ τὸν πηγεμό μας στοὺς φίλους τοῦ Κύρου. Είναι λοιπόν ἀνάγκη νά ἐνεργήσετε μέ τοῦτο τὸν τρόπο: νά φύγετε ἀπό δῶ καὶ νά πάτε νά δειπνήσετε μέ δ, τι ἔχει ὁ καθένας. “Υστερα, μόλις ἀκούσετε τὴ σάλπιγγα νά σημαίνει ἀνάπτωση, νά συμμαζέψετε τά πράγματα σας. “Οταν τὴν ἀκούσετε δεύτερη φορά, νά φορτώσετε τά πράγματα πάνω στὰ ὑποζύγια. Κι ὅταν τὴν ἀκούσετε γιά τρίτη φορά, τότε νά ἀκολουθήσετε ἐκείνον πού θά πηγαίνει μπροστά καὶ νά ἔχετε τά ὑποζύγια πρός τό μέρος τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ τούς δηλισμένους στρατιώτες πρός τά ἔξω. Μόλις τ' ἀκουσαν οἱ στρατηγοί καὶ οἱ λοχαγοί ἔφυγαν καὶ ἔκαναν ὅπως τοὺς εἶπε. ‘Από κεὶ καὶ πέρα ἐκεῖνος διοικοῦσε καὶ οἱ ἄλλοι έκτελοῦσαν τίς διαταγές του. “Οχι πώς τὸν εἶχαν ἐκλέξει ἀρχηγό, ἀλλά ἔβλεπαν ὅτι μονάχα αὐτός ἦταν μυαλωμένος, ὅπως ταιριάζει νά είναι ὁ ἀρχηγός, ἐνῷ οἱ ἄλλοι δέν εἶχαν πείρα.

ΚΕΦ. 2

1-7

Ἀπάντηση
Ἀριαίον.
Ἄργος Κλέαρχον.
Ἄντομόληση Θρακῶν.

- 6 (Σύνολο τῆς πορείας, πού ἔκαμαν ἀπό τὴν Ἐφεσο τῆς Ἰωνίας ὡς τὸ μέρος πού ἔγινε ἡ μάχη, σέ ἀριθμούς, εἶναι: ἐνενήντα τρεῖς σταθμοί, δηλαδή πεντακόσιοι τριάντα πέντε παραστάγες ἡ δεκαέξι χιλιάδες πενήντα στάδια. Ἀπό τὸ μέρος πού ἔγινε ἡ μάχη ὡς τῇ Βασιλώντα, ἔλεγαν πώς εἶναι τριακόσια ἔξηντα στάδια).
- 7 Ἀπό κεῖ, ὅταν ἐσκοτείνιασε, αὐτομόλησε πρός τὸ βασιλιά ὁ Μιλτούθης, πού καταγόταν ἀπό τὴν Θράκη, μέ τοὺς σαράντα ἵπποις τούς καὶ μὲ τριακόσιους περίπου Θράκες πεζούς.

8-12

ινμαράζει
λήρων· Αρι-
αίον. Συνεν-
νοήσεις γιά
τὴν πορεία.

- 8 Ὁ Κλέαρχος, σύμφωνα μέ τίς ὀδηγίες πού εἶχε δώσει, ὀδηγούσε τούς ἄλλους κι ἐκείνοι ἀκολουθοῦσαν. Καὶ κατά τὰ μεσάνυχτα ἔφτασαν στὸν πρῶτο σταθμό, κοντά στὸν Ἀριαίο καὶ στὸ στρατό του. Οἱ στρατιώτες ἀκούμπησαν τὰ ὅπλα στὴ γῆ χωρίς νά χαλάσουν τίς γραμμές, ἐνῶ οἱ στρατηγοί καὶ οἱ λοχαγοί τῶν Ἑλλήνων συγκεντρώθηκαν στὴ σκηνή τοῦ Ἀριαίου. Ἐκεὶ δοκίστηκαν καὶ οἱ Ἑλληνες καὶ ὁ Ἀριαίος καὶ οἱ πιό ἐπίσημοι ἀπό τοὺς δικούς του, πώς δέ θά προδώσει ὁ ἔνας τὸν ἄλλο καὶ θά εἶναι σύμμαχοι. Οἱ δάρδαροι μάλιστα δοκίστηκαν πώς θά τοὺς ὀδηγήσουν χωρίς πονηριές. Τούς δοκούς ἀποτούς τοὺς συνόδεψαν μέ τὴ σιφαγή ἐνός ταύρου, ἐνός ἀγοράζοισον καὶ ἐνός κριαριού πάνω σέ μιάν ἀσπίδα, ὅπου οἱ Ἑλληνες ἔβαφαν ἔνα ξίφος καὶ οἱ δάρδαροι μά λόγγη. Ὅταν δόθηκαν οἱ δοκοί, ὁ Κλέαρχος εἶπε: «Ἐλα τώρα, Ἀριαίε, ἀφοῦ κι ἐσεῖς κι ἐμεῖς ἔχομε νά κάμουμε τὴν ἴδια πορεία, πές ποιά γνώμη ἔχεις γιά τὸ δρόμο. Θά φύγουμε ἀπό κείνον πού ἥρθαμε, ἡ νομίζεις πώς ἔχεις δρεῖ μέ τὸ μωαλό σου κανέναν ἄλλο δρόμο καλύτερο;». Ἐκείνος ἀπορρίθηκε: «Ἀν γνώσουμε ἀπό τὸ δρόμο πού ἥρθαμε, θά πεθάνουμε ὅλοι ἀπό τὴν πείνα. Γιατί τώρα δέν ἔχομε καθόλου τρόφιμα. Στονδέ δεκαεφτά τελευταίους σταθμούς πού βαδίσαμε, ὅταν ἔρχόμασταν ἐδῶ, δέ δοίσκαμε νά προμηθευτοῦμε τίποτε ἀπό τὴ γώρα. Κι ἄν κάπου ὑπῆρχε κάτι, τό ἔξαντλήσαμε σέ κείνη τὴν πορεία. Γι' αὐτό τώρα σκέφτομαι νά πάμε ἀπό δρόμο πού εἶναι πιό μακρινός, ἀπό τὸν 12 δόποιο ὅμως δέ θά μᾶς λείψουν τὰ τρόφιμα. Ἄλλα πρέπει τοὺς πρῶτους σταθμούς νά τοὺς κάνουμε, ὅσο μπορέσουμε, μακρότερους, γιά νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τὸ στράτευμα τοῦ βασιλιά. ὅσο γίνεται περισσότερο. Γιατί μιά φορά νά δρεθοῦμε ἀπομα-

κρουσμένοι δυό τρεῖς μέρες δρόμο, δέ θά καταφέρει πιά ὁ βασιλίας νά μᾶς φτάσει. Καὶ τούτο, ἐπειδὴ μὲ λόγο στρατό δέ θά πάρει τὸ θάρρος νά μᾶς κυνηγήσει. "Αν. πάλι, ἔχει μαζί του πολές στρατό, δέ θά μπορεῖ νά βαδίζει γωγγόρα. Τοις μάλιστα νά τούς λείψουν καί τά τρόφιμα. Έγώ, πάντως, εἶπε, ἔχω αὐτήν τή γνώμη».

13-21

Φόδος στό
έλληνικό
στράτευμα

Σέ τίποτε ἄλλο δέν μποροῦσε νά τούς ωφελήσει αὐτό τό 13 στρατηγικό τέχνασμα, παρά στό νά ξεφύγουν καί νά γλιτώσουν. Η τέγη ὅμως φάνηκε καλύτερος στρατηγός. "Οταν δηλαδή ξημέρωσε, προχωροῦσαν ἔχοντας πρός τά δεξιά τόν ἥλιο, καί λογαριάζοντας πώς στό ἡλιοβασίλεμα θά φτάσουν σέ κάτι χωρά τῆς Βασιλικής. Σ' αὐτό πραγματικά δέν ἔπεσαν ἔξω. Θά ἦταν 14 ἀκόμη ἀπόγευμα, ὅταν τούς φάνηκε πώς είδαν ἐχθρικό ἵππικό. Τότε ὅσοι ἀπό τούς "Ελλήνες ἔτυχε νά δρίσκονται ἔξω ἀπό τίς γραμμές τους, ἔτρεχαν νά συνταχτούν. Καί ὁ Ἀριαδός (πού προχωροῦσε ἀνεδαμένος σ' ἕνα ἄμαξi, γιατί ἦταν τραυματισμένος,) κατέδηκε καί φόρεσε τό θώρακα, καθώς κι ἐκείνοι πού ἦταν γύρω του. Τήν ὥρα πού δηλίζονταν, γύρισαν οἱ ἀνιχνευτές πού 15 είχαν στεῖλει μπροστά κι είπαν πώς δέν ἦταν ἵππικό, παρά ὑποζύγια πού ἔδισκαν. Τότε κατάλαβαν ὅτι πώς ὁ βασιλίας είχε στρατοπέδεψει κάπου κοντά. Μάλιστα φαινόταν καί καπνός σέ μερικά κοντινά χωριά. Ο Κλέαρχος δέν ὁδηγοῦσε τό στράτευμά 16 του πρός τούς ἐχθρούς, γιατί ἦξερε πώς οἱ στρατιώτες ἦταν κουρασμένοι καί νηστικοί· καί ἦταν πιά ἀργά. Ωστόσο δέν ἄλλαξε πορεία, προσέρχοντας μήπως νομίσουν ὅτι φεύγει. Αντίθετα, τράβηξε ἴσια καί μέ τό ἥλιόγερμα ἔφτασε μέ τίς προφυλακές στά πιό κοντινά χωριά κι ἔστησαν τίς σκηνές. Από τά χωριά αὐτά είχε ἀρπάξει τά πάντα ὁ βασιλικός στρατός, ἀκόμα καί τά ξύλα τῶν σπιτιών. Οι πρότοι στρατιώτες, λοιπόν, στρατοπέδεψαν κά- 17 πως καλά. Οι ἄλλοι ὅμως, πού ἔρχονταν στά σκοτεινά, στρατοπέδευαν ὅπως ὅπως κι ἔβγαζαν δυνατές φωνές, καλώντας ὁ ἔνας τόν ἄλλο, ἔτσι πού νά τούς ἀκούν καί οι ἐχθροί. Γι' αὐτό ὅσοι ἀπό τούς ἐχθρούς δρίσκονταν πάρα πολύ κοντά τους, ἔφυγαν ἀπό τίς σκηνές. Αὐτό φάνηκε τήν ἄλλη μέρα, πού δέν παρουσιάστηκε πιά οὕτε ὑποζύγιο οὕτε στρατόπεδο οὕτε καπνός σέ κα-

18

νένα χοντινό μέρος. Άπο τὸν ἐργομό του ἐλληνικοῦ στρατοῦ φο-
διήθηκε, ὅπως φαίνεται, καὶ ὁ βασιλιάς. Αὐτὸς ἔγινε φανερὸς ἀπό
19 κείνα πού ἔζανε τὴν ἄλλη μέρα. Καθὼς προχερούσε δῆμος ἔζεινη
ἡ νύχτα, πιάνει φόδος καὶ τοὺς "Ἐλλήνες" καὶ ἀκούγόταν θόρυβος
καὶ ζτύπος, ὅπως εἶναι φυσικό νά γίνεται, ὅταν πιάσει τοὺς ἀν-
20 θρόπους τρομάρα. Τότε ὁ Κλέαρχος ἔδωσε διαταρή στὸν πιό
καὶ διάπολον τῆς ἐποχῆς, πού ἔτυχε νά τὸν ἔχει στήν ἐπηρεούσα
του, στὸν Τολμίδη ἀπό τὴν "Ηλίδα, πρότα νά κάμει νά σφατάσουν
κι ὕστερα νά διαλαλήσει τὴ διατήρηση τῶν στρατηγῶν, πός θὰ
21 πάρει γι' ἀνταμοιβή ἔνα τάλαντο, ὅποιος καταγγεῖλε ἔζεινον ποέ
ἄφησε ἐλεύθερο τὸ γαϊδούρι μέσα στὸ στρατόπεδο. "Οταν αὐτά
διαλαλήθηκαν, κατέλαβαν οἱ στρατιώτες πός ὁ φόδος τους ἦταν
ἀστήριστος καὶ οἱ στρατηγοί τους δέν τίχαν πάθει κανένα κακό.
Τέλος, μέ τὰ ἔμμεσά ματα, ἔδωσε ὁ Κλέαρχος διαταρή νά συντάξει
χτοὺν οἱ "Ἐλλήνες καὶ νά στήσουν τά δύλια στή γῆ, ἀφιδῶς ὅπως
ήταν τὴν ὥρα πού ἐτοιμάζονταν γιά μάχη.

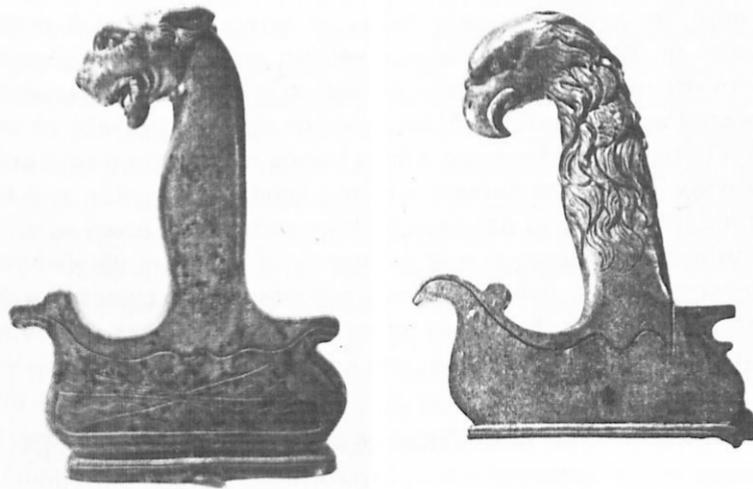
ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΣΩΝ
ΓΙΑ ΣΤΑΜΑΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΧΩΡΟΠΡΑΞΙΩΝ

ΚΕΦ. 3 | Έζεινο πού ἔγραψα, πός διηλαδή φοδιήθηκε ὁ βασιλιάς ἀπό
1-7 τὸν ἐργομό τῶν Ἐλλήνων, ἔγινε φανερὸς ἀπό τοῦτο δό: Τίρη
προηγούμενη μέρα ἔστειλε ἀνθρώπους του καὶ ζητούσε νά τοῦ

Ἐπάνω: Ξίφος μέ μιά κόφη, κλασικῆς ἐποχῆς. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Στή σελίδα δεξιά: δυό λαβές ξίφους· ή πρώτη παριστάνει κεφάλι λέαινας καὶ ή δεύτερη λατοῦ. (Γιάννενα, Αρχαιολογικό Μουσείο).

παραδώσουν οι "Ελλήνες τά δύλα, ἐνῷ τότε, μόλις ἔογκανε ὁ
ῆλιος, ἔστειλε κήρυκες γιὰ νὰ ζητήσει ἀνακοχὴν.

Τοῦτο πληρούμαν τίς προφυλακές καὶ ζήτησαν τοὺς ἀρχηγούς. "Οταν τὸ ἀνακοίνωσαν οἱ στρατιῶτες ποὺ φύλαξαν μπροστά, ὁ Κλέαρχος, ποὺ ἦτυχε τὴν ὥρα κείνη νὰ ἐπιθεωρεῖ τὴν παρατάξην, τοὺς εἶπε νὰ παραγγεῖλονταν στοὺς κήρυκες νὰ περιμένονται, ὥσπου νὰ εὐκαιρήσει. Τέλος ἐτακτοποίησε τὸ στράτευμα
ἐτοι, ὅστε νὰ εἶναι ὅμορφα παραταγμένα καὶ νὰ φαίνεται ἀπό παντοῦ μᾶς πενήνη φάλαγγα καὶ νὰ μή φαίνεται κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἦταν χροίς δύλα. Τότε φόναξε τοὺς ἀργελιοφόρους, προκώρησε καὶ ὁ ἴδιος ἔζηντας μαζὶ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του ποὺ εἶχαν τὸν πιό καλό δύλισμό καὶ ἦταν πάρα πολὺ ὅμορφοι, καὶ παραγγεῖλε στοὺς ἄλλους στρατηγούς νὰ κάνουν τὰ ἴδια.
"Οταν πῆγε κοντά στοὺς ἀργελιοφόρους, τοὺς φότησε τί ἥθελαν.
Ἐκείνοι εἶπαν πώς είχαν ἔρθει γιὰ ἀνακοχὴν καὶ πώς ἦταν ἀνθρώποι ποὺ θά ἔζουν τὴν ἀρμοδιότητα καὶ τίς παρεγγέλιες τοῦ βασιλιά νὰ ἀνακοίνωσουν στοὺς "Ελλήνες καὶ τὴν ἀπάντηση τῶν Ελλήνων στὸ δασιλιά. Ἐκείνος ἀποκρίθηκε: «Πέστε του, λοιπόν,
ὅτι πρώτα πρότα πρέπει νὰ γίνει μάχη. Γιατὶ δέν ὑπάρχει φαρμ-

Συζήτηση μὲ
τοὺς ἀπε-
σταλμένους
τοῦ δασιλιά.

τό, ούτε θά μπορέσει κανείς νά μιλήσει στους "Ελλήνες γιά άνακυρή, αν πρότα δέν τούς δώσει νά φάνε". "Όταν τ' ἀκονθαν
6 αὐτά οἱ ἀγγελιοφόροι, ἔφυγαν καδάλα στ' ἄλογα, καὶ γύρισαν
αὐτή στηγμῇ. Ἀπ' αὐτό ἦταν φανερό πώς διασιλάς δρισκόταν
κάπου ποντά ἡ κανένας ἀλλος, πού τοῦ εἶχε δοθεῖ ἐντολή νά κά-
νει αὐτές τις συνεννοήσεις. Είπαν λοιπόν πώς τά λόγια τους φαι-
7 νονταν λογικά στό δασιλιά καί πώς ἥρθαν μέ διηγούνς, πού θά
τους πάνε σέ μέρος, ἀπ' δπου θά πάρουν τρόφιμα, ἀφετεί νά γίνει
συνθήκη. Ο Κλέαρχος τούς ρώτησε ἀν οἱ συνθήκες θά γίνονταν
μονάχα μέ τούς ἀνθρώπους πού ἔρχονταν κι ἔφευγαν ἡ καί μέ
τούς ὑπόλοιπους. Κι ἐκείνοι ἀποκρίθηκαν: «Μέ δλους, ὥσπου νά
άνακουνωθεῖ ἡ ἀπόφασή σας στό δασιλιά».

8-9

*Ἀπόφαση τῶν
Ἐλλήνων.*

8 "Όταν τά εἶπαν αὐτά, ὁ Κλέαρχος τούς πῆγε σ' ἄλλη θέση, ἐνώ
αὐτός ἔκαμε σύσκεψη μέ τούς στρατηγούς. Ἀμέσως ἀποφάσισαν
νά κάμουν τίς συνθήκες καί νά πάνε ἥσυχα στό μέρος πού ὑπήρ-
9 χαν τά τρόφιμα καί νά τά πάρουν. Ο Κλέαρχος ὅμως εἶπε: «Καί
ἐγώ, δέδαια, ἔχω αὐτήν τή γνώμη, ἀλλά δέν πρόκειται νά τούς
τήν ἀνακοινώσω ἀμέσως. Θά ἀργοποιήσω, ὥσπου νά κάμω τούς
ἀπεσταλμένους νά φορθούν μήπως ἀποφασίσουμε νά μήν κά-
μουμε συνθήκες. Μά νομίζω, πρόσθεσε, πώς δ' ἴδιος φόρδος θά
πιάσει καί τούς δικούς μας στρατιώτες». "Όταν, τέλος, τοῦ φά-
νηκε πώς ἥρθε ἡ κατάλληλη στηγμή, τούς ἀνακοίνωσε πώς δεχό-
10 ταν τήν ἀνακυρή, καί τούς εἶπε νά τούς ὄδηγήσουν γρήγορα στόν
τόπο πού δρίσκονταν τά τρόφιμα. Οἱ ἀπεσταλμένοι λοιπόν πῆ-
γαναν μπροστά, ἐνώ δ' Κλέαρχος προχωρούσε μέ παραταγμένο
τό στρατό, παρ' ὅλο πού εἶχε κάμει τίς συνθήκες. Ο ἴδιος μάλι-
στα διοικούσε τήν δπισθιοφυλακή. Στό δρόμο συναντούσαν χαν-
τάκια καί αὐλάκια γεμάτα νερό, πού δέν μπροστάναν νά τά περ-
νοῦν χωρίς γεφύρια. Γι' αὐτό ἔκαναν περάματα ἀπό γουρμαδιες
11 πού εἴτε τίς ἔβρισκαν ξεριζωμένες είτε τίς ἔκοβαν αὐτοί. Τότε
μπορούσε νά καταλάβει κανείς πόσο καλός ἀρχηγός ἦταν δ
Κλέαρχος. Στό ἀριστερό του χέρι κρατούσε τό δόρυ καί στό δεξιό
ἦνα μπαστούνι. Καί ὅποτε τοῦ φανέταν πώς δύκενει κανένας
ἀπό κείνους πού εἶχαν ἀναλάβει αὐτήν τή δουλειά, διάλεγε
ὅποιον τοῦ ἄξιζε καί τόν χτυπούσε. Καμιά φορά δοηθούσε κι δ

10-16

*Προμήθεια
καὶ εἰδὴ
τροφίμων.*

10 πού εἴτε τίς ἔβρισκαν ξεριζωμένες είτε τίς ἔκοβαν αὐτοί. Τότε
μπορούσε νά καταλάβει κανείς πόσο καλός ἀρχηγός ἦταν δ
Κλέαρχος. Στό ἀριστερό του χέρι κρατούσε τό δόρυ καί στό δεξιό
ἦνα μπαστούνι. Καί ὅποτε τοῦ φανέταν πώς δύκενει κανένας
ἀπό κείνους πού εἶχαν ἀναλάβει αὐτήν τή δουλειά, διάλεγε
ὅποιον τοῦ ἄξιζε καί τόν χτυπούσε. Καμιά φορά δοηθούσε κι δ

ἴδιος, μπαίνοντας μέσα στή λάσπη. Ἐτοι δὲοι ἔνιωθαν ντροπή νά
μή δοηθούν πρόθυμα στή δουλειά, μαζί του. Τό ἔργο αὐτό τό 12
εἶχαν ἀναλάβει ἐκεῖνοι πού ἦταν ὡς τοιάντα χρονῶν. Μιά κι
ἔδιεταν ὅμως τόν Κλέαρχο νά ἐργάζεται πρόθυμα, δοηθούσαν
καὶ οἱ μεγαλύτεροι. Πιό πολὺ ἀπ' δὲους διαζόταν ὁ Κλέαρχος, 13
γιατί εἰχε τήν ύπορφιά πώς δέν ἦταν πάντα ἔτοι γεμάτα μέ νερό τά
χαντάκια. Γιατί δέν ἦταν ἡ ἐποχή πού ποτίζουν τούς ἀγροίς.
Ὑποψιαζόταν λοιπόν πώς ὁ βασιλιάς εἰχε ἀφήσει ἐλεύθερα τά
νερά στόν κάμπο, γιά νά παρουσιάζονται μεγάλες δυσκολίες
στούς "Ελλήνες ἀπό τήν ἀρχή τῆς πορείας. Προχωρώντας ἕφτα- 14
σαν σέ κάτι χωριά, ἀπ' δηον οἱ δόηγοι τούς δρισαν νά παίρνονταν
τά τοόφιμα. Υπῆρχε ἐκεῖ πολύ σιτάρι καὶ κρασί ἀπό χουρμάδες,
καὶ ξίδι, πού τό ἔργαζαν ἀπό τούς ἴδιους δράζοντάς τους. Βού- 15
σκονταν ἀκόμα στίς ἀποθήκες χουρμάδες γιά τούς δούλους, σάν
ἐκείνους πού μπορεῖ νά δεῖ κανείς στήν Έλλάδα. Ἐνῷ ἐκεῖνοι
πού εἶχαν ἀποθηκευτεί γιά τ' ἀφεντικά ἦταν διαλεγμένοι, ἔξοχοι
στήν διμορφιά καὶ στό μέτεθος· ἡ ὅψη τούς ἦταν ὀλόδιδα μέ τό
κεχριμπάρι. Μερικούς τέτοιους τούς ξέραιναν καὶ τούς ἀποθή-
κεναν γιά νά τούς τρώνε ψτερό· ἀπό τό φαγητό. "Οταν τούς
ἔτρωγε κανείς πίνοντας ἦταν νόστιμοι, προκαλούσαν ὅμως κεφα-
λόπονο. Τότε γιά πρώτη φορά ἔφαγαν οἱ στρατιώτες καὶ τήν 16
ψίχα τῆς χουρμαδιάς, πού ἡ μορφή καὶ ἡ ἴδιαίτερη νοστιμάδα τῆς
ἐπροξένησε σ' δὲους τό θαυμασμό. Κι αὐτή ὅμως προκαλούσε
πολύ κεφαλόπονο. Ή χουρμαδιά, ὅταν τής ἔργαζαν τήν ψίχα, ξε-
ραινόταν ὀλόκληρη.

17-24

Ο Τισσαφέρνης προσφέρεται νά δοηθήσει τούς Ελλήνες.

Σ' αὐτό τό μέρος ἔμειναν τρεῖς μέρες. Καὶ ἤρθε σταλμένος 17 ἀπό τό βασιλιά ὁ Τισσαφέρνης κι ὁ ἀδερφός τῆς γυναίκας τού
βασιλιά καὶ τρεῖς ἄλλοι Πέρσες, πού τούς ἀκολουθούσαν πολλοί
δούλοι. "Οταν τούς συνάντησαν οἱ στρατηγοί τῶν Έλλήνων,
πρώτος ὁ Τισσαφέρνης μίλησε καὶ, μέ κάποιο διερμηνέα, εἶπε
αὐτά περίπου: «Ἐγώ, "Ελλήνες, κατοικώ κοντά στήν πατρίδα 18
σας· τώρα εἶδα πώς ἔχετε πέσει σέ πολλές καὶ φορεότες δυσκολίες
καὶ γ' αὐτό σκέψηται μήπως μποροῦσα νά παρακαλέσω τό βα-
σιλιά νά μου ἐπιτρέψει νά σᾶς πάω πίσω στήν Έλλάδα ἄδια-
πτους. Γιατί νομίζω πώς σέ τέτοια περίπτωση δέ θά ἔδρισκα

- ἀγνωμοιούνη οὕτε ἀπό σας οὕτε ἀπό τὴν Ἑλλάδα διόπλιγον.
- 19 Αὐτά σκέψηκα καὶ παρακάλεσα τὸ βασιλιά. λέγοντάς του πώς ἡταν σφοτό νά μου κάμει τῇ χάρῃ. Καὶ τοῦτο, γιατί πρῶτος ἐγὼ τὸν εἰχα εἰδοποιήσει πώς ὁ Κύρος ἔκανε ἐκστρατεία ἐνάντια του καὶ μαζί μὲ τὴν εἰδοποίηση πῆγα κι ὁ ἴδιος μὲ στρατό νά τὸν δοιηθῆσαι. Ἐπειτα, μονάχα ἐγὼ δέν τὸ ἔβαλα στὰ πόδια ἀπό δοσούς ἡταν παραπλένει ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες, ἀλλά πέρασα μέ τὸ ἵππικό μου ἀνάμεσά τους καὶ συναντήθηκα μέ τὸ βασιλιά στὸ στρατόπεδό σας, ὅπου ἐκεῖνος εἶχε πάει τότε πού σκότωσε τὸν Κύρο, κι ὑστερα μαζί μὲ τούτους ἐδῷ πού εἶναι τῷρα κοντά μου καὶ πού τοῦ εἶναι πάρα πολὺ πιστοί, κυνήγησε τοὺς δαρδά-
20 ρους τοῦ Κύρου. Σχετικά λοιπόν μέ αὐτά, δὲ βασιλιάς μοὴ ὑπο- σχέθηκε πώς θά σκεφτεῖ. Μέ πρόσταξε δῆμος νά ἔρθω καὶ νά σας φωτήσω ποιά ἡταν ἡ αἵτια πού κινήσατε νά τὸν πολεμήσετε. Σας συμβούλευσό νά ἀπαντήσετε φρόνιμα, γιά νά τὰ καταφέρω κι ἐγώ εὔκολότερα, ἂν μπορέσω δέδαια νά πετύχω ἀπό κείνον κάτι καλό γιά σᾶς».
- 21 Οἱ Ἑλληνες ἀποσύρθηκαν καὶ τὰ συζητούσαν αὐτά. "Υστερα ἐδωσαν ἀπόκριση, πού ὁ Κλέαρχος τὴν εἰπε γιά λογαριασμὸ τοὺς: «Ἐμεῖς οὕτε συγχεντρωθήκαμε μέ σκοπό νά πολεμήσουμε τὸ βασιλιά, οὕτε βαδίζαμε ἐνάντιά του. Ὁ Κύρος δῆμος ἔδρισε πολλές ἀφορμές, ὅπως ξέρεις κι ὁ ἴδιος καλά, ὥστε κι ἔσας νά προλάβει ἀπροετοίμαστους κι ἔμας νά ὀδηγήσει ἐδῷ πέρα. "Οταν τὸν εἴδαμε νά δρίσκεται πιά σέ δύσκολη θέση, ντραπήκαμε καὶ θεούς καὶ ἀνθρώπους νά τὸν προδόσουμε, ἐνδὲ πρωτίτερα δεχό-
22 μασταν τίς εὐεργεοίς του. Ἀπό τότε δῆμος πού σκοτώθηκε ὁ Κέ-
ρος οὕτε προσπαθοῦμε νά πάρουμε τὴν βασιλικὴ ἔξουσία, οὕτε ὑπάρχει αἵτια νά θέλουμε νά καποποιοῦμε τῇ χώρᾳ τοῦ βασιλιά
23 οὕτε θά θέλαμε νά σκοτώσουμε τὸν ἴδιο. Θά ἐπιθυμούσαμε μο- νάχα νά πάμε στήν πατρίδα μας, ἂν κανένας δέ μᾶς ἐνοχλούσε. Πάντως ἐκεῖνον πού θά ἐπιχειρήσει νά μᾶς διλάψει, θά προσπα- θήσουμε μέ τῇ δομήθεια τῶν θεῶν νά τὸν ἀποκρούσουμε. "Αν πάλι κάποιος πρωτοκάλει ἀρχὴ νά μᾶς εὐεργετεῖ, δοο μπορέσουμε δέ θά φανοῦμε κατώτεροι του στήν εὐεργεσία».
- 24 Αὐτά εἰπε ὁ Κλέαρχος. "Οταν τὸ ἄκουοντος ο Τιοσαφέροντος, ἀπο-

κοίθηκε: «Θά τά ἀνακοινώσω στό βασιλιά, καὶ σέ σᾶς ὑπέρεσα θά πό τήν ἀπάντησή του. "Ωστου νά γυρίσω, ὅμως, ἂς ἔξακολουθήσουν οἱ συνθῆκες νά ισχύουν. "Οσο γιά τρόφιμα, θά σᾶς δίνουμε ἐμεῖς.»

Τήν ἄλλη μέρα δέν ἦθε, καὶ γι' αὐτό οἱ Ἐλλῆνες ἀνησύχησαν. Τήν τοίτη μέρα ὅμως γύρισε καὶ τοὺς εἶπε πώς τά εἰχε καταφέρει νά τοῦ ἐπιτρέψει ὁ βασιλιάς νά σώσει τοὺς Ἐλλήνες. Καὶ τοῦτο, παρ' ὅλες τίς ἀντιδρήσεις πού είχαν πολλοί, πού νόμιζαν ὅτι δέν ἦταν σωτό νά ἀφήσει ἐλεύθερους ὁ βασιλιάς ἐκείνους πού ἥθελαν νά τόν πολεμήσουν. Στό τέλος πρόσθεσε: «Καὶ τώρα μπορεῖτε νά πάρετε ἐγγυήσεις ἀπό μᾶς, πώς θά σᾶς παραχωρήσουμε τή χώρα μας φιλική στό πέρασμά σας, καὶ πώς θά σᾶς ὀδηγήσουμε στήν Ἑλλάδα χωρίς πανουργία, παρέχοντάς σας καὶ τρόφιμα ν' ἀγοράζετε. "Αν σέ κάποιο μέρος δέν ὑπάρχει ἀγορά, τότε θά σᾶς ἐπιτρέπουμε νά παίρνετε τά τρόφιμα ἀπό τή χώρα. Έσεις πάλι θά χρειαστεῖ νά μᾶς δοκιστεῖτε πώς θά προχωρεῖτε ἀνάμεσα στή χώρα μας σά νά είναι φιλική, χωρίς νά τή διλάφτετε, παίρνοντας φαγητά καὶ πιοτά, στήν περίπτωση πού δέ σᾶς δίνομε ν' ἀγοράσετε. "Αν ὅμως σᾶς παρουσιάζουμε ἀγορά, θά ἔχετε τά τρόφιμα, ἀγοράζοντάς τα». 27

Αὐτά τά δέχτηκαν, καὶ δοκίστηκαν κι ἔδωσαν τά δεξιά τους 28 χέρια ὁ Τισσαφέροντς καὶ ὁ ἀδερφός τῆς γυναίκας τοῦ βασιλιά στοὺς στρατηγούς καὶ στοὺς λοχαγούς τῶν Ἑλλήνων, κι ἔπιασαν τά δικά τους χέρια.

«Υστεορ' ἀπ' αὐτά ὁ Τισσαφέροντς εἶπε: «Τώρα πιά θά πάω στό 29 βασιλιά. Καὶ ὅταν κατορθώσω νά πετύχω ἐκεῖνα πού ἔχω ἀνάγκη, θά ἐτοιμαστῶ καὶ θά ἔρθω, γιά νά σᾶς ὀδηγήσω πίσω στήν Ἑλλάδα καὶ γιά νά πάω κι ἐγώ στήν περιφέρεια πού διοικῶ». 1

25-29

Συμφορία
Τισσαφέροντος
καὶ Κλέαρχου.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΧΩΡΟΥΝ ΚΑΙ ΠΕΡΝΟΥΝ ΤΟΝ ΤΙΓΡΗΤΑ. ΒΑΔΙΖΟΥΝ ΥΣΤΕΡΑ ΗΡΟΣ ΤΑ ΒΟΡΙΝΑ, ΜΗΝ ΕΧΟΝΤΑΣ ΕΜΠΗΣΤΟΣΥΝΗ ΣΤΟΥΣ ΠΕΡΣΕΣ

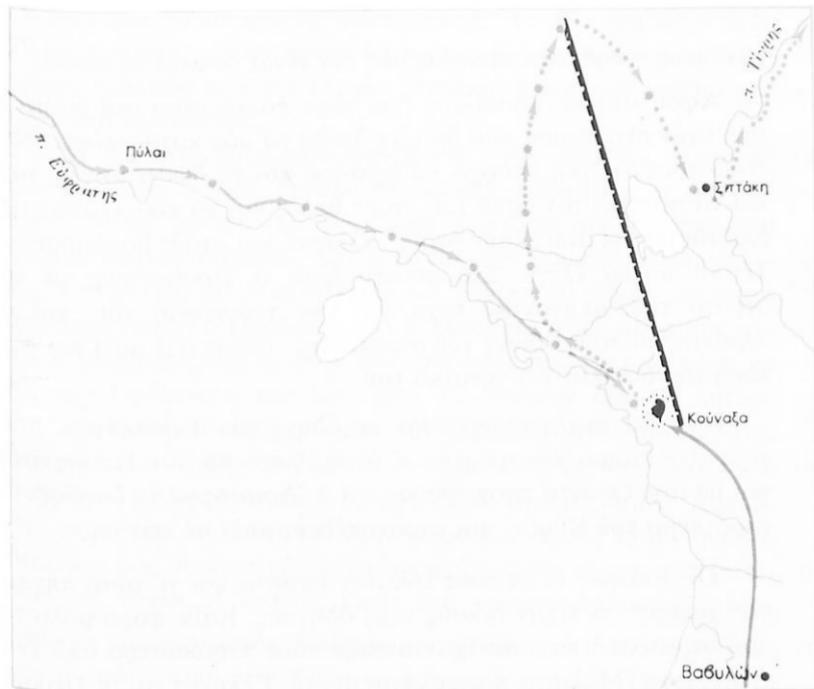
«Υστεορ' ἀπ' αὐτά οἱ Ἐλλῆνες κι ὁ Ἀριαίος, στρατοπεδευμένοι 1
πάλι πάλι, περίμεναν τόν Τισσαφέροντη περισσότερο ἀπό εἴκοσι

ΚΕΦ. 4

1-7

Ἐλλειψη
εμπιστοσύνης
στὸν Ἀριαῖο.

μέρες. Στό διάστημα τοῦτο ἔχονται στὸν Ἀριαῖο ἡ ἀδέρφια του καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς του καὶ σὲ κείνους πού τὸν ἀκολουθοῦσαν πῆγαν μερικοὶ Πέρσες. Αὐτοὶ τούς ἔδιναν θάρρος καὶ ἐφερονταν σὲ μερικούς διαδεβαίωσεις ἀπό τὸ βασιλιά, πῶς δέ θά τούς κρατήσει κακία γιὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἔκαμαν ἐνάντιά του μέ τὸν Κύρο, οὐτε γιὰ τίποτε ἄλλο ἀπ' ὅσα ἔγιναν πρωτότερα. "Οσο γίνονταν αὐτά, ἦταν φανερό πώς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀριαίου πολὺ λιγό πρόσσεχαν τοὺς Ἐλληνες. Γι' αὐτό καὶ πολλοὶ Ἐλληνες στρατιώτες δέν τούς συμπαθοῦσαν, ἀλλά πῆγαιναν στὸν Κλέαρχο καὶ στοὺς ἄλλους στρατηγούς καὶ τοὺς ἔλεγαν: «Τί περιμένομε ἐδῶ; Δέν ἔρομε πώς δὲ βασιλιάς θά προτιμοῦσε, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο, νά μᾶς καταστρέψει, γιὰ νά φοδοῦνται καὶ οἱ ἄλλοι Ἐλληνες νά κάνουν ἐκστρατεία ἐνάντια στὸ μεγάλο βασιλιά; Καὶ τώρα ἔξαπατώντας μας, μᾶς καταφέρνει νά μένουμε ἐδῶ, ἐπειδὴ δὲ δικός του στρατός εἶναι σκορπισμένος. "Οταν ὅμως ἔανασυγκεντρωθεῖ, τότε διποδίπτοτε θά μᾶς ἐπιτεθεῖ. "Ισως τώρα σέ κάπιο μέρος φτιάνει χαντάκι ἡ τεῖχος, γιὰ νά εἶναι ἀδύνατη ἡ πορεία μας. Γιατί ποτέ δέ θά μᾶς ἀφήσει θεληματικά νά πάμε στὴν Ἐλλάδα καὶ ἐκεῖ νά κάμουμε γνωστό πώς ἐμεῖς, δύτας τόσο λίγοι, νικήσαμε τὸ βασιλιά δίπλα στὸ παλάτι του καὶ ὑστερα τὸν περιπαίξαμε καὶ φύγαμε». Ὁ Κλέαρχος ἀποκρίθηκε σέ κείνους πού τά ἔλεγαν: «Ἐγώ τά ἔχω ὑπόψη μου ὅλα αὐτά. Σκέφτομαι ὅμως πώς, ἂν φύγουμε τώρα, θά φανούμε δὲ φεύγομε μέ σκοπό νά κάμουμε πόλεμο καὶ δὲ ἐνεργοῦμε ἀντίθετα πρός τίς συνθῆκες. "Ἐπειτα κανένας δέν πρόκειται νά μᾶς ἔχει ἔτοιμη ἀγορά νά φωνήζουμε, οὐτε θά μᾶς δείχνει μέρη ἀπ' ὅπου νά προμηθευόμαστε τά τρόφιμα. Ἄκομα δέ θά ὑπάρχει κανένας διδηγός γιὰ τὸ δρόμο. Κι ἂν ἐμεῖς ἐνεργήσουμε ἔτσι, ἀμέσως δὲ Ἀριαῖος θά μᾶς παρατήσει καὶ δέ θά μᾶς μείνει κανένας φίλος, παρά καὶ ὅσους εἴχαμε πρωτότερα, κι αὐτοὶ θά γίνουν ἔχθροι μας. Δέν ἔρω μήπως ὑπάρχει καὶ ἄλλος ποταμός πού πρέπει νά τὸν περάσουμε· τοῦτο μονάχα ἔρομε, πώς εἶναι ἀδύνατο νά περάσουμε τὸν Εὐφράτη, ἂν μᾶς ἐμποδίσουν οἱ ἔχθροι. "Αν, τέλος, χρειαστεῖ νά κάμουμε μάχη, δέν ἔχομε συμμαχικό ἴππικό· ἀντίθετα, οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς ἔχθρούς εἰναι ἵππεις καὶ μάλιστα πάρα πολὺ ἀξιόλογοι. "Ετοι καὶ ἂν νικήσουμε, ποιούς θά μπορούσαμε νά σκοτώσουμε;

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ← πορεία του Κύρου
- σταθμοί τής πορείας
- πορεία των Μυρίων μετά τή μάχη στά Κούναξα μάχη
- ← πορεία των σρατευμάτων του Αρταξέρξη

Χάρτης που δείχνει τό δρόμο που άκολούθησαν οι Μύριοι, κατά τόν πρώτο μήνα ύστερ' από τή μάχη και τό θάνατο τού Κύρου, από τά Κούναξα ως τό σημείο που πέρασαν τόν Τίγρητα ποταμό. Μέ μαύρη γραμμή παριστάνεται τό τείχος τής Μηδίας.

"Αν ὅμοις νικηθοῦμε, κανένας μας δέν εἶναι δυνατό νά σωθεῖ.

- 7   Αφοῦ λοιπόν ὁ βασιλιάς ἔχει τόσα πολλά μέσα στή διάθεσή του, στήν περίπτωση πού θά είχε δρεξη νά μάς καταστέψει, δέν ξέρω ποιά ἀνάγκη ὑπάρχει νά δρκιστεῖ καί νά δώσει τό χέρι του καί νά πατήσει τόν δρκο του στούς θεούς καί νά κυνηγελιάσει τίς διαβεδιαώσεις πού ἔκαμε στούς "Ἐλληνες καί στούς δαρδάρους".

8   Τέτοια πολλά ἔλεγε. Στό μεταξύ ἦρθε ὁ Τισσαφέροντος μέ τό στρατό του, φεύγοντας τάχα γιά τήν περιφέρειά του, καί ὁ Ὁρόντας μέ τοὺς δικούς του στρατιώτες· αὐτός είχε μαζί καί τήν κόρη τοῦ βασιλιὰ γιά γυναίκα του.

9   Ἄπο κεὶ πιά προχωροῦσαν μέ δόηγό τόν Τισσαφέροντος, πού τούς είχε ἔτοιμα καί τρόφιμα ν' ἀγοράζουν. Μέ τόν Τισσαφέροντος καί μέ τόν Ὅρόντα προχωροῦσε καί ὁ Ἀριαίος μέ τό δαρδαρικό στρατεύμα τοῦ Κύρου, καί στρατοπέδευε μαζί μέ κείνους.

10   Οἱ "Ἐλληνες ὅμως τούς ἔδιεπαν ὑποπτα καί γι' αὐτό πήγαιναν χωριστά κι είχαν δικούς τους δόηγούς. Κάθε φορά μάλιστα πού στρατοπέδεναν, ἀπεῖχαν μεταξύ τους περισσότερο ἀπό ἔνα παρασάγγη. Μάλιστα προφυλάγονταν οἱ "Ἐλληνες καί οἱ Πέρσες σά νά ἥταν ἐχθροί ὁ ἔνας πρός τόν ἄλλο, κι αὐτό δημιουργοῦσε

11   ἀπό τήν ἀρχή ὑποφίες. Καμιά φορά ἔπαιρναν ξύλα ἀπό τό ἕδιο μέρος η μάζευναν χορτάρι καί ἄλλα τέτοια, καί τότε χτυποῦσαν ὁ ἔνας τόν ἄλλο. "Ετσι κι αὐτό τούς δημιουργοῦσε ἐχθρότητα.

12   "Οταν προχώρησαν τρεῖς σταθμούς, ἔφτασαν στό τείχος πού ὀνομαζόταν τῆς Μηδίας καί προσπερνώντας τό δρέθηκαν πρός τά μέσα. Αὐτό ἥταν χτισμένο μέ τούնδλα συγκολλημένα μέ ἄσφαλτο κι είχε πλάτος εἴκοσι πόδια καί ὑψος ἐκατό. Τό μάκρος του ἔλεγαν πώς είναι εἴκοσι παρασάγγες. Δέν είναι πολύ μακριά ἀπό τή Βασιλώνα. "Από κεὶ βάδισαν δυό σταθμούς καί προχώρησαν ὀκτώ παρασάγγες. Καί πέρασαν δυό κανάλια, τό ἔνα μέ τή δούρθεια μᾶς γέφυρας καί τό δεύτερο μέ ἔφτα καράβια, πού τά ἔδεσαν τό ἔνα δίπλα στό ἄλλο. Τά κανάλια ξεκινοῦσαν ἀπό τόν Τίγρητα ποταμό. "Απ' αὐτά χωρίζονταν χαντάκια πρός τούς ἀγρούς, τά πρῶτα μεγάλα καί πιό πέρα μικρότερα. Στό τέλος σηματίζονταν καί μικρά αὐλάκια, ὅπως γίνεται στήν Ἐλλάδα μέ

τά χωράφια τά σπαρμένα καλαμπόκια. "Υστερα φτάνουν στόν Τίγοητα ποταμό. Έκει κοντά δρισκόταν μιά μεγάλη και πολυάνθρωπη πολιτεία πού τήν ἔλεγαν Σιττάκη, δεκαπέντε στάδια μακριά ἀπό τόν ποταμό.

Οι Ἐλληνες κατασκήνωσαν κοντά στήν πολιτεία, δίπλα σέ 14 μιά δασωμένη ἔκταση, μεγάλη και ὅμορφη και κατάφυτη ἀπό λογιών λογιών δέντρα. Οι βάρβαροι πέρασαν τόν Τίγοητα και κατασκήνωσαν ἀπέναντι. Δέν τούς ἔβλεπαν ὅμως οι Ἐλληνες.

"Υστερό ἀπό τό δεῖπνο ἔτυχε νά κάνουν περίπατο μπροστά 15 στό στρατόπεδο ό Πρόξενος και ό Ξενοφῶν. Τότε πλησίασε κάποιος ἄνθρωπος και ρώτησε τούς σκοπούς ποῦ θά μπορούσε νά δει τόν Ηρόδενο ἢ τόν Κλέαρχο. Τό Μενωνα δέν τον ζήτησε, παρ' ὅλο πού ἦταν σταλμένος ἀπό τόν Αριαῖο, τό φίλο τού Μένωνα. Σάν τού εἶπε ό Πρόξενος: «Ἐγώ είμαι ἐκείνος πού ζήτεις», δι 16 ἄνθρωπος μίλησε ἔτσι δά: «Μ' ἔστειλε ό Αριαῖος και ό Αρτάοζος, πού ἦταν ἀφοσιωμένοι στόν Κύρο και σέ σάς ἔχουν συμπάθεια, και σάς συμβούλεύουν νά προφυλαχτεῖτε, μήπως σάς ἐπιτεθούν τή νύχτα οι ἔχθροι. Γιατί στό κοντινό δασωμένο μέρος 17 ὑπάρχει πολύς στρατός. Και οᾶς προτρέπουν νά στείλετε φρουρά κοντά στό γεφύρι τού Τίγοητα ποταμού, γιατί ό Τισσαφέργης σκέφτεται νά τό καταστρέψει τή νύχτα, ἀν μπορεῖ, γιά νά μήν περάσετε, παρά νά μείνετε ἀποκλεισμένοι ἀνάμεσα στόν ποταμό και στό κανάλι. "Οταν τ' ἄκουσαν αὐτά, ὀδηγοῦν τόν ἄνθρωπο 18 στόν Κλέαρχο και τού ἀνακοινώνουν όσα εἶπε. Κι ό Κλέαρχος σάν τ' ἄκουσε, ἔνιωσε μεγάλη ἀνησυχία και φόδο. Άπ' αὐτούς 19 ὅμως πού δρίσκονταν ἔκει, ἔνα παλικάρι σκέφτηκε κι εἶπε πώς δέ συμφωνούσαν λογικά τό νά ἐπιτεθούν οι ἔχθροι και τό νά χαλάσουν τό γεφύρι. «Γιατί εἶναι φανερό πώς, ἀν ἐπιτεθούν, τό ἀποτέλεσμα θά είναι ἡ νά νικήσουν ἢ νά νικηθούν. "Αν νικήσουν, λοιπόν, ποιά ή ἀνάγκη νά χαλάσουν τό γεφύρι; Άφου και πολλά γεφύρια νά ύπαρχουν, ἐμεῖς τότε δέ θά ξέρουμε ποῦ νά πάμε και νά οιωθοῦμε. "Αν πάλι νικήσουμε ἐμεῖς και εἶναι χαλασμένο τό 20 γεφύρι, τότε δέ θά ξέρουν ἔκεινοι ποῦ νά πάνε. Οὕτε θά μπροσέσει κανένας νά τούς βοηθήσει, κι ἀν δρίσκονται ἀπέναντι πολλοί δικοί τους, μιά και θά είναι χαλασμένο τό γεφύρι». "Οταν ό Κλέαρ- 21

15-23

Μυστικές
ομοδούντες
τού Αριαίου.

χος τ' ἄκουσε αὐτά, φώτησε τὸν ἀγγελιοφόρο πόση νά ἦταν ἡ ἔκταση τῆς γῆς ἀνάμεσα στὸν Τίγοντα καὶ στὸ κανάλι. Καὶ ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε πώς εἶναι μεγάλη καὶ πώς ὑπάρχουν σ' αὐτή τὴν ἔκ-
 22 ταση χωριά καὶ πολιτείες πολλές καὶ μεγάλες. Τότε κατάλαβαν πώς οἱ βάρθαροι ἔστειλαν ὑπουρλα τὸν ἀνθρωπο, γιατί φοβήθη-
 καν μήπως οἱ "Ἐλληνες γκρεμίσουν τὸ γεφύρι καὶ μείνουν στὸ
 νησί. ἔχοντας δχυρά ἀπό τὸ ἔνα μέρος τὸν Τίγοντα καὶ ἀπό τὸ
 ἄλλο τὸ κανάλι. "Οσο γιά τὰ τρόφιμα, θά μπορούσαν νά τὰ προ-
 μηθεύονται ἀπό τὴν χώρα πού ὑπῆρχε ἀνάμεσα, πού ἦταν μεγάλη
 καὶ εὐφορη, καὶ δρίσκονταν ἐκεῖ ἀνθρωποι νά τὴν καλλιεργοῦν.
 "Επειτα καὶ σάν καταφύγιο ἦταν δυνατό νά χρησιμοποιηθεῖ τὸ
 μέρος ἐκεῖνο, ἀπό ὅποιους ἥθελαν νά διάφτουν τὸ δασιλιά.
 23 "Υστερ' ἀπ' αὐτά ἔκουσανδράζονταν, ἔστειλαν ὅμως στὴ γέφυρα
 φρουρά. Ἀλλά οὔτε ἐπίθεση ἔγινε ἀπό κανένα μέρος οὔτε στὴ
 γέφυρα πῆγε κανένας ἀπό τοὺς ἐχθρούς, διπος ἀνάφεραν ἐκεῖνοι
 πού φύλαγαν.

24-28

Διάδαση τοῦ
Τίγοντα καὶ
συνέψιτη τῆς
πορείας.

24 "Οταν ἔμερωσε, ἀρχισαν νά περνοῦν τὸ γεφύρι, πού ἦταν
 κατασκευασμένο μέ τοιάντα ἑπτά καράδια δεμένα τὸ ἔνα κοντά
 στ' ἄλλο, ὅσο γινόταν μέ μεγαλύτερη προφύλαξη. Γιατί μερικοί
 ἀπό τοὺς "Ἐλληνες, πού ἦταν μέ τὸν Τισσαφέρην, τοὺς πληροφό-
 ρησαν πώς τάχα ἐποδέκειτο νά τοὺς ἐπιτεθοῦν τὴν ὥρα πού θά
 περνοῦσαν. Αὐτά ὅμως ἦταν ψέματα. Μονάχα σά διάδαιναν, πα-
 ρουσιάστηκε ὁ Γλοῦς μέ μερικούς ἄλλους, για νά παρατηρήσει ἄν
 περνοῦσαν τὸ ποταμό. Καί ὅταν τὸ εἰδε, ἔφυγε μονομάς κα-
 δάλια στὸ ἄλογο. Ἀπό τὸν Τίγοντα δάδισαν τέσσερις σταθμούς
 προχώρησαν εἷκοσι παφασάργες κι ἑπτασαν στὸ Φύσο ποταμό,
 πού ἔχει πλάτος ἔνα πλέθρο, κι ἀπό πάνω τοῦ ὑπῆρχε ἔνα γεφύρι.
 25 Σ' αὐτό τὸ μέρος δρισκόταν μά μεγάλη πολιτεία, πού λεγόταν
 "Ωπη. Ἐνῷ οἱ "Ἐλληνες πήγαιναν πρός τὰ ἐκεῖ, τοὺς συνάντησε
 ὁ νόθος ἀδερφός τοῦ Κέρου καὶ τοῦ Ἀρταξέρξη, ὁδηγώντας
 πολὺ στρατό ἀπό τὰ Σοῦσα καὶ τὰ Ἐκβάτανα γιά νά δοιθήσει τὸ
 δασιλιά. Τότε σταμάτησε τὸ στρατό του καὶ παρατηροῦσε τοὺς
 26 Ελληνες πού περνοῦσαν. Ο Κλέαρχος τοὺς ὁδηγοῦσε δυό δυό.

καί προχωροῦσε κάνοντας κάθε τόσο στάση. "Οσην ώρα ἔμενε σταματημένο τό μέρος τοῦ στρατοῦ πού προπορευόταν, ἄλλη τόση σταματούσε ἀναγκαστικά ὀλόκληρο τὸ στράτευμα. "Ετοι καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς Ἑλλήνες φάνηκε ὁ στρατός ὅτι εἶναι πάρα πολύς, καὶ ὁ Πέρσης πού τὸν παρατηροῦσε ἔμεινε κατάπληκτος. Ἀπό τεις δάδισαν ἀνάμεσα στή Μηδία ἔξι σταθμούς μέσα ἀπὸ 27 περιοχὴ ἀκατοίκητη, προχώρησαν τριάντα παρασάγγες καὶ ἔφτασαν στὰ χωριά τῆς Παρνασσίδας, τῆς μητέρας τοῦ Κέρου καὶ τοῦ βασιλιά. Αὐτά τὰ χωριά ὁ Τισσαφέρης, γιά νά γελάσει σέ δάρος τοῦ Κέρου, ἀφησε ἐλεύθερους τοὺς Ἑλλήνες νά τά λειχατήσουν. ἄλλα τούς ἔμπόδισε νά ἀρπάξουν δούλους. Έζει μέσα ἐπῆρχαν στάρια πολλά καὶ πρόβατα καὶ ἄλλα πράγματα. Ἀπό τό μέρος 28 ἀπό δάδισαν σέ ἀκατοίκητη χώρα τέσσερις σταθμούς καὶ προχώρησαν εἴκοσι παρασάγγες, ἔχοντας πρός τά ἀριστερά τὸν Τίγρητα ποταμό. Στόν πρῶτον σταθμό πού ἔκαμαν, στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ ποταμοῦ, δρισκόταν μιά μεγάλη καὶ πλούσια πολιτεία πού εἶχε τὸ ὄνομα Καινές, ἀπ' ὅπου οἱ δάρδαροι μεταφέρουνε ἐπάνω σέ πλεούμενα ἀπό προσιές, φωμά, τυριά καὶ κρασί.

ΘΑΝΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

"Υστερα φτάνουν στό Ζαπάτα ποταμό, πού ἔχει πλάτος τέσσερα πλέθρα. Ἐδῶ ἔμειναν τρεῖς μέρες. Σ' αὐτό τό διάστημα ἔξακολουθούσαν νά ὑπάρχουν ὑποψίες, δέν ἐκδηλωνόταν δῆμος φυνερά καμιά ἐχθρική πράξη. Γι' αὐτό φάνηκε οιστό στόν Κλέαρχο νά συναντηθεί μέ τόν Τισσαφέρην καί, ἀν μπροστούσε, νά σταματήσει τίς ὑποψίες, προτοῦ τούς δημιουργήσουν πόλεμο. Ήστειλε λοιπόν κάποιον, γιά νά τοῦ πεῖ πώς εἶναι ἀνάγκη νά τόν συναντήσει. Κι ἐκείνος πρόθυμα τοῦ παράγγειλε νά πάει. "Οταν συναντήθηκαν, ὁ Κλέαρχος τοῦ εἶπε αὐτά ἐδῶ: «Ξέρω, Τισσαφέρη, πώς ἔχομε κάμει δόκους ἀναμεταξύ μας καὶ ἔχομε δώσει τά ζέρια, μέ τήν ὑπόσχεση πώς δέ θά κάμει κακό ὁ ἔνας στόν ἄλλο. Σέ βλέπω δῆμος νά προφυλάξεσαι ἀπό μᾶς, σά νά εἰμαστε ἐχθροί· καὶ ἐμεῖς πάλι, βλέποντάς τα αὐτά, προφυλαγόμαστε τό ἴδιο ἀπό

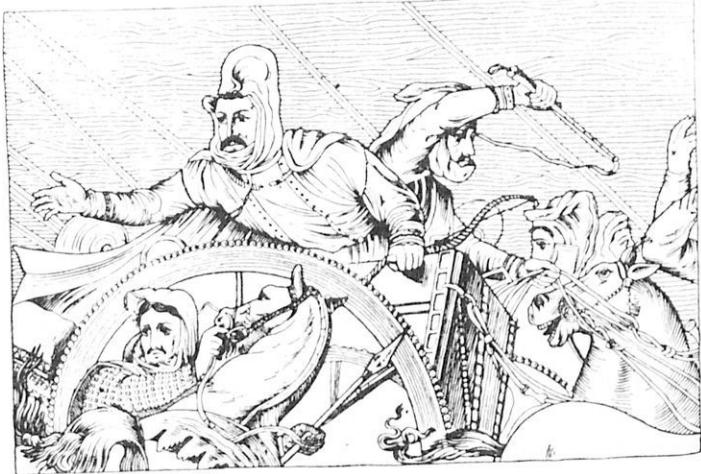
1 ΚΕΦ. 5
1-15
Αόρος τοῦ
Κλέαρχον
στόν Τισσα-
φέρην γιά τή
διάλυση τῶν
ὑποψιῶν.

3

- 4 σᾶς. Μά από τίς παρατηρήσεις που κάνω, δέ στάθηκε δυνατό νά καταλάβω πώς έσύ προσπαθεῖς νά μᾶς βλάφεις· όσο γιά μᾶς ξέρω καλά πώς ούτε δάξουμε στό μυαλό μας κάτι τέτοιο. Γι' αυτό μουν φάνηκε καλό νά συζητήσω μαζί σου, ώστε νά δηλώνως ότι 5 ένας από τόν άλλον αυτή τήν καχυποφία, ἀν μπορέσουμε. Γιατί γνώρισα ως τώρα ανθρώπους, πού, εἴτε από συκοφαντία εἴτε μονάχα από ύποψία, φοδήθηκαν ότι ένας τόν άλλο και θέλησαν νά προλάβουν τό κακό, προτού τό πάθουν. Τό αποτέλεσμα δημος ήταν νά προξενήσουν ἀγιάτρευτες συμφορές σέ κείνους πού ούτε σκόπευαν, ούτε ηθελαν νά τούς κάμιουν παρόμοια πράγματα.
- 6 Επειδή λοιπόν νομίζω, πώς οι τέτοιες ἀπερισκεψίες σταματοῦν μονάχα μέ συνάντηση και συζήτηση, γι' αυτό έχω έρθει και θέλω νά σου αποδείξω πώς άδικα μᾶς υποφιάζεσα. Ποδότα, ποδότα, 7 και περισσότερο ἀπ' όλα τ' άλλα, οι δροκοί πού κάμαψε στούς θεούς μᾶς ἐμποδίζουν νά είμαστε ἔχθροι ἀναμεταξύ μας. Κι ἐκείνον πού συνειδητά ἀδιαφορεῖ γι' αὐτούς τούς δροκούς, αὐτόν ἐγώ ποτέ δέ θά μπορούσα νά τόν καλοτυγίσω. Γιατί τόν πόλεμο τών θεῶν δέν ξέρω ούτε μέ ποιά γρηγοράδα ούτε πού πηγαίνοντας θά μπορούσε κανείς νά τόν ξεφύγει, ούτε σέ ποιά δχνοή τοποθεσία ν' ἀποσυρθεῖ. Παντού τά πάντα ὑπακούνε στούς θεούς, κι οι θεοί τά ξενοιάζουν δλα τό ἴδιο. Αὐτή είναι ή γνώμη μου γιά τούς δροκούς και τούς θεούς, πού, κάνοντας τή φιλία μας, τήν ἐμπιστευτήκαμε σ' αὐτούς νά τή φυλάξουν. "Οσο γιά τά ανθρώπινα ἀγαθά, νομίζω πώς τό μεγαλύτερο γιά μᾶς είσαι σύ σέ τούτη τήν περίσταση. Γιατί μαζί σου κάθε δορόμος και κάθε ποταμός είναι εύκολο πέραστος, και δέν υπάρχει ἔλλειψη ἀπό τρόφιμα. Ἐνώ χωρίς έσένα θά βαδίζουμε μέσα στό σκοτάδι, ἀφού καθόλου δέν ξέρομε τό δρόμο. Κάθε ποταμός θά είναι δυσκολοπέραστος, κάθε λαός φοβερός, μά πιό φοβερό ἀπ' όλα θά είναι ή μοναξιά μας, γιατί 8 ξεποιητικής της θά μᾶς λείπουν διλότελα τά πάντα. Και ἀν υποθέσουμε πώς μᾶς ἔπιανε τρέλα και σέ σκοτώναμε, τί άλλο θά κάναμε παρά θά σκοτώναμε τόν ενεργέτη μας και θά ἀνοίγαμε πόλεμο μέ τό μεγαλύτερο ἀντίπαλό μας, τό βασιλιά, πού περιμένει τή σειρά του νά μᾶς ἐπιτεθεῖ; Τώρα δημος θά σου πῷ πόσες και 9 ποιές ἔλπιδες θά χάσω, ἀν ἐπιχειρήσω νά σου κάμω κακό. Η
- 10 11 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

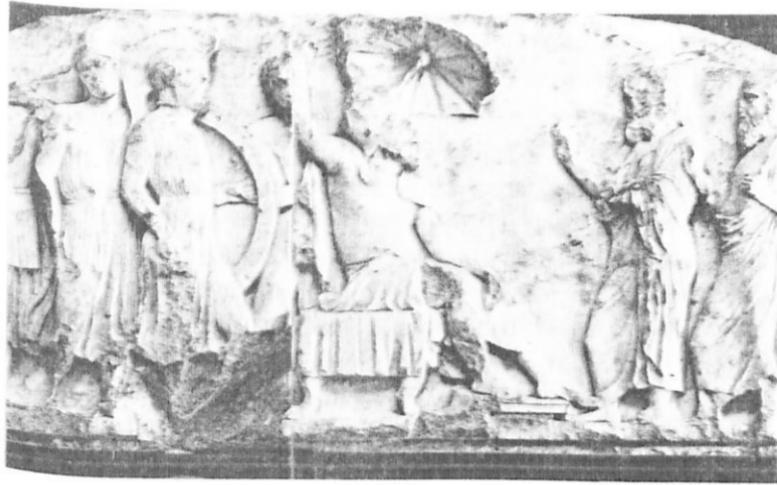
ἐπιθυμία μου ἡταν νά γίνει φίλος μου ὁ Κύρος, γιατί είχα τή γνώμη πώς, ἀπό τούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, αὐτός ἦταν ὁ ἴσανότερος νά εὐεργετεῖ δποιον ἥθελε. Μά τώρα βλέπω πώς ἐσύ ἔχεις και τή δύναμη και τή χώρα τοῦ Κύρου, και πώς διατηρεῖς και τή δική σου ἔξουσία. Ἀκόμα βλέπω πώς τό στρατό τοῦ δασιλία, πού ὁ Κύρος τόν είχε ἐχθρικό, ἐσύ τόν ἔχεις σύμμαχο. Ἀφού 12 αὐτά είναι ἔτοι, ποιός τρελάθηκε τόσο πολύ, ὥστε νά μή θέλει νά είναι φίλος σου; Θά σου πᾶ δῆμος κι ἔκεινα πού μέ κάνουν νά πιστεύω πώς κι ἐσύ μέ χαρά θά γίνεις φίλος μας. Ξέρω δηλαδή 13 πώς οἱ Μυσοί σάς ἐνοχλοῦν. Αὐτούς ἔχω τή γνώμη πώς μπορῶ, μέ τήν τωρινή μου δύναμη, νά τούς ταπεινώσω και νά τούς ὑποτάξω σέ σας. Ξέρω πώς τό ἴδιο γίνεται και μέ τούς Πισίδες. Μαθαίνω πώς ὑπάρχουν και πολλές ἄλλες τέτοιες φυλές, πού νομίζω πώς θά ἢταν δυνατό νά σταματήσουν νά ἐνοχλοῦν ἔξαρσον θητικά τήν εύτυχισμένη σας ζωή. "Οσο γιά τούς Αἰγύπτιους, πού Ξέρω πώς τώρα είστε μαζί τους πάρα πολύ ὁργισμένοι, δέ βλέπω μέ ποιόν ἄλλο συμμαχικό στρατό, ἐκτός ἀπό τό δικό μου, θά μπορούσατε νά τούς τιμωρήσετε καλύτερα. Ἐξάλλον μέ τό νά 14 ἔχεις ἐμάς στήν υπηρεσία σου, ἀν ἥθελες νά είσαι φίλος μέ κανέναν ἀπό δύσους κατοικοῦν γύρω στήν περιφέρειά σου, θά τό κατόρθωνες ἀπόλυτα· ἐνῷ, ἀν κάποιος σέ στενοχωροῦσε στίς σχέσεις σας, θά τοῦ φερδόσουν δεσποτικά. Γιατί ἐμεῖς δέ θά σέ υπηρετοῦμε μονάχα γιά νά παίρνουμε μισθό, ἀλλά και ἔξαιτίας τῆς εὐγνωμοσύνης πού είναι δίκαιο νά σου χρωστοῦμε, δταν μᾶς σόρεις. "Οσο τά φέρω στό μναλό μου ὅλα αὐτά, τόσο μού φαίνεται 15 πώς είναι παραξένο νά μή μᾶς ἔχεις ἐμπιστοσύνη. Γι' αὐτό μέ πολὺ μεγάλη εὐχαριστηση θά ἀκούα ποιός είναι τόσο ἴσανός ωγήτορας, ώστε νά σέ πείσει μέ τά λόγια του πώς τάχα ἐμεῖς σχεδιάζουμε κακά γιά σένα". Ο Κλέαρχος λοιπόν τόσα είπε, ἐνῷ ὁ Τισσαφέρνης ἀποκρίθηκε ἔτοι δά: «Μέ μεγάλη χαρά. Κλέαρχε, 16 Απάντηση τοῦ Τισσαφέρνη στὸν Κλέαρχο.

"Αν θέλαμε νά σάς καταστέψουμε, νομίζεις πώς δέν ἔχουμε 17

Ἡ τιάρα δοθία διαχρίνεται στό κεφάλι ἐνός Πέδου βασιλιά,
ἐνῷ οἱ ἄλλοι πολέμιστές τῇ φοροῦν πλαγιαστή, γερτή.

ἀριστό ιππικό ή πεζικό ή δρίλα, πού μὲ αὐτά θά ἴμιασταν ἵσανοι
νά σας κάμιοντες καρό, γεργίς νά ὑπάρχει κανένας κίνδυνος νά
18 πάθουμε ἐμεῖς; Μήπετος σοῦ φαίνεται πός μᾶς ξείτονυ καταΐη-
γίες θέσεις γιά νά σας ἐπιτεθούμε; Δέν υπάρχουν τόσοι κάμπτοι-
πού τούς πεονατε μὲ μεγάλο κόπο, παρ' ὅτο πού σας φρονονταί
φίλικά οἱ κάτοικοι τους; Δέ βλέπετε πός υπάρχουν τόσα βοργά
πού πρέπει νά τά περάσετε καί πός μπορούμε ἐνείς νά τά κατα-
ζάβοντε ποδῶντο καί νά σας τά κάμιοντε ἀπέραστα; Ήώς υπάρ-
χουν τόσοι ποταμοί, ὅπου μᾶς εἴναι δυνατό νά σας χωριστούμε
20 καὶ ἔτοι χωρισμένους νά σας πολεμοῦμε; Μεριζούς μάλιστα δέ θά
μπορούσατε μὲ κανένα τρόπο νά τούς περάσετε, ἀν ἐμεῖς δέ σας
μεταφέρονται ἀπέραντη. Μά καί ἂν δράματε νικήτες σέ δια αὐτά
τά ἐμπόδια, δῆμος ή φροτιά τίναι πιό δυνατή ἀπό τούς καρπούς-
Αὐτούς θά μπορούσαμε νά τούς κάψουμε δλότελα καί νά σας
βάλλοντες ἀντίπαλο τίν ύπερθρολιζή πείνα, πού μαζί της θά σας
ἡταν ἀδύνατο νά τά δράλετε πέρα, κι ἂν ἀκόμα είχατε μεγάλη
20 παλικαριά. Ἀφοῦ λοιπόν ἔχομε τόσα μέσα νά σας πολεμήσουμε-
πός ἀπ' ὅλα τούτα θά διαλέγαμε τό μοναδικό τρόπο πού δείχνει-

Ασιάτης ἡγεμόνας, καθιομένος ἐπάνω σέ θρόνο (Ἀνάγλυφη παράστασι ἀπό το μνημείο τῶν Νηροῦδων τῆς Λυκίας).

ἀσέβεια στοὺς θεούς, τό μόνο πού φέρνει ντροπή στοὺς ἀνθρώπους; Τό νά θέλουν νά πετύχουν κάτι μέ ψεύτικους δόρκους στοὺς 21 θεούς καί μέ ἀνειλικρίνεια στοὺς ἀνθρώπους, αὐτό είναι χαρακτηριστικό ἔχεινων πού δέν ἔχουν καθόλου μέσα καί δρίσκονται σέ μεγάλες δυσκολίες καί πιέζονται ἀπό τὴν ἀνάγκη καί πού είναι, πάνω ἀπ' ὅλα, ἀνθρώποι κακοί. Ἐμεῖς, Κλέαρχε, δέν εἴμαστε οὐτε τόσο ἀσύλληπτοι οὐτε τόσο ἀνόητοι. Γιά ποιό λόγο, λοι- 22 πόν, ἀφοῦ μποροῦμε νά σᾶς καταστρέψουμε, δέν τό κάναμε; Νά ξέρεις καλά ὅτι αἰτία ἡταν ἡ ἐπιθυμία μου νά ἀποκτήσω τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Ἑλλήνων. "Ἡθελα, μέ τούς μισθοφόρους πού χορηγιμοποιήσε ὁ Κύρος στὴν ἐκστρατεία του καί τούς ἐμπιστευόταν ἐπειδή τούς πλήρωνε, μέ αὐτούς ἐγώ νά ἐπιστρέψω, ἔχοντας κερδίσει δέναμη, ἐπειδή θά τούς ενεργετοῦσα. Ἀπό τίς ὥφελεις 23 πού μού προσφέρετε, μερικές τίς είπες κι ἐσύ προτύτερα, τὴν πιό ὑπλαντική ὄμως ἐγώ τὴν ξέρω. Τὴν τιάρα δηλαδή πού δάζουν στό κεφάλι, μονάχα ὁ δαιμόλιας ἐπιτρέπεται νά τῇ φροντεῖ δρθια, ἐνῷ τὴν τιάρα τῆς καρδιᾶς ἵσως θά μποροῦσε κι ἄλλος εὔκολα νά τῇ φροντεῖ δρθια, ὅταν ἔχει ἔσας κοντά του».

Ἐλλῆνες 24
στρατηγοί
καὶ
λοχαροί στή
σκηνή του
Τισσαφέροντ
Δολοφονία

Αὐτά εἶπε, καὶ ὁ Κλέαρχος πίστεψε πώς μιλούσε ἀληθινά. Καὶ τόν φωτήσε: «Ἐκεῖνοι λοιπόν πού προσπαθοῦν μέτ συνοφαντίες νά μᾶς κάμουν ἐχθρούς, ἀφοῦ ὑπάρχουν τόσοι λόγοι νά εἴμαστε 25 φύλοι, δέν ἀξίζει νά τιμωρηθούν αντηρότατα;». «Κι ἐγώ», ἀποκρίθηκε ὁ Τισσαφέροντς, «ἄν θέλετε οἱ στρατηγοί καὶ οἱ λοχαροί νά μ' ἐπισκεφθείτε, θά σᾶς φανερώσω ἐκείνους πού μοῦ λένε ὅτι 26 ἔσυ σχεδιάζεις κακό γιά μένα καὶ γιά τό στρατό μου». «Ἐγώ», ἀπάντησε ὁ Κλέαρχος, «θά τους φέρω δλους καὶ θά σου ἀποκα- 27 λύψω ἀπό ποιούς ἀκούω γιά σένα». «Υστερό» ἀπ' αὐτήν τή συζήτηση δι τοισσαφέροντς, δείχνοντας φιλική διάθεση, τόν παρακάλεσε νά μείνει ἐκείνη τή μέρα καὶ δείπνησαν μαζί. Τήν ἀλλή μέρα ὁ Κλέαρχος γύρισε στό στρατόπεδο καὶ ἦταν φανερό πώς εἶχε τή γνώμη ὅτι οἱ σχέσεις του μέτ τον Τισσαφέροντας ἦταν πολύ φιλικές. Ἀνακοίνωσε σ' δλους τά δύσα τοῦ εἶπε ὁ Τισσαφέροντς, καὶ πρόσθεσε πώς ἔπρεπε νά τόν ἐπισκεφθοῦν ἐκείνοι πού προσκλήθηκαν. Εἶπε ἀκόμα πώς δσοι ἀπό τούς Ἐλλήνες ἀποδειχθοῦν ὅτι δάζουν λόγια, αύτοί θά τιμωρηθούν σάν προδότες καὶ σάν ἐχθροί τών 28 Ελλήνων. Ὁ Κλέαρχος ὑποψιαζόταν πώς τά ξητηματα τά προ- καλούσε ὁ Μένων, ἐπειδή ἤξερε πώς αὐτός συναντήθηκε μέτ τόν Τισσαφέροντας μαζί μέ τόν Ἀριατό καὶ δέν πειθαρχούσε στίς διατά- γες του καὶ ἔκανε σχέδια κυρφά, σκοπεύοντας νά πάρει μέ τό μέρος του δλο τό στρατό καὶ νά γίνει φύλος τοῦ Τισσαφέροντας. 29 Ἡθελε δμως καὶ ὁ Κλέαρχος νά τοῦ είναι ἀφοσιωμένος δλόκη- ρος δ στρατός καὶ νά φύγουν ἀπό τή μέση οἱ ἀπειθαρχοί. Μεσού- κοι ἀπό τούς στρατιώτες εἶχαν ἀντίθετη γνώμη κι ἔλεγαν πώς δέν 30 ἔπρεπε νά πάνε δλοι οἱ λοχαροί καὶ οἱ στρατηγοί στόν Τισσαφέροντας, οὕτε νά τοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη. Ὁ Κλέαρχος δμως ἐπέμενε ποιόν, ὥσπου κατόρθωσε νά πάνε πέντε στρατηγοί καὶ εἷκοσι λο- χαροί. Μαζί τους πήγαν καὶ διακόποι πάνω κατω στρατιώτες, μὲ σκοπό ν' ἀφοράσουν τοδόπια. «Οταν ἔφτασαν στή σκηνή τοῦ Τισσαφέροντας, τούς στρατηγούς τούς φύναξαν μέσα, δηλαδή τόν Πρόδεντο τό Βοιώτιο, τό Μένωνα τό Θεσσαλό, τόν Ἀγία τόν Ἀσ- κάδα, τόν Κλέαρχο τό Λακεδαιμόνιο καὶ τό Σωκράτη τόν Ἀζανό. 32 Οἱ λοχαροί ἔμειναν στήν πόρτα τῆς σκηνῆς. «Υστερό» ἀπό λίγη ὡρα- δμως, μέ τήν ἐμφάνιση δρισμένου σημαδιοῦ, κι ἐκείνους πού ἦτα-

μέσα τούς ἔπιασαν οἱ Πέρσες καὶ ἀπούς πού ἦταν ἔξω τούς ἔσφα-
ζαν. Ἐπειτα μερικοὶ ἄντρες ἀπό τὸ διαιραφικό ἴππικό, τρέχοντας
καθάλια στ' ἄλλογά τους μέσα στὸν κάμπο, ὅποιον Ἐλλῆνα συναν-
τοῦσαν, δοῦλο ἢ ἐλεύθερο, ὅλους τοὺς οὐράνον. Οἱ Ἐλλῆνες, 33
χοιτάζοντας ἀπό τὸ σφατόπεδό τους, καὶ ἀποδοῦσαν μὲ τὸ τρέ-
χιπο τὸν ἵππεον καὶ δέν ἦταν σίγουροι γιὰ τὸ γινόταν, ὥσπου
ὁ Νίκαιος ἀπό τὴν Ἀρκαδία, ἔφεύγοντας μὲ πληγωμένη τὴν
ζοιλιά καὶ συγχρατόντας τὰ ἔντερά του μὲ τὰ χέρια, ἤρθε καὶ
τοὺς τὰ εἰπε ὅλα, ὅσα εἶχαν γίνει. Τότε πιὰ οἱ Ἐλλῆνες ἔτρεχαν 34

νά πάρουν τὰ ὅπλα, τρομαγμένοι ὅλοι καὶ νομίζοντας πώς ἀμέ-
θως θά πάνε οἱ ἐχθροί στὸ σφατόπεδό τους. Ἐκεῖνοι δέν 35 Οἱ Πέρσες
πήγαν ὅλοι, παρὰ μονάχα ὁ Ἀριαῖος καὶ ὁ Ἀρτάοξος καὶ ὁ Μι-
θραδάτης, πού ἦταν οἱ πιό ἀφοσιωμένοι στὸν Κύρο. Ἄλλα ὁ
διερρηγνέας τῶν Ἐλλήνων εἴπε πώς μαζί μ' αὐτούς εἶδε καὶ ἀνα-
τυχόσεις καὶ τὸν ἀδερφό του Τισσαφέρον. Τοὺς ἀκόλουθούσαν
ἄνδρα καὶ ἄλλοι Πέρσες πού φρονοῦσαν θώρακες, περίπου τρια-
ζοισι. Ὁταν αὗτοί πλησίασαν, καλούσαν νά παρουσιαστεῖ, ἃν 36

ὑπῆρχε, κάποιος σφατηγός ἢ λοχαρός ἀπό τοὺς Ἐλλῆνες, γιά νά
τοὺς ἀνακοινώσουν τίς διαταρέξ τοῦ βασιλιᾶ. Τότε δρῆκαν μέ 37

προφύλαξῃ σφατηγοί τῶν Ἐλλήνων ὁ Κλεάνωρ ὁ Ὀρχομένιος
καὶ ὁ Σοφαίνετος ὁ Στυμφάλιος καὶ μαζί τους ὁ Ξενοφῶν ὁ
Ἀθηναῖος, πού ἥθελε νά μάθει τί ἀπέγινε ὁ Πρόξενος. Ο Χειρί-
σοφος ἔτυχε νά λείπει σέ κάποιο χωριό, μαζί μὲ ἄλλους πού πή-
γαν νά προμηθευτοῦν τρόφιμα. Ὁταν ἔφτασαν σέ ἀπόσταση πού 38

νά μποροῦν νά ἀκούνται, ὁ Ἀριαῖος εἴπε τούτα δῶ: «Ο Κλέαρ-
χος, Ἐλλῆνες, τιμωρήθηκε καὶ θανατώθηκε, γιατί ἀποδείχτηκε
πώς ἔκαιε φεύτικους δόκους καὶ πώς παραδίασε τίς συμφωνίες.

Αντίθετα ὁ Πρόξενος καὶ ὁ Μένων δρίσκονται σέ μεγάλες τιμές,
γιατί κατάρριψαν τὰ κακά σχέδια ἔκείνου. Ο βασιλιάς τώρα ζη-
τάει ἀπό σας τὰ ὅπλα. Γιατί λέει πώς είναι δικά του, ἀφοῦ ἀνή-
καν στὸν Κύρο, πού ἦταν ὑπήκοος του». Οἱ Ἐλλῆνες ἀπάντησαν 39
σ' ἀντά - γιά σγαριασμό τους μίλησε ὁ Κλεάνωρ ὁ Ὀρχομένιος
- : «Ἀριαῖε, πών εἶσαι ὁ πιό τιποτένιος τοῦ κόσμου, καὶ ἔσεις οἱ
ἄλλοι, πού ἥσας ταν ἄλλοτε φῦλοι τοῦ Κύρου, δέν ντρέπεστε οὕτε
θεούς οὔτε ἀνθρώπους. Μᾶς δόκιστήκατε πώς θά ἔχετε τοὺς
ἴδιους φῦλους καὶ ἐχθρούς πού ἔχουμε μεῖς, καὶ ὑπεροχα μῆς προδώ-
ψηφιοποιηθῆκε από τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Θώρακας ἀπό γυάλινο.
Τὸν δοῖχαν στὸ "Αργοῦ"
σ' ἔνα τάφο ὑστερο-
γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

σατε μαζί μέ τὸν Τισσαφέροντι, ποὺ δὲν πιστεύει καθόλου στούς
θεούς κι εἶναι ἄνθρωπος πάρα πολὺ πανούργος. Ἐκείνους Ἰσθ-
ίσα πού δεθήκατε μέ δόκους, τούς σκοτώσατε, κι ἐμᾶς τούς ἄλ-
λους μᾶς ἔχετε προδώσει. Καὶ τώρα διδίζετε μέ τούς ἔχθρους
40 ἐνάντιά μας». Οἱ Αριαῖοι ἀποκρίθηκε: «Αὐτά ἔγιναν, γιατί
ἀποδείχτηκε πώς δὲ Κλέαρχος ἀπό καιρού ἔκανε κακά σχέδια γιὰ
τὸν Τισσαφέροντι καὶ τὸν Ὁρόντα καὶ γιά δόλους ἐμᾶς πού εἴμαστε
41 μαζί τους». Σ' αὐτά δὲ Ξενοφῶν ἔδωσε τούτη τὴν ἀπάντηση: «Ἄν-
δε Κλέαρχος, ἀντίθετα πρός τούς δόκους, παραδίασε τὴν συμφω-
νία, τιμωρήθηκε. Εἶναι δίκαιο νά καταστρέφονται ἔκεινοι ποι-
δοκοῦζονται φέματα. Αφοῦ δὲ μως δὲ Πρόξενος καὶ δὲ Μένων εἶναι
δικοὶ σας εὐεργέτες καὶ δικοὶ μας στρατηγοί, στείλτε τους ἔδω-
Γιατί εἶναι φανερό πώς θά προσπαθήσουν νά δώσουν καὶ σέ σα-
42 καὶ σέ μας τίς καλύτερες συμβούλες, μιά καὶ εἶναι φῦλοι καὶ μι-
Ψηφιοποιήθηκε από τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Θώρακας (πίσω πλευρά). Έπάνω δρίσονται χαραγμένες διάφορες παραστάσεις. (Αρχαιολογικό Μουσείο Όλυμπίας).

τούς δυό μας». Οι δάρδαροι κουδέντιασαν ἀναμεταξύ τους πολ- 42
λήν ώρα, κι ἔφυγαν νωρίς νά δώσουν καμιάν ἀπάντηση σ' αὐτά.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ

Οι στρατηγοί πιάστηκαν, ἵπως εἴπαμε, κι ὑστερα ὁδηγήθηκαν στό βασιλιά καὶ θανατώθηκαν μέ ἀποκεφαλιομό. Ἐνας ἀπ' αὐτούς ἦταν ὁ Κλέαρχος πού, ὅπως παραδέχονται ὅλοι ὅσοι τόν γνώριζαν καλά, φάνηκε ἄντρας μέ γνώση τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ μέ ἀπέραντη ἀγάπη στὸν πόλεμο. Γι' αὐτό, ὅσο κρατοῦσε ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στούς Σπαρτιάτες καὶ στούς Ἀθηναίους, αὐτός ἐμενε ἐκεῖ. "Οταν διμως ἔγινε εἰρήνη, τότε ἔπεισε τούς βυμπατριῶ-

ΚΕΦ. 6
Χαρακτηρι-
σμός τοῦ
Κλέαρχον.

- τες του πώς οι Θράκες ἔβλαψαν τούς Ἕλληνες, κατάφερε όπως
μπορούσε νά πάρει τήν ἔγχριση τῶν ἐφόδων καί μπήκε στό κα-
ράδι κι ἔφυγε γιά νά πάει νά πολεμήσει τούς Θράκες, πού κατοι-
3 κούσαν πάνω ἀπό τή Χερσόνησο καί τήν Πέριμθο. Μά οἱ ἔφοδοι
μετάνιωσαν, ὅταν πιά αὐτός εἶχε φύγει, καί προσπάθησαν νά τόν
γυρίσουν πίσω ἀπό τόν Ἰσθμό. Τότε ὅμως δέν πειθάρχησε, παρά
4 τράβηξε, ἀρμενίζοντας γοργόρα, γιά τόν Ἑλλήσποντο. Καί ἦτοι
καταδικάστηκε σέ θάνατο ἀπό τούς ἀρχοντες τῆς Σπάρτης, γιατί
ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει. Ἐξόριστος πιά, ἔφεται στόν Κύρο. Μέ-
ποιούς λόγους τόν κατάφερε, σέ ἄλλο ἔργο ἔχει γραφτεί, πάντως
5 ὁ Κύρος τού ἔδωσε δέκα χιλιάδες δαρεικούς. "Οταν πήρε τά χοή-
ματα, δέν ἀδράνησε, ἀλλά μέ αὐτά συγκέντρωσε στρατό καί πο-
λεμούσε τούς Θράκες καί μάλιστα τούς νίκησε σέ μιά μάχη. Ἀπό
τότε λεηλατούσε τή χώρα τους καί τούς πολεμούσε ἀδιάκοπα.
ώσπου ὁ Κύρος χρειάστηκε τό στρατό του. Τότε ἔφυγε, γιά νά
6 πάει νά πολεμήσει πάλι μαζί μέ κείνον. Αὐτά λοιπόν μοῦ φαίνον-
ται πώς εἶναι πράξεις ἀνθρώπου πού ἔχει ἀπέφαντη ἀγάπη στόν
πόλεμο· ἀνθρώπου πού μπορεῖ νά ζει εἰρηνικά, χωρίς ντροπή ή
ζημιά, κι αὐτός προτιμάει νά πολεμά· πού τού εἶναι δυνατό νά
ζει ἀνετα, κι αὐτός θέλει νά κοπιάζει, φτάνει νά δρίσκεται σέ
μάχες· πού εἶναι στό χέρι του νά ἔχει χοήματα χωρίς νά κινδυ-
νεύει, κι ἐκείνος προτιμά νά τά κάνει λαγότερα μέ τούς πολέμους.
7 Τόση μεγάλη ἀγάπη εἶχε στόν πόλεμο. Νομίζοταν ὅμως πώς εἶχε
καί γνώση τῆς πολεμικῆς τέχνης γιά αὐτόν τό λόγο, ἐπειδή δηλαδή
ἀγαπούσε τούς κινδύνους δαδίζοντας μέρα καί νύχτα καταπάνω
στούς ἐχθρούς κι ἐπειδή στίς κρίσιμες στιγμές εἶχε φρόνηση·
8 δύποτε βεβαίωναν ὅτι ὅσοι δρίσκονταν παντού μαζί του. Ἐλεγαν
πώς εἶχε καί ίκανότητες νά κυβερνᾶ, ὅσο εἶναι δυνατό νά ὑπάρ-
χουν διοικητικές ίκανότητες μέ τή μέθοδο πού ἔφάρμοζε κι
ἐκείνος. Ἡταν ίκανός δηλαδή, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον, νά
νοιάζετε νά δρίσκει γιά τό στρατό του τά τοδόφμα καί νά τού τά
ἔχει ἔτοιμα τήν ὥρα πού ἔπρεπε. Ἡταν ἀκόμα ίκανός νά κάνει
τούς γύρω του νά πιστεύουν ὅτι πρέπει νά πειθαρχούν στόν
9 Κλέαρχο. Αὐτό τό πετύχαινε μέ τήν ἀντηρότητα. Εἶχε πρόσωπο
συνθρωπό καί δραχνή φωνή καί πάντα τιμωρούσε ἀντηρά, κα-
μιά φορά μάλιστα τόσο δργισμένα, πού κι ὁ ἴδιος κάποτε

μετάνιωνε. Τιμωροῦσε δῆμος καὶ σκόπιμα. Γιατί εἶχε τὴ γνώμη. 10 πός δέν ὑπάρχει καμιά ὡφέλεια ἀπό στρατιώτες πού δέν τιμωροῦνται. Βεβαιώνουν ἀκόμα πώς ἔλεγε, ὅτι ὁ στρατιώτης πρέπει νά φοβᾶται περισσότερο τὸν ἀρχιγό του παρά τοὺς ἐχθρούς, ἂν πρόκειται νά φυλάξει φρουρά ἢ νά ἀποφύγει νά διάφει φῦλονς ἢ νά βαδίσει ἐνάντια στοὺς ἐχθρούς χωρίς ἀντίρρηση. Στίς κρίσιμες 11 στιγμές οἱ στρατιώτες μέ προθυμία πειθαρχοῦσαν σέ κείνον, δέν ἥθελαν ἄλλο στρατηγό. Γιατί ἔλεγαν, πώς τότε ἡ σκνθρωπότητά του φαινόταν ἀνάμεσα στά ἄλλα πρόσωπα μιά αἰσιόδοξη διάθεση καὶ ἡ ἀντηρότητα ἔμοιαζε πώς ἦταν παλικαριά ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς. "Ἐτοί φαινόταν δῷ πιά πώς προκαλούσε τό φόδο, ἄλλα πώς ἔφερνε τή σωτηρία. "Οταν δῆμος οἱ στρατιώτες δρίσκον- 12 ταν ἔξω ἀπό τὸν κίνδυνο καὶ μποροῦσαν νά πάνε νά τοὺς κυβερνάει ἄλλοις στρατηγός, τότε πολλοί τὸν ἀφήναν κι ἔφευγαν. Γιατί δέν εἶχε τρόπους χαριτωμένους, ἄλλα πάντα ἦταν ἄγριος καὶ σκληρός. Γι' αὐτό καὶ οἱ στρατιώτες εἶχαν ἀπέναντι του τά ἴδια αἰσθήματα πού ἔχουν τά παιδιά στό δάσκαλο. Ποτέ δέν εἶχε ἀν- 13 θρώπους, πού νά τὸν ἀκολουθοῦν ἀπό φύλα καὶ ἀγάπη. "Οποιοι δῆμοις ἦταν κοντά του ὕστερ ἀπό διαταγή τῆς πατρίδας τους ἢ ἐπειδή χρειάζονταν κάτι ἢ γιατί πιέζονταν ἀπό κάποιαν ἀνάγκη, τοὺς κρατοῦσε σέ ἀπόλυτη πειθαρχία. Μά ὅταν ἀρχίζαν νά vi- 14 ζοῦν μαζί του τοὺς ἐχθρούς, ἀπό τότε ὑπῆρχαν σοδαροί λόγοι πού ἔκαναν νά είναι χρήσιμοι οἱ στρατιώτες του. Γιατί καὶ τίν τόλμη εἶχαν ν' ἀντιμετωπίζουν τοὺς ἐχθρούς, καὶ ὁ φόδος μήπως τιμωρηθοῦν ἀπό κείνον τοὺς ἔκανε πειθαρχικούς. Τέτοιος ἀρχη- 15 γός ἦταν. "Ελέγαν ἀκόμα πώς δέν εἶχε πολλή διάθεση νά παίρνει διαταγές ἀπό ἄλλους. "Οταν πέθανε ἦταν, πάνω κάτω, πενήντα χρονῶν.

"Ο Πρόξενος ὁ Βοιωτός, ἀπό τήν ἐποχήν πού ἦταν νεαρός, λα- 16 Χαρακτηρι-
χταροῦσε νά γίνει ἄντρας, ίκανός νά ἀσχολεῖται μέ σοδαρά ξηρή-
ματα. Γιά νά πραγματοποιήσει τή λαχτάρα του αὐτή ἔδωσε χρῆ-
ματα στό Γοργία τό Λεοντίνο. "Οταν ἔμεινε κοντά του καὶ 17
ἄκουνε μαθήματα, πίστεψε πώς ἦταν πιά ίκανός καὶ νά ἀρχι-
γένει καὶ νά μή φαίνεται στίς εὐεργεσίες κατώτερος ἀπό τοὺς
ἐπίσημους, πού τοὺς εἶχε φῦλους. "Ἐτοί ἀνακατώθηκε στίς ἐπιχει-

αμός τοῦ
Πρόξενου.

φίσεις τοῦ Κύρου, νομίζοντας πώς ἀπ' αὐτές θά γίνει ξακουστός
 18 καὶ θ' ἀποχήσει μεγάλη δύναμι καὶ πολλά χρήματα. Παρ' ὅτο
 διμος ποὺ ἐπιθυμοῦσε ὑπερθύλικά τόσο μεγάλα πράγματα, ἔδει-
 γνε καθαρά καὶ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ τίποτε ἀπ' αὐτά δέν ἥθελε νά
 19 ἀποχήσει μέ άδικίες. Ἐνόμιζε πώς ἔπρεπε νά τά πετύχει μέ δι-
 καιοσύνη καὶ τιμότητα, ἀλλιώτικα δέν τά ἥθελε. Εἶχε ἀκόμα τήν
 ἴκανότητα νά διοικει καλόνς καὶ φρόνιμους ἀνθρώπους. Δέν
 μποροῦσε δῆμος νά κάνει τούς στρατιώτες του νά τοῦ ἔχουν οὔτε
 σεβασμό οὔτε φόρο. Ἀντίθετα, περισσότερο ντρέποταν αὐτός
 τούς στρατιώτες, ἀπ' ὅσο ντρέπονταν ἐκείνους ὅσοι ἦταν στήν
 20 ἔξονσία του. Καὶ ἦταν φανερό πώς εἶχε περισσότερο φόρο μήπως
 τόν μισήσουν οί στρατιώτες, ἀπ' ὅσο φοβόνταν οί στρατιώτες νά
 μήν ὑπακούσουν στίς διαταρές του. Εἶχε τή γνώμη πώς γιά νά
 είναι καὶ νά φαίνεται ἴκανός ἀρχηγός, ἷταν ἀρκετό νά ἐπαινεῖ
 δῆμους ἔκαναν καλές πράξεις, ὅχι δῆμος ἐκείνους πού ἔκαναν κα-
 ζό. Γι' αὐτό οί καλοί καὶ φρόνιμοι ἀπό τούς ἀνθρώπους του τόν
 ἀγαποῦσαν, ἐνώ οί ἀδικοι τόν ἐπιβούλευονταν, γιατί τόν ἔδρι-
 σκαν τοῦ χεριοῦ τους. "Οταν πέθανε ἦταν τριάντα χρονῶν.

Χαροκόπιον τοῦ Μεγάλου. 21 Ο Μένων ὁ Θεοσαλός ἦταν φανερό πώς εἶχε μεγάλη ἐπιθυμία
 - ἀποχήσει πλούτη καὶ νά είναι ἀρχηγός, γιά νά παίρνει
 περισσότερα. Ἐπιθυμοῦσε νά ἔχει καὶ τιμές, ώστε τά κέρδη του
 νά είναι πιό πολλά. Ἡθέλε ἀκόμα νά είναι φῦλος μέ τούς πολλούς
 22 ἰσχυρούς, γιά νά μήν τιμωρείται, ὅταν κάνει άδικίες. Εἶχε τή
 γνώμη πώς ὁ συντομότερος δρόμος γιά νά πετυχαίνει αὐτά πού
 λαχταρᾶ, είναι νά πατάει τόν δόρο του καὶ νά λέει ψέματα καὶ νά
 23 ξεγέλα, καὶ πώς, ἀντίθετα, ή ἀπλότητα καὶ ή εἰλικρύνεια είναι
 πραγματική ἀνοησία. Ἡταν φανερό πώς δέν ἀγαποῦσε κανένα.
 Κι ἄν ἔλεγε σέ κάποιον πώς είναι φῦλος του, υπεραι γινόταν
 δύοφανερο πώς ἔσχεδιαζε νά τοῦ κάμει κακό. Κανέναν ἔχθρο δέν
 24 κορδίδενε, ἐνώ πάντοτε συζητοῦσε κοροϊδευτικά γιά δῆμους τούς
 ἀκολούθους του. Δέν ἐπιβούλευόταν τίς περιουσίες τών ἔχθρων,
 γιατί νόμιζε πώς είναι δύσκολο νά παίρνει κανείς τά πράγματα
 τῶν ἀνθρώπων πού φυλάγονται. Τά πράγματα δῆμος τῶν φύλων
 εἶχε τή γνώμη πώς μονάχα αὐτός ξέρει πώς είναι πάρα πολύ εὐ-
 25 δοξίζονται ψέματα καὶ πώς κάνουν άδικίες, τούς φοβόταν, γιατί

τούς θεωροῦσε καλά όπλισμένους. Ἀντίθετα τούς εὐσεβεῖς καὶ ἐκείνους πού ἀγαποῦσαν τὴν ἀλήθειαν, προσπαθοῦσε νά τούς μεταχειρίζεται σάν δειλούς. Ὁπως καμαρώνει κανείς γιά τὴν εὐ- 26 σέβεια, τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴ δικαιούσην του, ἔτοι δὲ Μένων κα- μάρωνε πού μποροῦσε νά ἔχει λα, νά κατασκευάζει φευτίες, νά κοροϊδεύει τούς φίλους. Καί πάντα είχε τὴ γνώμη πώς ἐκείνος πού δέν είναι πανοῦργος, είναι ἀμόρφωτος. Ὁταν προσπαθοῦσε νά πάρει τὴν πρώτη θέση στὴ φιλία μερικῶν ἀνθρώπων, ἐνόμιζε πώς πρέπει νά τὸ πετύχει συκοφαντώντας ἐκείνους πού είχαν αὐ- τὴν τὴ θέση. Μηχανεύόταν νά φτιάνει πειθαρχικούς τούς στρα- 27 τιώτες, μέ το νά πάρονται μέρος στὶς ἀδικίες πού ἔκαναν. Νόμιζε πώς τοῦ ἄξιζε νά ἔχει τιμές καὶ περιποίησεις, ἐπειδὴ ἔδειχνε πώς είχε τὴ δύναμη καὶ τὴ θέληση νά διλέγεται τούς ἄλλους. Ἀν καμιά φορά τὸν ἄφηνε κανένας, τὸ θεωροῦσε εὐεργεσία πώς δέν τὸν είχε καταστρέψει τότε πού τοῦ ἔκανε συντροφιά. Ὁταν οἱ ἄλλοι 29 στρατηγοί σκοτώθηκαν, ἐπειδὴ ἔκαμαν ἐκοτρατεία μαζί μέ τὸν Κύρο ένάντια στὸ βασιλιά, δὲ Μένων δέ σκοτώθηκε, παρ' ὅλο πού είχε κάμει τὰ ἴδια μέ κείνους. Ἀλλά ὑστερόποτο τὸ θάνατό τους τιμωρήθηκε κι αὐτός ἀπό τὸ βασιλιά καὶ θανατώθηκε ὅχι μέ ἀποκεφαλισμό, ὅπως οἱ ἄλλοι στρατηγοί, πού είναι τὸ πιό σύν- τομο τέλος, παρά, ὅπως λένε, κακοποιήθηκε ζωντανός ἔναν δλό- κληρο χρόνο καὶ πέθανε σάν κακός ἄνθρωπος. Ὁ Ἅγιας, ἀπό 30 Χαρακτηρισμό τοῦ Ἅγια καὶ τοῦ Σωκράτη,

της φιλίας μπωροῦσε νά τούς κατηγορήσει. Κι δένας κι δὲλλος ἦταν, πάνω κάτω, τριάντα πέντε χρονῶν ὅταν πέθαναν.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΠΡΩΤΟΒΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΚΕΦ. 1

*Αναγεγραμμ.
ωση.*

2-3

Οι Έλληνες στενοχωρημένοι.

Γ' Οσα ἔζαμαν οἱ Ἑλλῆνες τότε πού γινόταν ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου ὥς τῇ μέρᾳ τῆς μάχης καὶ ὅσα ἔγιναν ὅπερ ἀπό τό θάνατο τοῦ Κύρου, ὅταν οἱ Ἑλλῆνες γένοιξαν μαζί μὲ τὸν Τισσαφέροντι, σύμφωνα μὲ τίς συνθήκες τους, ὅλα ἔχοντι εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγησι.

"Οταν είχαν πιαστεῖ οἱ στρατιγοί καὶ είχαν σκοτωθεῖ ὅσοι τούς ἀκολουθοῦσαν ἀπό τοὺς λοχαριούς καὶ τοὺς στρατιώτες, οἱ Ἑλλῆνες στενοχωρημένοι δρίσκονταν σέ μεγάλῃ ἀμφιβανίᾳ. Σκέψητονταν πώς ἦταν κοντά στὸ ἀνάκτορα τοῦ βασιλιά καὶ πώς διόγειρα τους ὑπῆρχαν πολλές φυλές καὶ πόλεις ἐγθύμικές, καὶ κανένας πιά δέν ἐπρόσειτο νά τοὺς δώσειν ἡ ἀγοράσουν τορφιμα. Ἐπειτα (σκέψητονταν) πώς δρίσκονταν μακριὰ ἀπό τὴν Ἑλλάδα ὅχι ἡγέτερο σκεδόν ἀπό δέκα χιλιάδες στάδια, δέν είχαν κανένα διδιγό γιά τό δρόμο καὶ τοὺς ἐμπόδιαν νά πάνε στήν πατρίδα ἀπέραστα ποτάμια. Αζόμα πώς τοὺς είχαν προδώσει οἱ δάσαρδοι πού ἀκολουθοῦσαν τὸν Κύρο στήν ἐκστρατεία, καὶ είχαν μείνει μόνοι, γρούσι νά ἔχουν οὔτε ἔναν ἵππεα σύμμαχο. Ἔτοι ἦταν διόγειρο πώς ἀν νικοῦσαν, κανένα δέ θά μποροῦσαν νά σκοτώσουν, ἐνῷ ἂν ἔβγαιναν νικημένοι, δέ θά ἔμενε οὔτε ἔνας ζωντανός. Αὐτά βάζοντας στὸ μαλά τους καὶ μήν ἔχοντας διάθεση, λίγοι δοκίμασαν ἐσείνο τό δράδυ φαρμητό καὶ λίγοι ἀναφαν φωτιά. Ποιλοί δέν πήγαν ἀντίη τή νύχτα στὸ στρατόπεδο, παρὰ πλάγιασιν ὅπου ἔτυχε καθένας. Δέν μποροῦσαν νά κοιμηθοῦν ἀπό τή θλίψη κι ἀπό τή λαχτάρα πού είχαν γιά τὴν πατρίδα, γιά τοὺς γονιούς, γιά τίς γνναίκες, γιά τά παιδιά, πού είχαν τή γνώμη πώς ποτέ δέ θά τοὺς ξαναδοῦν. Μέ τέτοια διάθεση λοιπόν ξάπλωσαν δλοι γιά νά αναπαυτοῦν.

4-10

Πῶς ὁρέθηξε τὴν Ερ-

Μέσα στὸ στράτευμα ἦταν κάπιοις Ξενοφῶν Ἀθηναῖος, πού ἀκολούθησε ἐπί μάτος γρούσι εἶναι οὔτε στρατηγός οὔτε λοχαριούσιοι θηριοποιηθῆκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

γός οὗτε στρατιώτης, παρά τὸν κάλεσε ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ ὁ Πρόξενος, πού τὸν εἶχε φύλο ἀπὸ χρόνια. Τοῦ ὑποσχόταν μάλιστα πώς ἄν πάει, θά τὸν κάμει φύλο μέ τὸν Κύρο, πού, καθὼς ἔλεγε, αὐτὸς τὸν θεωροῦσε γιά τὸν ἑαυτό του καλύτερο κι ἀπὸ τὴν πατρίδα. Ὁ Ξενοφῶν διάβασε τὸ γράμμα, ἀνακοινώνει στὸ 5 Σωκράτη τὸν Ἀθηναῖο τὸ περιεχόμενο καὶ ζητάει τῇ γνώμῃ του γιά τὸ ταξίδι. Ὁ Σωκράτης φορίθηκε μήπως κατηγορήσουν τὸν Ξενοφώντα οἱ συμπολίτες του, ἐπειδή θά γινόταν φίλος μέ τὸν Κύρο, γιατί πίστεναν πώς ὁ Κύρος πρόθυμα μαζί μέ τοὺς Σπαρτιάτες ἦθε καὶ πολέμησε τοὺς Ἀθηναίους. Γι' αὐτό τοῦ δίνει συμβουλή νά πάει στοὺς Δελφούς, νά πει τὴν ὑπόθεση στὸ θεό καὶ νά τὸν ρωτήσει γιά τὸ ταξίδι. Πήγε ὁ Ξενοφῶν καὶ ρώτησε 6 τὸν Ἀπόλλωνα, σέ ποιό θεό ἄν θυσιάσει κι ἄν προσευχῇθει θά κάμει τὸ ταξίδι πού σκέφτεται μέ τίς καλύτερες καὶ τίς εὐνοϊκότερες συνθῆκες καὶ θά γυρίσει ζωντανός ὕστερ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του. Ὁ Ἀπόλλων τοῦ χρησιμοδότησε σέ ποιούς θεούς 7 ἔπρεπε νά θυσιάσει. Στό γυρισμό του, λέει τό χρησιμό τοῦ μαντείου στὸ Σωκράτη. Αὐτός ὅταν τ' ἀκουσε, τὸν ἐμάλωσε, πού δέν πρωτορώθησε ποιό ἦταν προτιμότερο, νά κάμει τὸ ταξίδι ἢ νά μείνει, παρά ἀφοῦ ὃ ἴδιος πῆρε τὴν ἀπόφαση ὅτι ἔπρεπε νά ταξιδέψει, ζήτησε νά μάθει ποιές θά ἦταν οἱ καλύτερες συνθῆκες τοῦ ταξιδιοῦ. «Ἀφοῦ ὅμως ἔτοι ρώτησες, εἶπε, αὐτά, πρέπει νά κάμεις ὅσα σέ πρόσταξε ὁ θεός». Ὁ Ξενοφῶν λοιπόν ἔκαμε θυσία σέ κείνους πού τοῦ δρισέ ὁ θεός κι ὕστερα μπήκε στὸ καράβι κι ἔφυγε. Καὶ πρόλαβε τὸν Πρόξενο καὶ τὸν Κύρο στίς Σάρδεις, 8 ὅταν ἐτοιμάζονταν πιά νά ξεκινήσουν γιά τὴν ἐκστρατεία, καὶ συνδέθηκε με τὸν Κύρο. Στίς προτροπές πού τοῦ ἔκαμε ὁ Πρόξενος νά μείνει, πρόσθεσε καὶ ὁ Κύρος τίς δικές του, καὶ τοῦ εἶπε πώς τὴν ὥρα πού θά τελειώσει ἡ ἐκστρατεία, ἀμέσως θά τὸν στείλει πίσω στὴν πατρίδα. Τοῦ εἶπαν ἀκόμα πώς διδίζουν ἐνάντια στοὺς Πισίδες. «Ἐτοι ἀκολούθησε κι αὐτὸς τὴν ἐκστρατεία ἔγειρασμένος – ὅχι ἀπὸ τὸν Πρόξενο· γιατί οὕτως ἀυτὸς ἤξερε πώς ἡ ἐκστρατεία γινόταν ἐνάντια στὸ βασιλιά, οὔτε κανένας ἄλλος ἀπὸ τοὺς Ἐλληνες, ἐκτός ἀπὸ τὸν Κλέαρχο». Οταν ὅμως ἔφτασαν στὴν Κιλικία, σέ δὲ λους πιά ἦταν φανερό πώς πήγαιναν νά πολεμήσουν

νομῶν στὴν
ἐκστρατεία.

τό δασιλιά. Καί παρ' ὅλο πού φοδόνταν τό μακρινό δρόμο καὶ πήγαιναν χωρίς τή θέλησή τους, ώστόσο οἱ περισσότεροι ἀκολούθησαν ἀπό τή ντροπή πού ἔνιωθαν ἀναμεταξύ τους καὶ πρός τόν Κύρο. "Ἐνας ἀπ' αὐτούς ἦταν κι ὁ Ξενοφῶν.

11-14

Τό δύνειρο τοῦ
Ξενοφώντα.

- 11 Ἐπειδὴ δῆμος ἡ κατάσταση ἦταν δύσκολη, στενοχωριόταν κι αὐτός μαζί μέ τούς ἄλλους καὶ δέν μποροῦσε νά κοιμηθεῖ. Μά μόλις τόν πῆρε λιγάκι ὁ ὑπνος, εἶδε ἔνα δύνειρο. Τοῦ φάνηκε πώς ἀκούστηκε μιά δροντή κι ἐπεσε κεραυνός στό πατοικό του σπίτι,
- 12 κι ἀπ' αὐτόν φωτίστηκε ὀλόκληρο. Τρομαγμένος ἔύπνησε μονομάχος, καὶ τό δύνειρο ἀπό τή μιά τό ἔβοισκε καλό, γιατί δρισκόταν μέσα σέ κόπους καὶ κινδύνους καὶ τοῦ φάνηκε πώς εἶδε μεγάλο φῶς σταλμένο ἀπό τό Δία. Ἀπό τήν ἄλλη δῆμος ἔνιωθε καὶ φόδο, γιατί νόμισε, δέδαια, πώς τό δύνειρο τό εἶχε στεῖλει ὁ Δίας δασιλιάς, μά τοῦ φάνηκε πώς ἡ φωτιά ἄναβε δλόγυρα. Καὶ σκέψητηκε μῆπως δέν μποροῦσε νά δγει ἀπό τή χώρα τοῦ δασιλιά, ἀλλά τόν ἐμπόδιζαν οἱ δυσκολίες ἀπ' ὅλα τά μερη. Ποιά εἶναι ἡ σημασία ἐνός τέτοιου δύνειρου, μπορεῖ κανείς νά κοίνει ἀπό κείνα πού ἔγιναν ἀφοῦ τό εἶδε. "Ἐγιναν δηλαδή τοῦτα δῶ: Τή στιγμή πού ἔύπνησε, πρῶτα πρῶτα τοῦ ἥρθαν αὐτές οἱ σκέψεις: «Γιατί εἶμαι πλαγιασμένος; Ἡ νύχτα προχωρεῖ· καὶ μόλις ἔημερώσει, εἶναι φυσικό νά ἔρθουν οἱ ἔχθροι. Ἀν πέσουμε στά χέρια τοῦ δασιλιά, τί θά ἐμποδίσει νά σκοτωθοῦμε ὕστερος ἀπό κακοποήσεις, ἀφοῦ πρῶτα δοῦμε τίς πιό τρομερές συμφορές καὶ πάθουμε τούς μεγαλύτερους ἔξευτελισμούς; Κανένας δέν ἐτοιμάζεται οὔτε φροντίζει πώς θά ὑπερασπίσουμε τούς ἑαυτούς μας, ἀλλά εἴμαστε πλαγιασμένοι σά νά ἔχουμε τό δικαίωμα νά εἴμαστε ἥσυχοι. Καὶ ἐγώ τό στρατηγό ποιᾶς πόλης περιμένω πώς θά τά κάμει αὐτά; Καὶ σέ ποιά ἡλικία περιμένω πρῶτα νά φτάσω; Γιατί δέδαια δέν πρόκειται νά μεγαλώσω ἄλλο, ἀν παραδώσω σήμερα τόν ἑαυτό μονούς ἔχθρούν».
- 13 15 "Ὑστερα σηκώνεται καὶ καλεῖ πρῶτα τούς λοχαγούς τοῦ Πρόρχενου. "Οταν μαζεύτηκαν, τούς εἶπε: «Ἐγώ, λοχαγοί, οὔτε νά κοιμηθῶ μπορῶ, ὅπως νομίζω συμβαίνει καὶ μέ σᾶς, οὔτε νά εἰμαι πιά πλαγιασμένος, βλέποντας σέ ποιά κατάσταση δρισκόμαστε. Γιατί εἶναι φανερό πώς οἱ ἔχθροι δέ μᾶς κήρυξαν τόν πόλεμο πρωτύτερα, παρά ὅταν ἔνόμισαν ὅτι προετοιμάστηκαν καλά.
- 16 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

15-25

Όμαλία τοῦ
Ξενοφώντα
στούς λοχα-
γούς τοῦ Πρό-
ρχου.

Ἐνῷ γάρ μᾶς δέ φροντίζει κανένας πώς θά πολεμήσουμε ὅσο γί-
νεται καλύτερα. Καὶ δῆμος, ἃν ὑποχωρήσουμε καὶ πέσουμε στά 17
χέρια τοῦ βασιλιά, τί νομίζομε πώς θά πάθουμε; Ἀφοῦ αὐτός
ἔκοψε τό κεφάλι καὶ τό χέρι τοῦ ἀδερφοῦ του ἀπ' τίνι ἴδια μάνα,
ὅταν ἦταν πιά νεκρός, κι ὑστερα τὸν κάρφωσε. Ἐμεῖς, λοιπόν,
πού δέν ἔχομε κανένα προστάτη, πού βαδίσαμε ἐνάντιά του γιά
νά τὸν κάμουμε δούλο ἀπό βασιλιά καὶ νά τὸν σκοτώσουμε, ἃν
μπορέσουμε, τί νομίζομε πώς θά πάθουμε; Δέθα χρησιμοποιήσει 18
τάχα κάθε μέσο, ὥστε, πακοποιώντας μας σκληρότατα, νά κάμει
νά φοβηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, γιά νά μή βαδίσει ποτέ κανένας
ἐνάντιά του; Πρέπει λοιπόν νά κάνουμε τά πάντα γιά νά μήν
πέσουμε στά χέρια του. Ἔγω, ὅσο ἵσχυαν οἱ συνθῆκες, ποτέ δέν 19
ἔπαιψα νά ἐλεεινολογῷ τούς ἑαυτούς μας καὶ νά καλοτυχίζω τό
βασιλιά καὶ τούς δικούς του, βλέποντας πόσο μεγάλη καὶ πόσο
εὐφορη χώρα ἔχουν, πόσο ἄφθονα τά τρόφιμα, πόσους δούλους,
πόσα ζώα, πόσο χρυσάφι καὶ πόσο ρουχισμό. Καμιά φορά πάλι 20
ἔφερνα στό μναλό μου τήν κατάσταση τῶν στρατιωτῶν μας, καὶ
σκεπτόμουν πώς ἀπ' αὐτά τά ἀγαθά τίποτε δέν ἀνήκε σέ μᾶς,
ἐκτός ἂν τό ἀγοράξαμε. Χρήματα δῆμος γιά νά ψωνίσουμε ἥξερα
πώς λίγοι ἔχουν ἀκόμα καὶ πώς μᾶς ἐμπόδιζαν οἱ δοκοί νά δρί-
σουμε τρόφιμα μέ ἄλλον τρόπο, ἐκτός ἀπό τό νά τ' ἀγοράζουμε.
Αὐτά ἀναλογιζόμουν πότε πότε καὶ φοδόμουν περισσότερο τήν
εἰδήνη πού εἴχαμε κάμει μέ τίς συνθῆκες, πιορά τώρα τὸν πόλεμο. 21
Ἀφοῦ δῆμος ἔκεινοι παραδίασαν τίς συμφωνίες, μοῦ φαίνεται
πώς τέλειωσαν καὶ τό δικό τους θρασύ φέρσιμο καὶ τά δικά μας
ἐμπόδια. Γιατί αὐτά τά ἀγαθά δρίσοκονται πιά στή μέση σάν δρα-
βεῖα, γιά κείνους ἀπό τούς δυό ἀντίπαλους πού θά φανοῦν γεν-
ναιότεροι. Τόν ἀγώνα τόν δρίζουν οἱ θεοί, πού, φυσικά, θά είναι
μέ τό μέρος μας. Γιατί οἱ Πέρσες δρκίστηκαν ψέματα σ' αὐτούς.
Ἐνῷ ἐμεῖς, παρ' ὅλο πού βλέπαμε πολλά ἀγαθά, σταθερά μέναμε 22
μακριά ἀπ' αὐτά, ἐξαιτίας τῶν δρκων πού κάναμε στούς θεούς.
Ἐτοι μοῦ φαίνεται πώς μποροῦμε νά βαδίσουμε στόν ἀγώνα μέ
πολὺ μαγαλύτερο θάρρος ἀπ' αὐτούς. Ἀκόμα ἔχομε σώματα πού 23
μποροῦν ν' ἀντέξουν περισσότερο ἀπό τά δικά τους στό κρόνο,
στή ξέστη καὶ στούς κόπους· κι οἱ ψυχές μας, μέ τή βοήθεια τῶν

θεῶν, εἶναι γενναιότερες ἀπό τίς δικές τους. Αὗτοί εἶναι ἄνθρωποι πού πληρώνονται καὶ σκοτώνονται εὐκολότερα ἀπό μᾶς φτάνει νά μᾶς δύσουν οἱ θεοὶ τῇ νίκῃ, δύως καὶ πρωτέτερα. Μά 24 ἵσως καὶ ἄλλοι σκέψονται τά ἴδια πράγματα. Γιά δύναμα τῶν θεῶν, νά μήν περιμένουμε νά ἔρθουν ἄλλοι νά μᾶς παρακινοῦν σέ ἐνδοξες πράξεις, παρά ν' ἀρχίσουμε μείς νά προτρέπομε καὶ τούς ἄλλους στά πολεμικά κατορθώματα. Νά φανεῖτε σεῖς πιό γενναιοί ἀπό τούς λογαριούς, καὶ ἀπό τούς στρατηγούς πιό ίκανοι 25 γι' αὐτό τό ἀξίωμα. "Οσο γιά μένα, ἀν ἐσεῖς θέλετε ν' ἀναλάβετε αὐτή τήν ἔξοδημητη, εἴμαι ἀποφασιμένος νά σᾶς ἀπολογήσω· ἂν δύμως δρίζετε ἐμένα γιά ἀρχηγό, καθόλου δέ θά προφασιστώ τήν ἡλικία, ἄλλα ἀντίθετα νομίζω πώς οι δυνάμεις μου εἶναι ἀκμαίες, γιά ν' ἀποκρούσω ἀπό τόν ἔαυτό μου τά κακά».

26 - 31

'Ἐνας ξένος
διαφωνεῖ.

26 Ἐκείνος αὐτά εἶπε· κι οἱ λογαριοί συμφώνησαν ὅλοι νά πάρει αὐτός τήν ἀρχηγία, ἐκτός ἀπό κάποιον Ἀπολλωνίδη, πού μη λούσε στό βοιωτικό γνωστικό ἰδίωμα. Αὐτός εἶπε πώς ήσει ἀνοησίες ὅποιος ὑποστηρίζει πώς εἶναι δυνατό ἀλιώτικα νά σωθεί παρά ἀφοῦ πείσει, ἀν μπορεῖ, τό βασιλιά. Κι ἀρχισε ταυτόχρονα 27 ν' ἀναφέρει τίς δυσκολίες πού ὑπάρχουν. "Ο Ξενοφῶν δύμως τόν διέκοψε κι εἶπε τούτα δῶ: «Πόσο παράξενος ἄνθρωπος εἶσαι! Βλέπεις, ἄλλα δέν καταλαβαίνεις, κι ἀκοῦς, μά δέ θυμάσαι. Στό 28 ἴδιο μέρος δύμως δρισκόσουν μέ τούτους, ὅταν ὁ βασιλιάς, τότε πού σκοτώθηκε ὁ Κύρος, τό πῆρε ἀπάνω του κι ἔστειλε καὶ μᾶς πρόσταξε νά παραδώσουμε τά ὅπλα. Κι ὅταν ἔμεις δέν τά παραδώσαμε, ἄλλα ὄπλιστήκαμε καὶ πήγαμε καὶ στρατοπεδέψαμε 29 κοντά του, τότε ἔκανε τά πάντα στέλνοντας ἀπεσταλμένους καὶ ζητώντας νά γίνουν συνθήκες, καὶ προσφέροντάς μας τοόφιμα. ὥσπου πέτυχε τήν εἰρήνη. "Οταν πάλι οι στρατηγοί καὶ οἱ λογαριοί, ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στίς συνθήκες πήγαν ἀπόλοι νά συζητήσουν μέ τούς ἔχθρούς, δύως συμβουλεύεις τώρα κι ἔσυ νά κάνονται, ποιό ἦταν τό ἀποτέλεσμα; Παρ' ὅλο πού τούς χτυποῦν, τούς 30 βασανίζουν, τούς ἔξευτελίζουν, δέν μποροῦν οἱ δύντυχοι οὔτε νά πεθάνουν, ἀν καὶ μοῦ φαίνεται πολὺ τό ἐπιθυμοῦν. "Ολα αὐτά ἔσύ τά ξέρεις καὶ δύμως ὑποστηρίζεις πώς λένε ἀνοησίες ἔκεινοι πού συμβουλεύουν νά ὑπερασπίσουμε τούς ἔαυτούς μας καὶ προτείνεις νά πάμε καὶ νά προσπαθήσουμε πάλι νά πείσουμε

τό βασιλιά; Ἔγώ, φίλοι μου, ἔχω τή γνώμη πώς δέν πρέπει νά 30
ἀφήνουμε τόν ἄνθρωπο τοῦτο νά ἔρχεται κοντά μας, παρά νά τοῦ
ἀφαιρέσουμε τό ἀξιώμα τοῦ λοχαγοῦ, νά τόν φορτώσουμε μέ
ἀποσκευές καί νά τόν χρησιμοποιούμε γιά φορτηγό ξῶο. Γιατί
αὐτός καί τήν ἴδιαίτερη πατοΐδα του ντροπιάζει καί διλόγηση
τήν Ἑλλάδα, ἀφοῦ είναι δειλός, ἐνώ είναι "Ἑλληνας". Τότε πῆρε 31
τό λόγο ὁ Ἀγασίας δ Στυμφάλιος καί εἶπε: «Μά τοῦτος οὔτε μέ
τη Βουιτία ἔχει καμά σχέση οὔτε γενικότερα μέ τήν Ἑλλάδα,
γιατί ἐγώ πρόσεξα πώς ἔχει τρύπια καί τά δυό του αὐτιά, σάν
Λινδός». Καί ἔτοι ἦταν. Αὐτόν, λοιπόν, τόν ἔδιωξαν. Οἱ ἄλλοι πή- 32
γιναν στά τάγματα καί ὅπου ὑπῆρχε ζωντανός στρατηγός τόν
προσκαλούσαν, ἀπ' ὅπου ἔλειπε φώναζαν τόν ὑποστράτηγο, καί
ὅπου δρισκόταν ζωντανός λοχαγός καλούσαν αὐτόν. "Οταν συγ- 33
κεντρώθηκαν ὄλοι, κάθισαν στό μπροστινό μέρος τοῦ στρατοπέ-
δου. Οἱ στρατηγοί καί οἱ λοχαγοί πού μαζεύτηκαν ἦταν πάνω
κάτω ἑκατό. Καί θά ἦταν σχεδόν μεσάνυχτα ὅταν γίνονταν αὐτά.
Τότε ἀρχισε νά μιλάει ὁ Ἱερώνυμος ἀπό τήν Ἡλιδα, πού ἦταν ὁ 34
πιό ἡλικιωμένος ἀπό τούς λοχαγούς τοῦ Προρέενου, κι εἶπε αὐτά
ἔδω: «Ἐμεῖς, στρατηγοί καί λοχαγοί, βλέποντας τήν τωρινή
κατάσταση, κοίναμε σωστό νά συγκεντρωθοῦμε καί νά προσκα-
λέσουμε κι ἐσάς, γιά νά συζητήσουμε καί νά πάρουμε, ἀν μπορέ-
σουμε, μιά καλή ἀπόφαση. Πές καί τώρα, πρόσθεσε, ἐκεῖνα πού
εἶπες καί σ' ἐμάς, Ξενοφόντα».

Τότε ὁ Ξενοφόντος εἶπε τοῦτα δῶ: «Αὐτά δέδαια τά ξέρουμε 35
ὄλοι, πώς δηλαδή ὁ βασιλιάς κι ὁ Τισσαφέροντος ἔχουν πιάσει
ὅσους μπόρεσαν ἀπό μᾶς, κι είναι φανερό πώς ἔχουν κακά σχέ-
δια γιά τούς ἄλλους, ώστε νά μᾶς ἔξοντώσουν, ἀν τά καταφέ-
ρουν. Γι' αὐτό νομίζω πώς πρέπει νά κάνουμε τό καθετί, γιά νά
μήν πέσουμε ποτέ στά χέρια τῶν βαρδάρων, παρά ἐκεῖνοι νά πέ-
σουν στά δικά μας. Νά ξέρετε λοιπόν καλά ὅτι ἐσείς πού είστε τό- 36
σοι, δσοι τώρα δρίσκεστε συγκεντρωμένοι, ἔχετε μιά ἔξαιρετι-
κή εὐκαιρία. "Ολοι δηλαδή αὐτοί οἱ στρατιώτες ἔχουν στραμμένα
τά μάτια τους σέ σᾶς. Καί ἀν σᾶς βλέπουν στενοχωρημένους, δλοι
θά φοδοῦνται· ἐνώ, ἀν είναι φανερό πώς ἐτοιμάζεστε νά βαδίσετε
καταπάνω στούς ἔχθρούς καί πώς παρακινεῖτε καί τούς ἄλλους,
νά ξέρετε καλά πώς θά σᾶς ἀκολουθήσουν καί θά προσπαθήσουν

32-34 Συγκέντρωση
τῶν ἀρχηγῶν.

35-44 Δεύτερη ὁμι-
λία τοῦ Ξενο-
φόντα.

37 νά σᾶς ματιθοῦν. "Ισως μάλιστα είναι σωστό νά τούς ξεπερνατε στό θάρρος. Γιατί έσεις είστε στρατιτοί, έσεις ταξίαρχοι και λογαριοί. Καὶ δταν ἡταν εἰσήνη, καὶ μισθούς καὶ τιμές είχατε περισσότερα ἀπ' αὐτούς. Καὶ τώρα λοιπόν πού είναι πόλεμος, πρέπει νά τό θεωρεῖτε χρόνος σας νά είστε ἀνθεροί ἀπό τούς στρατιώτες καὶ νά σκέφτεστε γιά τό καλό τους καὶ νά κοπιάζετε γιά χάρη τους, ὅποτε παρουσιάζεται ἀνάγκη. Στήν τωρινή περίσταση ἔχω τή γνώμη πώς θά μπορούσατε νά προσφέρετε μεγάλη ἔξυπηρότητη στό στρατό, ἀν φροντίζατε, δύο γίνεται πιό γρήγορα, νά δοιστούν στρατιτοί καὶ λογαριοί στή θέση ἐκείνων πού γάθικραν. Γιατί χωρίς ἀρχηγούς δέν μπορεῖ νά γίνει τίποτε τό σωστό ἢ τό ὀφέλιμο, γενικά, δέδαια, σέ καμιά περίπτωση, ἀποκλείεται ὅμως πέρα γιά πέρα σέ πολεμιζέ περιόδους. Καὶ τούτο, ἐπειδή πιστεύομε πώς ἡ πειθαρχία σώζει, ἐνῷ ή Ἑλλειψή της ἔχει ὀδηγήσει πολλούς ὡς τώρα στήν καταστροφή. Μόλις δοίσετε τούς ἀπαρατήτους ἀρχηγούς, νομίζω πώς θά ἐνεργήσετε σέ πολύ κατάλληλη στιγμή, ἀν συγχεντρώσετε καὶ τούς ἄλλους στρατιώτες, γιά νά τούς δώσετε θάρρος. Γιατί τώρα κι ἔσεις, πιστεύω, καταλαβαίνετε πώς ἥρθαν στό στρατόπεδο πολύ ἀνόρεχτα, χωρίς διάθεση πῆγαν νά φυλάξουν καὶ σκοποί. Έτοι σέ τέτοια κατάσταση πού δοίσονται, δέν ἔχω ἀν θά μπορούσε κανείς νά τούς χρησιμοποιήσει νύχτα ἢ μέρα, σέ ώρα ἀνάγκης. "Αν ὅμως κάποιος τούς ἄλλάξει ἰδέες καὶ τούς κάμει νά σκέφτονται δύι μονάχα τί ὑπάρχει κίνδυνος νά πάθουν, ἄλλά καὶ τί μπορούν νά κάμουν, τότε θά ἀποκτήσουν πολύ μεγαλύτερη διάθεση. Ξέρετε, δέδαια, πώς τή νίκη στόν πόλεμο δέν τή δίνει ούτε ὁ ἀριθμός τῶν στρατιώτων ούτε ἡ δύναμη, παρά ὅποιοι μέ τή δοήθεια τῶν θεῶν δαδίζουν ἐνάντια στούς ἐχθρούς μέ πιό θαρραλέες ψυχές· τήν ἐπίθεση αὐτῶν συνήθως δέν μποροῦν νά ἀντέξουν οἱ ἀντίπαλοι. Καὶ ἐγώ τουλάχιστο, φίλοι μου, ἔχω ὑπόψη μου πώς δοι ἀγωνίζονται νά σώσουν τή ζωή τους μέ κάθε τρόπο στούς πολέμους, ἀυτοί πολύ συχνά πεθαίνουν ἄνανδρα καὶ ἄδοξα. Ἀντίθετα, δοι καταλαβαίνουν πώς ὁ θάνατος είναι κοινός καὶ ἀναπότελτος γιά δύον τούς ἀνθρώπους καὶ ἀγωνίζονται νά δροῦν ἔνα δοξασμένο θάνατο, δλέπω πώς αὐτοί συνηθέστερα φτάνουν στά γεράματα καὶ

πώς ὅσο ζοῦν περνοῦν πιό εὐτυχισμένη ζωή. Αὐτά πρέπει τώρα 44
κι ἐμεῖς νά τά βάλουμε καλά στό μιαλό μας, γιατί δρισκόμαστε
σέ τέτοια κοίσμη περίσταση, και νά φανοῦμε κι οἱ ἴδιοι παλικά-
ρια και τούς ἄλλους νά παρακινήσουμε. Αὐτά εἶπε ὁ Ξενοφῶν
και σταμάτησε. "Υστερ' ἀπ' αὐτὸν ὁ Χειρίσσοφος εἶπε: «Πρωτύτε- 45-47
ρα, Ξενοφώντα, δέν ἔξερα γιά σένα παρά μονάχα αὐτό πού
ἄκουα, δηλαδή πώς εἶσαι Ἀθηναῖος. Τώρα διώς σέ ἐπαινῶ γιά
τά λόγια σου και τίς πράξεις σου και θά ηθέλα νά ὑπάρχουν, δοσ
γίνεται, πιό πολλοί σάν και σένα. Γιατί αὐτό θά ἡταν καλό γιά
ἄλλους. Και τώρα, φίλοι μου, πρόσθεσε, ἀς μήν καθυστεροῦμε, 46
παρά πηγαίνετε νά ἐκλέξετε ἀρχηγούς, δοσοι χρειάζεστε." Υστερ'
ἀπό τὴν ἐκλογήν, ἐλάτε στή μέση τοῦ στρατοπέδου, φέροντας και
τούς ἐκλεγμένους, και κατόπι θά συγκεντρώσουμε ἐκεὶ τοὺς ἄλ-
λους στρατιώτες. Νά δρίσκεται διώς κοντά μας και ὁ Τολμίδης ὁ
κῆρυκας». Μόλις τά εἶπε αὐτά, σηκώθηκε, γιά νά μή δραδύνουν, 47
ἄλλα νά τελειώνουν δοσα ἔπειτε νά γίνουν. Τότε διάλεξαν ἀρχη-
γούς στή θέση τοῦ Κλέαρχου τὸν Τιμασίωνα ἀπό τή Δάρδανο,
στή θέση τοῦ Σωκράτη τὸν Ξανθικλῆ τὸν Ἀχαιό, στή θέση τοῦ
Ἀγία τὸν Κλεάνορα τὸν Ἀρκάδα, στή θέση τοῦ Μένωνα τό Φι-
λήσιο τὸν Ἀχαιό και στή θέση τοῦ Πρόξενου τὸν Ξενοφώντα τὸν
Ἀθηναῖο.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑ ΑΚΟΥΕΙ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΤΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΝΕΙ ΤΙΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

"Οταν είχε γίνει ἡ ἐκλογή, τήν ὥρα πού ἀρχιζε σχεδόν νά
ἔημερώνει, ἔφτασαν οἱ ἀρχηγοί στή μέση τοῦ στρατοπέδου και
ἀποφάσισαν νά τοποθετήσουν προφυλακές και νά συγκεντρώ-
σουν τούς στρατιώτες. Μόλις μαζεύτηκαν οἱ στρατιώτες, σηκώ-
θηκε πρώτος ὁ Χειρίσσοφος δ Λακεδαιμόνιος και εἶπε αὐτά ἐδῶ:
«Στρατιώτες, οἱ τωρινές στιγμές εἰναι δύσκολες, ἀφοῦ στερηθή-
καμε τέτοιους στρατηγούς και λοχαγούς και στρατιώτες. Ἀκόμα
και ὁ Ἀριαῖος μέ τό στρατό του μᾶς ἔχουν προδώσει, αὐτοί πού
ἡταν πρωτύτερα σύμμαχοί μας. Πρέπει διώς μέσα στίς συνθήκες
πού δρισκόμαστε νά φανοῦμε γενναῖοι ἀντερες και νά μή φοβη-
θοῦμε, ἄλλα νά προσπαθήσουμε νά γλιτώσουμε, ἂν μποροῦμε,

1 ΚΕΦ. 2

1-3

'Ομιλία τοῦ
Χειρίσσοφου
οτό στρατοῦ.

2

3

μέ μιά νίκη πού θά μᾶς δώσει τιμή. Άλλιώτικα, νά πεθάνουμε τουλάχιστο δοξασμένοι, και νά μήν πέσουμε ποτέ ζωντανοί στά χέρια τῶν ἐχθρῶν. Γιατί νομίζω πώς τότε θά παθαίναμε τέτοιες συμφορές, πού μακάρι νά τίς ξοτελναν οἱ θεοί στούς ἐχθρούς μας».

4-6

'Ομίλια τοῦ
Κλεάνθου.

4 "Υστερό" ἀπ' αὐτὸν σημειώθηκε ὁ Κλεάνθωρ ὁ Ὄρχομένιος καὶ μῆλησε ἔτοι: «Βλέπετε, στρατιώτες, τοὺς φεύτικους ὄρκους καὶ τὴν ἀσέβεια τοῦ βασιλιά. Βλέπετε καὶ τὴν ἀπιστία τοῦ Τισσαφέροντος μᾶς ἔλεγε πώς ἡ χώρα του εἶναι γειτονική μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ γ' αὐτό θά φρόντιζε πάφα πολὺ νά μᾶς σώσει, κι ὑστερα μᾶς δοκίστηκε ὁ ἴδιος, δίνοντάς μας τό δεξί του χέρι. Μά ὁ ἴδιος μέ ἀπάτη ἔπιασε τοὺς στρατιώτους καὶ δέ σεβάστηκε τό Δία πού προστατεύει τοὺς ξένους, παρά ἀφοῦ ἔφαγε πρῶτα σ' ἕνα τραπέζι μέ τὸν Κλεάνθο, ὑστερα μέ πανοργίες ἔξαπάτησε τοὺς ἄντρες καὶ τοὺς σπότωσε. Κι ὁ Ἀριαίος, πού ἐμεῖς θέλαμε νά τὸν κάψουμε βασιλιά, καὶ μέ ὄρκους ἐγγυηθήκαμε πώς δέ θά προδώσει ὁ ἔνας τὸν ἄλλο, οὔτε τοὺς θεούς φρόντηκε κι αὐτός οὔτε τὸν πεθαμένο Κύρο σεβάστηκε, παρ' ὅλο πού ἐκεῖνος τὸν τιμοῦσε ὑπερδούλικά, δσο δρισκόταν στὴ ζωῇ. Τώρα ἔφυγε από κοντά μας καὶ πήγε μέ τοὺς μεγαλύτερους ἐχθρούς τοῦ Κύρου, ἐνῷ ἐμᾶς, τοὺς φίλους του, ξητάει τρόπο νά μᾶς καταστρέψει. Μά αὐτούς μακάρι νά τοὺς τιμωρήσουν οἱ θεοί. Ἐμεῖς δύως πρέπει, ἀφοῦ τά διέπομε αὐτά, νά μήν ξεγελαστοῦμε ποτέ πιά ἀπό αὐτούς, παρά νά πολεμήσουμε δσο μποροῦμε πιό παλικαρίσια καὶ νά πάθουμε ἐκεῖνο πού ἀρέσει στοὺς θεούς».

7-32

'Ομίλια τοῦ
Ξενοφῶντα.

7 "Υστεροα σημάνεται ὁ Ξενοφῶν, ὀπλισμένος γιά μάχη, δσο μποροῦσε πιό δύορφα. Καὶ τοῦτο γιατί νόμιζε πώς, ἵνα οἱ θεοὶ δώσουν τή νίκη, δ ὥραιότερος στολισμός ταιριάζει στὸ νικητή. "Αν πάλι χρειαζόταν νά πεθάνει, ἵταν δρθό νά θεωρήσει τὸν ἔωτό του πώς ἀξίζει νά στολιστεῖ ὥραιότατα καὶ νά δρεῖ τό θάνατο μέσα σ' αὐτόν τό στολισμό. "Αρχισε λοιπόν νά μιλάει ἔτοι:

8 «Τοὺς φεύτικους ὄρκους τῶν βαρβάρων καὶ τὴν ἀπιστία τους σᾶς τά ἔχει ἀναπτύξει ὁ Κλεάνθωρ, νομίζω δύως πώς τά ξέρετε κι ἔσεις. "Αν λοιπόν ἐπιμένουμε νά ξανασυνεννοηθοῦμε φιλικά μαζί προσπορθηκε από τὸ Μακεδονικό Εκπαιδευτικό Πολιτικό θάρρος μας, τή

στιγμή πού βλέπομε τά δύσα ἔπαθαν οἱ στρατιγοί μας, ὅταν τοὺς ἐμπιστεύτηκαν τὸν ἕαυτό τους διαισθιμένοι στά λόγια τους. "Ἄν δῆμος ἔχουμε στό νοῦ μας μέ τά δύλα στά χέρια νά τοὺς τιμωρήσουμε γιά δύσα μᾶς ἔχουν κάμει, καὶ ἀπό δῶ καὶ πέρα νά τοὺς πολέμουμε μέ κάθε τρόπο, τότε θά ἔχουμε πολλές καὶ βάσιμες ἐλπίδες νά σωθοῦμε, μέ τή δοήθεια τῶν θεῶν". Τήν ὥρα πού τά 9 ἔλεγε αὐτά, φταιρίζεται κάποιος. Οἱ στρατιώτες, μόλις ἀκουσαν τό φτάρνισμα, δῆλοι μέ τήν ἴδια διάθεση προσευχήθηκαν στό θεό, καὶ ὁ Ξενοφῶν εἶπε: «Ἄφοῦ τή στιγμή πού μιλούσαμε γιά τή σωτηρία μας, παρουσιάστηκε αὐτό τό καλό σημάδι, σταλμένο ἀπό τό Δία τό σωτήρα, νομίζω, στρατιώτες, πώς πρέπει νά τάξουμε σ' αὐτόν τό θεό πώς θά τοῦ προσφέρουμε θυσίες εὐχαριστήριες γιά τή διάσωσή μας, σέ δποιαδήποτε φιλική χώρα πρωτοπάμε. Νά τάξουμε ἀκόμα πώς θά θυσιάσουμε καὶ στούς ἄλλοντος θεούς, ἀνάλογα μέ τίς δυνάμεις μας. "Οποιος συμφωνεῖ μ' αὐτά, εἴπε, νά σηκώσει τό χέρι". "Οἱοι σήκωσαν τά χέρια τους. "Υστερό" ἀπ' αὐτό προσευχήθηκαν κι ἔψαλαν τόν παιάνα. Καὶ ὅταν ἐκπληρώσανε τό χρέος τους πρός τούς θεούς, ὁ Ξενοφῶν ξανάρχισε τό λόγο του καὶ μίλησε ἔτοι: «Ἐλέγα πρωτύτερα πώς 10 ἔχουμε πολλές καὶ βάσιμες ἐλπίδες νά σωθοῦμε. Γιατί πρότα πρότα, ἐμεῖς φυλάμε τούς δροκους τῶν θεῶν, ἐνῷ οἱ ἔχθροι καὶ τούς δροκους ἔχουν πατήσει καί, ἀντίθετα πρός αὐτούς, ἔχουν παραδιάσει τίς συμφωνίες. Άφοῦ ἔτοι εἶναι τά πρώτα, οἱ θεοί φυσικά θά εἶναι ἔχθροι στούς ἀντίπαλούς μας καὶ σύμμαχοι δικοί μας. Αὕτοί ἔχουν τή δύναμη καὶ τούς μεγάλους νά τούς κάνουν γρήγορα μικρούς καὶ τούς μικρούς, ὅταν δρίσκονται σέ κρίσιμες στιγμές, νά τούς σώζουν εύκολα, φτάνει νά τό θέλουν. "Υστερά θά σᾶς θυμίσω καὶ τούς κινδύνους πού πέρασαν οἱ πρόγονοί μας, γιά νά ξέρετε πώς σᾶς ταιριάζει νά εἰστε γενναῖοι καὶ πώς οἱ γενναῖοι σώζονται μέ τή δοήθεια τῶν θεῶν καὶ ἀπό τρομερούς κινδύνους. "Οταν ἥρθαν δηλαδή οἱ Πέρσες κι ἐκεῖνοι πού τούς ἀκολουθοῦσαν μέ πάρα πολύ μεγάλο στρατό γιά νά καταστρέψουν τήν Ἀθήνα, μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι τόλμησαν νά τούς ἀντισταθοῦν καὶ τούς νίκησαν. Εἶχαν τάξει τότε στή 12 θεά Ἀρτέμιδα πώς δύσους ἔχθρούς σκοτώσουν, τόσα χρονιάρικα γίδια θά τής θυσιάσουν. Έπειδή δῆμος δέν μποροῦσαν νά δροῦν

ἀριστά. ἀποφάσισαν νά θυσιάζουν κάθε χρόνο πεντακόσια. Καί 13 συνεχίζουν νά κάνουν αὐτήν τη θυσία ἀκόμα καί σήμερα. Ἀργότερα, ὅταν δὲ Ξέρξης συγκέντωσε ἐκεῖνο τὸν ἀμέτοητο στρατό καί βάδισε ἐνάντια στὴν Ἑλλάδα, καί τότε οἱ πρόγονοί μας νίκησαν τοὺς δικούς τους καί στὴ στεφάνη καί στὴ θάλασσα. Ἀπόδειξη γι' αὐτές τις νίκες εἶναι τὰ τρόπαια ποὺ διέπομε, μά πιο μεγάλη ἀπόδειξη εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν πόλεων, ὅπου ἐσεῖς γεννηθήκατε καί ἀνατραφήκατε. Γιατί κανέναν ἄνθρωπο δέν ἔχετε κυρίαρχο καί δέ λατρεύετε ἄλλον, παρά μονάχα τοὺς θεούς.

14 Ἀπό τέτοιους προγόνους κατάγεστε. Δέ θέλω νά πώ μ' αὐτά πώς ἐσεῖς τοὺς ντροπιάζετε, ἀφοῦ πρὶν λίγες μέρες ἀντιμετωπίσατε τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων τῶν Περσῶν καί τοὺς νικήσατε μέ τῇ δοϊθεια τῶν θεῶν, παρ' ὅλο πού ἦταν πολὺ περισσότεροί 15 σας. Καί ἀφοῦ φανόσασταν γενναῖοι τότε πού πολεμούσατε νά κάμιετε τὸν Κύρο δασιλιά, τώρα, πού ἀγωνίζεστε γιά τὴ δικῆ σας σωτηρία, ταιριάζει νά είστε πολὺ γενναιότεροι καί προθυμότεροι. Μά τούτη τῇ φρονία πρέπει νά ἔχετε καί μεγαλύτερην τόλμη ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς. Γιατί τότε, παρ' ὅλο πού δέν τοὺς εἴχατε δοκιμάσει καί διέπατε πώς ἦταν ἀμέτοητοι, ὅμως πήρατε τὸ θάρρος νά βαδίσετε καταπάνω τους μέ τὴν πατροπαράδοτη παλικαριά. Καί τώρα πού τοὺς ἔχετε δοκιμάσει καί Ξέρετε πώς δέ θέλουν νά σας ἀντιστέκονται, παρ' ὅλο πού εἶναι πολὺ περισσότεροί σας, ποιός λόγος ὑπάρχει πιά νά τοὺς φοβά- 16 στε; Οὔτε ὅμως γι' αὐτό νά νομίζετε πώς ὑστερεῖτε, ἐπειδὴ δηλαδὴ οἱ στρατιώτες τοῦ Ἀριαίου, πού ἦταν πρωτότερα μαζί μας, τώρα ἔφυγαν ἀπό μᾶς καί πῆγαν μέ τοὺς ἐχθρούς. Γιατί αὐτοὶ εἶναι ἀκόμα πιό δειλοὶ ἀπό τοὺς νικημένους ἀντιπάλους μας, κι ἔτοι πῆγαν μέ κείνους κι ἀφῆσαν ἐμάς. Μά δύοντις ἔχουν τὴ διάθεση νά τὸ βάζουν πρῶτοι στὰ πόδια, εἶναι πολὺ προτιμότερο νά τοὺς διέπουμε στὴν παράταξη τῶν ἐχθρῶν παρά στὴ δικῆ μας. Ἐν πάλι κάποιος ἀπό σας στενοχωριέται πού ἐμεῖς δέν ἔχομε ἵππικό, ἐνῷ οἱ ἐχθροὶ ἔχουν πολὺ, νά σκεφτεῖτε πώς οἱ δέκα χιλιάδες ἵππεῖς δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά δέκα χιλιάδες ἄνθρωποι. Γιατί ποτέ ὡς τώρα στὴ μάχη δέ σκοτώθηκε κανένας ἀπό δάγκωμα ή ἀπό κλωτοιά ἀλόγου, παρά οἱ στρατι-

17

ώτες είναι ἐκεῖνοι πού κατορθώνουν διά τι γίνεται στίς μάχες. Μέ 19 αὐτά τὰ δεδομένα, ἐμεῖς δοισκόμαστε σέ πολὺ σταθερότερο δῆμημα ἀπό τοὺς ἵππεῖς. Γιατὶ ἐκεῖνοι είναι κορεμασμένοι πάνω σέ ἄλλα καί φοδοῦνται δχι μονάχα ἡμᾶς, ἀλλά καί μήπως πέσουν κάτω. Ἐνῷ ἐμεῖς, πού διδίζομε πάνω στῇ γῇ, πολὺ δυνατότερα θά γτυπήσουμε δποιον μᾶς ζυγώσει καί πολὺ εύκολότερα θά πετύχουμε δποιον θέλομε. Μονάχα σ' ἔνα πρόγμα είναι ἀνώτεροι μᾶς οἱ ἵππεῖς, στὸ διά τι αὐτοὶ μποροῦν νά φεύγουν μέ μεγαλύτερη ἀσφάλεια ἀπό μᾶς. "Αν πάλι ἔχετε θάρρος στίς μάχες, στενοχο- 20 φίεστε δμως ἀπ' αὐτό, διά δηλαδή δέ θά είναι πιά ὁδηγός σας διά Τισσαφέροντος οὔτε θά σᾶς δίνει διά βασιλιάς τρόφιμα νά ἀγοράζετε, σκεφτεῖτε ποιό ἀπό τὰ δυό είναι προτιμότερο: Νά ἔχουμε στήν πορεία μᾶς ὁδηγό τόν Τισσαφέροντος, πού ἀποδείχτηκε πώς μηχανεύεται κακά γιά μᾶς, η ἀνθρώπουν πού θά τούς πιάσουμε ἐμεῖς αἰχμάλωτουνς καί θά τούς προστάζομε νά μᾶς ὁδηγοῦν; Αὐτοὶ θά ξέρουν κιόλας πώς ἀν μᾶς διλάφουν, θά διλάφουν τή ζωή τους καί τά σώματά τους. "Οσο γιά τά τρόφιμα, τί νομίζετε 21 πώς είναι προτιμότερο: νά τά φωνίζουμε ἀπό τήν ἀγορά πού μᾶς ἐτοίμαζαν αὐτοὶ δποι μᾶς ἔδιναν μικρές ποοότητες καί

Ασημένιο τετράδραχμο, πού ἀπεικονίζει πιθανότατα τόν Τισσαφέροντος.
(Λονδίνο, Βρεττανικό Μουσείο)

επαιροναν πολλά χρήματα – τώρα πιά κι αὐτά μᾶς λείπουν – ή νά τά παίρνουμε οι ἴδιοι σέ δποια ποσότητα θέλει ο καθένας
 22 μας, ἀφοῦ θά εἴμαστε νικητές; "Αν διως ἔχετε τή γνώμη πώς αὐτά εἶναι καλύτερα ὅπως τά εἶπα, ἀλλά νομίζετε πώς τά ποτάμια εἶναι ἔνα ἀξεπέραστο ἐμπόδιο καὶ πώς ἔγελαστήκαμε πολὺ πού τά περάσαμε, σκεψτείτε μήπως αὐτό εἶναι ή μεγαλύτερη ἀνοησία πού ἔκαμαν οἱ βάρδαροι. Γιατί δὲ τά ποτάμια, κι ἂν εἶναι ἀπέραστα μαρούλια ἀπό τίς πηγές τους, μποροῦν νά περαστοῦν ὅσο πλησιάζομε τίς πηγές, καὶ τά νερά τους τότε δέ μᾶς
 23 δρέχουν οὕτε τά γόνατα. "Αν τέλος οὕτε οἱ ποταμοί θά μᾶς ἐπιτρέψουν νά περάσουμε οὕτε θά παρουσιαστεῖ κανένας ὄδηρός γιά τήν πορεία μας, ἀκόμα καὶ σ' αὐτή τήν περίπτωση δέν πρέπει νά ἀπογοητευτοῦμε. Γιατί γνωρίζομε πώς οἱ Μυσοί, πού δέν εἶναι δυνατό νά παραδεχτοῦμε πώς εἶναι γενναιότεροι μας, κατοικοῦν μέσα στή χώρα τοῦ δασιλια σέ πολλές καὶ πλούσιες καὶ μεγάλες πόλιτείες. Τό ἵδιο συμβαίνει καὶ μέ τούς Πισίδες.
 "Οσο γιά τούς Λιγκάσονες, εἰδαμε μέ τά μάτια μας πώς ἔχουν πάσει στούς κάμπους κάθε δύνοντας τοποθεσία κι ἔτοι γαίδονται
 24 διτι δράζει ή περσική χώρα. Γι' αὐτό θά ἔλεγα πώς δέν εἶναι ἀνάγκη νά δείχνουμε πώς ἔχομε ἔξεινήσει μέ σκοπό νά πάμε στήν πατρίδα, ἀλλά νά κάνουμε τέτοιες ἐτοιμαιοίες, σά νά προκειται νά ἐγκατασταθοῦμε ἐδῶ. Γιατί ξέρω πώς δι δασιλιάς καὶ στούς Μυσούς θά ἔδινε πολλούς ὄδηρούς καὶ πολλούς διμήδους, ὥστε νά εἶναι σύγουροι πώς θά τούς στείλει ἔξω ἀπό τή χώρα χωρίς κατεργασίες, καὶ ἀκόμα καὶ δρόμους θά μποροῦσε νά τούς φτιάξει, ἀν ἦθελαν νά φύγουν μέ τέθριππα. Ξέρω ἐπίσης πώς καὶ σ' ἡμᾶς θά ἔκανε τά ἴδια μέ πολὺ μεγάλη εὐχαριστηση, ἀν ἔβλεπε πώς τακτοποιοῦμε τά πράγματά μας μέ σκοπό νά μείνουμε στή χώρα του. Φοβοῦμαι διως, ὅταν θά συνηθίσουμε νά ζούμε χωρίς δουλειά καὶ νά περνοῦμε πλούσια ζωή, καὶ νά ἔχουμε σχέσεις μέ δημοφρες καὶ ψηλόσωμες γυναῖκες καὶ κόρες τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν, μήπως ἔχάσουμε τό γνωσιμό στήν
 25 πατρίδα σάν τούς λωτοφάγους. Γι' αὐτό μοῦ φαίνεται πώς εἶναι σωστό καὶ δίκαιο νά προσπαθήσουμε πρώτα νά πάμε στήν Ἐλλάδα καὶ στούς δικούς μας, καὶ νά δείξουμε στούς "Ἐλληνες πώς θέλουν καὶ εἶναι φτωχοί, ἐνῷ μποροῦν νά φέρουν ἐδῶ τούς

συμπατριώτες πού περνοῦν ἐκεῖ στερημένη ζωή, καί νά τούς
βλέπουν νά ζοῦν πλούσια. "Όλα δύμως αὐτά τά ἀγαθά, στρατι-
ντες, είναι φανερό πώς ἀνήκουν στούς νικητές. Πρέπει λοιπόν
νά πούμε τοῦτο, πῶς μποροῦμε νά βαδίζουμε μέ μεγαλύτερη
ἀσφάλεια καί, ἂν παρουσιαστεῖ ἀγάκη νά πολεμοῦμε, πῶς θά
πολεμήσουμε καλύτερα. Πρώτα πρώτα λοιπόν, εἶπε, μοῦ φαίνε- 27
ται καλό νά κάψουμε δλότελα τά ἀμάξια μας, γιά νά μή μᾶς δι-
ενθύνουν τά ζῶα πού τά σέρνουν σά νά είναι στρατηγοί, παρά
νά βαδίζουμε ὅπου ἀπαιτεῖ τό συμφέρον τοῦ στρατεύματος.

"Υστερα νά κάψουμε δλότελα καί τίς σκηνές. Γιατί αὐτές μο-
νάχα ἐνόχληση μᾶς δημιουργοῦν μέ τή μεταφορά τους, ἐνῷ δέν
ὑφελοῦν σέ τίποτε οὔτε γιά τή μάχη, οὔτε γιά τήν προμήθεια
τῶν τροφίμων. Ακόμα πρέπει νά ξεφορτωθοῦμε κι ὅσες ἀπό τίς 28
ἄλλες ἀποσκενές είναι ἀχρηστες, καί νά κρατήσουμε μονάχα
ὅσες μᾶς χρειάζονται γιά τόν πόλεμο ἡ γιά τά φαγητά ἡ τά πο-
τά. Ετοί πάρα πολλοί ἀπό μᾶς θά κρατοῦν δπλα, ἐνῷ στή
μεταφορά τῶν ἀποσκευῶν θά χοησιμοποιηθοῦν ἐλάχιστοι. Γιατί,
ὅπως ξέρετε, ὅταν κανείς νικηθεῖ, δῆλα τά πράγματά του ἀνήκουν
σέ ἄλλους. "Αν δύμως νικήσουμε, τότε πρέπει νά θεωροῦμε καί
τούς ἔχθρούς σάν ἀχθοφόρους δικούς μας. Τώρα μοῦ ὑπολείπε- 29
ται νά μιλήσω γιά κείνο πού, κατά τή γνώμη μου, είναι σπου-
δαιότατο. Βλέπετε δηλαδή πώς καί οἱ ἔχθροι δέν τόλμησαν νά
μᾶς κηρύξουν τόν πόλεμο πρωτύτερα, παρά ὅταν ἔπιασαν τούς
στρατηγούς μας. Καί τοῦτο γιατί νόμιζαν πώς, δσο ὑπάρχουν
ἀρχηγοί κι ἐμεῖς ἐκτελοῦμε τίς διαταγές τους, μποροῦμε νά νι-
κήσουμε στόν πόλεμο· ἂν δύμως ἔπιαναν τούς ἀρχηγούς, νόμιζαν
πώς ἐμεῖς θά καταστραφοῦμε ἀπό τήν ἀπειθαρχία καί τήν ἀκα-
ταστασία. Πρέπει λοιπόν οἱ τωρινοί ἀρχηγοί νά είναι πολύ πιό 30
δραστήριοι ἀπό τούς προηγούμενους, ἐνῷ οἱ στρατιώτες πρέπει
νά υπακούουν καί νά πειθαρχοῦν τώρα περισσότερο ἀπό πρώ-
τα. Κι ἂν κανένας δέν πειθαρχεῖ, νά πάρουμε ἀπόφαση νά τόν 31
τιμωρεῖ ἐκείνος πού θά τύχει νά τόν βλέπει, μαζί μέ τόν ἀρχηγό.
Ετοί οἱ ἔχθροι θά ὅγοῦν πέρα γιά πέρα γελασμένοι. Γιατί ση-
μερα κιόλας θά δοῦν δέκα χιλιάδες Κλέαρχους ἀντί γιά ἔναν,
πού δέ θά ἐπιτρέψουν σέ κανένα νά φανεῖ δειλός. Μά είναι 32
πιά τώρα νά τελειώνω, γιατί μπορεῖ νά φανοῦν ἀμέσως οἱ ἔχθροι.

Σέ ὅποιον λοιπόν αὐτά που είπα φαίνονται καλά, ἂς τά ἐπιδοκιμάσει δύο γίνεται πιό σύντομα, γιά ν' ἀρχίσουμε νά τά ἐφαρμόζουμε. "Αν πάλι ὑπάρχει καμάλλη λέση καλύτερη ἀπ' αὐτήν, ἂς μή διστάσει νά τήν προτείνει καί ὁ πιό ἀπειρος στρατηγός. Γιατί ὅλοι μαζί νιώθομε τήν ἀνάγκη νά συθοῦμε».

33-39
Ἐγειρομητῶν προτάσσοντος τοῦ Σενοφόντα καὶ συντάχθωντος συμβούλευτον.

- 33   "Υστεορ ἀπ' αὐτά δὲ Χειρίσοφος εἶπε: «Ἀν χρειάζεται καὶ κάτι ἄλλο, ἐκτός ἀπ' αὐτά ποὺ εἴπε ὁ Ξενοφῶν, θά μπορέσουμε καὶ λέγο ἀργότερα νά τό σκεπτοῦμε. Μοῦ φαίνεται, ὅμως, ὅτι τό καλύτερο είναι νά ἔγκρινουμε, δύο γίνεται πιό γοήγορα, ἐκείνα πού πρότεινε τώρα. "Ας σηκώσει λοιπόν τό χέρι του, δποιος νομίζει πώς αὐτά είναι καλά». "Ολοι σήκωσαν τά χέρια. Ὁ Ξενοφῶν τότε ξανασηκώθηκε καί εἶπε: «Ἄκουοτε, στρατιώτες, δύσα
- 34   ἀκόμα μοῦ φαίνονται καλά. Είναι φανερό πώς πρέπει νά δαδίσουμε σέ μέρη, ὅπου θά προμηθευτοῦμε τρόφιμα. Καί μαθαίνω πώς ὑπάρχουν δμοφα χωριά, πού δέν ἀπέχουν ἀπό δῶ παρα-
- 35   πάνω ἀπό εἴκοσι στάδια. Σήγοντα, δέ θά μᾶς φαίνοταν παράξενο, ἀν οι ἔχθροι μᾶς ἔπαιρναν κυνήγι, ὅταν φεύγουμε, ὅπως κάνονται ἀκριδῶς τά φοιτισάρικα σκυλιά, πού κυνηγοῦν καὶ δαγκώνουν, ἀν μποροῦν, τούς περαστικούς, ἐνῷ ἀμα δοῦν ἀν-
- 36   θρώπους πού τρέχουν ξοπίσω τους, τό βάζουν στά πόδια. "Ισως λοιπόν θά μπορούσαμε νά δαδίζουμε μέ μεγάλητερη ἀσφάλεια, ἀν βάζαμε τούς στρατιώτες σέ σχηματισμό πλαισίον, γιά νά δρίσκονται πιό ἀσφαλισμένα τά φορτηγά ζῶα καί τό ἄμαχο πλῆθος. Γι' αὐτό, ἀν ἀπό τώρα δρίζονταν ποιοι πρέπει νά πηγαίνουν μπροστά στό πλαισίο καί νά διοικοῦν τήν ἐμπροσθοφυλακή, ποιοι νά δρίσκονται στήν καθεμιά πλευρά του, καθώς κι ἐκείνοι πού θά είναι στήν διπισθοφυλακή, δέ θά χρειάζόταν νά παίρνουμε ἀποφάσεις, ὅταν κάνονται τήν ἐπίθεση οι ἔχθροι, παρά στή στιγμή θά χοησμοποιούσαμε συνταγμένο τό
- 37   στρατό. "Αν λοιπόν κανένας ἔχει κάποια καλύτερη γνώμη, ἂς γίνονται ἀλλιώτικα τά πράγματα. "Αν δχι, τότε ἂς μπει ἐπικεφαλῆς δὲ Χειρίσοφος, μά πού είναι καί Σπαρτιάτης. Τίς δυό πλευρές ἂς τίς διοικοῦν δυό στρατηγοί, οι πιό μεγάλοι στήν ἡλικία, καί τήν διπισθοφυλακή νά τήν ἀναλάβουμε γιά τήν ὥρα ἐμεῖς οι πιό νέοι, δηλαδή ἐγώ καί δι Τιμασίων. Καί ἀπό δῶ καί πέφα, δοκιμάζοντας αὐτόν τό σχηματισμό τού στρατού, θά ἀποφασίζουμε
- 38

έκεινο πού θά μᾶς φαίνεται κάθε φορά ότι είναι καλύτερο. "Αν δημως κάποιος άλλος διέπει κάτι καλύτερο, ας τό πεῖ". Έπειδή κανένας δέν είχε αντίδοση, είπε: «Σέ όποιον αυτά φαίνονται καλά, νά σηκώσει τό χέρι». "Ετοι άποφασίστηκαν αυτά. «Τώρα, 39 λοιπόν, πρόσθεσε ό Ξενοφών, πρέπει νά φύγουμε καί νά έκτελεσουμε τίς άποφάσεις μας. Καί όποιος από σας έχει λαχτάρα νά δει τούς δικούς του, ας μήν ξεχνά πώς πρέπει νά είναι παλικάρι. Γιατί άλλιώτικα δέν είναι δυνατό νά πετύχει τέτοιο πράγμα. "Οποιος πάλι άγαπα τή ζωή, ας προσπαθεῖ νά νικᾷ. Γιατί οι νικητές σκοτώνουν, ένω οι νικημένοι σκοτώνονται. "Αν τέλος κανένας λαχταρά νά άποχτησει χοήματα, ας βάλει τά δυνατά του νά διγει νικητής. Γιατί οι νικητές καί τά δικά τους διατηροῦν καί τῶν νικημένων τά πράγματα παίρνουν».

Η ΠΡΩΤΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ

"Οταν είπωθηκαν αυτά, σηκώθηκαν όλοι κι ἔφυγαν. "Έκαψαν 1 δόλτελα τά άμάξια καί τίς σκηνές, κι ἀπό τά παφαπανίσια πράγματα ἔδινε ό ἔνας στόν άλλον ἄν χρειαζόταν κάτι, ένω τά ύπόλιοπα τά ἔριγναν στή φωτιά. Σάν τά ἔκαψαν αυτά, ἀρχισαν νά τρῶνε. Καί τήν ὥρα τού φαγητού ἔρχεται ό Μιθραδάτης μέ τριάντα πάνω κάτω ἵππεις, κάλεσε τούς στρατηγούς καί, σταματημένος σέ ἀπόσταση πού νά ἀκούεται, είπε αυτά ἔδω: «Ἐγώ, 2 Ἐλληνες, καί στόν Κύρο ημιουν ἀφοσιωμένος, ὅπως ξέρετε, καί ἀπέναντί σας τώρα ἔχω καλές διαθέσεις. Καί ἔδω πού δρίσκομαι, ζῶ μέσα σέ μεγάλο φόβο. Γι' αυτό ἄν σας ἔβλεπα νά παίρνετε κάποια ἀπόφαση ἵκανή νά σας σώσει, τότε θά ἔρχομουν κοντά σας, μαζί μέ ὅλους τούς ἀκολούθους μου. Πέστε μου λοιπόν τί σκέφτεστε, σά νά τό λέτε σέ φίλο σας, σέ ἄνθρωπο πού ἔχει καλές διαθέσεις ἀπέναντί σας καί πού θέλει νά κάνει μαζί σας τήν πορεία». "Υστεορ' ἀπό σύνοψη, οί στρατηγοί ἀποφάσισαν νά τού δώσουν αυτή τήν ἀπάντηση, πού τήν είπε ό Χειρίσοφος: «Εἴμαστε ἀποφασισμένοι, ἄν μᾶς ἀφήσουν νά φύγουμε γιά τήν πατρίδα μας, νά βαδίσουμε ἀνάμεσα ἀπό τή χώρα, ὅσο γίνεται χωρίς νά προξενήσουμε βλάβες. "Αν δημως μᾶς ἐμποδίσει

1 ΚΕΦ. 3

1-5

Προτάσεις
τού Μιθρα-
δάτη.

- κανένας στό δρόμο, θά τόν πολεμήσουμε όσο μπορούμε γενναιότερα». Ὁ Μιθραδάτης προσπαθούσε τότε νά τούς πείσει πώς είναι άδύνατο νά σωθούν χωρίς νά θέλει ο δασιλιάς. Ἀπ' αυτό ἀρχισαν οἱ Ἑλληνες νά καταλαβαίνουν πώς ήταν σταλμένος ως κατάσκοπος, ἀφοῦ μάλιστα ἔνας ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ Τισσαφέροντος παρακολούθουσε, γιά νά δεδιώσει τήν ἀφοσίωσή του. Ἀπό τότε νόμισαν οἱ στρατιγοί πώς ήταν προτιμότερο νά ἀποφασίσουν νά κάνουν πόλεμο, χωρίς νά δέχονται κήρυξης, όσο δρίσκονταν σέ ἐχθρική χώρα. Γιατί οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Πέρσων, πλησιάζοντας, προσπαθοῦσαν νά ἔξαγοράσουν τούς στρατιώτες. Ἐξαγόρασαν μάλιστα ἔνα λοχαγό, τό Νίκαιοχο ἀπό τήν Ἀρχαδία, πού ἔφυγε κρυφά τή νύχτα μέ εἰκοσι, πάνω κάτω, στρατιώτες. Ὁταν τέλειωσαν τό φαγητό, πέρασαν τό Ζαπάτα ποταμό καί προχωροῦσαν συνταγμένοι, ἔχοντας στή μέση τά ὑποζύγια καί τούς ἄμαχους. Δέν εἶχαν προχωρήσει πολὺ καί ἔναπαρούσιάζεται ὁ Μιθραδάτης μέ διακόσιους περίπου ἵππεις καί μέ τετρακόσιους τοξότες καί σφεντονῆτες, ἔλαφοι ὅπλισμένους καί εὐκίνητους. Ζύγωνε τούς Ἑλληνες σάν φύλος.
- 6 - 10 Ἔπιθετοι τοῦ 6 Μιθραδάτη, 7 "Οταν δῆμος πήραν κοντά, ξαφνικά ἄλλοι ἀπ' αὐτούς, καί ἵππεις καί πεζοί, ἀρχισαν νά δίχνουν βέλη μέ τά τόξα, ἄλλοι πέτρες μέ τίς σφεντόνες, καί πλήγωσαν μερικούς. Στό μεταξύ οἱ Ἑλληνες στρατιώτες πού ήταν στήν διπισθοφυλακή κακοπαθοῦσαν, χωρίς νά μπορούν νά ἀνταποδώσουν τά χτυπήματα. Γιατί οἱ Κορητικοί ἔριχναν τά βέλη σέ κοντινότερη ἀπόσταση ἀπό τούς Πέρσες· καί ἀκόμα, ἐπειδή ήταν ἔλαφοι ὅπλισμένοι, εἶχαν κλειστεῖ μέσα στό τετράπλευρο τῶν βαριά ὅπλισμένων στρατιωτῶν. Οἱ ἀκοντιστές πάλι ἔριχναν τά ἀκόντια σέ ἀπόσταση μικρότερη ἀπό κείνη πού κχρειαζόταν γιά νά πετύχουν τούς σφεντονῆτες. Γι' αὐτό νόμισε ὁ Ξενοφῶν πώς ἔπρεπε νά τούς κυνηγήσουν. Τούς πήραν λοιπόν κυνήγι ἐκεῖνοι ἀπό τούς δόλιτες καί τούς πελταστές, πού ἔτυχε νά δρίσκονται μαζί του στήν διπισθοφυλακή. Κυνηγώντας τους 8 δῆμος δέν μπόρεσαν νά φτάσουν κανένα ἀπό τούς ἐχθρούς. Γιατί οὔτε ἴππικό εἶχαν οἱ Ἑλληνες, οὔτε οἱ πεζοί μποροῦσαν νά προλαβαίνουν σέ λίγο διάστημα τούς πεζούς, πού ἔφευγαν ἀπό μακρινή ἀπόσταση. Καί τοῦτο, ἐπειδή δέν ήταν δυνατό νά τούς 9 κυνηγοῦν ἀπομακρυσμένοι πολὺ ἀπό τό ἄλλο στράτευμα. Οἱ

βάρδαροι ἵπτεις πάλι καί τήν ὥρα πού ἔφευγαν, πλήγωναν τούς "Ελληνες, χτυπώντας ἀπό πάνω σ' ἄλογά τους πρός τά πίσω μέ τά βέλη, ἐνῶ οἱ "Ελληνες ὅσο δρόμο ἔκαναν καταδιώκοντας, ἀλλον τόσο ἔπρεπε νά γυρίσουν πίσω πολεμώντας. "Ετοι δλόκληρη τήν ἡμέρα δέν προχώρησαν παραπάνω ἀπό εἴκοσι πέντε στάδια, κι ἔφτασαν κατά τό βράδυ στά χωριά.

11-15

11 Δικαιολογίες τοῦ Ξενοφώντα στά παράπονα τῶν στρατηγῶν.

Τότε τούς ἔπιασε πάλι στενοχώρια. Καί ὁ Χειρίσοφος καί οἱ πιό μεγάλοι στήν ἡλικία στρατηγοί τά ἔβαζαν μέ τόν Ξενοφώντα, γιατί κυνηγοῦσε τούς ἐχθρούς διγάνοντας ἀπό τήν παράταξη. "Ετοι ὅχι μονάχα ὁ ἴδιος ἔκινδυνε, παρά καί τούς ἐχθρούς δέν μποροῦσε νά τούς βλάψει περισσότερο. "Όταν 12 τ' ἄκουσε δὲ Ξενοφῶν, ἔλεγε πώς δίκαια τόν κατηγοροῦσαν καί πώς αὐτό τό ἐπιβεβαιώνουν τά ἴδια τά πράγματα. «Μά ἐγώ, εἶπε, ἀναγκάστηκα νά τούς κυνηγήσω, γιατί ἔβλεπα πώς μένοντας στή θέση μας κακοπαθούσαμε, χωρίς νά μποροῦμε νά τούς ἔπληρωνουμε τό κακό· δταν ὅμως ἀρχίσαμε νά τούς κυνηγοῦμε, εἶπε, φάνηκαν πραγματικά αὐτά πού λέτε σεῖς. Δηλαδή καθόλου 13 περισσότερο δέν μπορούσαμε νά βλάψουμε τούς ἐχθρούς, καί γυρίζαμε πίσω μέ μεγάλη δυσκολία. Στούς θεούς λοιπόν πρέπει 14 νά χρωστοῦμε εὐγγνωμοσύνη, γιατί δέν ἥρθαν μέ πολύ στρατό ἀλλά μέ λίγους ἄντρες. "Ετοι ἀπό τή μά δέ μᾶς προξένησαν μεγάλη βλάβη, κι ἀπό τήν ἀλλη ἔγιναν ἀφορμή νά φανοῦν οἱ ἐλλείψεις μας. Γιατί τώρα οἱ ἐχθροὶ δίχυνουν μέ τά τόξα καί μέ τίς 15 σφεντόνες τόσο μακοιά, ὅσο δέν μποροῦν νά φίξουν οὔτε οἱ Κορητικοί τοξότες οὔτε εἶναι δυνατό νά φτάσουν οἱ ἀκοντιστές. "Ετοι, ὅταν τούς κυνηγοῦμε, δέν μποροῦμε νά πηγαίνουμε σέ μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τό στράτευμα· σέ μικρή πάλι ἀπόσταση ἔνας πεζός δικός μας, ἀκόμη καί ὁ πιό γρήγορος, κυνηγώντας δικόν τους δέ θά μποροῦσε νά τόν φτάσει, ἀν τούς χώριζε μόνο τό διάστημα πού διανύει ἔνα δέλος.

16 -20

16 Νέες προτάσεις τοῦ Ξενοφώντα.

"Αν ἔχουμε λοιπόν σκοπό νά τούς ἐμποδίζουμε, ὥστε νά μήν 16 μποροῦν νά μᾶς κάνουν κακό ὅσο προχωροῦμε, τότε εἶναι ἀνάγκη νά ἐτοιμάσουμε, ὅσο γίνεται πιό γρήγορα, σφεντονῆτες καί ἵπτεις. Μαθαίνω πώς ἔχομε στό στρατό μας ἄντρες ἀπό τή Ρόδο καί πολλοί ἀπ' αὐτούς, ὅπως λένε, ξέρουν νά χτυποῦν μέ τίς σφεντόνες καί μάλιστα ἡ πέτρα πού δίχυνουν φτάνει σέ δι-

Ἐφιππος πολεμιστής, γυρνώντας πρός τά πίσω, χτυπᾷ μέ το τόξο τόν
ἐχθρό πού τόν κυνηγᾷ.

(Αγγειογραφία)

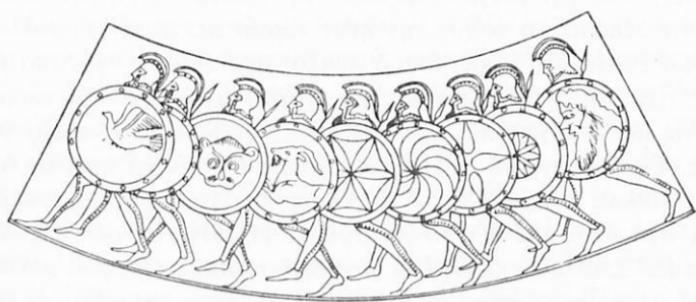
- 17 πλάσια ἀπόσταση ἀπ' ὅ,τι φτάνει μέ τίς περσικές. Καί φίχνουν
οἱ Πέρσες σέ μικρότερη ἀπόσταση, γιατί στίς σφεντόνες τους
χρησιμοποιοῦν πέτρες σέ μέγεθος γροθιᾶς, ἐνῷ οἱ Ροδίτες ἔ-
18 φουν νά μεταχειρίζονται καί μολυβδένιες μπάλες. Ἔτσι, ἂν ἐρευ-
νήσουμε νά δοῦμε ποιοί ἀπ' αὐτούς ἔχουν σφεντόνες, καί τίς
πάρουμε δένοντάς τους χοήματα, κι ἄν πληρώσουμε κι ἄλλα σέ
κείνους πού θά δεχτοῦν νά πλέκουν κι ἄλλες σφεντόνες, ἄν
ἄκομα ἀπαλλάξομε ἀπό κάποιες ἀγγαρεῖες ὅσους θά θέ-
λουν νά είναι σφεντονῆτες μέσα στήν παράταξη, ἵσως θά παρου-
σιαστοῦν μερικοί πού θά ἔχουν τίνι ίκανότητα νά μᾶς φανοῦν
χρήσιμοι. Βλέπω ἐπίσης πώς ὑπάρχουν ἄλογα στό στρατό· ἄλλα
19 τά ἔχω ἐγώ, μερικά εἶναι ὑπολείμματα ἀπό κείνα πού εἶχε δ.
Κλέαρχος, κι ἄλλα πολλά τά ἔχομε πάρει ἀπό τούς ἐχθρούς καί
τά χρησιμοποιοῦμε γιά φορτηγά. Ἅν λοιπόν δλα αὐτά τά ἔχω-
φίσουμε καί δώσουμε στή θέση τους ἄλλα ζῶα γιά νά κουβα-
λοῦν τίς ἀποσκευές, κι ἄν ἐφοδιάσουμε τά ἄλογα μέ καβαλάρη-
δες, ἵσως κι αὐτοί θά ἐνοχλοῦν τούς ἐχθρούς ὅταν τό βάζουν

στά πόδια». Κι αυτά τά λόγια τοῦ Ξενοφώντα φάνηκαν καλά. "Ετοι τὴν ἴδια νύχτα δρέθηκαν διακόσιοι, πάνω κάτω σφεντο- 20 νῆτες, ἐνῷ τὴν ἄλλη μέρα ἐγκρίθηκαν ύστεροι ἀπό ἔξετασθή πε- νήντα περίπου ἄλογα καὶ καβαλάρηδες. Τούς ἔδωσαν τότε δερ- μάτινα χιτώνια καὶ θώρακες, κι ἔδαλαν ἀρχηγό τοῦ ἵππικοῦ τό Λύκιο, τό γιό τοῦ Πολύστρατου ἀπό τὴν Ἀθήνα.

ΣΥΝΕΧΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕ ΑΠΑΝΩΤΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΒΑΡΒΑΡΩΝ

Τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἔμειναν ἐκεῖ, τὴν ἄλλη ὅμως σηκώθηκαν προὶ προώ καὶ συνέχισαν τὴν πορεία. Γιατί ἐπρεπε νά διαβοῦν ἀπό κάποια χαράδρα καὶ φοβόνταν μήπως τούς ἐπιτεθοῦν οἱ ἔχθροι τὴν ὥρα πού θά τὴν περνοῦσαν. "Οταν τὴν εἰχαν περά- σει, ἔσαναπαρουσιάζεται ὁ Μιθραδάτης μὲ χίλιους ἵππεῖς καὶ τέσσερις χιλιάδες, πάνω κάτω, τοξότες καὶ σφεντονῆτες. Γιατί τόσους ζήτησε ἀπό τὸν Τιουαφέγνη καὶ τοὺς πῆρε μέ τὴν ὑπό- σχεση πώς, παίρνοντάς τους, θά τοῦ παραδώσει τοὺς "Ελληνες.

- 1   **ΚΕΦ. 4**
      1-5
*Καινούργια
ἐπίθεση τοῦ
Μιθραδάτη.*
- 2

"Ελληνες ὁπλίτες. (Παράσταση ἀπό ἀγγεῖο).

- Δέν τούς λογάριαζε, γιατί στήν προηγούμενη ἐπίθεσή του, παρ' ὅλο πού είχε λόγους στρατιωτες, δέν ἔπαιθε κανένα κακό, ἐνδι-
- 3 είχε τή γνώμη πώς τούς είχε προξενήσει μεγάλη διάδοση. "Οταν λοιπόν οι Ἑλληνες είχαν περάσει τή χαράδρα και δρισκόνταν μακριά της διχτύ περίπου στάδια, τή διάδοση κι ο Μιθραδάτης μέ τό στρατό του. Είχαν δοίσει δύως οι Ἑλληνες στρατιηγοί με-
4 ρυκούς πελταστές και ὀπλίτες γιά νά πάφουν κυνήγι τόν ἐχθρό, και στούς ἵππεις είχαν πει μέ θάρρος νά κάνουν τό ίδιο, γιατί
5 θά τούς ὑποστήριζε σημαντική στρατιωτική δύναμη. "Οταν ο Μιθραδάτης είχε φτάσει κοντά τους, και τούς ἔδρισκαν πιά οι πέτρες ἀπό τίς σφεντόνες και τά δέλη ἀπό τά τόξα, τότε δόθηκε μέ τή σάλπιγγα τό σημείο στούς Ἑλληνες. Και στή στιγμή δρμήσαν ἀπάνω στούς ἐχθρούς ἐκείνου πού είχαν πάρει τή διαταρή, και οι ἵππεις ἔτρεχαν κι ἐκείνοι. Οι ἐχθροί δέν ἄντεξαν, παρά
6-12
Η Λάρισα
καὶ ἡ Μέ-
σαλια.
- 6 Οι δάρδαροι ἔφυγαν δταν ἔγιναν αὐτά, ἐνδι οι Ἑλληνες προχώρησαν ησυχοι τήν ὑπόλοιπη μέρα κι ἔπασαν στόν Τί-
- 7 γρητα ποταμό. Ἐκεὶ δρισκόταν μά πολιτεία μεγάλη, χωρίς κα-
τοίκους, πού τήν ἔλεγαν Λάρισα· τήν παλιά ἐποχή τήν κατοι-
κούσαν Μῆδοι. Τό τείχος τής ἦταν εἴκοσι πέντε πόδια στό πά-
γος και ἐκατό στό ὑψος, ἐνδι ὁ κύκλος πού ἔκανε γύρω ἀπό τήν
πόλη είχε μάκρος δνό παρασάγγες· ἦταν γτισμένο ἀπό τοῦδια πήλινα, ἄλλα είχε ἀπό κάτω δάση πέτρινη, εἴκοσι πόδια στό
8 ὑψος. Τήν ἐποχή πού οι Πέρσες προσπαθούσαν νά πάφουν ἀπό
τούς Μήδους τήν ἔξονσία, ο δασιλιάς τής Περσίας πολιορκούσε
αὐτή τήν πόλη και δέν τά κατάφερνε μέ κανένα τούτο νά τήν
κυριέψει. Στό τέλος ὅμως ἔνα σύννεφο σκέπασε τόν ἥλιο και τόν
ἐκαμε νά χαθεῖ, ὥσπου οι ἀνθρωποι ἀφησαν τήν πόλη κι ἔτοι
9 κνομεύτηκε. Κοντά σ' αὐτή τήν πόλη δρισκόταν μά πέτρινη πο-
ταμίδα, πού είχε πλάτος ἔνα πλέθρο και ὑψος δινό. Σ' αὐτήν εί-
10 γαν καταφύγει πολλοί δάρδαροι ἀπό τά κοντινά χωριά. Ἀπό
κεὶ δαδίζοντας ἔνα σταθμό προχώρησαν ἔξι παρασάγγες κι ἔ-
πασαν σ' ἔνα τείχος ἀφού θήτο, μεγάλο. Τούτο δρισκόταν γύρω

ἀπό μιά πόλη πού τήν ἔλεγαν Μέσοπιλα καί πού τήν κατοικοῦσαν κάποτε Μῆδοι. Ἡ δάση τοῦ τείχους ἦταν ἀπό πελεκημένη πέτρα πού εἶχε μέσα ἀπολιθωμένα κοχύλια, κι εἶχε πάχος πενήντα πόδια καί ὑψος ἄλλα τόσα. Πάνω σ' αὐτήν ἦταν χτισμένο 11 τείχος ἀπό τοῦβλα, πενήντα πόδια στὸ πλάτος κι ἐκατό στὸ ὑψος. Ὁ κύκλος πού ἔκανε τό τείχος γύρῳ ἀπό τήν πόλη εἶχε μάκρος ἔξι παρασάγγες. Ἐκεῖ λένε πώς δρῆκε καταφύγιο ἡ Μῆδεια, ἡ γυναικα τοῦ βασιλιᾶ, ὅταν οἱ Πέρσες πῆραν τήν ἔξουσία ἀπό τοὺς Μῆδους. Τήν πόλη λοιπόν αὐτή πολιορκοῦσε διάστημα 12 λιάς τῶν Περσῶν καί δέν μποροῦσε νά τήν κυριέψει οὔτε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου οὔτε μέ τή δία. Ὁ Δίας ὅμως τρόμαξε τοὺς κατοίκους μέ δροντή, κι ἔτοι ἡ πόλη κυριεύτηκε. Ἀπό κεῖ βάδισαν ἔνα σταθμό καί προχώρησαν τέσσερις παρασάγγες. Σ' αὐτόν τό σταθμό παρουσιάστηκε διάστημα 13 τοῦ Τισσαφέργης ἔχοντας τό δικό του ἵππικό καί τό στρατό τοῦ Ὄρδοντα, ἐκείνου πού ἦταν ἀντρας τῆς κόρης τοῦ βασιλιᾶ. Εἶχε καί τοὺς βαρδάρους πού ἀκολουθοῦσαν τόν Κύρο στήν ἐκστρατεία του, κι ἐκείνους πού εἶχε διάστημα 14 ἀδερφός τοῦ βασιλιᾶ καί πήγαινε νά τόν δοηθήσει, καί ἀκόμα ὅσους στρατιώτες τοῦ ἔδωσε διάστημα 15 διάστημα 16 βασιλιάς. Ἐτσι διάστημα 17 στρατός του φάνταξε πάρα πολύ μεγάλος. Ὅταν κοντοζύγωσε, ἀλλα ἀπό τά τάγματά του τά τοποθέτησε ἀπέναντι στήν διπιθοφυλακή τῶν Ἑλλήνων καί ἀλλα τά πῆγε πρός τά πλάγια. Δέν τόλμησε ὅμως νά κάμει ἐπίθεση οὔτε θέλησε νά φιλοκινδυνέψει, μονάχα ἔδωσε διαταγή στούς σφεντονήτες καί στούς τοξότες ν' ἀρχίσουν νά χτυποῦν. Μά δταν πῆραν θέσεις οἱ Ροδίτες κι ἀρχισαν νά φίγουν πέτρες μέ τίς σφεντόνες καί οἱ (Σκύθες) τοξότες νά χτυποῦν μέ δέλη καί κανένας δέν ἀστοχοῦσε στό χτύπημα, γιατί καί νά ἥθελε δέν ἦταν εὔκολο νά τό κάμει, διάστημα 18 τοῦ Τισσαφέργης πολύ γρήγορα ἔφυγε μακριά ἀπό κεῖ πού ἔφταναν τά δέλη, πράγμα πού ἔκαμε καί διάστημα 19 στρατός του. Τήν ύπόλοιπη μέρα οἱ Ἑλληνες συνέχισαν τήν πορεία, ἐνώ οἱ Πέρσες τούς ἀκολουθοῦσαν. Καί δέν μποροῦσαν πιά οἱ βάρδαροι νά διάψουν τούς Ἑλληνες, χτυπώντας τους μέ τίς σφεντόνες καί μέ τά τόξα, γιατί οἱ Ροδίτες ἔριχναν μακρύτερα ἀπό τούς Πέρσες σφεντονήτες καί τοξότες. Καθώς μάλιστα τά περσικά τόξα εἶναι μεγάλα, δσα ἔχθρικά δέλη κατόρθωναν οἱ Ἑλληνες νά πιάσουν

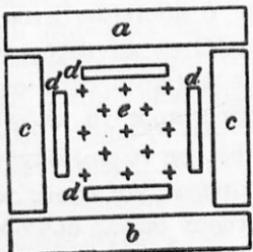
13-18

13 Επίθεση τοῦ
Τισσαφέργη.

ἀπό κεῖνα πού φίχνονταν, τά χρησιμοποιοῦσαν οἱ Κορητικοί, πού καὶ συνέχεια τά μεταχειρίζονταν καὶ γυμνάζονταν, ώστε φίχνοντάς τα ψηλά, νά τά πηγάνουν μακριά. "Εδρισκαν ἀκόμα στά χωριά καὶ χορδές πολλές γιά τά τόξα καὶ μολύβι, πού τό χρησιμοποιοῦσαν γιά τίς σφεντόνες. "Ετοι ἐκείνη τή μέρα, ὅταν οἱ Ἑλληνες συνάντησαν χωριά κι ἀοχισαν νά στρατοπεδεύουν, οἱ δάρδαροι ἀποσύρθηκαν, νικημένοι σ' αὐτές τίς μικρές ἐπιθέσεις. Τήν ἄλλη μέρα ἔμειναν οἱ Ἑλληνες ἐκεῖ καὶ προμηθεύτηκαν τρόφιμα, γιατί στά χωριά ὑπῆρχε πολύ σιτάρι. Τήν τρίτη μέρα προχωροῦσαν ἀνάμεσα στόν κάμπο, ἐνώ ὁ Τισσαφέροντος τούς ἀκολουθοῦσε χτυπώντας τους ἀπό μακριά μέ σφεντόνες καὶ τό-

19-23
Ἄλλαγή σχηματισμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

19 Ξα. Τότε κατάλαβαν οἱ "Ἑλληνες πώς τό ισόπλευρο πλαισίο ἦταν ἔνας κακός σχηματισμός τοῦ στρατοῦ, ἀφοῦ ἀκολουθοῦσαν ἐχθροί. Γιατί ἀναγκαστικά, ὅταν οἱ πλευρές τοῦ πλαισίου πλησιάζουν, η ἐπειδή ὁ δρόμος εἶναι πιό στενός η ἐπειδή τούς ἀναγκάζει κανένα δουνό η γεφύρι, οἱ στρατιώτες στραμώχνονται

Τό ισόπλευρο πλαισίο

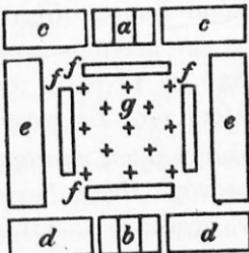
a = μέτωπο

b = νότα

c,c = πλευρές

d,d,d,d = ἐλαφρά δόπλισμένοι στρατιώτες

e = ἀποσκευές καὶ ἄμαχοι πλήθος

Τό πλαισίο μέ τούς ἔξι λόχους

a = τρεῖς εἰδικοί λόχοι στό μπροστινό τμῆμα

b = τρεῖς εἰδικοί λόχοι στά νότα

c,c = κέρατα στό μπροστινό τμῆμα

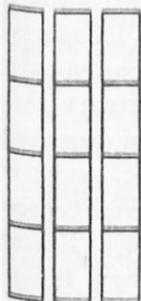
d,d = κέρατα στό πίσω τμῆμα

e,e = πλευρές

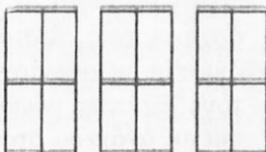
f,f,f,f = ἐλαφρά δόπλισμένοι στρατιώτες

g = ἀποσκευές καὶ ἄμαχοι

καὶ προχωροῦν μέ κόπο, ἀπό τή μιά γιατί πιέζει ὁ ἔνας τὸν ἄλλο, καὶ ἀπό τήν ἄλλη γιατί ἐπικρατεῖ ἀταξία. "Ετοι, μέ τό νά δρίσκονται σέ κάποια σύγχυση, εἶναι δύσκολο νά χρησιμοποιοῦνται γιά μάχη. "Οταν δμως ἀνάμεσα στίς δυό πλευρές ξαναδημιουργεῖται ἀπόσταση, ἀναγκαστικά χωρίζονται οἱ στρατιῶτες πού στριμώχνονταν πρωτύτερα, καὶ στή μέση μένει ὁ τόπος ἀδειος. Τότε στενοχωροῦνται ἐκεῖνοι πού τά παθαίνουν αὐτά, γιατί τούς ἀκολουθοῦν ἐχθροί. Κι ὅσες φορές χρειαζόταν νά περάσουν κάποιο γεφύρι ἢ κανένα ἄλλο στενό, διαζόταν ὁ καθένας γιατί ἥθελε νά περάσει πρώτος. Τότε, φυσικά, ἦταν εύκολο στούς ἐχθρούς νά ἐπιτεθοῦν. "Οταν λοιπόν τά εἶδαν αὐτά οἱ στρατηγοί, ἔκαναν ἔξι λόχους ἀπό ἑκατό στρατιῶτες τόν καθένα, κι ἔβαλαν ἐπικεφαλῆς λοχαγούς καὶ ἄλλους πεντηκοντῆρες καὶ ἐνωμόταροχους. Αὐτοί οἱ λοχαγοί προχωροῦσαν μαζί μέ τούς ἄλλους καὶ δταν οἱ πλευρές τοῦ πλαισίου πλησίαζαν, ἔμεναν πίσω μέ τούς στρατιῶτες τους διαδίεντας ἀργά, γιά νά

Τρεῖς λόχοι ὁ ἔνας πλάι στὸν ἄλλο. Κα-
κένας ἔχει τέσσερις
ἐνωμότιες, πού δρί-
σκονται ἢ μιά πίσω
ἀπό τήν ἄλλη.

Τρεῖς λόχοι «κατά πεντηκό-
στεῦς»: κάτιε πεντηκόστεῦς
ἔχει 2 ἐνωμότιες, πού δρί-
σκονται ἢ μιά πίσω ἀπό τήν
ἄλλη.

Οἱ τέσσερις ἐνωμότιες κάτιε λόχου, ἢ κακεμιά
εἶναι τοποθετημένη πλάι στήν ἄλλη.

μήν γένοχοιν τίς πλευρές, κι ἔφερον τους ἄντρες τους ἔξω ἀπό
 22 αὐτές. "Οταν χωρίζονται οἱ δυό πλευρές τοῦ πλαισίου, γέμιζαν
 τό ἀδειο μέρος μέ σφρατιώτες πού τούς ἔβαζαν κατά λόχους, ἀν
 ἦταν κάπως στενό τὸ διάστημα, πενήντα πενήντα ἀν ἦταν πιό
 23 πλατύ καὶ σέ ἐνωμοτίες ἀν ἦταν πολὺ πλατύ. "Ετοι τὸ κέντρο
 24-30 εἶχε ἀνάγκη από ἐνίσχυση, ἀντοί πῆγαν νά δοιθήσουν. Μέ
Καινούρια
ἐπίθεση τῶν
βαρδάρων.
 24 αὐτό τὸν τρόπο δάδισαν τέσσερις σταθμούς. Καθώς δάδιζαν
 τὸν πέμπτο σταθμό, εἶδαν ἔνα ἀνάκτορο καὶ διόγυρά του πολλά
 χωριά. 'Ο δρόμος πού διδηγούσε σ' αὐτή τήν τοποθεσία περ-
 νούσε ἀνάμεσα ἀπό ψηλούς γήλοφους πού κατέβαιναν ἀπό τό
 δουνό, πού στά φιξά του δοισκόταν τό κεντρικό χωριό. Μέ χαρά
 εἶδαν οἱ "Ἐλληνες τούς λόφους, διπος ἦταν φυσικό, ἐπειδή οἱ
 25 ἔχθροι πού ἀκολουθούσαν ἦταν ἵππεις. "Οταν δύμως προχώρησαν
 κι ανέθηκαν ἀπό τὸν κάμπτο στὸν πρώτο γήλοφο κι ὑστερα ἀφ-
 χισαν νά κατεβαίνουν ἀπό κεῖ γιά ν' ἀνέδουν στὸ δεύτερο, τότε
 παρουσιάζονται οἱ βάρδαροι. Τούτοι, ἐνῷ τούς μαστίγωναν οἱ
 ἀρχηγοί τους, ἀρχισαν νά χτυποῦν ἀπό γήλα τούς "Ἐλληνες μὲ
 26 ἀκόντια, μέ σφεντόνες, μέ τόξα. Πλήγωσαν πολλούς καὶ νίκησαν
 τούς "Ἐλληνες γυμνῆτες, καὶ τούς ἀνάγκασαν νά μείνουν κλει-
 σμένοι ἀνάμεσα στούς ὄπλιτες. "Ετοι αὐτή τή μέρα οἱ σφεντονῆ-
 τες καὶ οἱ τοξότες ἔμειναν μέσα στὸ ἄμαχο πλῆθος, χωρίς νά
 27 προσφέρουν οὔτε τήν παραμικρή ὠφέλεια. Οἱ "Ἐλληνες, ὑστερα
 ἀπ' αὐτή τήν πίεση, βάλθηκαν νά τούς πάρουν κυνήγι. Ἐπειδή
 δύμως ἦταν ὄπλιτες φτάνονταν μέ δυσκολία στήν κορυφή, ἐνῷ οἱ
 28 ἔχθροι ἔτρεχαν γρήγορα πηδώντας. Τά ἴδια πάθαιναν οἱ "Ἐλλη-
 νες ἀπό τούς βαρδάρους κι ὅταν γύριζαν κοντά στὸ ἄλλο στοά-
 τευμα, τά ἴδια γίνονταν καὶ πάνω στὸ δεύτερο γήλοφο. Γι' αὐτό
 ἀποφάσισαν, ὅταν ἦταν πάνω στὸν τρίτο γήλοφο, νά μή μετακι-
 νήσουν ἀπό κεῖ τούς σφρατιώτες, ὥσπου ἀνέδουσαν πελταστές
 29 πρός τό δουνό, ἀπό τή δεξιά πλευρά τοῦ πλαισίου. Κι ὅταν αὐ-
 τοί δρέθηκαν πάνω ἀπό τούς ἔχθρούς πού ἀκολουθούσαν, στα-
 μάτησαν πιά οἱ βάρδαροι τίς ἐπιθέσεις τους ἐνάντια σέ κείνους
 πού κατέβαιναν. γιατί φοβήθηκαν μήπως ἀποκοποῦν καὶ δοε-

θοῦν οἱ "Ἐλλῆνες κι ἀπό τά δυό τους μέρη. "Ἐτοι τήν ύπόλοιπη 30
μέρα συνέχισαν τήν πορεία καὶ δάδιξαν οἱ στρατιώτες τοῦ
πλαισίου στὸ δρόμο πού δρισκόταν ἀνάμεσα στούς γῆλοφους, καὶ
οἱ πελταστές ψηλά στὸ δουνό, παράλληλα πρός τοὺς κάτω,
ῶσπου ἔφτασαν στὰ χωριά. Ἐκεῖ διόρισαν δχτώ γιατρούς,
ἐπειδὴ εἶχαν πολλούς πληγωμένους.

"Ἐδῶ ἔμειναν τρεῖς μέρες καὶ ἔξαιτίας τῶν πληγωμένων καὶ 31-33
ἐπειδὴ δρῆκαν πολλά τρόφιμα, δπως ἀλεύρι, κρασί καὶ ἀρκετό³¹
χριθάρι μαζεμένο, γιά νά φάνε τά ἄλογα. Καὶ δλα αὐτά δρίσκον-
ταν συγκεντρωμένα σέ ἀποθήκες κι ἀνήκαν στὸ διοικητή τῆς χώ-
ρας. Τέλος τήν τέταρτη μέρα κατεβαίνουν στὸν κάμπο. Ἐπειδὴ 32
ὅμως τοὺς πρόλαβε ὁ Τισσαφέροντος μέ τό στρατό του, ἀναγκά-
στηκαν νά σταματήσουν ἀμέσως μόλις συνάντησαν ἐνα χωριό καὶ
νά μήν προχωροῦν πιά δίνοντας μάχη. Γιατί ὑπῆρχαν πολλοί πού
ἡταν ἀδύνατο νά πολεμοῦν, δηλαδή (καὶ οἱ) πληγωμένοι κι ἐκεῖ-
νοι πού τοὺς κουβάλουσαν κι ἐκείνοι πού σήκωναν τά ὅπλα τῶν
τελευταίων. "Οταν λοιπόν σταμάτησαν ἐκεῖ, οἱ δάρδαροι πλησί- 33
ασαν τό χωριό καὶ προσπαθοῦσαν νά τοὺς χτυποῦν ἀπό μακριά.
Ἄλλα οἱ "Ἐλλῆνες φάνηκαν πολὺ ἀνώτεροι τους. Γιατί ὑπῆρχε με-
γάλη διαφορά στό νά ἀποκρούουν τοὺς ἐχθρούς ἐξομόνωτας ἀπό³⁴
μά τοποθεσία, ἀπό τό νά τοὺς πολεμοῦν δαδίξοντας, τήν ὥρα
πού ἐκείνοι τούς ἔκαναν ἐπίθεση.

"Ἡταν πιά ἀπόγευμα πρός τό δραδάκι, κι ἡταν ὥρα νά ἀπο- 34-36 Οἱ Πέρσες ἀ-
συρθοῦν οἱ ἐχθροί. Γιατί οἱ δάρδαροι ποτέ δέ στρατοπέδεψαν
σέ ἀπόσταση μικρότερο ἀπό ἔξήντα στάδια ἀπό κεῖ πού δρισκόταν
ὁ ἔλληνικός στρατός, ἐπειδὴ φοβόνταν μήπως τούς ἐπιτεθοῦν οἱ
"Ἐλλῆνες τή νύχτα. Καὶ εἶναι ἄχρηστο τή νύχτα ἑνα περσικό³⁵
στράτευμα. Γιατί καὶ τά ἄλογα εἶναι δεμένα καὶ συνήθως τά περ-
δικλώνουν γιά νά μήν μποροῦν νά φύγουν, ἀν λυθοῦν, κι ἀν γίνει
κανένας θόρυβος, πρέπει ὁ Πέρσης στρατιώτης νά βάλει στό
ἄλογο τή σέλα καὶ τό χαλινάρι, νά φορέσει ὁ ἴδιος τό θώρακά του
καὶ νά καβαλή ει. Μά δὲ αὐτά εἶναι δύσκολο νά γίνουν τή νύ-
χτα καὶ μάλιστο ὅταν γίνεται θόρυβος. Γι' αὐτόν τό λόγο οἱ Πέρ-
σες στρατοπέδει την μακριά ἀπό τοὺς "Ἐλλῆνες. "Οταν οἱ "Ἐλλῆνες 36
ἀρχισαν νά κατα αβαίνουν πώς οἱ δάρδαροι θέλουν νά ἀποσυρ-
θοῦν καὶ πώς δίν ινν τίς ἀνάλογες διαταγές, τότε ὁ κήρυκας ἐφώ-

37-40

Οἱ Ἑλλῆνες 37 προχωροῦν, ἐνῷ οἱ ἔχθροι πάνοντν ὑψο-
μα γιά νά τούς ἐποδίσουν.

- ναζε στούς Ἔλληνες νά ἑτοιμάζουν τά πράγματά τους. Ἀκουοαν τή φωνή του οἱ ἔχθροι και δέν ἔσκινησαν· ἀμέσως, μόλις ὅμως ἀρχισε νά δραδιάζετε, ἔφυγαν. Γιατί νόμιζαν πώς δέν είναι σωστό νά βαδίσουν νύχτα και νά γρίζουν στό στρατόπεδο. Μά δταν οἱ Ἔλληνες τούς είδαν πιά καθαρά νά φεύγουν, ἔζεψαν πάλι κι αὐτοί τά ζῶα κι ἀρχισαν νά προχωροῦν, και βάδισαν πάνω κάπω ἔξήντα στάδια. Τόσο μεγάλη ἀπόσταση χώρισε τά δυό στρατεύματα, ὥστε τή δεύτερη και τήν τοίτη μέρα δέν παρουσιάστηκαν οἱ ἔχθροι. Τήν τέταρτη ὅμως, προχωρώντας δσο ήταν νύχτα, πιάνοντν οἱ δάρδαροι μιά πολὺ φημή τοποθεσία, ἀπ' δπου ἐπρό-
ζειτο νά περάσουν οἱ Ἔλληνες. Ἡταν ή κορυφή του ὑψώματος,
38 πού θά τήν περνοῦσαν κατεδαίνοντας στόν κάμπο. Ἐπειδή δ
Χειρίσοφος ἔβλεπε πώς ήταν πιασμένη ή κορυφή του ὑψώματος,
ἔστειλε και φώναξε τόν Ξενοφόντα ἀπό τήν διοισθοφυλακή και
τόν παραπάλεσε νά πάφει τούς πελταστές και νά φτάσει μπροστά.
39 Ο Ξενοφόντων ὅμως δέν ὀδήγησε ἐκεὶ τούς πελταστές, γιατί ἔβλεπε
ὅτι ἐρχόταν δ Τισσαφέροντς μέ δλόξιληρο τό στρατό του, παρά
ἔτρεξε ὁ ίδιος καθάλα στό ἄλογο και τόν ωτήσε: «Τί μέ φωνά-
ζεις;» Κι ἐκεῖνος τοῦ λέει: «Μπορεῖς νά δεις. Πρόλαβαν οἱ
ἔχθροι κι ἔπιασαν τό ὑψωμά πού είναι πάνω ἀπό τό μέρος ἀπό
δπου θά κατέβουμε στόν κάμπο. Ἔτοι δέν είναι δυνατό νά περά-
σουμε, ἄν δέν τούς διώξουμε ἀπό κεῖ. Μά γιατί δέν ἔφερες τούς

Πελταστής μέ κράνος πέλτη,
περινημίδες και δόρν.
(Παράσταση ἀπό ἀγγείο).

Πέρσης τοξότις, πού ἔχει κρεμασμένη στόν
ὅμο του τή θήκη γιά τό τόξο και τά δέλη.

πελταστές;» Ἐκείνος τοῦ ἀπάντησε πώς δέν τό ἔδρισκε σωστό νά 40
ἀφήσει ἀποφύλακτη τήν ὁπισθοφυλακή, ἀφοῦ ἔκαμαν τήν ἐμ-
φάνιοή τους οἱ ἔχθροι. «Εἶναι ὅμως καιρός, εἶπε, νά σκεφτοῦμε
μέ ποιόν τρόπο θά διώξουμε τούς ἄντρες αὐτούς ἀπό τό ὑψωμα». 41
Τότε ὁ Ξενοφῶν παρατηρεῖ πώς ἡ κορυφή τοῦ δουνοῦ ἦταν πάνω
ἀπό τό δικό τους στράτευμα και πώς ἀπ' αὐτήν ὑπῆρχε δρόμος·
πού ὁδηγοῦσε πρός τό ὑψωμα, ὅπου δρίσκονταν οἱ ἔχθροι, και
λέγει: «Προτιμότερο είναι, Χειρίσοφε, νά ὁρμήσουμε, δοσο γίνεται
γονγορότερα, πρός τήν κορυφή. Γιατί ἀν καταφέρουμε νά τήν
πιάσουμε, δέ θά μπορέσουν νά μείνουν στή θέση τους οἱ ἔχθροι
πού είναι πάνω ἀπό τό δρόμο. »Αν θέλεις, λοιπόν, νά μείνεις ἐσύ
κοντά στό στρατό, κι ἐγώ θ' ἀνέβω ἀπάνω. »Αν ὅμως προτιμᾶς,
πήγαινε σύ στό δουνό, κι ἐγώ θά μείνω ἐδώ». «Σ' ἀφήνω, εἶπε ὁ 42
Χειρίσοφος, νά διαλέξεις δόπιο ἀπό τά δυό θέλεις». Ὁ Ξενοφῶν
εἶπε πώς, σάν πιό νέος, προτιμᾶ ν' ἀνέβει στό δουνό, τόν παρα-
καλεῖ ὅμως νά στείλει μαζί του στρατιώτες ἀπό τήν ἐμπροσθοφυ-
λακή. Γιατί ἦταν μεγάλη ἀπόσταση νά πάει νά πάρει ἄντρες ἀπό
τήν ὁπισθοφυλακή. Καί ὁ Χειρίσοφος στέλνει μέ τόν Ξενοφώντα 43
τούς πελταστές τής ἐμπροσθοφυλακῆς και πήρε στή θέση τους
ἐκείνους πού ἦταν στή μέση τοῦ πλαισίου. «Ἐδωσε ὅμως διαταγή
νά πάνε μαζί του και οἱ τριακόσιοι διάλεχτοί, πού τούς εἶχε βά-
λει ὁ ἴδιος στό μπροστινό μέρος τοῦ πλαισίου.
Από κεὶ ἔκείνησαν και προχωροῦσαν, δοσο μπροστινά πιό γρή- 44

41-49
Οἱ Ἑλλῆνες
πιάροντιν τήν
κορυφή τοῦ
δουνοῦ.

γορα. Μά οι ἔχθροι πού δρίσκονταν στό λόφο, μόλις πήραν εἰδηση πώς οἱ Ἑλλῆνες βάδιζαν γιά τήν κουνφή μονομιάς κι ἐκεῖνοι, βάζοντας ὅλες τίς δυνάμεις τους, δριμισαν γιά νά φτάσουν
 45 ἀπάνω πρότοι. Καί τότε ἄκουε κανέις δυνατές κοωνγές ἀπό τό
 Ἑλληνικό στρατευμα, καθώς οἱ Ἑλλῆνες ἔδιναν κουράγιο στούς δικούς τους, τό ἴδιο ὅμως κι ἀπό τούς στρατιώτες τοῦ Τισσαφέρνη,
 46 πού φάναζαν στούς δικούς τους νά ἔχουν θάρρος. Ό Ξενοφῶν πάλι περνώντας δίπλα στούς στρατιώτες, καβάλα πάνω στ' ἄλογο του, τούς ἐμφύγων μ' αὐτά τά λόγια: «Τώρα, στρατιώτες, νά σκεφτεῖτε πώς πηγαίνομε γιά τήν Ἑλλάδα, γιά τά παιδιά και γιά τίς γυναικες μας. "Αν κοπιάσουμε τώρα λίγο, υπερερα πιά θά προχωρούμε γωρίς νά κάνουμε μάχη". Ό Σωτηρίδας ὅμως ὁ Σικυ-
 47 ώντος εἶπε: «Δέ δρισκόμαστε κάτω ἀπό τίς ἴδιες συνθήκες, Ξε-
 νοφώντα· γιατί ἐσύ εἶσαι καβάλα στό ἄλογο, ἐνῷ ἐγώ κονδάζο-
 μαι πολὺ νά σηκώνω τήν ἀσπίδα».

48 Μόλις τ' ἄκουες αὐτά ὁ Ξενοφῶν, πήδησε κάτω ἀπό τό ἄλο-
 γο, τόν ἐσπρωξε ἔξω ἀπό τή γοαμψή, τοῦ πῆρε τήν ἀσπίδα, και
 κρατώντας την βάδιζε ὅσο μπορούσε πιό γρήγορα. Ἐτυχε ὅμως
 νά φρει και τόν ἵππικό θώρακα, πράγμα πού τόν ἔκανε νά ὑπο-
 φέρει. Σέ κείνους πού πήγαιναν μπροστά του, ἔλεγε νά προχω-
 ρούν, σέ κείνους πού δρίσκονταν πίσω του, νά τόν προσπερνούν,
 49 κι ὁ ἴδιος ἀκολουθούσε μέ κόπο. Τότε οἱ ἄλλοι στρατιώτες χτυ-
 πούν ἀπό κοντά κι ἀπό μακριά τό Σωτηρίδα και τόν δρίζουν,
 ὥσπου τόν ἀνάγκασαν νά ξαναπάραι τήν ἀσπίδα και νά προχω-
 φήσει. Καί ὁ Ξενοφῶν ἀνέβηκε στό ἄλογο και πήγαινε καβάλα,
 ὥσπου μπορούσε νά προχωρεῖ τό ζωό· ὅταν ὅμως τό μέρος ἦταν
 ἀπέραστο, ἄφησε τό ἄλογο και βάδιζε μέ τά πόδια. Τέλος προλα-
 βαίνουν και φτάνουν στήν κουνφή πρίν ἀπό τούς ἔχθρούς.

ΠΥΡΠΟΛΗΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ, ΣΥΣΚΕΨΕΙΣ ΤΩΝ
 ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΗ ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΟΥΝ
 ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΚΑΡΔΟΥΧΩΝ

ΚΕΦ. 5
1-6

Ύποχωρών-
 τας ὁ Τισσα-
 φέρνης καίει
 τά γωριά.

1 Τότε οἱ δάρδαροι γύρισαν τίς πλάτες κι ἀρχισαν νά φεύγουν,
 ὅπου μπορούσε ὁ καθένας, ἐνῷ οἱ Ἑλλῆνες κρατούσαν τήν κο-
 ψφή. Οἱ στρατιώτες πάλι τοῦ Τισσαφέρνη και τοῦ Ἀριαίου πή-
 ραν ἄλλο δρόμο κι ἔφυγαν, ἐνῷ ὁ Χειρίσσοφος μέ τούς ἄντες του

κατέβηκαν καί στρατοπέδεψαν σ' ἔνα χωριό, πού ἦταν γεμάτο ἀπό πολλά τρόφιμα. Σ' αὐτό τὸν κάμπο, πλάι στὸν Τίγρητα ποταμό, ὑπῆρχαν καί πολλά ἄλλα χωριά, πού εἶχαν ἄφθονα τρόφιμα. Μά ὅταν ἔφτασε τὸ ἀπόγευμα, παρουσιάζονται οἱ ἐχθροί στὸν κάμπο καί σκότωσαν μερικούς ἀπό τοὺς Ἕλληνες, πού ἦταν σκοροπισμένοι ἐδῶ κι ἐκεῖ γιά λεηλασία. Γιατί δρέθηκαν ἐκεῖ ἀκοιδῶς τὴν ὥρα πού οἱ ντόπιοι προσπαθοῦσαν νά περάσουν στὴν ἀπέναντι ὁχθη τοῦ ποταμοῦ πολλά κοπάδια ζῶα. Τότε διασαφέρονται μέ τοὺς στρατιώτες του προσπάθησαν νά κάψουν τὰ χωριά. Καί μερικοί ἀπό τοὺς Ἕλληνες στενοχωρήθηκαν πολύ, γιατί σκέφτηκαν πώς, ἀν τὰ κάψουν, δέ θά ἔχουν ἀπό ποὺ νά προμηθευτοῦν τρόφιμα. Σέ λίγο γύρισαν ὁ Χειρίσοφος μέ τοὺς ἄντρες του, πού εἶχαν πάει νά βοηθήσουν τοὺς ἄλλους. Κι ὁ Ξενοφῶν πού εἶχε κατέβει ἀπό τὴν κορυφὴ καί περνοῦσε καθάλα στ' ἄλογο μπροστά στά τάγματα, συνάντησε τοὺς Ἕλληνες πού γύριζαν ἀπό τή βοήθεια καί τοὺς εἶπε: «Βλέπετε, Ἕλληνες, πώς οἱ ἐχθροί ἀφήνουν πιά τή χώρα νά είναι δική μας; Γιατί ἐκεῖνο πού προσπαθοῦσαν νά πετύχουν ἀπό μᾶς, ὅταν κάναμε τίς συνθῆκες, δηλαδή νά μήν καίμε τή χώρα τοῦ βασιλιᾶ, τώρα οἱ ἰδιοὶ τό παραδιάζουν καί τῆς βάζουν φωτιά σά νά είναι ξένη. Ἀλλά ἀν ἀφήνουν κάπου τρόφιμα γιά τὸν ἑαυτό τους, θά μᾶς δοῦν κι ἐμᾶς νά πηγαίνουμε σ' αὐτό τό μέρος. Μοῦ φαίνεται ὅμως, Χειρίσοφε, εἶπε, πώς πρέπει νά ὑπερασπίζουμε τή χώρα σά νά είναι δική μας, βαδίζοντας ἐνάντια σέ κείνους πού τὴν καίνε». Μά ὁ Χειρίσοφος ἀπάντησε: «Ἐγώ δέν ἔχω αὐτήν τή γνώμη. Ἀντίθετα, εἶπε, κι ἐμεῖς πρέπει νά βάζουμε φωτιά, καί τότε θά σταματήσουν αὐτοί πιό γρήγορα νά καίνε».

“Οταν πῆγαν στὸν τόπο ὅπου εἶχαν στρατοπεδέψει, οἱ ἄλλοι ἀσχολήθηκαν μέ τό ζήτημα τῶν τροφίμων, ἐνῶ οἱ στρατηγοί καί οἱ λοχαγοί ἔκαναν σύσκεψη κι ἡ ἀμηχανία τους ἦταν μεγάλη. Γιατί ἀπό τή μά δρίσκονταν δουνά θεόρατα, καί ἀπό τὴν ἄλλη διποταμός πού ἦταν τόσο βαθύς, ὥστε οὔτε τά δόρατα δέν ἦταν ψηλότερα ἀπό τά νερά του, ἀν κανείς τά ἔχωνε μέσα γιά νά δοκιμάσει τό βάθος του. Τήν ὥρα πού αὐτοί δέν ἤξεραν τί νά κάμουν, πῆγε κοντά τους κάποιος Ροδίτης καί τοὺς εἶπε: «Ἐγώ, ἀρχηγοί, είμαι πρόθυμος νά σᾶς περάσω ἀπέναντι τέσσερις τέσσερις χι-

7-12

7 Τό σχέδιο
ἐνός Ροδίτη

9 ηιάδες, ἃν με δοιηθήσετε σέ ὅ, τι χρειάζομαι κι ἃν μοῦ δώσετε γιά
 πληρωμῇ ἔνα τάλαντο». "Οταν τόν ωτηραν ποιά πράγματα τοῦ
 είναι ἀπαραίτητα, εἶπε: «Θά χρειαστῶ δυό χιλιάδες ἀσκιά.
 Βλέπω δύμως πολλά πρόβατα καὶ γίδια καὶ βόδια καὶ γαϊδούρια,
 πού ἄμα γδαρθοῦν καὶ φουσκωθοῦν, μποροῦν νά κάμουν εὔκολο
 10 τό πέρασμα τοῦ ποταμοῦ. Θά χρειαστῶ ἀζόμα καὶ τά σχοινιά
 πού δένετε τά ύποξύγια. Μέ αὐτά θά ἐνώσω τά ἀσκιά τό ἔνα μὲ
 τό ἄλλο καὶ θά τοποθετήσω τό κάθε ἀσκί μέσ στό νερό, ἀφού
 πρῶτα κρεμάσω ἐπάνω πέτρες καὶ τίς ἀφήσω σάν νά ναι ἀγκυ-
 ρες. "Υστερα θά τραβήξω τά ἀσκιά ὡς τήν ἀπέναντι δχθή τοῦ
 ποταμοῦ, θά τά δέσω κι ἀπό τούτη κι ἀπό κείνη τή μεριά καὶ θά
 κουβαλήσω καὶ θά βάλω ἀπό πάνω χαμόκλαδα καὶ θά τά σκε-
 11 πάσω μέ χώμα. Τό ὅτι δέν ύπάρχει κίνδυνος νά βουλιάξετε, αὐτό
 θά τό καταλάβετε τούτη τή στιγμή. Κάθε ἀσκί δηλαδή γιά νά μη
 βουλιάξει, θά σηκώνει δυό ἄντρες μονάχα. Καί γιά νά μή γη-
 στροῦν ἀπό πάνω, θά τούς ἐμποδίζουν τά χαμόκλαδα καὶ τό χω-
 12 μα». Τ' ἀκουσαν οἱ στρατηγοί αὐτά καὶ τούς φάνηκε χαριτωμένο
 τό τέχνασμά τοῦ Ροδίτη, στήν πράξη δύμως τό ἔβρισκαν ἀδύνατο.
 Γιατί στήν ἀπέναν δχθή ύπηρχαν πολλοί ίππεις, πού θά τούς
 ἐμπόδιζαν καὶ πού ἀπό τήν ἀρχή δέ θά ἀφηναν τούς πρώτους,
 πού θά ἐπιχειροῦσαν, νά κάμουν τίποτε ἀπ' αὐτά.

13 -18.
Ἄπόφασην τά τραβήξουν πρός τά δυνάμεις τών Καρδούζων

13 "Ετοι τήν ἄλλη μέρα ξαναγύρισαν πρός τά πίσω (δηλαδή πρός
 τή Βαδυλώνα), στά χωριά πού δέν ἦταν καμένα. "Εδαξαν δύμως
 φωτιά σέ κείνα πού ἀφηναν κι ἔφευγαν. Γι' αὐτό οἱ ἐχθροί δέ
 ζύγωναν, ἄλλα κοίταζαν καὶ φαίνονταν πώς ἀποροῦσαν, μή ξε-
 φοντας πρός τά ποῦ θά τραβήξουν οἱ "Ἐλλήνες καὶ τί σκέφτονται
 14 νά κάμουν. Τότε οἱ ἄλλοι στρατιώτες ἔβγαιναν ν' ἀναζητήσουν
 τρόφιμα, ἐνῷ οἱ στρατηγοί ἔκαναν πάλι σύσκεψη. Συγκέντρωσαν
 κι ἐκείνους πού είχαν πιαστεῖ αἰχμάλωτοι καὶ τούς ζητοῦσαν
 πληροφορίες γιά δόλοκληρη τή γύρω περιοχή, δηλαδή πώς ἦταν τό
 κάθε μέρος χωριστά. Ἐκείνοι ἔλεγαν πώς πρός τό νοτιά δρισκό-
 ταν δρόμος πού πήγαινε στή Βαδυλώνα καὶ στή Μηδία, ἀπό
 διόπου είχαν ἐρθει. Πρός τά ἀνατολικά ἦταν δρόμοις πού πήγαινε
 στά Σοῦσα καὶ στά Ἐκβάταρα, διόπου λένε πώς δρασιλιάς πάρα-
 θερίζει. Πρός τά δυτικά, πέρα ἀπό τό ποτάμι, δρισκόταν δρό-
 μος πού διδηγοῦσε στή Λυδία καὶ στήν Ιωνία, ἐνῷ ἐκείνος πού

περνοῦσε ἀνάμεσα ἀπό τά δουνά, πρός τό διορινό μέρος, δδηγούσε στή χώρα τῶν Καρδούχων. Γι' αὐτούς ἔλεγαν πώς κατοι- 16 κούσαν ἐπάνω στά δουνά καί πώς ἦταν ίκανοί πολεμιστές καί δέν πειθαρχοῦσαν στό βασιλιά. Κάποτε μάλιστα τούς ἔκαμε ἐπίθεση ἔνας στρατός τοῦ βασιλιά πού εἶχε ἑκατόν εἴκοσι χιλιάδες ἄντρες, κι ἀπ' αὐτούς κανένας δέ γύρισε πίσω, παφά χάθηκαν δῆλοι μέσα στίς κακοτοπιές τῆς χώρας. "Οσες φορές ὅμως ἔκαναν συνθῆκες μέ τό διοικητή πού ἔμενε στόν κάμπο, τότε κι αὐτοί εἶχαν σχέσεις μ' ἐκείνους κι ἐκείνοι μ' αὐτούς. "Οταν τ' ἀκουσαν 17 αὐτά οἱ στρατηγοί, ἔβαλαν νά καθίσουν σέ χωριστό μέρος ἐκείνους πού ἔλεγαν πώς ξέρουν πρός τά ποὺ τραβάει διάθεση δρόμος, χωρίς νά φανερώσουν ποὺ σκόπευαν νά πάνε. Πάντως οἱ στρατηγοί ἔκριναν πώς ἦταν ἀνάγκη, βαδίζοντας ἀνάμεσα στά δουνά, νά μποῦν στή χώρα τῶν Καρδούχων. Γιατί ἔλεγαν οἱ αἰχμάλωτοι πώς, ὅταν περάσουν αὐτή τήν περιοχή, θά φτάσουν στήν Ἀρμενία, πού τήν κυβερνοῦσε δ 'Οροντας καί ἦταν μεγάλη καί πλούσια χώρα. Κι ἀπό κεῖ πιά ἔλεγαν πώς Ἠταν εὔκολο νά πάει κανείς δπου ἥθελε. Γι' αὐτό ἔκαμαν θυσία, ώστε ν' ἀρχίσουν τήν πορεία 18 δπου αιδήποτε στιγμή τούς φαινόταν καλό. Γιατί φοβόνταν μήτως προλάβουν οἱ Καρδούχοι καί πιάσουν τό πέραμα ἐπάνω στά δουνά. "Εδωσαν λοιπόν διαταγή νά δειπνήσουν, νά ἐτοιμάσουν τά πράγματά τους καί νά ξεκουράζονται, καί, μόλις τούς είδοποιήσει κάποιος δι τι ἀρχίζει ἡ πορεία, ν' ἀκολουθοῦν.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΑ BOYNA ΤΩΝ ΚΑΡΔΟΥΧΩΝ

ΚΕΦ 1

Ανακεφαλαίωση.

2-4

Απόφαση γιά τήν πορεία.

5-11

Στά χωριά τῶν Καρδούχων.

[Τά δσα ἔγιναν τόν καιρό πού βάδιζαν ἀπό τά παράλια στό ἑσωτερικό τῆς Ἀσίας ὡς τή μέρα τῆς μάχης, καὶ δσα ὕστερα ἀπό τή μάχη, στό διάστημα πού ἵσχυε ἡ ἀνακωχή ἀνάμεσα στό βασιλιά καὶ στούς.] "Ἐλληνες, πού ἀκολούθησαν τόν Κύρο στήν ἐκστρατεία, καὶ οἱ πολεμικές ἐνέργειες ἐνάντια στούς] "Ἐλληνες ἀπό τότε πού παραβίασε τίς συνθῆκες ὁ βασιλιάς καὶ ὁ Τισσαφέροντς, ἐνῷ ἀκολουθοῦσε ὁ περσικός στρατός, ὅλα αὐτά ἔχουν εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγηση.

"Οταν ἔφτασαν στό σημεῖο πού ὁ Τίγρης ποταμός μέ κανένα τρόπο δέν μποροῦσε νά περαστεῖ ἐξαιτίας τοῦ βάθους καὶ τοῦ πλάτους του, οὔτε ὑπῆρχε κανένα πέρασμα κοντά, ἀλλά ἀπό πάνω του κρέμονταν ἀπότομα τά δουνά τῶν Καρδούχων, τότε πιά ἀποφάσισαν οἱ στρατηγοί νά περάσουν ἀνάμεσα ἀπό τά δουνά. Γιατί ἀπό τούς αἰχμάλωτους είχαν τήν πληροφορία πώς, ἀν περάσουν τά δουνά τῶν Καρδούχων, τότε θά διαβοῦν καὶ τίς πηγές τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ στήν Ἀρμενία, φτάνει νά τό θέλουν· ἀν δέν τό θέλουν, μποροῦν νά τίς προσπεράσουν. Είχαν μάθει ἀκόμα πώς καὶ οἱ πηγές τοῦ Εὐφράτη δέν ἦταν μακριά ἀπό τίς πηγές τοῦ Τίγρητα, καὶ πραγματικά ἔτσι εἶναι. "Οσο γιά τήν ἐπίθεση στή χώρα τῶν Καρδούχων τήν κάνουν μέ τοῦτο τόν τρόπο, ἀπό τή μιά προσπαθώντας νά μείνουν ἀπαρατήρητοι, καὶ ἀπό τήν ἄλλη νά προλάβουν νά πιάσουν τίς δουνοκορφές πρίν ἀπό τούς ἐχθρούς].

5 "Ήταν πιά ἡ ὥρα τῆς τελευταίας φρονδᾶς καὶ ὑπόλειπόταν τόσο διάστημα τῆς νύχτας, δσο χρειαζόταν γιά νά περάσουν τόν κάμπο σκοτεινά. Τότε σηκώθηκαν οἱ στρατιώτες ὕστερα ἀπό προφορική διαταγή κι ἀρχισαν τήν πορεία, ὡσπου φτάνουν κατά τά ἔξημερώματα στό δουνό. Ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατεύματος ἦταν ὁ Χειρίσσιοφος, πού είχε τούς δικούς του στρατιώτες καὶ ὅλους τούς γυμνήτες, ἐνῷ ὁ Ξενοφῶν ἀκολουθοῦσε μέ τήν δπισθιοφυλα-

κή, δηλαδή μέ τούς δπλίτες· κανένα γυμνήτη δέν είχε. Γιατί δέ φαινόταν νά ύπάρχει κανένας κίνδυνος μήπως τούς ἀκολουθήσει κάποιος ἀπό πίσω, τήν ὥρα πού θά ἀνέβαιναν τό δουνό. Ὁ Χει- 7
ρίσιοφος τότε ἀνέβαινε στήν κορυφή, προτού τόν πάρουν εἰδηση
οι ἔχθροι. "Υστερα δόηγούσε ἀργά, κι ἀκολουθούσαν οι στρατι-
ῶτες πού περνοῦσαν κάθε τόσο, μέ κατεύθυνση τά χωριά πού
βρίσκονταν στίς κοιλάδες καί στίς χαράδρες τών δουνῶν. Τότε οι 8
Καρδοῦχοι ἄφησαν τά σπίτια κι ἔδρισκαν καταφύγιο στά δουνά,
μέ τίς γυναῖκες καί τά παιδιά τους. "Οσο γιά τά τρόφιμα, οι Ἐλ-
ληνες μποροῦσαν νά τά πάρουν ἄφθονα. Καί τά σπίτια ἦταν
γεμάτα ἀπό χάλκινα σκεύη, δέν ἐπιφέρουν ὅμως τίποτε ἀπ' αὐτά,
οὔτε καί τόν κόσμο κυνηγοῦσαν. Τά ἄφηναν ἀπειδαχτα, μήπως
κι ἔδειχναν διάθεση οι Καρδοῦχοι νά τούς ἐπιτρέψουν νά πε-
ράσουν ἀπό τή χώρα τους φιλικά, μιά καί ἦταν ἔχθροι μέ τό βα-
σιλιά. Τρόφιμα ὅμως ἐπιφέρε καθένας, δοσάδηποτε ἔδρισκε, γιατί 9
τά είχαν ἀνάγκη. Μά οι Καρδοῦχοι οὔτε ἀπαντοῦσαν πού τούς
φέρναζαν οι Ἐλληνες, οὔτε ἔκαναν καμιάν ἄλλη φιλική ἐνέργεια.
Καί δταν οι τελευταῖοι ἀπό τούς Ἐλληνες κατέβαιναν ἀπό τή 10
δουνοκορφή στά χωριά κι Ἠταν πιά σκοτεινά – γιατί τό ἀνέβασμα
καί τό κατέβασμα κράτησε δλόκληρη τή μέρα, ἐπειδή τό μονο-
πάτι Ἠταν στενό – τότε μαζεύτηκαν μερικοί Καρδοῦχοι καί δί-
χτηκαν ἀπάνω τους. Σκότωσαν καμπόσους καί πλήγωσαν ἄλλους
θανάσιμα μέ πέτρες καί μέ δέλη, παρ' ὅλο πού Ἠταν λίγοι. Καί
τούτο, ἐπειδή τό ἐλληνικό στρατευμα τούς ρίχτηκε ἀναπάντεχα.
"Αν συγκεντρώνονταν τότε περισσότεροι, θά κινδύνευε νά κατα- 11
στραφεῖ μεγάλο μέρος τοῦ στρατοῦ. Αὐτή τή νύχτα λοιπόν ἔτσι
πέρασαν οι Ἐλληνες στά χωριά, ἐνώ οι Καρδοῦχοι ἀναβαν πολ-
λές φωτιές γύρω γύρω, πάνω στά δουνά, κι ἔτσι δέν ἔκαναν ἀπό
τά μάτια τους δ ἔνας τόν ἄλλο.

Μόλις ξημέρωσε, μαζεύτηκαν οι στρατηγοί καί οι λοχαγοί 12 12-14
τῶν Ἐλλήνων κι ἀποφάσισαν νά κρατήσουν τά ἀπαραίτητα καί
τά πιό δυνατά ὑποξύγια καί μέ αὐτά νά συνεχίσουν τήν πορεία.
Τά ὑπόλοιπα νά τ' ἀφήσουν, καθώς καί ὅλους τούς αἰχμάλωτους
τά μάτια τους δ ἔνας τόν ἄλλο.

Nέα μέτρα γιά
τήν εύκολη
πορεία.

- 13 πού είχε πιάσει τελευταία δ στρατός. Γιατί ή πορεία γινόταν ἀργά, ἐπειδή καί τά ὑποζύγια ἦταν πολλά καί οἱ αἰχμάλωτοι. Ἐξάλλου ποιὸι στρατιώτες ἔπρεπε νά είναι ἀπασχολημένοι μέ αὐτά καί νά μήν παιῶνουν μέρος στή μάχη, κι ἀκόμα ἦταν ἀνάγκη νά προμηθεύονται διπλάσια τρόφιμα καί νά τά κουβαλοῦν, ἔξαιτίας τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων. "Οταν τ' ἀποφάσισαν αὐτά, ἔβαλαν τόν κήρουκα καί διαλάλησε νά ἐνεργεῖ δ στρατός μέ αὐτό τόν τρόπο. "Υστερα ἔφαγαν καί ἔκινήσαν· οἱ στρατηγοὶ τότε τοποθέτησαν κρυφά σ' ἓνα στενό μερικούς ἄντρες, πού ἔψαχναν κι ἔπαιρον ὅτι ἔδροισκαν ἀπό κεῖνα πού είχαν πεῖ ν' ἀφῆσουν ἐκεῖ. "Ετοι δάδισαν τή μέρα ἐκείνη, εἴτε μέ τό νά κάνουν μικρομάχες εἴτε μέ τό νά ἔσκουραζονται.
- 15-22 Γιατί ὁ Χειρίσοφος δέν ἔκτελει πορεαγγελία τοῦ Ξενοφώντα.
- 15 Τήν ἄλλη μέρα ἔπιασε μεγάλη κακοκαιρία, ἦταν δῆμος ἀνάγκη νά προχωροῦν, ἐπειδή δέν είχαν ἀρκετά τρόφιμα. Ὁ Χειρίσοφος πήγαινε μπροστά, κι ὁ Ξενοφῶν ἀκολουθούσε μέ τήν δρισθοφυλακή. Μά οἱ ἔχθροι ἔκαναν σφροδές ἐπιθέσεις καί καθώς τά μέρη ἦταν στενά, σίμωναν καί χτυπούσαν μέ τά τόξα καί μέ τίς σφεντόνες. "Ετοι ἀναγκάζονταν οἱ Ἑλληνες, κυνηγώντας τους καί ἔσαναγκάζοντας πίσω, νά προχωροῦν ἀργά. Κι ὁ Ξενοφῶν συχνά ἔδινε διαταγή νά περιμένουν, κάθε φορά δηλαδή πού οἱ ἔχθροι ἔκαναν σφροδή ἐπίθεση. Σέ μιά στιγμή δ Χειρίσοφος, πού ἄλλη φορά δταν τοῦ πήγαινε διαταγή περίμενε, δέ σταμάτησε, ἄλλα δάδιξε γοήγορα καί πρόσταξε τούς ἄλλους νά τόν ἀκολουθούν. Φαινόταν λοιπόν ὅτι κάτι συμβαίνει, ἄλλα δ Ξενοφῶν δέν είχε καιρό νά προσπεράσει καί νά δεῖ ποιά ἦταν ή αἰτία τῆς θιασύνης. Γι' αὐτό οἱ στρατιώτες τής δρισθοφυλακῆς προχωρώντας ἔμοιαζαν σά νά τούς κυνηγούσαν. Τότε σκοτώνεται ἔνας γενναῖος ἄντρας ἀπό τή Λακωνία, δ Κλεώνυμος· χτυπήθηκε μέ δέλος πού τοῦ πέρασε τήν ἀσπίδα καί τό δερμάτινο χιτώνιο κι ἔφτασε στά πλευρά, ὥπως ἔγινε καί μέ τό Βασία ἀπό τήν Ἀρκαδία, πού τοῦ τρύπησε πέρα γιά πέρα τό κεφάλι. "Οταν ἔφτασαν σ' ἓνα κατάλυμα, δ Ξενοφῶν πήγε μονομάς, ὥπως ἦταν, στό Χειρίσοφο καί τά ἔβαξε μαζί του πού δέν περίμενε, κι ἔτοι ἀναγκάζονταν σύγχρονα νά φεύγουν καί νά πολεμοῦν. «Καί τώρα σκοτώθηκαν δυό ἔξοχοι ἄντρες, καί δέν μπορέσαμε οὔτε νά τούς σηκώσουμε οὔτε νά τούς θάψουμε». Ὁ Χειρίσοφος ἀποκρίνεται:

«Κοίταξε κατά τά βουνά καί πρόσεξε πώς δέν ύπάρχει πέρασμα ἀπό πουθενά. Πάνω σ' αὐτό τόν ἀνηφορικό δρόμο πού ὅλεπεις, πού εἶναι καί μοναδικός, μπορεῖς νά διακρίνεις πλῆθος ἀνθρώπους, πού ἔχουν πιάσει τή διάθαση καί τή φυλάνε. Γι' αὐτό δια- 21 ζόμουν καί δέ σέ περίμενα, μήπως μπορούσα νά προλάβω προτού πιάσουν οἱ ἐχθροί τό πέρασμα. Καί οἱ ὁδηγοί πού ἔχομε λένε πώς δέν ύπάρχει ἄλλος δρόμος». Ὁ Ξενοφῶν τοῦ ἀπαντᾶ: «Ἐγώ ἔχω δυό ἄντρες ντόπιους. Γιατί μᾶς ἐνοχλούσαν οἱ Καρδοῦχοι 22 κι ἐμεῖς στήσαμε καρτέρι, πράγμα πού μᾶς ἔκαμε νά πάρουμε ἀνάσα, καί σκοτώσαμε μερικούς. Προσπαθήσαμε δύως νά πιάσουμε καί ζωντανούς γι' αὐτόν τό λόγο, δηλαδή γιά νά τούς χοησιμοποιήσουμε σάν ὁδηγούς, ἀφού ἔχουν τόν τόπο».

Στή στιγμή ἔφεραν ἐκεὶ τούς δυό ἀνθρώπους καί ρωτούσαν 23 νά μάθουν, χωριστά ἀπό τόν καθένα, ἂν ἔχεραν ἄλλο δρόμο ἐκτός ἀπ' αὐτόν πού φαινόταν. Ὁ ἔνας εἶπε πώς δέν ἔχερε, παρ' ὅλο πού τοῦ ἔκαμαν πολλές φορέσες. Ἐπειδὴ λοιπόν δέν τούς ἔλεγε τίποτε χρήσιμο, τόν ἔσφαξαν μπροστά στά μάτια τοῦ ἄλλουν. Ὁ δεύτερος εἶπε πώς διό πρώτος ἀρνήθηκε ὅτι γνωρίζει, γιατί 24 σέ κείνο τό μέρος εἶχε μιά κόρη παντρεμένη. Ὁ ίδιος δύως ὑποσχέθηκε πώς θά τούς διδηγήσει ἀπό ἓνα δρόμο πού μποροῦν νά τόν περάσουν καί ὑπόξυγια. Τόν ρώτησαν ἂν ύπάρχει σ' αὐτόν 25 τό δρόμο κανένα δυσκολοπέραστο μέρος, κι αὐτός εἶπε πώς ύπάρχει μιά βουνοκορφή πού ἂν δέν προφτάσει κανείς νά τήν καταλάβει, θά εἶναι ἀδύνατο νά περάσει. Τότε νόμισαν καλό νά 26 καλέσουν τούς διοικητές τῶν ὅπλιτῶν καί τῶν πελταστῶν, νά τούς ἐκθέσουν τήν κατάσταση καί νά τούς ρωτήσουν ποιός ἀπό αὐτούς θά ἥθελε νά φανεῖ γενναῖος ἄντρας καί θά εἶχε τό θάρρος νά πάει ἐθελοντής σέ μιά ἐπιχείρηση.

Δέχονται ἀπό τούς ὅπλιτες οἱ Ἀρκάδες Ἀριστώνυμος, πού 27 καταγόταν ἀπό τό Μεθύδριο, καί διά τήν Αγασίας διατηρούσαν τόν Στυμφάλιο. Μέ αὐτούς συναγωνίζεται κι διά τήν Καλλίμαχος διατηρούσαν τόν Παρράσιος (ἀπό τήν Ἀρκαδία κι αὐτός), πού εἶπε πώς δέχεται νά πάει, φτάνει νά τού δώσουν ἐθελοντές ἀπό δύο τό στρατό. «Γιατί, εἶπε, ξέρω πώς θά ἀκολουθήσουν πολλοί νέοι, ἂν ἀναλάβω ἐγώ τήν ἐπιχείρηση». «Υστερα ρωτοῦν ἂν θέλει νά πάει μαζί τους καί κανένας ταξίαρ-

23-28

Πληροφορίες
αίχμαλώτων
καί σχηματι-
σμός ἐθελοντών
καὶ σώματος

χος τῶν γυμνήτων. Δέχεται ὁ Ἀριστέας ὁ Χιώτης, πού σέ πολλές περιστάσεις πρόσφερε μεγάλες ύπηρεσίες στό στρατό, σέ τέτοια ζητήματα.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΥΡΙΕΥΟΥΝ ΤΑ ΟΡΕΙΝΑ ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΟΥ
ΦΥΛΑΓΑΝ ΟΙ ΚΑΡΔΟΥΧΟΙ ΚΑΙ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ

ΚΕΦ. 2

1-8

Οἱ ἐθελοντές
νικοῦν τοὺς
ἐχθροὺς ἐπά-
νω στά ὑψώ-
ματα.

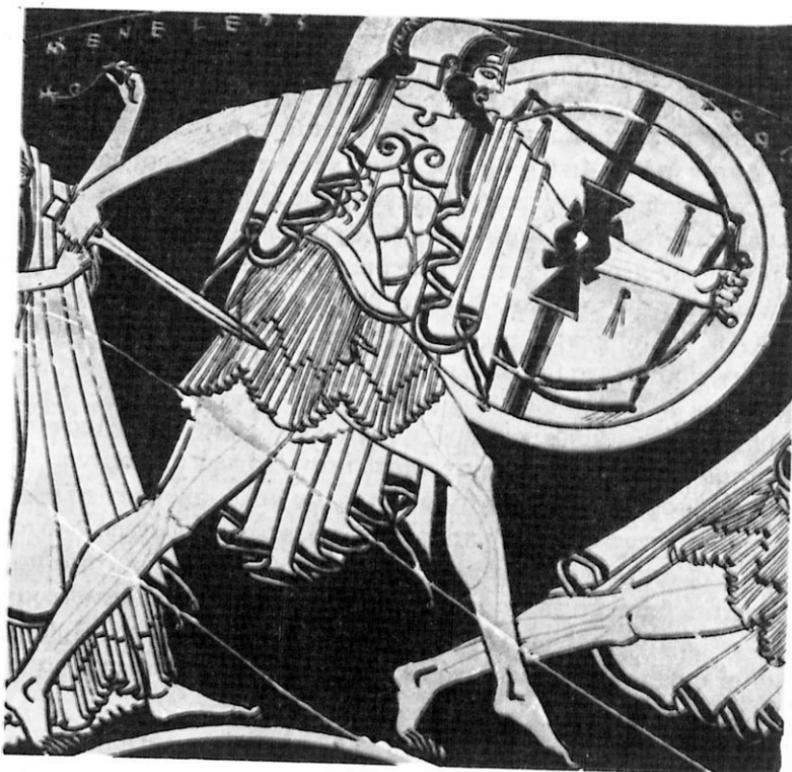
- 1 Ἡταν ἀπόγευμα, ὅταν τούς ἔδωσαν διαταγή νά φᾶνε καὶ νά φύγουν. Ἐδεσαν τὸν ὄδηγό καὶ τοὺς τὸν παραδίνουν καὶ συνεννοῦνται, ἄν πιάσουν τή δουνοκοοφή, νά τή φυλāνε ὅσο είναι νύχτα, καὶ μόλις ξημερώσει νά τούς εἰδοποιήσουν μέ τή σάλπιγγα. Τότε οἱ ἐπάνω νά βαδίσουν ἐνάντια σέ κείνους πού φύλαγαν τό φανερό πέρασμα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι νά τρέξουν, ὅσο μποροῦσαν γρηγορότερα, νά τούς δοηθήσουν. Αὐτά συμφώνησαν, καὶ ξεκίνησαν οἱ ἐθελοντές πού ἦταν ὡς δυσ χιλιάδες, ἐνῶ ἄρχισε νά πέφτει δυνατή δροζή. Ὁ Ξενοφῶν τότε ἔχοντας τήν ὀπισθοφυλακή βάδιζε πρός τό φανερό πέρασμα, γιά νά στρέψουν οἱ ἐχθροί τήν προσοσή τους σ' αὐτόν τό δρόμο, κι ἔτοι νά μείνουν ἀπαρατήρητοι, ὅσο γινόταν περισσότερο, ἐκείνοι πού ἔκαναν τό γύρο γιά νά φτάσουν στή δουνοκοοφή. Ὄταν οἱ στρατιώτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς βρίσκονταν στή χαράδρα, πού ἔπρεπε νά τήν περάσουν γιά νά δροῦν στήν ἀνηφοριά, τότε οἱ βάρδαροι ἄρχισαν νά κυλāνε πέτρες στρογγυλές, θεόρατες, πού μόλις τίς χωροῦσε ἀμάξι, καὶ τίς μεγάλες καὶ τίς μικρές. Αὐτές, ἔτοι πού κατέβαιναν πρός τά κάτω, χτυποῦσαν πάνω στούς βράχους καὶ ἐκσφενδονίζονταν ἐδῶ κι ἐκεῖ. Ἔτοι ἦταν ὀλώσδιόλου ἀδύνατο νά πλησιάσει κανείς στήν είσοδο τῆς χαράδρας. Μερικοί ὅμως ἀπό τούς λοχαγούς, μήν μπροστατεύεις νά ξυγάσουν σ' αὐτό τό σημεῖο, προσπαθοῦσαν νά πλησιάσουν σέ ἄλλο. Αὐτά τά ἔκαναν ὥσπου νύχτωσε. Μά ὅταν ἐνόμισαν πώς μπροστήν νά φύγουν χωρίς νά φαίνονται, τότε πήγαν νά δειπνήσουν. Γιατί ὅσοι βρίσκονταν στήν ὀπισθοφυλακή, ἔτυχε νά μήν ἔχουν φάει οὕτε τό μεσημέρι. Οἱ ἐχθροί ὅμως δέ σταμάτησαν ὀλόκληρη τή νύχτα νά κυλāνε πέτρες. Αὐτό μπροστήσει νά τό συμπτεράνει κανείς ἀπό τούς κρότους. Ἐκείνοι πού είλαν μαζί τους τόν ὄδηγό, πηγαίνοντας κυ-
- 2
- 3
- 4
- 5

κλικά, δρίσκουν τούς φρουρούς νά κάθονται γύρω από τή φωτιά.
 "Άλλους απ' αὐτούς σκότωσαν, ἄλλους κυνήγησαν, κι οἱ ἔιδοι
 ἔμειναν ἐκεῖ, μέ τήν ἴδεα πώς κρατοῦν τή βουνοκορφή. Μά δέν
 ἦταν ἔτοι, παρά από πάνω τους δρισκόταν ἔνας λόφος καὶ κοντά
 σ' αὐτόν ἦταν ὁ στενός δρόμος, δπου κάθονταν οἱ φρουροί. Ἀπό
 δῶ πάλι ὑπῆρχε μέρος πού δόηγούσε πρός τούς ἐχθρούς, ἐκείνους
 πού ἦταν στρατοπεδεύμένοι κοντά στό φανερό δρόμο. Τή νύχτα
 λοιπόν τήν πέρασαν ἐκεῖ. "Οταν ὅμως ξημέρωνε, βάδιζαν χωρίς
 νά μιλοῦν, συνταγμένοι, ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Ἡταν μάλιστα
 δμίχλη, κι ἔτοι κοντοζύγωσαν χωρίς νά τούς καταλάβουν ἐκείνοι.
 "Οταν εἶδαν ὁ ἔνας τὸν ἄλλον, ὁ ἥκος τῆς σάλπιγγας ἀκούστηκε,
 κι αὐτοί μέ ἀλλαγμούς δρμησαν καταπάνω στούς ἐχθρούς. Ἐκεί-
 νοι δέν ἀντιστάθηκαν, παρά ἄφησαν τό δρόμο κι ἀρχισαν νά
 φεύγουν. Λίγοι σκοτώθηκαν, γιατί ἦταν ἐλαφρά δπλισμένοι. Ὁ 8
 Χειρίσιφος πάλι μέ τούς στρατιώτες του μόλις ἀκουσαν τή σάλ-
 πιγγα, ἀμέσως τράβηξαν πρός τά πάνω, κατά τό φανερό δρόμο.
 Μερικοί από τούς στρατηγούς βάδιζαν ἀνάμεσα σέ ἀπάτητα μο-
 νοπάτια, δπου ἔτυχε νά δρίσκεται καθένας, καὶ μόλις κατάφεραν
 κι ἀνέβηκαν, τραβοῦσαν ὁ ἔνας τὸν ἄλλο μέ τά δόρατα. Πρώτοι
 αὐτοί συναντήθηκαν μ² ἐκείνους πού εἶχαν πιάσει πρωτύτερα τή
 βουνοκορφή.

"Ο Ξενοφῶν τότε μέ τούς μισούς στρατιώτες τῆς δπισθιοφυ-
 λακῆς προχωροῦσε πρός τό μέρος ὅπου πήγαιναν κι ἐκείνοι πού
 είχαν τόν δόηγό. Γιατί ὁ δρόμος από κεῖ ἦταν εύκολοπέραστος
 γιά τά ζῶα. Τούς ἄλλους μισούς τούς ἔβαλε πίσω από τά ὑποζύ-
 για. Προχωρώντας συναντοῦν ἔνα λόφο πιασμένο από τούς 10
 ἐχθρούς, πάνω από τό δρόμο. Αύτούς ἦταν ἀνάγκη νά τούς διώ-
 ςουν, ἀλλιώτικα ἔπρεπε νά μείνουν χωρισμένοι από τούς ἄλ-
 λους Ἑλληνες. Θά μποροῦσαν δέδαια νά πάνε από τόν ἴδιο
 δρόμο πού πήγαν οἱ ἄλλοι, τά ὑποζύγια ὅμως δέν ἦταν δυνατό νά
 περάσουν από ἄλλο μέρος παρά μονάχα απ' αὐτό. Τότε ἔδωσαν 11
 θάρρος ὁ ἔνας στόν ἄλλο καὶ κάνουν ἐπίθεση στό λόφο, μέ τούς
 ἀντρες παραταγμένους σέ μεγάλο δάθος καὶ μικρό μέτωπο. Δέν
 τήν ἔκαναν ὅμως απ' ὅλα τά σημεῖα γύρω, παρά ἄφησαν ἔνα μέ-
 ρος ἀνοιχτό, μήπως ἥθελαν νά φύγουν οἱ ἐχθροί. Καὶ δοσο ἀνέ- 12
 διαναν αὐτοί, απ' ὅπου μποροῦσε ὁ καθένας, οἱ δάρδαροι τούς

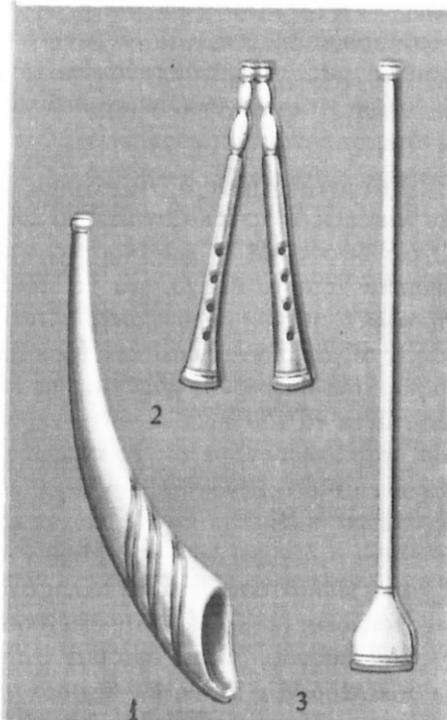
9-16

Δραστηριότη-
τα τοῦ Ξενο-
φώντα.

- χτυπούσαν μέ δέλη καί μέ πέτρες· ὅταν πλησίαζαν ὅμως, δέν τούς περιμεναν, ἀλλά ἀφήνουν τὴν τοποθεσία καί φεύγουν. Μόλις εἶχαν προσπεράσει αὐτὸν τὸ λόφο οἱ Ἑλληνες, βλέπουν μπροστά τους ἔναν ἄλλο πού τὸν εἶχαν πιάσει οἱ ἐχθροί· καὶ νόμισαν πώς ἔπρεπε νά προχωρήσουν πρός τὰ ἐκεῖ. Σκέφτηκε ὅμως δὲ Ξενοφῶν πώς, ἂν ἀφήσει ἀφοιούρητο τὸ λόφο πού εἶχε καταλάβει, θά μποροῦσαν νά τὸν ξαναπάρουν οἱ βάρβαροι καί νά κάμουν ἐπίθεση τὴν ὡρα πού θά περνοῦσαν τὰ ὑποξύγια – κι ἦταν μεγάλη ἡ γραμμή πού ἔκαναν τὰ ὑποξύγια καθώς διάβαιναν ἀπό στενό δρόμο. Γι' αὐτό ἀφήνει πάνω στὸ λόφο τοὺς λοχαγούς Κηφισόδωρο τὸν Ἀθηναῖο, γιό τοῦ Κηφισοφώντα, καί Ἀμφικράτη τὸν Ἀθηναῖο, γιό τοῦ Ἀμφίδημου, καί τὸν Ἀρχαγόρα πού ἦταν

- ◇
 1. Κέρας
 2. Διπλός αὐλός
 3. Σάλπιγγα

◇
 Ὁπλίτης. Παράσταση ἀπό
 κύλικα τοῦ Σοῦ αἱ. π.Χ.
 (Παρίσιο, Μουσεῖο Λού-
 θρονοῦ).

Ἐξόριστος ἀπό τὸ Ἀργος, ἐνῷ ὁ ἕδιος μέ τούς ὑπόλοιπους βάδισε πρός τὸ δεύτερο ὕψωμα, πού τὸ κυριεύουν κι ἐκεῖνο μέ τὸν ἕδιο τρόπο. Τούς ἔμενε ἀκόμα ἔνας τρίτος λόφος, πολύ πιό ἀπότομος, 14 ἐκεῖνος πού δρισκόταν πάνω ἀπό τούς φρουρούς πού εἶχαν πιαστεῖ τή νύχτα ἀπό τούς ἐθελοντές κοντά στὴ φωτιά. Τὴν ὥρα 15 πού πλησίασαν οἱ Ἑλληνες, οἱ βάρδαροι, χωρίς νά κάμουν μάχη, ἐγκαταλείπουν τό λόφο. "Ολοι παραξενεύτηκαν ἀπ' αὐτό, και ὑποφιάζονταν πώς ἄφησαν τό ὕψωμα, γιατί φοβήθηκαν μήπως τερικυκλωθοῦν και πολιορκηθοῦν. Ἄλλα οἱ Καρδούχοι, ἐπειδή ἔβλεπαν ἐκεῖνα πού γίνονταν πίσω, βάδισαν ὅλοι ἐνάντια στούς στρατιώτες τῆς δύσισθοφυλακῆς. Ὁ Ξενοφῶν μέ τούς πιό νέους 16 ἄρχισε ν' ἀνεδαίνει στό ὕψωμα, ἐνῷ στούς ἄλλους ἔδωσε διαταγή

νά προχωροῦν ἀργά, γιά νά μπορέσουν οι τελευταῖοι λόχοι νά ἐνωθοῦν μαζί τους. Καί τούς εἶπε νά βαδίσουν στόν ἵσιο δρόμο κι ὑστερα νά σταματήσουν στό πεδινό μέρος.

17-21

Ἀπώλειες τῶν Ἑλλήνων.

17 Στό μεταξύ ἦρθε ὁ Ἀρχαγόρας ὁ Ἀργίτης λαχανιασμένος καὶ λέει πώς τούς ἔδιωξαν ἀπό τό λόφο καὶ πώς σκοτώθηκαν ὁ Κηφισόδωρος καὶ ὁ Ἀμφικράτης, καθώς κι οἱ ἄλλοι ὅσοι δέν πήδησαν ἀπό τό βράχο, γιά νά πάνε ἐκεῖ πού βρίσκονταν οἱ 18 στρατιῶτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς. "Οταν τά ἔκαμαν αὐτά οι βάρ-
βαροι, πῆγαν σ' ἔνα λόφο πού ἦταν ἀπέναντι στόν τρίτο. Ὁ Ξε-
νοφῶν τότε συζήτησε μαζί τους μέ διερμηνέα γιά ἀνακωχὴ καὶ 19 ἀπαιτοῦσε νά τοῦ δώσουν τούς νεκρούς. Ἐκεῖνοι εἶπαν πώς θά τούς παραδώσουν, μέ τόν ὅρο νά μήν καίνε τά σπίτια τους. Τά δέχτηκε αὐτά ὁ Ξενοφῶν. Τήν ὥρα ὅμως πού περνοῦσε τό ἄλλο στράτευμα, κι ἐκεῖνοι ἔκαναν αὐτήν τή συζήτηση, ὅλοι οἱ ἔχθροι 20 πού ἦταν στά γύρω μέροι μαζεύτηκαν ἐκεῖ. Καί μόλις οἱ "Ἐλληνες δέχτηκαν νά κατεβαίνουν ἀπό τό λόφο στό πεδινό μέρος πού εἶχαν στρατοπεδέψει οἱ ἄλλοι, τότε οἱ ἔχθροι ὅρμησαν μέ μεγάλο πλή-
θος καὶ θόρυβο. "Οταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ λόφου ἀπ' ὅπου κατέβαινε ὁ Ξενοφῶν, ἀρχίσαν νά κυλᾶνε πέτρες. Κάποιου μάλιστα τοῦ ἔσπασαν τό πόδι, ἐνώ τόν Ξενοφώντα τόν ἀφῆσε καὶ 21 ἔφυγε ὁ ὑπασπιστής πού τοῦ κρατοῦσε τήν ἀσπίδα. "Ενας δπλί-
της ὅμως, ὁ Εὐρύλοχος, ἀπό τούς Λονσούς (τῆς Ἀρκαδίας), ἔτρεξε κοντά του καὶ ὑποχωροῦσε προτείνοντας τήν ἀσπίδα ἔτοι,
ώστε νά προφύλαξε καὶ τούς δυό. Καί οἱ ἄλλοι πῆγαν κοντά σέ
κείνους πού βρίσκονταν συνταγμένοι.

22-28

Συνέχιση τῆς πορείας.

22 "Υστερό" ἀπ' αὐτό ὅλος ὁ ἐλληνικός στρατός συγκεντρώθηκε, κι ἔμειναν ἐκεῖ σέ πολλά καὶ ὅμορφα σπίτια, πού εἶχαν ἄφθονα τρόφιμα. Ἀκόμα ὑπῆρχε καὶ πολὺ κρασί, πού τό φύλαγαν σέ 23 λάκκους ἀσθετικένους. Ὁ Ξενοφῶν μάλιστα κι ὁ Χειρίσοφος τά κατάφεραν νά πάρουν τούς νεκρούς καὶ νά παραδώσουν τόν δόηγό. Κατόπι ἔκαμαν στούς νεκρούς κάθε τιμῇ πού μποροῦσαν, 24 ὅπως συνηθίζεται νά γίνεται στούς γενναίους ἄντρες. Τήν ἄλλη μέρα προχωροῦσαν χωρίς δόηγό. Μά οἱ ἔχθροι τούς ἐμπόδιζαν νά περνοῦν, πολεμώντας τους καὶ πιάνοντας κάθε στενό πέρα-

σμα. Ἀλλά κάθε φορά πού ἐμπόδιζαν τούς πρώτους, δὲ Ξενοφῶν 25
βγαίνοντας ἀπό πίσω ἀνέβαινε στά ύψη ματα καὶ τοὺς ἄνοιγε
δρόμο, προσπαθώντας νά δρίσκεται ψηλότερα ἀπό κείνους πού
γίνονταν ἐμπόδιο. Ὁταν δύμως ἔκαναν ἐπίθεση στούς τελευταί- 26
ους, τότε δὲ Χειρίσοφος τούς ἄνοιγε δρόμο βγαίνοντας ἀπό τή
γραμμή καὶ προσπαθώντας ν' ἀνέβαινε ψηλότερα ἀπό τούς
ἐχθρούς. Ἐτσι δοιθούσαν ἀδιάκοπα δὲ ἔνας τόν ἄλλο κι ἡ
ἔγνοια τους ἦταν μεγάλη. Μά καμάτι φορά, τήν ὥρα πού κατέβαι- 27
ναν οἱ Ἑλληνες πού εἶχαν ἀνεβεῖ στά ύψη ματα, οἱ βάρθαροι
τούς ἐνοχλούσαν πολύ. Γιατί τοῦτο ἦταν ἐλαφρά δύλισμένοι καὶ
ἔτσι, κι ἀπό κοντά ἄν ἔφευγαν, μπορούσαν νά γλιτώσουν. Τίποτε
ἄλλο δέν κρατούσαν, παρά τόξα καὶ σφεντόνες. Ἡταν μάλιστα
καὶ ἔξοχοι τοξότες. Τά τόξα τους εἶχαν μάκρος ἀπάνω κάτω τρεῖς 28
πῆχες, καὶ τά δέλη περισσότερο ἀπό δυό πῆχες. Καὶ κάθε φορά
πού χτυπούσαν, τέντων τίς χροδές πατώντας τό κάτω μέρος
τοῦ τόξου μέ τό ἀριστερό πόδι. Ἐτσι τά δέλη περνούσαν μέσα
ἀπό τίς ἀσπίδες καὶ τούς θώρακες. Ὁταν δύμως τά ἔπιαναν οἱ
Ἑλληνες, τά χοησιμοποιούσαν σάν ἀκόντια, προσαρμόζοντας
ἐπάνω μά θηλιά. Σ' αὐτά τά μέρη οἱ Κορητικοί πρόσφεραν πολύ¹
μεγάλες ὑπηρεσίες. Ἀρχηγός τους ἦταν δὲ συμπατριώτης τους
Στρατοκλῆς.

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΤΗ ΠΟΤΑΜΟΥ

Αὐτήν τήμέρα ἔμειναν στά χωριά πού δρίσκονταν πάνω ἀπό
τόν κάμπο, κοντά στόν Κεντρίτη ποταμό, πού ἔχει πλάτος δυό²
πλέθρα πάνω κάτω, καὶ χωρίζει τήν Ἀρμενία ἀπό τή χώρα τῶν
Καρδούχων. Καὶ οἱ Ἑλληνες τότε πήραν ἀνάσα, ἀπό τή χαρά
τους πού ἀντίκρισαν κάμπο. Ὁ ποταμός αὐτός ἦταν ἔξι ἡ ἑφτά
στάδια μακριά ἀπό τά δουνά τῶν Καρδούχων. Τότε λοιπόν ἔμει-
ναν ἐκεῖ μέ μεγάλη εὐχαρίστηση, ἐπειδή καὶ τά τρόφιμα εἶχαν καὶ
ὅλα τά περασμένα βάσανα ἔφερον στή μνήμη τους. Γιατί ἑφτά
δλόκληρες μέρες, πού δρίζαν ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Καρδού-
χων, τίς πέρασαν μέ μάχες, κι ἔπαθαν τόσα κακά, δσα δέν ἦταν
ὅλα πού τούς ἔκαμαν δέ βασιλιάς καὶ δ Τισσαφέρνης. Ἐτσι κοι-

1 ΚΕΦ. 3
1-2
Ξεκούραση
στά χωριά
τοῦ κάμπου.

3-7

Κινήσεις τῶν ἔχθρῶν.

μάθηκαν εὐχάριστα, μέ τὴν ἰδέα πώς εἶχαν γλιτώσει ἀπ' αὐτά.

Ἄλλα μόλις ἔημέρωσε, ὅλεπον κάπου στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ ποταμοῦ ἵπτεῖς ὀπλισμένους, πού φαίνονταν πώς εἶχαν σκοπό νά τούς ἐμποδίσουν νά διαβοῦν. Εἶδεν ἀκόμα πεζούς, πού ἦταν παραταγμένοι σέ ψφώματα, πιὸ πάνω ἀπό τούς ἵπτεῖς, γιά νά τούς ἐμποδίσουν νά μποῦν στήν Ἀρμενία. Αὐτοί ἦταν Ἀρμένηδες καὶ Μάρδοι καὶ Χαλδαῖοι, μισθοφόροι τοῦ Ὁρόντα καὶ τοῦ Ἀρτούρα. Γιά τούς Χαλδαίους ἔλεγαν πώς ἦταν ἐλεύθεροι καὶ γενναιοί κι εἶχαν γιά ὅπλα μεγάλες ἀσπίδες, ἀπό κλωνάρια λυγαριάς, καὶ λόγχες. Αὐτά τά ψφώματα, ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἵπτεῖς, ἀπείχαν ἀπό τὸν ποταμό τρία ὡς τέσσερα πλέθρα. Καί μονάχα ἔνας δρόμος φαινόταν πού δηγούσε πρός τὰ πάνω, καὶ ἐμοιαζε νά εἶναι φτιαγμένος ἀπό χέρια ἀνθρώπων. Ἀπ' αὐτό τὸ μέρος προσπαθοῦσαν οἱ Ἐλληνες νά περάσουν τὸν ποταμό. Μά καθώς προσπαθοῦσαν, ἔβλεπαν πώς τὸ νερό ἔφτανε πάνω ἀπό τὰ στήθη τους, κι ὁ ποταμός ἦταν ἀνώμαλος, μέ λιθάρια μεγάλα καὶ γλιστερά· οὔτε μποροῦσαν νά κρατοῦν τά ὅπλα μέσα στό νερό, γιατί θά τ' ἄρπαξε ὁ ποταμός. Ἄν πάλι ἔβαζαν τά ὅπλα στό κεφάλι τους, τότε θά ἔμεναν ἀποφύλαχτοι ἀπό τὰ βέλη κι ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα πού τούς ἔριχναν οἱ ἔχθροι. Γι' αὐτό ἀποσύρθηκαν καὶ στρατοπέδεψαν κοντά στὸν ποταμό. Ἐκεῖ ὅμως πού δρίσκονταν αὐτοί τὴν προηγούμενη νύχτα, δηλαδή πάνω στὸ διουνό, ἔβλεπαν πώς εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλοί ὀπλισμένοι Καρδοῦχοι. Καί τότε ἔνιωσαν οἱ Ἐλληνες μεγάλη στενοχώρια, γιατί ἔβλεπαν ἀπό τὴν μιά πώς ὁ ποταμός ἦταν δυσκολοπέραστος, ἀπό τὴν ἄλλη πώς δρίσκονταν ἀνθρώποι πού θά τούς ἐμπόδιζαν νά τὸν περάσουν, καὶ ἀκόμα πώς οἱ Καρδοῦχοι σκόπευαν νά τούς ἐπιτεθοῦν ἀπό πίσω, τὴν ὥρα πού θά διάβαιναν.

8-12

Ἐνροϊκά σημάδια.

Αὐτή λοιπόν τῇ μέρα καὶ τῇ νύχτᾳ πέρασαν μέσα σέ μεγάλη ἀμπηκανία. Ὁ Ξενοφῶν ὅμως εἶδε ἔνα δνειρό: Τοῦ φάνηκε, λέει, πώς ἐνῶ ἦταν δεμένος, τὰ δεσμά του μόνα χαλαρώθηκαν γύρω, καὶ τέλος λύθηκαν καὶ μποροῦσε νά περπατεῖ ἐλεύθερα. "Οταν ἔημέρωσε, ἔρχεται στὸ Χειρίσιφο καὶ τοῦ λέει πώς ἐλπίζει ὅτι θά πάνε τὰ πράγματα καλά, καὶ τοῦ διηγέται τὸ δνειρό. Ἐκεῖνος εὐχαριστήθηκε καὶ μόλις γλυκοχάραζε ἡ αὐγή, ἦρθαν ὅλοι οἱ

στρατηγοί κι ἔκαναν θυσία. Κι οἱ θυσίες φαίνονταν καλές, ἀπό τὸ πρῶτο κιόλας σφαγμένο ζῷο. "Οταν οἱ στρατηγοί καὶ οἱ λοχαγοί ἔφυγαν ἀπό τὸν τόπο τῆς θυσίας, ἔδωσαν διαταγὴ στοὺς στρατιῶτες νά ἐτοιμάσουν γιά νά φάνε. Τήν ὥρα πού ἔτρωγε δέ 10 Ξενοφῶν, ἦρθαν καὶ τὸν δρῆκαν τρέζοντας δυό νέοι. Γιατί δὲ οἱ ἔξεραν πώς εἶχαν τὸ δικαίωμα νά πάνε κοντά του, κι ὅταν ἐγενιμάτιξε κι ὅταν δειπνοῦσε, καὶ νά τὸν ξυπνήσουν ἀκόμα ἄν κοιμόταν, γιά νά τοὺς ποὺν διτίδηποτε εἶχαν σχετικό μέ τὸν πόλεμο. Τοὺς ἔλεγαν λοιπόν τότε πώς ἔτυχε νά μαζεύουν φρύγανα γιά ν' 11 ἀνάψουν φωτιά καὶ ξεχώρισαν στήν ἀπέναντι μερά τοῦ ποταμοῦ, πάνω σέ δράχους πού ἔφταναν ὥς τὰ νερά του, ἔνα γέρο, μά γυναίκα καὶ κάτι κοριτσάκια, νά βάζουν σακιά γεμάτα μέ φούχα σέ μιά πέτρα κουφαλωτή. "Οταν τά εἶδαν, τοὺς φάνηκε 12 πώς μποροῦν νά περάσουν τὸν ποταμό μέ ἀσφάλεια. Γιατί σ' αὐτό τὸ μέρος δέν ἦταν δυνατό νά ζυγώσουν οὕτε οἱ ἵππεῖς τῶν ἔχθρῶν. Εἶπαν λοιπόν πώς ἔβγαλαν τὰ φούχα τους καὶ, κρατώντας τά ξίφη, ἄρχισαν νά περνοῦν τὸν ποταμό γυμνοί, σά νά εἶχαν σκοπό νά κολυμπήσουν. Μόλις διάβηκαν τὸν ποταμό, πῆραν τά φούχα καὶ ξαναγύρισαν.

13-19

Ἄμεσως λοιπόν δέ Ξενοφῶν κι δέ ἴδιος ἔκαμε σπονδή καὶ πρόσταξε νά γεμίσουν τά ποτήρια τῶν νέων μέ κρασί καὶ νά προσευχηθοῦν στοὺς θεούς, πού φανέρωσαν τά ὄνειρα καὶ τό πέρασμα, νά δώσουν καὶ στά ἄλλα ἔνα καλό τέλος. "Οταν τέλειωσε τή σπονδή, πήρε τοὺς νεαρούς καὶ τοὺς παρουσίασε στό Χειρίσοφο, καὶ διηγοῦνται καὶ σ' αὐτόν τά ἴδια. Στό ἄκουσμά τους δέ Χειρίσοφος ἔκανε κι αὐτός σπονδές. Μόλις τίς τέλειωσαν, ἔδωσαν διαταγὴ στοὺς στρατιῶτες νά ἐτοιμάζουν τίς ἀποσκευές. "Υστερα συγκέντρωσαν τοὺς στρατηγούς καὶ σκέπτονταν ποιός θά ἦταν δὲ καλύτερος τρόπος νά περάσουν τὸν ποταμό, καὶ παράλληλα νά ἔξουδετερώνουν δσους ἔχθρούς θά συναντοῦσαν μπροστά τους καὶ νά μήν παθαίνουν κακό ἀπό κείνους πού θά τοὺς ἀκολουθοῦσαν. Τέλος πήραν τήν ἀπόφαση νά πηγαίνει μπροστά δέ Χειρίσοφος μέ τό μισό στρατό καὶ νά περνάει ἀπέναντι, δέ Ξενοφῶν μέ τὸν ἄλλο μισό νά μένει πίσω, κι ἀνάμεσά τους νά περνοῦν τά ύποξύγια μέ τό ἄμαχο πλῆθος. "Οταν τακτο-

13 Προετοιμασίες γιά τό πέρασμα.

ποιήθηκαν αὐτά, ἀρχισαν νά προχωροῦν ἔχοντας πρός τ' ἀριστερά τὸν ποταμό καὶ μέ δῆγούς τούς δυό νεαρούς. Ἡ ἀπόσταση, ὡς τὸ μέρος ἀπ' ὅπου θά περνοῦσαν, ἦταν πάνω κάτω τέσσερα στάδια. Μά τήν ὥρα πού προχωροῦσαν αὐτοί, βάδιζε παράλληλα στήν ἀπέναντι μεριά καὶ τό ἐχθρικό ἵππικό. Γι' αὐτό ὅταν πήγαν στό μέρος ἀπ' ὅπου θά περνοῦσαν, καὶ δρίσκονταν ἀπέναντι στούς δράχους πού ἔφταναν ὡς τό ποτάμι, σταμάτησαν κι ἔστησαν τά ὅπλα. Πρώτος δὲ Χειρίσοφος γδύθηκε, φόρεσε στό κεφάλι του στεφάνι κι ἔπιασε τά ὅπλα του, κι ὑστερά πρόσταξε δλους τούς ἄλλους νά κάνουν τό ἴδιο. Κατόπι ἔδωσε διαταγή στούς λοχαγούς νά δηδηγοῦν τούς ἄντρες παραταγμένους σέ μεγάλο βάθος καὶ μικρό μέτωπο, ἄλλους πρός τ' ἀριστερά καὶ ἄλλους πρός τά δεξιά του. Τότε οἱ μάντεις ἔκαναν θυσίες στόν ποταμό, ἐνῷ οἱ ἐχθροί ἀρχισαν νά χτυποῦν μέ τά τόξα καὶ μέ τίς σφεντόνες. Δέν ἔφταναν ὅμως τά βέλη κι οἱ πέτρες ὡς ἐκεὶ πού

19 ἦταν οἱ στρατιῶτες. Οἱ θυσίες ἔδειχναν καλές, κι οἱ στρατιῶτες δλοι ἀρχισαν νά ψέλνουν τόν παιάνα καὶ νά φωνάζουν δυνατά.

20-23

Ο Χειρίσοφος περνά πρότοις

20 Σέ λίγο δὲ Χειρίσοφος μέ τό στρατό του ἔμπαινε στόν ποταμό, ἐνῷ δὲ Ξενοφῶν πήρε τούς πιό ἔλαφούς ὀπλισμένους ἀπό τήν ὁπισθοφυλακή κι ἔτρεχε μέ δλη του τή δύναμη πρός τό πέρασμα πού ἔβγαζε στό δρόμο πού δηδηγοῦσε στά δουνά τής Ἀριμενίας, θέλοντας νά δώσει τήν ἐντύπωση πώς θά ἀποκλείσει τό ἐχθρικό

21 ἵππικό πού ἦταν στόν ποταμό, ὅταν περάσει ἀπέναντι. Οἱ ἐχθροί λοιπόν δλέποντας τούς στρατιῶτες τοῦ Χειρίσοφου νά περνοῦν εύκολα τό νερό καὶ τόν Ξενοφώντα μέ τούς δικούς του νά τρέχουν πρός τά πίσω, φοβήθηκαν μήπως κυκλωθοῦν καὶ γι' αὐτό τό δάζουν στά πόδια καὶ πηγαίνουν πρός τό δρόμο πού ἦταν πάνω ἀπό τόν ποταμό. Κι ὅταν ἔφτασαν ἐκεῖ, τράβηξαν τόν ἀνήφορο

22 πρός τό δουνό. Στό μεταξύ δὲ Λύκιος, πού διοικοῦσε τούς ἵππεῖς, κι δὲ Αἰσχίνης πού ἦταν ἐπικεφαλῆς τῶν πελταστῶν στό στρατό τοῦ Χειρίσοφου, δλέποντας τούς ἐχθρούς νά φεύγουν μέ δλες τίς δυνάμεις τους, ἀρχισαν νά τούς κυνηγοῦν. Οἱ στρατιῶτες ὅμως τούς φώναζαν νά μήν τούς ἀφήνουν πίσω, ἄλλα μαζί ν' ἀνεβαίνουν πρός τό δουνό. Ο Χειρίσοφος πάλι ὅταν πέρασε, δέν κυνηγοῦσε τούς ἵππεῖς, ἄλλα μονομάχας πήγε πρός τά ὑψώματα πού

23

κατέβαιναν ὡς τόν ποταμό, καὶ δόμοῦσε ἐνάντια στούς ἔχθρούς πού ἦταν ψηλότερα ἀπό τό ίππικό. Κι ἐκεῖνοι βλέποντας τούς δικούς τους ἵππεις νά τό βάζουν στά πόδια καὶ βαριά ὀπλισμένους ἔχθρούς νά πηγάίνουν καταπάνω τους, ἀφήνον τά ὑψώματα πού ἦταν πάνω ἀπό τόν ποταμό.

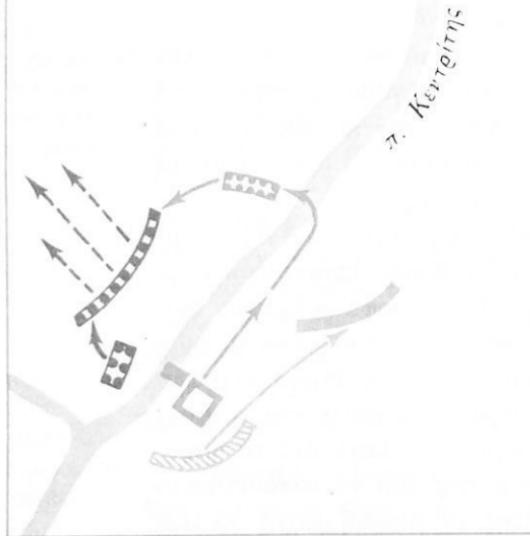
Ο Ξενοφῶν βλέποντας πώς τά πράγματα πήγαιναν καλά στήν 24 ἀπέναντι μεριά, γύρισε δοσο γινόταν πιό γρήγορα καὶ πῆγε κοντά στούς στρατιώτες πού περνοῦσαν ἀκόμα τόν ποταμό. Γιατί οι Καρδούχοι ἦταν πιά φανερό ὅτι κατέβαιναν στόν κάμπο, μέσοπο νά φιχτοῦν ἀπάνω στούς τελευταίους.

Ο Χειρίσοφος τώρα εἶχε πιάσει τά ὑψώματα, κι δ Λύκιος μέ 25 λίγους δικούς του, κυνηγώντας τούς ἔχθρούς, ἔπιασε δοσα φορτηγά ζῶα ἔμεναν πίσω, καὶ μαζί μ' αὐτά δύοφα δοῦχα καὶ δάφορες κοῦπες. Στό μεταξύ ἔξακολουθοῦσαν νά περνοῦν τά φορτηγά ζῶα τών Ἑλλήνων καὶ τό ἄμαχο πλῆθος, ἐνώ δ Ξενοφῶν ἔκαμε στροφή καὶ παράταξε τούς στρατιώτες του ἀπέναντι στούς Καρδούχους. Ἔδωσε κατόπι διαταγή στούς λοχαγούς νά παρατάξει καθένας τό λόχο του σέ ἐνωμοτίες, καὶ νά τοποθετήσουν τήν καθεμά στά ἀριστερά τῆς ἄλλης, σέ γραμμή μάχης. Κι εἰπε νά παραταχθοῦν οἱ λοχαγοί κι οἱ ἐνωμόταροι ἀπέναντι στούς Καρδούχους, ἐνώ οι στρατιώτες τῆς δπισθοφυλακῆς νά παραταχθοῦν μέ μέτωπο πρός τόν ποταμό. Τότε οι Καρδούχοι, βλέπον- 27 τας τούς στρατιώτες τῆς δπισθοφυλακῆς νά χωρίζονται ἀπό τό ἄμαχο πλῆθος καὶ νά φαίνονται ὕστερος ἀπό αὐτό λίγοι, ἀρχισαν τήν ἐπίθεση γρηγορότερα, τραγουδώντας καὶ κάτι τραγούδια. Ο Χειρίσοφος πάλι, ἐπειδή στή δική του μεριά δέν ὑπῆρχε κανένας κίνδυνος, στέλνει στόν Ξενοφώντα τούς πελταστές, τούς σφεντονῆτες καὶ τούς τοξότες, καὶ τούς προστάζει νά κάνουν δ, τι τούς διατάξει ἐκεῖνος. Μά δ Ξενοφῶν, ὅταν τούς εἶδε νά προσπαθοῦν 28 νά περάσουν, στέλνει ἀπεσταλμένο καὶ τούς παραγγέλνει νά μή διαδούν, παρά νά μείνουν ἐκεῖ, στήν ὅχθη τοῦ ποταμοῦ. Καὶ μονάχα ὅταν ἀρχίσει αὐτός μέ τούς δικούς του νά περνοῦν, τότε νά μπουν κι αὐτοί στόν ποταμό ἀπέναντί τους, ἀλλά πρός τά δεξιά καὶ πρός τ' ἀριστερά τους, κάνοντας πώς τάχα θέλουν κι αὐτοί νά περάσουν, ἔχοντας δύως τά δάγκυλα στίς θηλιές τῶν ἀκοντίων

24-29

Τό τέχνα-
σμα τοῦ Ξε-
νοφώντα σέ
ἔφαρμον.

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΟΤΑΜΟΥ
ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ

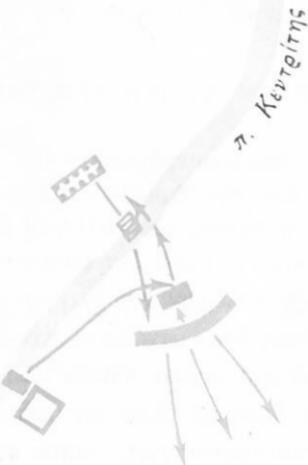
- στρατόπεδο τῶν Μερίων πορεία και διάδισμη τοῦ ποταμοῦ ἀπό τοὺς ἄντες τοῦ Χειρίσιοφου
- πρότη θέση τῶν Καρδούχων
- δεύτερη θέση τῶν Καρδούχων
- παραπλανιτική ζίνηση και θέση τῶν Ἐλλήνων πού ἔχουν ἀρχιρρό τὸν Ξενοφώντα
- στρατεύματα Ἀρμενίων, Μάδων και Χαζαίων

καὶ τά δέλη στίς χορδές τῶν τόξων, καὶ μὴ προχωρώντας πολὺ²⁹ μέσα στὸν ποταμό. "Υστερα ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατιώτες του, μόλις ἀρχίσουν νά τούς φτάνουν οἱ πέτρες ἀπό τις ἐχθρικές σφεντόνες κι οἱ ἀσπίδες τους κάνουν κρότο ἀπό τὰ χτυπήματα τῶν ἐχθρῶν, τότε νά τραγουδήσουν τὸν παιάνα καὶ νά δομήσουν καταπάνω τους. Κι ὅταν οἱ ἐχθροί γυρίσουν τίς πλάτες καὶ φεύγουν, καὶ ὁ σάλπιχτής δώσει ἀπό τὸν ποταμό τὸ πολεμικό σάλπισμα, νά γυρίσουν κι αὐτοί δεξιά καὶ νά πάνε μπροστά οἱ στρατιώτες τῆς δριποθοφυλακῆς. Τότε νά τρέχουν δλοι καὶ νά περνοῦν τὸν ποταμό, ὅσο γίνεται πιο γρήγορα, κρατώντας τῇ θέσῃ πού εἶχε ὁ καθένας στήν παράταξη, γιά νά μήν ἐμποδίζονται ἀναμεταξύ τους. Γιατί ὁ ἀξιότερος θά ἦταν ἐκεῖνος πού θά περνοῦσε πρωτος στήν ἀπέναντι μεριά.

30-34   30   Οἱ ύπόλοι-

Οἱ Καρδούχοι λοιπόν βλέποντας πώς εἶναι λίγοι πιά οἱ ὑπό-

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΟΤΑΜΟΥ
ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ

- στρατόπεδο τῶν Μυρίων πορεία καὶ θέσεις τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ξενοφόντα
- στρατεύματα τῶν Καρδούχων
- θέση τῶν ἀνδρῶν τοῦ Χειρίσοφου
- κίνηση καὶ θέση τῶν ψιλῶν τοῦ Χειρίσοφου, πού ἐκάλυψαν τὴ διάβαση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ξενοφόντα.

λοιποί – γιατί πολλοί, κι από κείνους πού είχαν πάρει διαταγή νά μείνουν, ἔφυγαν φροντίζοντας ἄλλοι γιά τά ὑποζύγια, ἄλλοι γιά τίς ἀποσκευές – ἀρχισαν τότε τήν ἐπίθεση μέ τόλμη, χτυπώντας τους μέ τίς σφεντόνες καὶ μέ τά τόξα. Οἱ Ἑλληνες πάλι τραγού-
δησαν τόν παιάνα κι ἔτρεξαν καταπάνω τους μέ δόμη. Μά αὐτοί δέν ἀντιστάθηκαν· καὶ τοῦτο, γιατί ὁ ὀπλισμός τους ἦταν κατάλληλος γιά τά δουνά, δπου συνήθιζαν νά κάνουν ἐπίθεση καὶ νά φεύγουν, δέν ἦταν ὅμως κατάλληλος γιά ἔναν ἀγώνα σῶμα μέ σῶμα. Τότε ὁ σάλπιχτής δίνει τό σημεῖο. Στό ἄκουσμά του οἱ 31
ἐχθροί έφευγαν ἀκόμα γρηγορότερα, ἐνώ οἱ Ἑλληνες γυρίζοντας καὶ περνώντας τόν ποταμό, ἔφευγαν κι αὐτοί μέ πολὺ μεγάλη διασύνη. Μερικοί ὅμως ἀπό τούς ἐχθρούς κατάλαβαν τί είχε γίνει 33
καὶ ἔσαναγύρισαν στόν ποταμό, δπου πλήγωσαν λίγους, χτυπώντας τους μέ δέλη. Ἀλλά οἱ περισσότεροι καὶ ὅταν οἱ Ἑλληνες

ποι Ἐλληνες περνοῦν τόν ποταμό.

- είχαν περάσει άπέναντι, καί τότε άκομα φαινονταν νά φεύγουν.
- 34 Ἐκείνοι πάλι πού πήγαν νά τούς βοηθήσουν σταδιμένοι ἀπό τό Χειρίσσοφο, πήγαν θάρρος καί προχώρησαν πιό μακριά ἀπ' ὅ,τι ἔπειρε. Ἔτοι ἔναπέρασαν τόν ποταμό ὕστερο ἀπό τούς στρατιώτες τοῦ Ξενοφώντα, καί πληγώθηκαν κι ἀπ' αὐτούς μερικοί.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΑΡΜΕΝΙΑ

ΚΕΦ. 4

1-6

Σημειώνωνά μέ
τον Τιρίθαζο.

- 1 Μόλις πέρασαν τόν ποταμό, συντάχτηκαν κατά τό μεσημέρι καί προχώρησαν ἀνάμεσα ἀπό τήν Ἀρμενία, πού εἶναι πέρα γιά πέρα κάμπος μέ διμάλούς γήλοφους, καί κάλυψαν ἀπόσταση ὅχι λιγότερη ἀπό πέντε παρασάγγες. Γιατί δέν ὑπῆρχαν κοντά στόν ποταμό χωριά, ἐξαιτίας τῶν πολέμων πού ἔκαναν μέ τούς Καρδούχους. Τό χωριό πού πήγαν ἦταν μεγάλο κι εἶχε ἀνάκτορο γιά τό διοικητή καί πάνω στά πιό πολλά σπίτια ὑπῆρχαν πύργοι.
- 2 3 "Οσο γιά τά τρόφιμα ἦταν ἄφθονα. Ἀπό κεῖ βάδισαν δυό σταθμούς καί προχώρησαν δέκα παρασάγγες, ὥσπου πέρασαν πάνω ἀπό τίς πηγές τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ. "Υστερα βαδίζοντας τρεῖς σταθμούς προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες κι ἔφτασαν στόν Τηλεβόά ποταμό, πού ἦταν ὅμορφος, ὅχι ὅμως μεγάλος. Γύρω ἀπ' αὐτό τόν ποταμό δρίσκονταν πολλά χωριά. Ἡ χώρα αὐτή δονομαζόταν δυτική Ἀρμενία. "Υποδιοικητής της ἦταν, δι Τιρίθαζος, πού ἦταν φίλος μέ τό βασιλιά καί ὅσες φορές δρισκόταν κοντά του, κανένας ἄλλος δέν τόν βοηθοῦσε ν' ἀνέβει στό ἄλογο.
- 5 4 παρά μονάχα αὐτός. Τοῦτος ἦρθε καβάλα στ' ἄλογό του, ἔχοντας μαζί του καί ἵππεις, κι ἔστειλε ἔνα διερμηνέα νά πει πώς ἥθελε νά συζητήσει μέ τούς ἀρχηγούς. Οι στρατηγοί νόμισαν πώς ἔπειρε νά τόν ἀκούσουν. Πήγαν λοιπόν σέ τέτοια θέση ὥστε νά ἀκούνονται, καί τόν ρώτησαν τί θέλει. Ἐκείνος τούς ἀπάντησε πώς ἥθελε νά συνθηκολογήσουν, μέ τόν ὅρο οὕτε αὐτός νά βλάφτει τούς "Ἐλληνες οὕτε ἐκείνοι νά καίνε τά σπίτια· καί νά παίρνουν ὅσα τρόφιμα τούς εἶναι ἀπαραίτητα. Αὐτά πού εἶπε φάνηκαν λογικά στούς στρατηγούς, καί συνθηκολόγησαν μέ αὐτούς τούς ὅρους.

Ἐπά νω

Ακόντιο. Φαίνεται ἡ θηλιά ἀπ' ὅπου
τοι κρατοῦσαν ὅταν ἀναπαύονταν κι
ὅταν τὸ ἔριχναν. (Ἀγγειογραφία).

Εδῶ πλάι: Σαλπικτής. Στίγνιν ἀσπίδα
τοῦ εἶναι προσαμμισμένη δεομάτινη πο-
διά, γιὰ τὴν προφύλαξη τοῦ κάτω μέρους
τοῦ σώματος. (Από ἀγγειογραφία).

7-13

7 Οἱ Ἑλληνες
μέσα στά χιό-
νια.

‘Από κεὶ βάδισαν τρεῖς σταθμούς ἀνάμεσα στὸν κάμπο καὶ
προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες. Στό διάστημα αὐτό δ Τιρί-
βαζος μέ το στρατό του τοὺς παρακολουθοῦσε, ἀπό ἀπόσταση
δέκα πάνω κάτω σταδίων. Κι ἔφτασαν σέ κάτι ἀνάκτορα, πού
είχαν πολλὰ χωριά τριγύρω, γεμάτα ἀπό τρόφιμα. Ἐνῶ ἦταν ἐκεὶ
στρατοπεδευμένοι, ἔπεσε χιόνι πολύ τῇ νύχτᾳ. Γι' αὐτό πρώι
πρώι ἀποφάσισαν νά μείνουν τά τάγματα καὶ οἱ στρατηγοί στά
διάφορα χωριά. Γιατί δέν ἔβλεπαν κανένα ἐχθρό καὶ τοὺς φαινό-
ταν πώς ὑπάρχει ἀσφάλεια, ἐπειδή τό χιόνι ἦταν πολύ. Ἐδῶ εἰ-
λαν ὅλα τά καλά πού ὑπάρχουν, δηλαδή ζῶα γιά σφάξιμο, σιτά-
ρια, κρασιά παλιά καὶ μυρωδάτα, σταφίδες καὶ ὄσπρια κάθε λο-
ῆς. Μερικοί ὅμως, ἀπό κείνους πού ξεμάκραιναν ἀπό τό στρατό-

- 10 πεδο, ἔλεγαν πώς εἶδαν τή νύχτα νά λάμπουν πολλές φωτιές. Νημισαν λοιπόν οἱ στρατιηγοί πώς δέν ὑπῆρχε ἀσφάλεια, ἔτοι πε ἐμεναν χωριστά, καὶ πώς ἔπρεπε νά συγκεντρώσουν πάλι τὸ στρατό. Γι' αὐτό συγκεντρώθηκαν, ἀφοῦ μάλιστα φαινόταν πά:
- 11 ἔναντι γέ ὁ καιρός. Ἐνῶ ὅμως περνοῦσαν τή νύχτα τους ἐδῶ, πέφτει ἄφθονο χιόνι, πού σκέπασε καὶ τά ὅπλα καὶ τοὺς ἵππους κάτω ἀνθρώπους, κι ἔκανε νά πιαστοῦν τά πόδια τῶν ζώων. Οἱ στρατιώτες δέν ἦταν καθόλου πρόθυμοι νά σηκωθοῦν· γιατί δπως ἦταν ἵπποι χαρακτηρισμένοι, ἔνιωθαν ἀπό τό πεσμένο χιόνι ζεστασιά 12 ὅσο δέν τό εἶχαν τινάξει νά φύγει ἀπό πάνω τους. Μά ὅταν δ Ξενοφόν τόλμησε νά σηκωθεὶ κι ἀρχισε γυμνός νά σχίζει ἔνδια μονομιᾶς σηκώθηκε κι ἄλλος, τοῦ πῆρε τό τσεκούρι κι ἀρχισε καὶ αὐτός νά σχίζει. "Υστερα σηκώθηκαν κι ἄλλοι, ἀναψαν φωτιά κα 13 ἀλειψαν τό σῶμα, τους γιά νά ζεσταθοῦν. Γιατί ἐδῶ δρίσκοντα ἀρκετά ἀλείμματα, πού τά χρησιμοποιοῦσαν ἀντί γιά λάδι, δπως ἀπό χοίρους, ἀπό σουσάμι, ἀπό πικρά ἀμύγδαλα κι ἀπό καρπούς τομαθιᾶς. Ἀπό αὐτά τά ἴδια μάλιστα ἔβρισκαν καὶ ἀρώματα.

14-18

- Φανερώνονται τά σχέδια τοῦ Τιρίβαζου.*
- 14 Κατόπι νόμισαν πώς ἔπρεπε νά χωριστοῦν πάλι καὶ νά μείνουν στά σπίτια τῶν χωριῶν. Κι οἱ στρατιώτες τότε μέ φωνές καὶ χαρές τραβοῦσαν γιά τά σπίτια καὶ γιά τά τρόφιμα. "Οσοι ὅμως ἀπό ἀνοησία τά ἔκαψαν πρωτύτερα πού ἔφευγαν, τώρα τιμωρήστηκαν, γιατί ή διαμονή τους παρουσίαζε δυσκολίες. Ἀπό κεῖ ἔστειλαν τή νύχτα τό Δημοκοάτη τόν Τημανίτη μαζί μέ ἄλλους στρατιώτες στά βουνά, ἐκεὶ πού ἔλεγαν ἔκείνοι πού ξεμακραίναν ἀπό τό στρατόπεδο πώς ἔβλεπαν φωτιές. Γιατί εἶχαν τή γνώμη πώς αὐτός καὶ πρωτύτερα εἶχε φέρει ἀκριβεῖς πληροφορίες σέ πολλές παρόμοιες περιπτώσεις, παρουσιάζοντας καὶ τά πραγματικά σάν πραγματικά καὶ τά φεύτικα σάν φεύτικα. Πήγε λοιπόν καὶ γνωίζοντας εἶπε πώς δέν εἶδε φωτιές, ἔπιασε καὶ ἔφερε ὅμως ἔναν ἄντρα, πού κρατοῦσε τόξο περσικό καὶ φαρέτρα κι ἔνα τοεύθιμο σάν αὐτό πού κρατοῦν οἱ Ἀμαζόνες. "Οταν τόν φόρτησαν ποιά ἦταν ή πατρίδα του, ἀπάντησε πώς εἶναι Πέρσης καὶ πώς ἥρθε ἀπό τό στρατόπεδο τοῦ Τιρίβαζου γιά νά πάρει τρόφιμα. Τόν φόρτησαν ἀκόμα πόσος ἦταν ὁ στρατός καὶ γιά ποιό σκοπό 15 εἶχε συγκεντρώθει. Κι ἔκείνος ἀποκρίθηκε πώς ἔκει δρισκόταν δ
- 16 τικά σάν πραγματικά καὶ τά φεύτικα σάν φεύτικα. Πήγε λοιπόν καὶ γνωίζοντας εἶπε πώς δέν εἶδε φωτιές, ἔπιασε καὶ ἔφερε ὅμως ἔναν ἄντρα, πού κρατοῦσε τόξο περσικό καὶ φαρέτρα κι ἔνα τοεύθιμο σάν αὐτό πού κρατοῦν οἱ Ἀμαζόνες. "Οταν τόν φόρτησαν ποιά ἦταν ή πατρίδα του, ἀπάντησε πώς εἶναι Πέρσης καὶ πώς ἥρθε ἀπό τό στρατόπεδο τοῦ Τιρίβαζου γιά νά πάρει τρόφιμα. Τόν φόρτησαν ἀκόμα πόσος ἦταν ὁ στρατός καὶ γιά ποιό σκοπό 17 εἶχε συγκεντρώθει. Κι ἔκείνος ἀποκρίθηκε πώς ἔκει δρισκόταν δ
- 18 εἶχε συγκεντρώθει. Κι ἔκείνος ἀποκρίθηκε πώς ἔκει δρισκόταν δ

Τιρίβαζος μέ τό στρατό του καὶ μὲ μισθοφόρους Χάλυνδες καὶ Γαόχονς. Καὶ πρόσθεσε πώς ὅταν οἱ Ἔλληνες θά διαθαίνουν τό 19
βουνό, στήν κλεισούρα πού εἶναι τό μοναδικό πέρασμα, ἐκεῖ θά
τούς ἐπιτεθεῖ ὁ Τιρίβαζος.

Τ' ἄκουσαν αὐτά οἱ στρατηγοί καὶ ἀποφάσισαν νά συγκεντώσουν τό στρατό. Ἀμέσως ἄφησαν φρουρούς καὶ ἐπικεφαλῆς τους τό στρατηγό Σοφαίνετο τό Στυμφάλιο, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀρχισαν νά προχωροῦν ἔχοντας γιά ὀδηγό τόν Πέρση πού εἶχαν πιάσει. Ἐκεῖ πού περνοῦσαν τά βουνά, πῆγαν πιό μπροστά οἱ πελταστές καὶ μόλις ἔσχωρισαν τό ἔχθρικό στρατόπεδο ἔτρεχαν καταπάνω του μέ δυνατές φωνές, χωρίς νά περιμένουν τούς ὅπλιτες. Καὶ οἱ δάρδαροι, μόλις ἀκουσαν τό θόρυβο, ἀρχισαν νά φεύγουν χωρίς ἀντίσταση. Ωστόσο σκοτώθηκαν μερικοί ἔχθροι, πιάστηκαν καμιά εἰκοσαριά ἄλογα καὶ κυριεύτηκε ἡ σκηνή τοῦ Τιρίβαζου. Ἐκεῖ μέσα δρέθηκαν κορεβάτια μέ ἀσημένια πόδια καὶ κοῦπες καὶ μερικοί ἀνθρωποι, πού ἔλεγαν πώς ἔχουν γιά δουλειά τους νά φτιάνουν τά φωμιά καὶ νά βάζουν τό κρασί στά ποτήρια. "Οταν τά ἔμαθαν αὐτά οἱ στρατηγοί τών ὅπλιτών, ἀποφάσισαν νά γυρίσουν ὅσο μπροστούσαν γοηγορότερα στό στρατόπεδο, ἀπό φόρο μήπως οἱ ἔχθροι ἐπιτεθοῦν σέ κείνους πού εἶχαν μείνει ἐκεῖ. Γι' αὐτό ἔσαναφόναξαν ἀμέσως μέ τή σάλπιγγα τούς στρατιώτες καὶ ἔφυγαν, κι ἔφτασαν στό στρατόπεδο τήν ἴδια μέρα.

19-22

Ἐπίθεση καὶ
νίκη τῶν Ἐλλήνων.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΑΛΑΙΠΩΡΟΥΝΤΑΙ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ARMENIA, ΤΕΛΙΚΑ ΟΜΩΣ ΞΕΚΟΥΡΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ

Τήν ἄλλη μέρα ἔκριναν πώς ἐπρεπε νά προχωρήσουν ὅσο γίνεται γοηγορότερα, προτού ἔσαναγκεντρωθεῖ ὁ ἔχθρικός στρατός καὶ πιάσει τά στενά. Γι' αὐτό ἐτοίμασαν τίς ἀποσκευές στή στιγμή κι ἀρχισαν νά προχωροῦν ἀνάμεσα στό ἄφθονο χιόνι, ἔχοντας τώρα πολλούς ὀδηγούς. Τήν ἴδια μέρα πέρασαν τή βουνοχορφή, ὅπου είλε σκοπό νά τούς ἐπιτεθεῖ ὁ Τιρίβαζος, καὶ υπέρερα στρατοπέδεψαν. Ἀπό κεῖ δάδισαν τρεῖς σταθμούς σέ 2

1 ΚΕΦ. 5

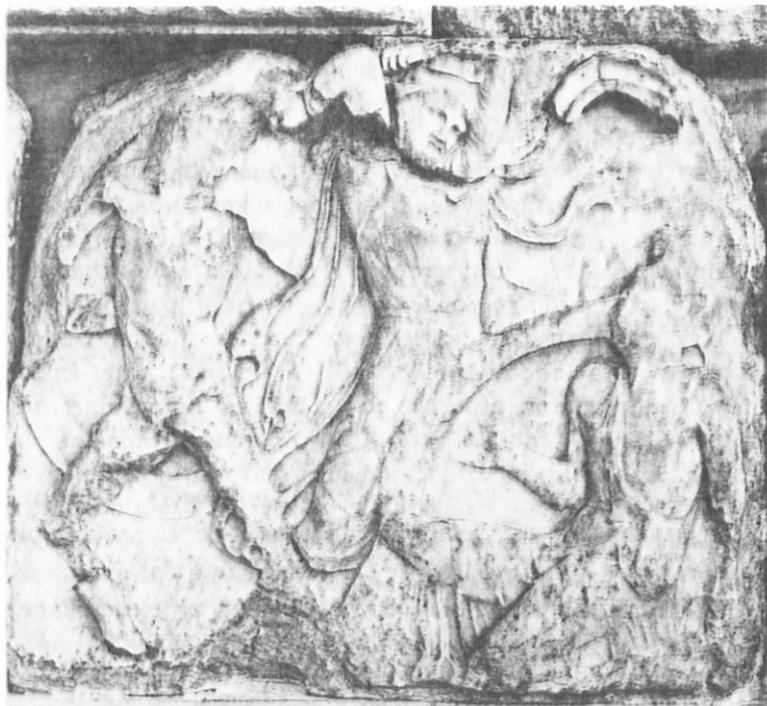
1-8
Χιόνι καὶ
πείνα.

Εδώ πλ.άι: Νόμιμο
(στατήρας) τοῦ οικού
Τιγίδαζου. (Λαυδίνε
Βρεττανικό Μουσεῖο).

Στή σελίδα δεξιά:
Μάζη Ἑλλήνων και Πε
δῶν.
(Ανάγλυφη παράστασ
ἀπό το μνημεῖο τῶν Ν
οῆδων).

- ἀκατοίκητη χώρα, προχώρησαν δεκαπέντε παρασάγγες κι ἔφτα-
σαν στὸν Εὐφράτη ποταμό πού, καθώς τὸν περνοῦσαν, τὰ νεφά-
τοὺς ἔδρεχαν ὡς τὸν ἀφαλό. Ἐλεγαν μάλιστα πώς καὶ οἱ πηγὲς
3 τοῦ ἦταν κοντά. Ἀπ' αὐτὸ τὸ μέρος προχωροῦσαν ἀνάμεσα στὸ
ἄφθονο χιόνι τοῦ κάμπου καὶ, βαδίζοντας τρεῖς σταθμούς, πέρα-
σαν πέντε παρασάγγες. Τὸν τρίτο σταθμό δύμως τὸν βάδισαν δύ-
σκολὰ, γιατὶ φυσούσε δυοιάς πού τοὺς χτυποῦσε στὸ πρόσωπο
καὶ ἔκαιγε δλότελα τὰ πάντα καὶ ἔπειγιαζε τοὺς ἀνθρώπους.
4 Τότε ἔνας μάντης εἶπε νά κάνουν θυσία στὸν ἄνεμο. Πραγματικά
ἔγινε ἡ θυσία, καὶ δλοφάνερα εἰδαν δλοι πώς ἔπαψε ἡ σφοδρό-
τητα τοῦ ἀέρα. Μά καὶ τὸ χιόνι εἶχε βάθος μιά δρυγά. Γι' αὐτό
χάθηκαν καὶ ὑποξύγια καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι καὶ καμιά τριαν-
5 ταιριά στρατιώτες. Πάντως ἐκείνη τή νύχτα τήν πέρασαν ἀνάβο-

τας φωτιές, μιά και υπηρχαν ἄφθονα ξύλα στό σταθμό. "Οσοι δῆμοι ἔχουνταν ἀργά, δέν είχαν ξύλα. Γι' αὐτό ἐκεῖνοι πού είχαν φτάσει πρωτύτερα κι ἀναδαν τή φωτιά, δέν ἄφηναν νά τήν πλησιάσουν ὅσοι ἔχουνταν ἀργότερα, ἐκτός ἀν τούς ἔδιναν σιτάρι ἢ κάτι ἄλλο φαγώσιμο ἀπ' αὐτά πού τούς βρίσκονταν. "Ετσι ἔδιναν ὁ ἔνας στόν ἄλλο δι τι είχαν. Τότε σέ δροιο μέρος ἀναδαν φωτιά, 6 ἔλιωνε τό χιόνι και σχηματίζονταν μεγάλοι λάκκοι, πού πήγαιναν ὃς τό ἔδαφος. 'Ἐκεὶ μποροῦσε κανείς νά μετρήσει τό δάθος τοῦ χιονιοῦ. 'Απ' αὐτό τόν τόπο προχωροῦσαν δλόκληρη τήν ἄλλη 7 μέρα ἀνάμεσα στό χιόνι, και πολλοί ἀνθρωποι ἐξαντλήθηκαν ἀπό τήν πείνα. Και δ Ξενοφῶν πού δρισκόταν στήν δπισθοφυλακή και συναντούσε ἐκείνους πού ἔπεφταν, δέν ἥξερε τί πάθαιναν. "Οταν δῆμος κάποιος ἀπ' αὐτούς πού γνώριζαν τί συμβαίνει τοῦ 8

είπε ότι δύωσδήποτε ἔξαντλήθηκαν ἀπό τήν πείνα κι ἄν φάνε κάτι θά σηκωθούν, πορεύτηκε ὡς ἐκεῖ πού ἦταν τά ὑποξύρια καί, ὅπου ἔδλεπε τίποτε φαγώσιμο, τό μοίραζε. "Εστέλναν ἀκόμα κι ἐκείνους πού μπορούσαν νά τοέχουν, γιά νά δίνουν κάτι στούς

9-14
Στό πρώτο
χωριό. Ἀπο-
τελέσματα τῆς
παγωνίας.

- 9 ἔξαντλημένους ἀπό τήν πείνα. Καί τοῦτο ὅταν ἔτρωγαν λίγο, ση-
κώνονταν καί προχωροῦσαν. "Υστερα ἀπό μεγάλη πορεία ὁ Χει-
ρίσοφος φτάνει κατά τό δεῖλι σ' ἔνα χωριό καί δρίσκει μπροστά
στό τεῖχος γυναικες καί κοπέλες, πού εἶχαν πάει στή δρύση νά
10 πάρουν νερό. Αὐτές τούς ρώτησαν ποιοί ἦταν, κι διερμηνέας
ἀποκρίθηκε σέ περσική γλώσσα πώς ἔρχονται, σταλμένοι ἀπό τό
βασιλιά, στό σατράπη. Ἐκείνες εἶπαν πώς δέν ἦταν ἐκεῖ, παρά
δρισκόταν ἔνα παρασάγγη μακριά. Οι Ἑλληνες τότε, ἐπειδή
ἦταν ἀργά, μπαίνουν μέσα στό τεῖχος μαζί μέ τίς γυναικες πού
κουβαλοῦσαν τό νερό, καί τοάδηξαν νά δροῦν τόν προεστό τοῦ
11 χωριού. Ὁ Χειρίσοφος λοιπόν καί ὅσοι ἀπό τό στράτευμα εἶχαν
δυνάμεις νά βαδίσουν, στρατοπέδεψαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι ὄμως, πού
δέν μπόρεσαν νά τελειώσουν τήν πορεία, πέρασαν τή νύχτα χωρὶς
φαγητό καί χωρίς φωτιά. Γι' αὐτό χάθηκαν κι ἐδῶ μερικοί στρα-
12 τιώτες. Ἐξάλλου τούς ἀκολουθοῦσαν καί κάτι ἐχθρικές δμάδες,
πού ἀρπάζαν ὅσα ξῶα δέν μποροῦσαν νά περιπατοῦν, καί μάλι-
στα τσακώνονταν ἀναμεταξύ τους γι' αὐτά. Ἀπό τούς Ἑλληνες
στρατιώτες πάλι ἔμεναν πίσω ἐκείνοι πού εἶχαν χάσει τήν δρασή
τους ἀπό τάχιόνια ἢ πού εἶχαν πάθει κρυοπαγήματα ἀπό τή με-
13 γάλη παγωνιά. Μποροῦσε ὄμως νά προφυλάξει κανείς τήν δρασή
του ἀπό τό χιόνι, ἀν κρατοῦσε ἔνα μαύρο πράγμα μπροστά στά
μάτια τήν ὥρα πού βάδιζε. Προφυλακτικό μέτρο γιά τά πόδια
ἦταν νά κινιέται κανείς, χωρίς νά σταματά καθόλου, καί νά δγά-
14 ζει τά παπούτσια του τή νύχτα. Ἐνώ σ' ὅσους κοιμόνταν φρονώ-
τας τα, χώνονταν τά λουριά μέσα στά πόδια τους καί τά παπού-
τσια κοκάλιαζαν τριγύρω. Γιατί τώρα φοροῦσαν τοαρούχια
φτιαγμένα ἀπό δέρματα τιγύρδαρτων βοδιῶν, ἀφοῦ τά πρώτα πα-
πούτσια τους εἶχαν λιώσει.

15-21
Ἀργηση στρα-
τιωτῶν να
προχωρήσουν.

- 15 Ἐπειδή ὑπόφεραν ἀπό τέτοιες κακουνχίες, ἔμεναν πίσω μερικοί
στρατιώτες. Καί ὅταν εἶδαν μιά τοποθεσία πού ἦταν μαύρη, γιατί
ἐκεῖ δέν ὑπῆρχε χιόνι, συμπέραιναν πώς εἶχε λιώσει. Καί πραγ-
ματικά εἶχε λιώσει ἔξαιτίας κάποιας δρύσης, πού ἔδγαζε ἀτμούς

σέ μιά γειτονική, δασωμένη κοιλάδα. Πρός τά ἐκεῖ ἔστραπτισαν καὶ κάθισαν, κι ἔλεγαν πώς δέ θά βαδίσουν πιό πέρα. Ὁ Ξενο- 16 φῶν ὅμως, πού διοικοῦσε τὴν ὀπισθοφυλακή, μόλις τούς πῆρε εἰδηση, τούς παρακαλοῦσε μέ κάθε τρόπο νά μή μένουν πίσω, λέγοντας πώς ἀκολουθοῦν πολλοί ἐχθροί συγκεντρωμένοι. Στό τέλος μάλιστα θύμωσε. Μά ἐκεῖνοι τόν πρότεραν νά τούς σφάξει, γιατί δέ θά μποροῦσαν νά προχωρήσουν. Τότε νόμισε πώς 17 ἦταν προτιμότερο νά κάμει τούς ἐχθρούς πού ἔχονταν ξοπίσω τους νά φοβηθοῦν, ἀν ἦταν δυνατό, γιά νά μήν ἐπιτεθοῦν στούς ἄρρωστους. Θά εἶχε σκοτεινιάσει πιά κι οἱ ἐχθροί πλησίαζαν μέ μεγάλο θόρυβο, γιατί τσακώνονταν γιά κείνα πού εἶχαν ἀρπάξει.

Τότε λοιπόν οἱ στρατιώτες τῆς ὀπισθοφυλακῆς, πού ἦταν γε- 18 γού, σηκώθηκαν κι ἔτρεξαν καταπάνω στούς ἐχθρούς. Οἱ ἄρρωστοι πάλι, φωνάζοντας ὅσο μποροῦσαν δυνατότερα, χτύπησαν τίς ἀσπίδες μέ τά δόρατα. Ἀπ' αὐτά οἱ ἐχθροί φοβήθηκαν καὶ σίγητραν μέσα ἀπό τά χιόνια στή δασωμένη κοιλάδα, καὶ κανενός τους πιά δέν ἀκούστηκε ἡ φωνή ἀπό πουθενά. "Υστερα δ Ξε- 19 νοφῶν μέ τούς δικούς του εἴπαν στούς ἄρρωστους πώς τὴν ἄλλη μέρα θά πάνε μερικοί νά τούς φροντίσουν, καὶ συνέχισαν τήν πορεία. Προτοῦ βαδίσουν τέσσερα στάδια, συναντοῦν τούς στρατιώτες πού ἦταν ξαπλωμένοι μέσα στό δρόμο, πάνω στό χιόνι, σκεπασμένοι, χωρίς νά ὑπάρχει καθόλου φρουρά. Προσπαθοῦσαν νά τούς σηκώσουν, αὐτοί ὅμως ἔλεγαν πώς οἱ πρῶτοι δέν προχωροῦσαν. Ἐκεῖνος τότε συνέχισε τήν πορεία ἔστειλε ὅμως 20 μπροστά τούς πιό γερούς πελταστές καὶ τούς πρόσταξε νά ἐξετάσουν ποιό ἦταν τό ἐμπόδιο. Τοῦτοι τοῦ ἔφεραν τήν πληροφορία πώς ὅλος ὁ στρατός ἀναπαυόταν μ' αὐτό τόν τρόπο. "Ετσι καὶ οἱ 21 στρατιώτες τοῦ Ξενοφώντα πέρασαν τή νύχτα τους ἐκεῖ, χωρίς φωτιά καὶ χωρίς φωρητό, μονάχα πού ἔβαλαν φρουρές ὅπως μποροῦσαν. "Οταν ὅμως πλησίαζε νά ξημερώσει, δ Ξενοφῶν ἔστειλε στούς ἄρρωστους τούς πιό νέους, μέ τή διαταγή νά τούς σηκώσουν καὶ νά τούς ἀναγκάσουν νά προχωροῦν.

Στό μεταξύ ὁ Χειρίσοφος στέλνει μερικούς στρατιώτες ἀπό 22 Στά χωριά κείνους πού δρίσκονταν στό χωριό, γιά νά δοῦν τί κάνουν αὐτοί καὶ στά σπί-

τια τῆς Ἀο-
μενίας.

ποὺ ἦταν στήν δπισθοφυλακή. Τοῦτοι τούς εἶδαν μέ χαρά καὶ τούς παραδώσαν τούς ἄρρωστους γά νά τούς πᾶνε στό στρατό-
πεδο, ἐνώ οἱ ἴδιοι προχωροῦσαν καὶ, προτού περάσουν εἴκοσι
στάδια, δρίσκονταν στό χωριό πού είχε στρατοπέδεψε ὁ Χειρί-
σοφος. "Οταν πιά μαζεύτηκαν ὅλοι, νόμισαν πώς θά είχαν ἀσφά-
λεια, ἀν τά τάγματα στρατοπέδευναν χωριστά στά διάφορα χωριά.
"Ο Χειρίσοφος, φυσικά, ἔξακολούθησε νά μένει ἐκεῖ πού ἦταν. Οἱ
ἄλλοι ὄμοις μοίρασαν μέ κλῆρο τά χωριά πού ἔβλεπαν, κι ὁ καθέ-
νας πήγαινε μέ τούς δικούς του σέ κείνο πού τοῦ ἔλαχε. Τότε ὁ
Πολυνοράτης, ἔνας λοχαγός ἀπό τήν Ἀθήνα, παρακάλεσε νά τόν
ἀφήσουν νά προχωρήσει. Πήρε τούς ἔλαιφρά διπλισμένους στρα-
τιώτες, ἔτρεξε στό χωριό πού είχε πάρει δ Ξενοφῶν μέ κλῆρο, καὶ
δρίσκει μέσα ὅλους τούς κατοίκους καὶ τόν προεστό τοῦ χωριού.
Βρήκε ἀκόμα δεκαεπτά ποντάρια πού τά ἔτρεφαν σάν φόρο γιά
τό βασιλιά, καθώς καὶ τήν κόρη τοῦ προεστοῦ, πού είχε μόδις
ἐννιά μέρες παντρεμένη. "Ο ἄντρας της ὄμως είχε πάει νά κυνη-
25 γήσει λαγούς καὶ γι' αὐτό δέν πιάστηκε μέσα στό χωριό. Τά σπί-
τα ἦταν ὑπόγεια κι είχαν πόρτα πού ἔμοιαζε μέ στόμα πηγαδιού,
ἄλλα κάτω ἦταν φαρδιά. Τά ζῶα ἔμπαιναν μέσα ἀπό σκαμμένες
τρύπες, ἐνώ οἱ ἄνθρωποι κατέβαιναν ἀπό σκαλοπάτια. Μέσα στά
σπίτια ὑπήρχαν γύδια, πρόδιατα, βόδια, κότες, καὶ τά μικρά τους.
26 Κι ὅλα αὐτά τά ζῶα θρέψονταν μέσα μέ χορτάρι. Υπήρχαν
ἀκόμα καὶ σιτάρια καὶ κριθάρια καὶ δασποριά καὶ κρασί κριθαρέ-
νιο σέ κρατήρες. Μέσα σ' αὐτούς μάλιστα δρίσκονταν καὶ σπυριά
ἀπό κριθάρι, πού ἔφταναν ὡς ἀπάνω στήν ἐπιφάνεια, καὶ καλά-
27 μια, ἄλλα μεγάλα κι ἄλλα μικρά, πού δέν είχαν κόμπους. Αὐτά
ἔπειτε νά τά βάζει κανείς στό στόμα, δποτε διφροῦσε, καὶ νά
ρουφά. Τό κρασί αὐτό ἦταν πολύ δυνατό, ἀν δέν ἔριχναν μέσα
νερό. Κι ὅταν τό συνήθιζε κανείς, ἦταν ἔνα πολύ εὐχάριστο πιο-
τό.

28-36

"Ο Ξενοφῶν
μέ τόν προ-
εστό τοῦ χω-
ριοῦ.

28 "Ο Ξενοφῶν τότε κάλεσε τόν προεστό τοῦ χωριού νά δειπνή-
σουν μαζί καὶ τοῦ ἔδωσε θάρρος, λέγοντάς του πώς δχι μονάχα
δέ θά τοῦ πάρουν τά παιδιά του, ἄλλα καὶ θά τοῦ γεμίσουν τό
σπίτι μέ τρόφιμα ἀμά φεύγονταν, φτάνει νά δεῖξει πώς ἔξυπηρετεί
29 τό στρατό, διηγώντας τους ὥσπου νά πᾶνε σέ ἄλλη χώρα. Ἐκεῖ-
νος ὑποσχόταν πώς θά τά κάνει καὶ, δείχνοντας φιλική συμπερι-

φορά, φανέρωσε τό μέρος πού είχαν κρυμμένο κρασί. "Ετοι αυτήν τή νύχτα δύοι οι στρατιώτες έμειναν στά σπίτια και κοιμήθηκαν, έχοντας τά πάντα ἄφθονα. Τόν προεστό δῆμος μέ τά παιδιά του τούς κρατοῦσαν ἐκεὶ μπροστά τους και τούς φύλαγαν. Τήν ἄλλη 30 μέρα δὲ Ξενοφῶν πήρε τόν προεστό και πήγε στό Χειρίσοφο. Στό δρόμο, ἀπ' δημοιο περοῦσε, πήγαινε νά συναντήσει τούς στρατιώτες πού ἦταν ἐκεὶ και τούς ἔβρισκε παντού νά τρωγοπίνουν και νά διασκεδάζουν, και δέν τούς ἄφηγαν νά φύγοντιν ἀπό πουθενά, προτού τούς προσφέρουν νά φάνε. Κι ἔδλεπες παντοῦ 31 στρωμένα πάνω στό ἴδιο τραπέζι κρέατα ἀπό ἀρνιά, κατσίκια, γρυρούνια, μοσχάρια και ποιλερικά, μαζί μέ ἄφθονα σιταρένια και κριθαρένια ψωμιά. "Οποτε κάποιος ἦθελε νά πιει στήν ύγεια 32 ἄλλου γιά νά τοῦ δεῖξει τήν ἀγάπη του, τόν τραβοῦσε στόν κρατήρα κι ἔπρεπε νά σκύψει ἀπό πάνω και νά πίνει ἔτσι, ρουφώντας σάν τό βόδι. Πρόσφεραν και στόν προεστό τοῦ χωριοῦ νά πάρει δ.τι ἦθελε. Αὐτός δῆμος δέ δεχόταν τίποτε ἄλλο, παρά κάθε φορά πού ἔδλεπε κάπου κανένα συγγενή του, τόν ἔπαιρον μαζί του. Τέλος πήγαν ἐκεὶ πού ἦταν δὲ Χειρίσοφος και τούς ἔβρισκαν 33 κι ἔκείνους νά ξεφαντώνουν, φρονώντας στό κεφάλι στεφάνια ἀπό ξερό χορτάρι. Τούς ύπηρετούσαν Ἀρμενόπουλα μέ δαρδαρικές στολές, πού μέ νοήματα τους ἔδειχναν τί ἔπρεπε νά κάνουν, σά νά ἦταν βουδά. "Οταν δὲ Χειρίσοφος και δὲ Ξενοφῶν μίλησαν 34 μεταξύ τους φιλικά, τότε ρώτησαν κι οι δυό τόν προεστό, μέ τό διερμηνέα πού μιλοῦσε τήν περσική γλώσσα, ποιά ἦταν ἡ χώρα πού πατοῦσαν. Ἐκείνος ἀπάντησε πώς ἦταν ἡ Ἀρμενία. Τόν ξαναρώτησαν γιά ποιόν τρέφονται τά ἄλογα, κι ἔκείνος ἀποκρίθηκε πώς ἦταν φόρος πού ἔπρεπε νά δοθεῖ στό βασιλιά. Πρόσθεσε ἀκόμα πώς ἡ γειτονική χώρα ἀνήκε στούς Χάλυνδες, και τούς ἔδειξε ἀπό ποῦ πάει δὲ δρόμος πρός τά ἐκεῖ. Τότε δὲ Ξενοφῶν 35 ἔφυγε διδηγώντας τόν προεστό στούς δικούς του. Τοῦ χάρισε μάλιστα ἕνα γέρων ἄλογο πού είχε πάρει πρωτύτερα, γιά νά τό περιποιηθεῖ κι υπερεργά νά τό θυσιάσει, γιατί είχε μάθει πώς ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἡλιο και τώρα φοβόταν μήπως ψιφήσει, καθώς ταλαιπωρόθηκε ἀπό τήν πορεία. Γιά τόν ἔαυτό του πήρε ἕνα πουλάρι, κι ἔδωσε ἄλλο ἕνα στόν κάθε στρατηγό και λοχαγό. Τά 36 ἄλογα ἐδῶ είχαν μικρότερο ἀνάστημα ἀπό τά περσικά, ἦταν

διμως πολύ ξωηρότερα. Ὁ προεστός του χωριοῦ διασκαλεύει τότε τούς "Ελλήνες νά τυλίγουν γύρω στά πόδια τών ἄλιγων καὶ τών ἄλλων ὑποξυγίων μικρά σακιά, ὅταν τά περοῦν ἀνάμεσα ἀπό χιόνια, καὶ τοῦτο, γιατί χωρίς τά σακιά χώνονταν μές στά χιόνια ὡς τὴν κοιλιά.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΕΡΝΟΥΝ ΤΟ ΦΑΣΗ ΠΟΤΑΜΟ ΚΑΙ ΦΤΑΝΟΥΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΤΑΟΧΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΧΑΛΥΒΩΝ

ΚΕΦ. 6

1-3
*Απόδραση
τοῦ ὁδηγοῦ.*

"Οταν πέρασαν δχτώ μέρες, ὁ Ξενοφῶν παραδίνει τὸν προεστό στὸ Χειρίσοφο νά τὸν ἔχει γιά διδηγό, ἀφήνοντάς του καὶ τούς συγγενεῖς του, ἐκτός ἀπό τὸ γιό του, ποὺ μόλις ἀρχίζε νά μπαίνει στὴν ἐφθιδική ἥλικια. Αὐτὸν τὸν δίνει στὸν Ἐπισθένη τὸν Ἀμφιπολίτη νά τὸν φυλάει, γιά νά τὸν πάρει ὁ πατέρας του μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νά γυρίσει πίσω, ἀν ἐκτελοῦσε τίμια τὰ καθήκοντα τοῦ ὁδηγοῦ. Κουνδάλησαν καὶ μές στὸ σπίτι του ὄσα τρόφιμα μποροῦσαν περισσότερα, κι ὑστερα ἔζεψαν πάλι τὰ ζῶα κι

- 2 ἄρχισαν τὴν πορεία. Μπροστά πήγαινε ὁ προεστός του χωριοῦ μέ τὰ ζέρια λυμένα, βαδίζοντας μέσα στὸ χιόνι. Κι ὅταν δρίσκονταν πιά στὸν τρίτο σταθμό, ὁ Χειρίσοφος θύμωσε πολύ μαζί του, πού δέν τοὺς πῆγε σέ χωριά. Μά ἐκεῖνος ἔλεγε πώς δέν υπῆρχαν σ' αὐτό τὸν τόπο. Ὁ Χειρίσοφος τότε τὸν χτύπησε, ἀλλά δέν τὸν 3 ἔδεσε. "Υστερ' ἀπ' αὐτό ἐκεῖνος τὸ ἔσκασε τὴ νύχτα, ἀφήνοντας τὸ γιό του. Αὐτή ἡ κακομεταχείριση τοῦ ὁδηγοῦ καὶ ἡ ἔλλειψη φροντίδας γιά τὴ φύλαξή του, στάθηκε σέ δῆλη τὴν πορεία ἡ μοναδική δυσαρέσκεια ἀνάμεσα στὸ Χειρίσοφο καὶ στὸν Ξενοφῶν-

4-9

Σκέψεις μπροστά στοὺς ἔχθρους.

Κατόπι βάδισαν ἑπτά σταθμούς, προχωρώντας πέντε παρασάγγες κάθη μέρα, δίπλα στὸ Φάση ποταμό, πού ἔχει πλάτος ἔνα πλέθρο. Ἀπό κεῖ βαδίζοντας δυό σταθμούς προχώρησαν δέκα παρασάγγες. Καί στὸ μέρος πού ἦταν τὸ πέρασμα γιά τὸν κάμπο, 6 τοὺς συνάντησαν Χάλυβες καὶ Τάοχοι καὶ Φασιανοί. "Οταν ὁ Χειρίσοφος ξεχώρισε τοὺς ἔχθρούς πάνω στὸ πέρασμα, σταμάτησε νά βαδίζει, σέ ἀπόσταση τριάντα σταδίων, γιά νά μήν τοὺς πλησιάσει ὁδηγώντας τὴ μά πτέρυγα πίσω ἀπό τὴν ἄλλη

“Υστερα ἔδωσε διαταγή καὶ στοὺς ἄλλους νά φέρουν τοὺς λόχους πλάι στοὺς δικούς του στρατιώτες, γιὰ νά δρίσκεται τό στράτευμα σέ παφάταξη μάχης.” Ὁταν ἥρθαν κι οἱ στρατιώτες τῆς 7 ὀπισθοφυλακῆς, συγκέντρωσε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς λοχαγούς καὶ τοὺς εἶπε τοῦτα τά λόγια: «Οἱ ἐχθροί, ὅπως δὲ πέπετε, κωφοῦν τίς βουνοκορφές. Εἰναι λοιπόν καιρός νά σκεφτοῦμε πῶς θά πολεμήσουμε ἀποτελεσματικότερα. Η γνώμη μου εἶναι 8 νά δώσουμε ἐντολή στοὺς στρατιώτες νά γεματίσουν, κι ἐμεῖς νά συζητήσουμε ἂν εἶναι σωτό νά περάσουμε τό βουνό σήμερα η αὔριο».

«Ἐγώ νομίζω, εἶπε ὁ Κλεάνθῳ, πῶς πρέπει ἀμέσως ὑστερα 9 ἀπό τό φαγητό νά ἐτοιμαστοῦμε καὶ νά δομήσουμε καταπάνω στοὺς ἐχθρούς, ὅσο γίνεται γοητορότερα. Γιατί ἂν ἀφήσουμε νά περάσει ἡ σημερινή μέρα, καὶ οἱ ἐχθροί πού μᾶς δὲπονούν τώρα θά πάρουν περισσότερο θάρρος καὶ εἶναι φυσικό νά προστεθοῦν κι ἄλλοι περισσότεροι σ' αὐτούς, ὅταν τούς δοῦν νά εἶναι τολμηροί».

“Υστερό” ἀπ’ αὐτόν ὁ Ξενοφῶν εἶπε: «Ἐμένα ἡ γνώμη μου εἴ- 10 ναι αὐτή ἐδῷ: “Αν εἶναι ἀνάγκη νά πολεμήσουμε, πρέπει νά προ-ετοιμάσουμε τοῦτο, πῶς δηλαδὴ θά πολεμήσουμε γενναιότερα. Αν δημος θέλουμε νά περάσουμε τό βουνό ὅσο γίνεται εύκολότε- 11 ρα, μοῦ φαίνεται πώς πρέπει νά ἔξετάσουμε μέ ποιόν τρόπο θά ἔχουμε ὅσο τό δυνατό λιγότερους πληγωμένους, καὶ πῶς θά χά- σουμε κατά τό δυνατό λιγότερους ἄντρες. Τό βουνό λοιπόν πού δὲ πέπομε ἔχει ἔκταση μεγαλύτερη ἀπό ἔξηντα στάδια καὶ πουθενά δέ φαίνονται νά φυλάνε ἄντρες, παρά μονάχα στό δρόμο πού πη- γαίνει πρός τά ἐκεῖ. Ετοι εἶναι πολύ προτιμότερο νά προσπαθή- 12 σουμε, χωρίς νά μᾶς πάρουν εἰδηση, νά πιάσουμε στό ἀφρούρητο βουνό ἔνα μέρος καὶ νά προλάβουμε νά τό βάλουμε στήν ἔξουσία μας, ἀν μποροῦμε, παρά νά πολεμοῦμε ἐνάντια σέ θέσεις διχω- μένες καὶ σέ ἀνθρώπους πού ἔχουν ἐτοιμαστεῖ γιά μάχη. Γιατί εἶναι πολύ πιό εύκολο νά βαδίζουμε σέ ἀνηφοριά χωρίς νά κά- σουμε μάχη, παρά σέ τόπο διμάλο, ὅταν ἀπό τή μιά μεριά καὶ ἀπό τήν ἄλλη δρίσκονται ἐχθροί. Ακόμα τή νύχτα, ἀν δέν πολεμάει ανείς, εύκολότερα θά δεῖ τά ἐμπόδια πού εἶναι μπροστά του,

10-13

Ἡ γνώμη τοῦ
Ξενοφῶντα.

παρά τή μέρα, ἂν κάνει πόλεμο. Καί τέλος ὁ ἀνώμαλος δρόμος εἶναι πιό εὐκολοπέραστος γιά τούς στρατιώτες πού βαδίζουν χωρίς νά μάχονται, παρά ὁ διμάλος ὅταν οἱ ἐχθροὶ τούς χτυποῦν στά 13 κεφάλια. Ἐπειτα νομίζω πώς δέν εἶναι ἀδύνατο νά πιάσουμε κρυφά ἔκεινο τό πέρασμα, ἀφοῦ μποροῦμε νά βαδίζουμε νύχτα, ὥστε νά μή φαινόμαστε, κι ἀφοῦ εἶναι στό χέρι μας νά φύγουμε σέ τόση ἀπόσταση, ὥστε νά μή μᾶς καταλάβουν. Ἐχω τή γνώμη ἀκόμα πώς, ἂν προσποιηθοῦμε πώς θά κάνουμε ἐπίθεση σέ τοῦτο τό μέρος, θά εἶναι δυνατό νά δροῦμε ἀφύλακτη μεγαλύτερη ἔκταση τοῦ δουνοῦ. Γιατί σ' αὐτή τήν περίπτωση οἱ ἐχθροὶ θά προτιμοῦσαν νά μείνουν συγκεντρωμένοι στό δρόμο.

14-15

Πείραγμα τοῦ Σενοφώντα.

14 Μά τί μιλῶ γιά ἀποσδόκητη ἐπίθεση; Ἀφοῦ ξέρω, Χειρίσσοφε, πώς ἐσεῖς οἱ Σπαρτιάτες, ὅσοι ἀνήκετε στήν τάξη τῶν εὐγενῶν, πολύ νωρίς ἀπό τήν παιδική ηλικία μαθαίνετε ν' ἀρπάζετε κρυφά, καί πώς δέν τό ἔχετε ντροπή νά κλέδετε ἔκεινα πού δέν ἐμποδίζει ὁ νόμος, παρά τό θεωρεῖτε καλή πράξη. Γιά νά κλέδετε μάλιστα, ὅσο γίνεται πιό πιδέξια, καί γιά νά προσπαθεῖτε νά μή σᾶς παίρνουν εἰδῆση, προστάζει ὁ νόμος τῆς πατρίδας σας νά σᾶς μαστιγώνουν, ὅταν σᾶς πιάσουν νά κάνετε αὐτήν τή δουλειά. Τώρα λοιπόν σου παρουσιάζεται μιά μεγάλη εὐκαιρία νά δείξεις τήν ἐκπαίδευσή σας ἀπάνω σ' αὐτό καί νά πάρεις μέτρα νά μήν πιαστοῦμε τήν ὡρα πού θά κυριεύουμε κρυφά ἔνα μέρος τοῦ δουνοῦ, γιά νά μή μᾶς χτυπήσουν».

Πείραγμα τοῦ Χειρίσσοφον.

16 «Μά κι ἐγώ, είπε ὁ Χειρίσσοφος, ξέρω πώς ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι είστε ίκανοι νά κλέδετε τά δημόσια χρήματα, παρ' ὅλο πού ὁ κίνδυνος γιά τόν κλέφτη εἶναι πολύ μεγάλος. Καί τήν ίκανότητα αὐτή τήν ἔχουν προπάντων οἱ καλύτεροι σας, ἂν δέδαια θεωρεῖτε αὐτούς ἄξιους νά κυρεργοῦν. Ἐτοι εἶναι εὐκαιρία καί γιά σένα νά δείξεις τήν ἐκπαίδευσή σας».

17-21

*Προετουμα-
οίς για τήν
ἐπίθεση.*

17 «Ἐγώ λοιπόν, είπε ὁ Σενοφῶν, είμαι ἔτοιμος, μόλις δειπνήσουμε, νά πάω μέ τούς στρατιώτες τῆς δρισθοφυλακῆς γιά νά καταλάδουμε τό δουνό. Ἐχω μάλιστα καί δόηγούς. Γιατί οἱ γυμνήτες μου ἔστησαν καρτέοι κι ἐπιασαν μερικούς κλέφτες πού μᾶς ἀκολουθοῦσαν. Ἀπ' αὐτούς πληροφορήθηκα πώς τό δουνό δέν εἶναι ἀπάτητο, παρά δόσκουν ἐπάνω γίδια καί δόδια. Ἐτοι,

ἄν καταλάβομε μιά φορά ἔνα μέρος τοῦ βουνοῦ, θά μποροῦν νά τό περάσουν καί τά υποξύγια. Ἐπειτα πιστεύω πώς δταν μᾶς 18 δοῦν οἱ ἔχθροι σέ βουνοκορφή, ὅπου εἶναι κι οἱ ἔδιοι, δέ θά μείνουν ἐκεῖ πολλή ὥρα. Γιατί ούτε τώρα δέ δείχνουν διάθεση νά κατέβουν ἐδῶ πού δρισκόμαστε ἐμεῖς». Ο Χειρίσοφος ἀποκρί- 19 θηκε: «Καί ποιά ἡ ἀνάγκη νά πᾶς ἐσύ καί ν' ἀφήσεις τήν δπι- σθοφυλακή; Στεῦλε ἄλλους, ἄν δέν παρουσιαστοῦν μερικοί ἔθε- λοντές». Τότε ἔρχεται ὁ Ἀριστώνυμος, πού καταγόταν ἀπό τό 20 Μεθύδοι, μέ δπλίτες καί ὁ Ἀριστέας δ Χιώτης καί δ Νικόμαχος δ Οίταῖος μέ γυμνῆτες. Αὐτοὶ συνεννόθηκαν ν' ἀνάψουν πολλές φωτιές, μόλις καταλάβον τίς βουνοκορφές. «Υστερ' ἀπό τή συ- 21 νεννόηση ἀρχισαν νά τρώνε. Κι δταν τέλειωσε τό γεῦμα, ὀδήγησε δ Χειρίσοφος δλόκληρο τό στράτευμα ἀπέναντι στούς ἔχθρούς, σέ ἀπόσταση πού θά ἦταν δέκα στάδια, γιά νά μήν τούς μείνει κα- μιά ἀμφιβολία πώς ἀπ' αὐτό τό μέρος θά τούς κάμει τήν ἐπίθεση.

«Οταν εἶχαν δειπνήσει κι είχε σκοτεινάσει πιά, ἔφυγαν ἐκεῖ- 22 νοι πού δρίστηκαν γιά τήν ἐπιχείρηση καί πηγάνουν καί κυρι- εύουν τό βουνό, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔσκουνδαζονταν ἐκεῖ. Οἱ ἔχθροι πάλι μόλις κατάλαβαν πώς τό βουνό κυριεύτηκε, ἀγρυπνούσαν ὅλη τή νύχτα κι ἄναβαν πολλές φωτιές. Μέ τά ἔημερώματα δ 23 Χειρίσοφος θυσίασε κι ὑστερα δδηγούσε τό στρατό ἀπό τό δρό- μο, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού εἶχαν καταλάβει τό βουνό, ἀρχισαν τήν ἐπί- θεση ἀπό τίς κορυφές. «Οσο γιά τούς ἔχθρούς, τό μεγάλο μέρος 24 τους ἔμεινε στό πέρασμα τοῦ βουνοῦ, ἐνῶ τό ὑπόλοιπο δάδιξε ἐνάντια στούς Ἑλλήνες πού εἶχαν πιάσει τίς κορυφές. Προτού δμως συναντηθοῦν τά κύρια σώματα τῶν δυό στρατῶν, συγκρού- ονται ἐκεῖνοι πού δρίσκονταν στίς βουνοκορφές, νικοῦν οἱ «Ἑλ- 25 λήνες καί παίρνουν τούς ἔχθρούς κυνήγι. Στό μεταξύ ἀπό τόν κάμπο οἱ πελταστές τῶν Ἑλλήνων δρμούσαν ἐνάντια σέ κείνους πού εἶχαν παραταχτεῖ ἀπέναντί τους, ἐνῶ δ Χειρίσοφος ἔχοντας τούς δπλίτες ἀπολογηθούσε μέ δηματισμό γρήγορο.

Τότε οἱ δάρδαροι πού ἦταν στό δρόμο, ἐπειδή εἶδαν πώς νι- 26 κήθηκαν οἱ δικοί τους στά ύψωματα, τό δάζουν στά πόδια. Λίγοι ἀπ' αὐτούς σκοτώθηκαν, ἐπεισαν δμως στά χέρια τῶν Ἑλλήνων πάρα πολλές ἀσπίδες ἀπό κλωνάρια λυγαριάς, πού τίς ἀχρή- στευαν κόδοντάς τις μέ τά μαχαίρια. «Οταν ἀνέβηκαν στά ύψω-

22-27
Νίκη τῶν Ἑλ-
λήνων.

ματα, θυσίασαν κι ἔστησαν τρόπαιο, κι ὕστερα κατέβηκαν στὸν κάμπο καὶ πῆγαν σὲ χωριά, πού ἦταν γεμάτα ἀπό πολλά τρόφιμα.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΠΕΡΝΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΩΝ ΤΑΟΧΩΝ,
ΧΑΛΥΒΩΝ ΚΑΙ ΣΚΥΘΗΝΩΝ, ΦΤΑΝΟΥΝ Σ' ΈΝΑ ΒΟΥΝΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ ΟΠΟΥ ΑΝΤΙΚΡΙΖΟΥΝ ΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

- ΚΕΦ. 7**
- 1-7
Αντίσταση
τῶν Ταόζων
καὶ
οχιδίο τοῦ
Ξενοφώντα.
- 1   "Ὕστερα βαδίζοντας πέντε σταθμούς προχώρησαν τοιάντα πρασάγγες κι ἔφτασαν στὴ χώρα τῶν Ταόζων. Ἄλλα δέν εἶχαν τρόφιμα, γιατὶ οἱ Τάοζοι κατοικοῦσαν μέρη ὀχυρωμένα, ὅπου εἴ-
2   χαν κουβάλησε κι ὄλες τίς τροφές. "Οταν δύως πῆγαν σ' ἓναν τόπο πού δέν εἶχε οὔτε πόλη οὔτε σπίτια – μονάχα ἦταν συγκεν-
τωμένοι ἐκεῖ καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες καὶ πολλά ἡσά – δ Χειρί-
σοφος ἔκανε ἐπίθεση σ' αὐτό τὸ μέρος, μόλις ἔφτασε. Καὶ ὅταν κουράστηκε ἡ πρώτη ὁμάδα τῶν στρατιωτῶν, τότε πῆγε ἄλλη καὶ ὕστερα ἄλλη. Γιατὶ ἡ τοποθεσία ἦταν ἀπόκομην γύρω γύρω καὶ
3   ἔτσι δέν μποροῦσαν νά τήν περικυρώσουν ὅλοι μαζί. Μόλις ἥρθε καὶ δ Ξενοφῶν μέ τούς στρατιώτες τῆς δπισθοφυλακῆς καὶ τούς πελταστές καὶ τούς δράτες, τότε δ Χειρίσοφος λέει: «"Ηρ-
θατε σέ κατάλληλη στιγμῇ, γιατὶ ἡ τοποθεσία τούτη :ρέπει νά κυριευτεῖ. Ο στρατός θά δρεῖ τρόφιμα, μονάχα ἄν καταλάβουμε
4   τὸ μέρος αὐτό». Τότε ἔκαναν σύσκεψη οἱ δυό τους. Καὶ ὅταν δ Ξενοφῶν φύτησε τί τούς ἐμποδίζει νά περάσουν μέσα, δ Χειρί-
σοφος εἶπε: «"Ἐνα μονάχα πέρασμα ὑπάρχει, αὐτό πού διέπει. Κι διότε προσπαθεῖ κανείς νά τὸ περάσει, ἀνθρώποι κυλάνε πέ-
τρες πάνω ἀπό κείνο τὸν ψηλό δράχο. Καὶ διότον πετύζουν, νά ποιά είναι ἡ κατάντια του». Λέγοντάς τα ἔδειξε μερικούς ἄντρες, πού τούς εἶχαν τσακίσει τὰ πόδια καὶ τά πλευρά.
5   «Κι ἄν τελειώσουν τίς πέτρες, εἰπε δ Ξενοφῶν, ὑπάρχει τί-
ποτε ἄλλο πού μᾶς ἐμποδίζει νά περάσουμε; Γιατὶ ἀπέναντί μας δέ διέπειμε παρά αὐτούς τούς λίγους ἄντρες, κι ἀνάμεσά τους
6   δυό η τρεῖς δράτισμένους. Ἐνῶ δ τόπος πού πρέπει νά περάσουμε τήν ὡρα πού θά μᾶς χτυποῦν οἱ πέτρες είναι πάνω κάτω ἐνάμισι πλέθρο, δπως διέπεις κι ἐσύ. Ἀπ' αὐτή τήν ἔκταση σχεδόν ἔνα πλέθρο είναι δασωμένο μέ πεῦκα μεγάλα, ἀραιά. Πίσω ἀπό τὰ δέντρα ἔκεινα ἄν σταθοῦν οἱ ἄντρες, δέν πρόκειται νά πάθουν τίποτε ἀπό τίς πέτρες πού φύγουν ἡ πού κυλάνε οἱ ἐχθροί. Υπο-

λείπεται ἔτοι γύρω στό μισό πλέθρο, πού πρέπει νά τό περάσουμε ἄμα σταματήσει τό πετροδόλημα». «Μά ἀμέσως, εἶπε δ Χειρίσοφος, μόλις ἀρχίσουμε νά πλησιάζουμε τό πευκόδασο, ἀρχίζουν νά ρίχνονται ἀφθονες οι πέτρες». «Αὐτό, εἶπε δ Ξενοφῶν, είναι ἀνάγκη νά γίνει, γιατί ἔτοι θά τελειώσουν τίς πέτρες. »Ας προχωρήσουμε διμως, ἀν μποροῦμε, σέ κείνο τό μέρος, ἀπ' ὅπου θά ἔχουμε νά τρέξουμε μικρή ἀπόσταση καί θά είναι πάλι εὔκολο νά γυρίσουμε πίσω, ὅποτε θέλομε».

7

«Ἄρχισαν τότε νά προχωροῦν δ Χειρίσοφος καί δ Ξενοφῶν καί ὁ λοχαγός Καλλίμαχος δ Παρράσιος. Γιατί ἀπό τούς λοχαγούς τῆς διπισθοφυλακῆς αὐτός εἶχε τήν ἀρχηγία ἐκείνη τή μέρα, ἐνῷ οἱ ἄλλοι βρίσκονταν σέ σύγουρη θέση. «Υστερ' ἀπ' αὐτούς τραβήξαν κάτω ἀπό τά δέντρα ὡς ἐνδομήντα ἀντρες, δχι μαζεμένοι ἀλλά καθένας χωριστά, μέ δισ μποροῦσαν μεγαλύτερη προφύλαξη. Ὁ Ἀγασίας πάλι ὁ Στυμφάλιος καί δ Ἀριστώνυμος ἀπό τό Μεθύδριο, πού ἤταν κι αὐτοί λοχαγοί τῆς διπισθοφυλακῆς, καί μερικοί ἄλλοι, στάθηκαν ἔξω ἀπό τά δέντρα. Γιατί δέ θά ἤταν ἀσφαλισμένοι νά βρίσκονται ἀνάμεσα στά δέντρα στρατιώτες περισσότεροι ἀπό δσους ἔχει ἔνας λόχος. Τότε δ Καλλίμαχος μπρανεύεται κάποιο τέχνασμα. Ἐτρεχε δυό τοία δήματα μπροστά ἀπό τό δέντρο ὅπου βρισκόταν ὁ ἴδιος, κι ὅταν ἔριχναν καταπάνω του πέτρες, ὑποχωροῦσε εὔκολα. Σέ κάθε τρέξιμό του πρός τά ἐμπρός, ἔστενονταν πέτρες περισσότερες ἀπ' ὅσες χωροῦν δέκα ἀμάξια. Κι δ Ἀγασίας μόλις διέπει αὐτά πού ἔκανε δ Καλλίμαχος, καί τό στράτευμα ὀλόκληρο νά τόν κοιτάζει, φοβήθηκε μήπως δέν προλάβει νά φτάσει πρώτος στήν τοποθεσία. Ἐτοι, χωρίς νά φωνάξει οὕτε τόν Ἀριστώνυμο πού ἤταν δίπλα του οὕτε τόν Εὐρύλοχο ἀπό τούς Λουσσούς, πού ἤταν κι οι δυο φίλοι του, οὕτε κανέναν ἄλλο, προχώρησε μόνος καί ἔπειρνά δύος τούς ἄλλους. Ὁ Καλλίμαχος διμως διέπει τόν νά περνᾷ, τόν πιάνει ἀπό τό γύρο τῆς ἀσπίδας. Στό μεταξύ τούς προσπειρνά δ Ἀριστώνυμος ἀπό τό Μεθύδριο, κι ὑστερ' ἀπ' αὐτόν δ Εὐρύλοχος ἀπό τούς Λουσσούς. Γιατί δλοι προσπαθοῦσαν νά φαίνονται γενναῖοι καί συναγωνίζονταν δ ἔνας μέ τόν ἄλλο στήν ἀντρειούνη. Ἐτοι παραδραίνοντας, κυριεύουν τό μέρος ἐκείνο, μιδ καί δέν ξαναρχίτηκε ἀπό ψηλά πέτρα, ἀπό τή στιγμή πού

8 - 14

8 Σκηνές ἀπό τήν επίθεση τῶν Ἑλλήνων.

9

10

Ελληνικά κοράνη.
(Διάφοροι τύποι).

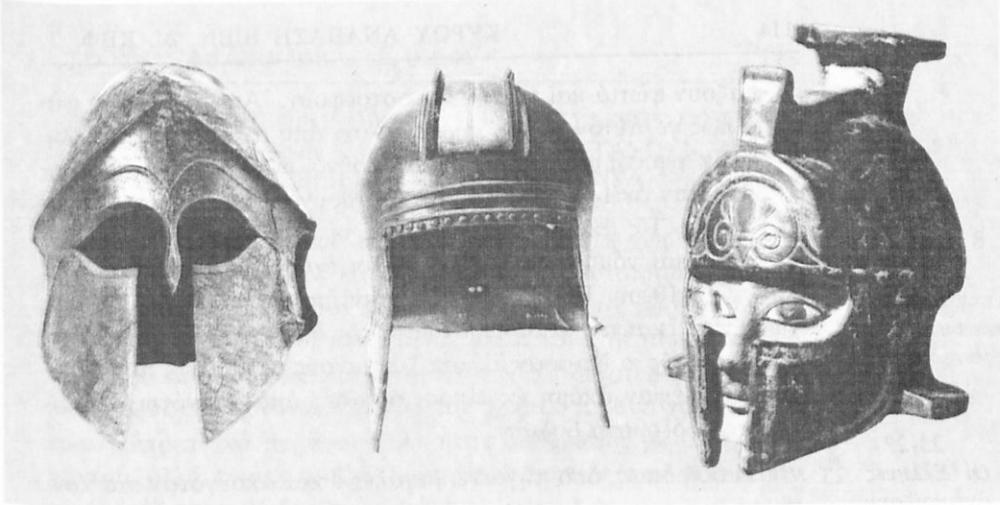
Περικυνημάδες. Ή μά, μέ τήν ἀνάγνωση διάκοδημηση, προέρχεται από τήν Ἀρχόπολη, ή ἄλλη από τήν Ολυμπία.

- 13 ἄρχισαν νά τρέχουν πρός τά ἐκεῖ. Τότε μποροῦσε νά δεῖ κανείς κάτι τό τρομερό πού γινόταν. Οι γυναικες δηλαδή πετούσαν τά παιδιά στούς γκρεμούς κι υστερα ἔπεφταν κι οι ἴδιες κάτω· τό ἴδιο ἔκαναν καί οι ἄντρες. Τότε καί ὁ λοχαγός Αἰνείας ὁ Στυμφαλίος είλε κάπιον μέ δμορφη στολή πού ἔτρεχε νά πάει νά πέσει από τούς βράχους, καί τόν πιάνει γιά νά τόν ἐμποδίσει.
- 14 Ἐκείνος ὅμως τόν παρασέρνει κι ἔτσι γκρεμίστηκαν κι οι δυό καὶ σκοτώθηκαν. Ἐκεῖ οἱ Ἑλληνες ἔπιασαν πολύ λίγους ἀνθρώπους βόδια ὅμως καί γαιδούρια καί πρόβατα πολλά.

15-18

*Στούς Χάλυ-
βες καὶ στούς
Σκρηθηρούς.*

- 15 Ἀπό τό μέρος αὐτό βάδισαν ἑπτά σταθμούς καί προχώρησαν πενήντα παρασάγγες ὀνάμεσα στή χώρα τῶν Χαλύβων. Τούτοι ἦταν οἱ πιό γενναῖοι ἄντρες ἀπ' ὅλους πού γνώρισαν οἱ Ἑλληνες περονώντας τίς χώρες τους, καί τούς πολέμησαν. Φοροῦσαν θώρακες λινούς πού ἔφταναν ὡς τό κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς, κι εἶχαν στή θέση τῶν φτερῶν σχοινιά ἀπό σφιχτοπλεγμένα σπάρτα. Είχαν ἀκόμα περικυνημάδες καί κοράνη καί στή ζώνη ἓνα μαχαίρι σάν ἔκεινο πού κρατοῦσαν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Μέ αὐτό ἔσφαζαν ὅσους κατόρθωναν νά νικήσουν καί βάδιζαν κρατώντας τά κεφάλια τους ἡσιμένα καί μάλιστα τραγουδοῦσαν καί χόρευαν ὅταν ἐπρόκειτο νά τούς δοῦν οἱ ἐχθροί. Τέλος κρατοῦσαν καὶ

δόρυ, πού τό μάκρος του ἦταν δεκαπέντε πάνω κάτω πῆχες και
εἶχε μιά λόγχη. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἔμεναν μέσα στοὺς συνοικι- 17
σμοὺς τους, κι ὅταν περνοῦσαν οἱ "Ἐλλήνες, πάντα τοὺς ἀκολου-
θοῦσαν γιὰ νά τοὺς πολεμήσουν. Κατοικοῦσαν ὅμως σέ δχυρές
τοποθεσίες, καὶ εἶχαν κουβαλήσει μέσα σ' αὐτές τά τρόφιμα.
Ἐτοι οἱ "Ἐλληνες δέν μποροῦσαν νά παίρνουν τίποτε ἀπ' αὐτό¹⁸
τὸν τόπο, παρὰ τρέφονταν μέ τά κρέατα τῶν ζώων πού εἶχαν
ἀρπάξει ἀπό τή χώρα τῶν Ταύχων.

"Από κεῖ οἱ "Ἐλληνες ἔφτασαν στὸν "Ἄρπασο ποταμό, πού εἶχε 18
πλάτος τέσσερα πλέθρα. "Υστερα βαδίζοντας ἀνάμεσα στή χώρα
τῶν Σκυθηνῶν τέσσερις σταθμούς, προχώρησαν εἴκοσι παρα-
σάγγες μέσα σέ κάμπτο καὶ πῆγαν σέ κάτι χωριά, δπου ἔμειναν
τρεῖς μέρες καὶ προμηθεύτηκαν τρόφιμα.

"Από κεῖ πέρασαν τέσσερις σταθμούς, προχώρησαν εἴκοσι 19
παρασάγγες καὶ πῆγαν σέ μιά πόλη πολυάνθρωπη, πλούσια καὶ
μεγάλη, πού τήν ἔλεγαν Γυμνιάδα. "Απ' αὐτήν δ ἄρχοντας τοῦ τό-
που στέλνει στοὺς "Ἐλληνες δόηγό, γιά νά τοὺς περάσει ἀνάμεσα
ἀπό ἐχθρική του χώρα. Αὐτός ἥρθε καὶ τοὺς λέει πώς μέσα σέ 20
πέντε μέρες θά τοὺς πάει σ' ἕνα μέρος, ἀπ' δπου θά δοῦν θάλασ-
σα. "Αν δέ γίνει ἔτοι, εἰπε πώς δέχεται νά θανατωθεῖ. Καὶ δη-
γώντας τους, ἐπειδή μπῆκε σέ ἐχθρική του χώρα, τούς πρότρεπε

19-22
"Από τή Γυ-
μνιάδα στή
Θήξη.

νά δάξουν φωτιά καί νά τήν καταστρέψουν. Ἀπ' αὐτό ἔγινε φανερό πώς γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἦρθε, κι ὅχι ἀπό ἀγάπη στοὺς Ἐλληνες. Τὴν πέμπτη μέρα φτάνουν στὸ δουνό, πού δνομαζόταν Θῆρας. "Οταν ἀνέδηκαν οἱ πρῶτοι στὸ δουνό, ἔβγαλαν κάτι δυνατές φωνές. Τίς ἀκουσεις δὲ Ξενοφῶν κι οἱ στρατιώτες τῆς διπισθοφύλακῆς καί νόμισαν πώς εἶναι ἄλλοι ἔχθροι μπροστά καί τούς κάνουν ἐπίθεση. Γιατί ἀκολουθοῦσαν ἀπό πίσω ἄντρες ἀπό τῇ ἥρα πού ἔκαψαν, κι οἱ στρατιώτες τῆς διπισθοφύλακῆς ἐσκότωσαν μερικούς κι ἔπιασαν ἄλλους ξωντανούς σέ καρτέρι πού ἔστησαν. Κυρίεψαν ἀκόμη ὡς εἴκοσι ἀσπίδες ἀπό πυκνότριχα ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν.

23-27

Οἱ Ἐλλῆνες ἀντιρρίζουν τῇ θάλασσᾳ.

23 Ἡ βοή ὅμως, ὃσο πήγαινε, μεγάλωνε καὶ ἀκουγόταν πιό κοντά, κι ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν κάθε τόσο ἔτρεχαν γοργόρα πρός τό μέρος ἀπ' ὃπου συνέχιζαν νά δραίνονταν οἱ φωνές, κι ὅσο περιστρέφοι στρατιώτες μαζεύονταν, τόσο ἡ βοή ἀκουγόταν μεγαλύτερη. Νόμισε λοιπόν δὲ Ξενοφῶν ὅτι κάτι σοδαρό συμβιβάινει.

24 Γι' αὐτὸν ἀνέδηκε στὸ ἄλογό του, πήρε μαζί τό Λύκιο καὶ τούς ἵππεῖς κι ἔτρεχε γιά νά δώσει βοήθεια. Σέ λίγο ἀκούνε τούς στρατιώτες νά φωνάζουν «Θάλασσα! Θάλασσα!», κι αὐτή τῇ λέξῃ νά πηγαίνει ἀπό στόμα σέ στόμα. Τότε ἔτρεχαν ὅλοι, μαζί κι οἱ διπισθοφύλακες, ἐνῷ ἔσερναν γοργόρα μαζί τους τά ὑποξύγια, καθώς καὶ τά ἄλογα. "Οταν ἔφτασαν ὅλοι στήν κορυφή, τότε πιά οἱ στρατιώτες μέ δάκρυα στά μάτια ἀγκάλιαζαν ὃ ἔνας τὸν ἄλλο καὶ τούς στρατηγούς καὶ τούς λοχαγούς. Καὶ ἔσφινκά, μέ τήν προτροπή κάποιου, οἱ στρατιώτες κουβαλάνε πέτρες καὶ κάνουν ἐνομεγάλο σωρό. Πάνω σ' αὐτὸν ἔβαλαν πολλά ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν, φαδδιά, καὶ τίς ἀσπίδες πού εἶχαν κυριέψει, ἐνῷ ὁ ὀδηγός κι ἐκεῖνος κοιμάτιαζε τίς ἀσπίδες καὶ τούς ἄλλους παρακινούσε νά κάνουν τό ὕδιο. "Υστερά οἱ Ἐλλῆνες στέλνουν πίσω στήν πατρίδα του τόν ὀδηγό. Πρώτα ὅμως τοῦ χάρισαν ὅλοι μαζί δῶρα, δηλαδή ἔνα ἄλογο, μιά ἀσημένια κούπα, μιά περούκη στολή καὶ δέκα δαρεικούς. Προπάντων ὅμως τούς ζητοῦσε δαχτυλίδια, καὶ οἱ στρατιώτες τοῦ ἔδωσαν πάρα πολλά. Τέλος τούς ἔδειξε ἔνα χωριό γιά νά στρατοπεδέψουν καὶ τό δρόμο πού θά τούς ἔδγαζε στούς Μάκρωνες κι ἔφυγε μόλις σκοτείνιασε.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ, ΠΡΟΧΩΡΩΝΤΑΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ
ΤΩΝ ΜΑΚΡΩΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΟΛΧΩΝ, ΦΤΑΝΟΥΝ ΜΕ
ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΙΗΖΟΥΝΤΑ

Από κεῖ δάδισαν οἱ Ἐλλῆνες ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Μακρώνων τρεῖς σταθμούς καὶ προχώρησαν δέκα παρασάγγες. Τὴν πορώτη μέρα ἔφτασαν στὸν ποταμό ποὺ χώριζε τίς χώρες τῶν Μακρώνων καὶ τῶν Σκυθηνῶν. Πάνω, δεξιά τους, ἦταν μά τοποθεσία πάρα πολὺ δυσκολοπέραστη καὶ πρός τ' ἀριστερά ἔνας ἄλλος ποταμός, δπου χυνόταν ἐκεῖνος ποὺ χώριζε τίς δυό χώρες. Ἀπ' αὐτὸν ἔπειτε νά περάσουν. Κι ἦταν δασωμένος μέ δέντρα ὅχι χοντρά, ἀλλά πυκνά, πού οἱ Ἐλλῆνες τά ἔκοδαν ὅταν πλησίασαν, γιατί διάζονταν νά δροῦν ἀπ' αὐτό τό μέρος ὅσο μπορούσαν γρηγορότερα. Οἱ Μάκρωνες δῆμος, προτώντας ἀσπίδες ἀπό κλινάρια λινγαριᾶς καὶ λόγχες καὶ τούχινους χιτῶνες, ἦταν παραταγμένοι στήν ἀπέναντι μεριά τοῦ ποταμοῦ κι ἔδιναν θάρρος ὁ ἔνας στόν ἄλλο κι ἔριγναν πέτρες στόν ποταμό. Μά δέν ἔφταναν τούς Ἐλλῆνες, οὔτε τούς προξενοῦσαν καμιά βλάδη. Τότε παρουσιάζεται στόν Ξενοφόντα κάποιος ἄντρας ἀπό τούς πελταστές, πού ἔλεγε πώς ἦταν σκλάδος στήν Ἀθήνα, καὶ βεβαίωνε πώς καταλάβαινε τή γλώσσα τούτων τῶν ἀνθρώπων. «Νομίζω μάλιστα, εἶπε, πώς αὐτή ἡ χώρα εἶναι ἡ πατρίδα μου. Κι ἂν δέν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο, θέλω νά συζητήσω μαζί τους». «Τίποτε δέν ἐμποδίζει, εἶπε ὁ Ξενοφῶν· συζητήσε λοιπόν καὶ μάθε πότα ποιοί εἶναι». Ἐκεῖνοι ἀποκρίθηκαν στήν ἐρώτησή του, πώς δνομάζονταν Μάκρωνες. «Ξαναρώθησέ τους, εἶπε, γιατί παρατάχτηκαν γιά μάχη καὶ τί τούς ἀναγκάζει νά εἶναι ἐχθροί μας». Ἐκεῖνοι ἀπάντησαν: «Ἐπειδή κι ἐσεῖς ἔρχεστε ἐνάντια στήν πατρίδα μας». Οἱ στρατηγοί τόν πρόσταξαν νά τούς πεῖ ὅτι δέν ἔχονται γιά νά τούς βλάψουν, παρά ἔκαναν πόλεμο μέ τό μεγάλο βασιλιά καὶ τώρα γηρίζουν στήν Ἑλλάδα καὶ θέλουν νά φτάσουν στή θάλασσα. Ἐκεῖνοι τούς ωρτησαν ἄν μπορούσαν νά δώσουν ἐγγυήσεις γι' αὐτά, κι οἱ Ἐλλῆνες ἀποκρίθηκαν πώς εἶναι πρόθυμοι καὶ νά δώσουν καὶ νά πάρουν. Τότε οἱ Μάκρωνες δίνουν στούς Ἐλλῆνες μά βαρδαρική λόγχη κι οἱ Ἐλλῆνες σέ κείνους μιάν ἐλληνική. Γιατί αὐτά ἔλεγαν πώς εἶναι ἐγγυήσεις. Πάντως κι οἱ δυό τους ἐπικαλέστηκαν τούς θεούς γιά μάρτυρες.

1 ΚΕΦ. 8
1-7 Συνεννόηση
2 Τέλληνος καὶ
Μαζωτον.

8 - 14

Προτάσεις
τοῦ Ξενοφώντος
τα για τὴν
ἀντιμετώπιση
τῶν Κόλχων.

- 8   Μόλις ἔκαμπιν τίς συμφωνίες, ἄρχισαν οἱ Μάκρωνες μαζὶ μὲ τοὺς "Ἐλλῆνες νά κόδουν τά δέντρα κι ἄνοιγαν τό δρόμο γιά νά τούς βοηθήσουν νά περάσουν, δουλεύοντας ἀνάμεσά τους. Τούς ἔδιναν ἀκόμα ν' ἀγοράσουν τρόφιμα, δσα μποροῦσαν, καὶ τούς συνόδευφαν τρεῖς μέρες, ὥσπου τούς ἔφεραν στά σύνορα τῆς χώρας τῶν Κόλχων. Σ' αὐτὸ τό μέρος ὑπῆρχε ἔνα μεγάλο δουνό, καὶ ἐπάνω ἦταν παραταγμένοι οἱ Κόλχοι. Στήν ἀρχή παρατάχτηκαν κι οἱ "Ἐλλῆνες σέ φάλαγγα, γιά νά βαδίσουν ἔτσι πρός τό δουνό.
- 9   "Υστερα νόμισαν οἱ στρατηγοί πώς ἦταν σωστό νά συγκεντωθοῦν καὶ νά συζητήσουν γιά τό πώς θά πολεμήσουν καλύτερα. Ὁ Ξενοφῶν τότε εἶπε πώς θεωροῦσε φρόνιμο νά χαλάσουν τή φάλαγγα καὶ νά παρατάξουν τούς ἀντρες τῶν λόχων σέ βάθος μεγάλο καὶ μέτωπο μικρό. «Γιατί ή φάλαγγα γρήγορα θά διασπαστεῖ, ἀφοῦ τό δουνό σ' ἄλλα μέρη θά τό δροῦμε ἀδιάδατο καὶ σέ ἄλλα εὐκολοπέραστο. Κι αὐτό τότε θά ἀπογοητέψει τούς στρατιώτες πού θά βλέπουν διασπασμένη τή φάλαγγά τους.
- 10   11   "Ἐπειτα ἀν προχωροῦμε μέ τούς στρατιώτες δῆλης τῆς φάλαγγας παραταγμένους σέ μεγάλο βάθος, οἱ ἔχθροι θά εἶναι περισσότεροι ἀπό μᾶς, κι ἐκείνους πού θά περισσεύουν θά τούς χοησιμοποιήσουν μέ ὅποιον τρόπο θέλουν. "Αν πάλι τό βάθος στήν παρατάξῃ μας θά εἶναι μικρό, δέν πρέπει νά παραξενευτοῦμε πού θά πέσουν ἀνάμεσά μας ἀνθρωποι καὶ δέλη πολλά καὶ θά μᾶς χωρίσουν. Κι ἀν αὐτό γίνει σ' ἔνα σημεῖο, θά εἶναι κακό γιά δλόκηρη τή φάλαγγα. Ἀντίθετα, νομίζω πώς πρέπει νά βάλουμε τόν ἔνα λόχο πλάι στόν ἄλλο καὶ νά παρατάξουμε τούς ἀντρες καθενός σέ βάθος μεγάλο καὶ μέτωπο μικρό, ν' ἀφήσουμε διαστήματα ἀνάμεσά τους καὶ νά πιάσουμε τόσην ἔκταση, ὅστε οἱ τελευταῖοι λόχοι μας νά δρίσκονται ἔξω ἀπό τά ἄκρα τοῦ ἔχθρικου στρατοῦ.
- 12   13   "Ετοι μέ τούς ἀκρινούς λόχους μας θά εἴμαστε ἔξω ἀπό τή φάλαγγα τῶν ἔχθρων κι ὅταν δόηγοῦμε τό στρατό μέ τέτοιο σχηματισμό, οἱ πιό γενναῖοι ἀπό μᾶς θά πλησιάσουν πρῶτοι, καὶ σέ δποιο μέρος τό δουνό εἶναι εὐκολοπέραστο, ἐκεῖ θά δόηγήσει κάθε λοχαγός τούς ἀντρες του. Γι' αὐτό θά εἶναι δύσκολο στούς ἔχθρούς νά μπούν στά διαστήματα πού θά ὑπάρχουν ἀνάμεσα στούς λόχους, πού θά εἶναι ἀπό τή μιά κι ἀπό τήν ἄλλη, κι οὕτε θά τούς εἶναι εὐκολό νά χωρίσουν ἔνα λόχο πού θά προχωρεῖ μέ

πολύ δάθος καί λίγο μέτωπο. Κι ἂν κανένας λόχος πιέζεται ἀπό τοὺς ἐχθρούς, θά τὸν βοηθήσει ὁ διπλανός του. "Αν πάλι κάποιος ἀπό τοὺς λόχους καταφέρει ν' ἀνέβει στὴ βουνοκορφῇ, οὐτε ἔνας ἐχθρός δέν πρόκειται νά μείνει πιά ἐπάνω». Αὐτά τοὺς φάνηκαν 14 καλά, κι ἔκαναν τὴν παράταξη μὲ μεγάλο δάθος καί μικρό μέτωπο. Καὶ ὁ Ξενοφῶν, πηγαίνοντας ἀπό τὴ δεξιὰ πτέρυγα στὴν ἀριστερή, ἔλεγε στοὺς ἄντρες: «Στρατιώτες, αὐτοί ποὺ βλέπετε εἰναι οἱ μόνοι ποὺ μᾶς ἐμποδίζουν, ὅστε νά μή δρισκόμαστε ἀκόμα στὸ μέρος, δῆλον κατευθυνόμαστε ἀπό καὶ οὐ. Γι' αὐτό πρέπει νά τοὺς φάμε καί ζωντανούς, ἃν μπορέσουμε».

"Οταν ὁ κάθε λοχαγὸς πῆγε στὴ θέση του κι οἱ λόχοι παρατά- 15 κηκαν μέ τὸν τρόπο πού εἶπαμε, δρέθηκαν ὀγδόντα πάνω κάτω λόχοι διπλιῶν, πού καθένας τους εἶχε ὡς ἑκατό ἄντρες. Τοὺς πελταστές καί τοὺς τοξότες τοὺς χώρισαν στά τρία, κι ἔβαλαν ἄλλους ἔξι ἀπό τὴν ἀριστερὴν πτέρυγα, μερικούς ἔξι ἀπό τὴ δεξιὰ, κι ἄλλους στὴ μέση, ἔξακόσιους ἄντρες ἀπάνω κάτω στὴν κάθε μεριά. "Υστερα οἱ στρατηγοὶ ἔδωσαν διαταγὴ νά προσευχῆθουν 16 οἱ στρατιώτες στοὺς θεούς. "Οταν τέλειωσαν τὴν προσευχὴν καί τραφούδησαν τὸν παιάνα, ἀρχισαν νά προχωροῦν. 'Ο Χειρίσσοφος καί ὁ Ξενοφῶν καί οἱ πελταστές ποὺ ἦταν μαζί τους δάδιζαν, ἀφοῦ τοποθετήθηκαν ἔτσι, ὅστε νά δρίσκονται ἔξω ἀπό τὴν ἐχθρικὴ φάλαγγα. Οἱ ἐχθροὶ δύως, ὅταν τοὺς εἶδαν, ἔτρεξαν ἀπέ- 17 ναντὶ τους, τοποθετήθηκαν ἄλλοι στὴ δεξιὰ κι ἄλλοι στὴν ἀριστερὴν πτέρυγα, χωρίστηκαν καί δημιούργησαν ἔνα μεγάλο κενό στὴ μέση τῆς δικῆς τους φάλαγγας. Οἱ πελταστές πάλι πού δρί- 18 σκονταν στὸ μέρος πού ἦταν διαρκεῖα στρατός, κι εἶχαν ἀρχιρρή τὸν Αἰσχίνη ἀπό τὴν Ἀκρανανία, νόμισαν πώς τὸ ἔβαλαν στὰ πόδια οἱ ἐχθροί, καί γι' αὐτό ἀρχισαν νά τρέχουν ἔσπισω τους μέ φωνές. "Ἔτσι πρωτοανεβαίνουν αὖτοί στὸ βουνό. Τοὺς ἀκολουθοῦσαν δύως καί οἱ Ἀρκάδες διπλίτες, πού τοὺς διοι- κοῦσε δικῆς τους Κλεάνωρ διοχομένιος. "Οσο γιά τοὺς ἐχθρούς, ὅταν 19 ἀρχισαν νά τρέχουν, δέ σταμάτησαν πιά, παρά ἔφευγαν τρα- βώντας ἄλλος ἀπό δῶ κι ἄλλος ἀπό κεῖ. Τότε οἱ Ἐλλήνες ἀνέβη- καν ὅλοι στὸ βουνό καί στρατοπέδεψαν σέ πολλά χωριά, δῆλον ὑπῆρχαν ἀφθονα τρόφιμα. Μά δέν παραξενεύτηκαν μέ τίποτε 20 ἄλλο ἀπ' δύσι εἶδαν, μονάχα μέ τό ὅτι ἐδῶ ὑπῆρχαν πολλά σιμάρια

15-19

Οἱ Ἐλλήνες πάγορουν τὶς θέσεις τῶν Κόλχων.

20-21

Στὰ χωριά τῶν Κόλχων.

ἀπό μελίσσια. Καὶ ὅσοι στρατιώτες ἔφαγαν κερῆθρες, ὅλοι ἔχαναν τά λογικά τους κι ἔκαναν ἐμετό καὶ τούς ἔπιαν διάρροια. ὅστε κανένας τους δέν μποροῦσε νά σταθεῖ ὁρθός. Ἐν ἔτοις γαν λίγο, ἔμοιαζαν μέ πολύ μεθυσμένους, ἀν πολύ, μέ τρελλούς ἢ μέ 21 ἀνθρώπους πού πέθαιναν. Κι ἦταν κατάχαμα τόσοι πολλοί ξαπλωμένοι, λέσ κι είχαν νικηθεῖ σέ μάχη, κι ὅλους τούς είχε πιάσει ἀπελπισία. Τήν ἄλλη μέρα δέν πέθανε κανένας, μάλιστα τήν ἴδια ὥρα, ἀπάνω κάτω, ἤθιαν στά σύγκαλά τους. Τήν τρίτη καὶ τήν τέταρτη μέρα ἀρχισαν νά στρώνονται, σά νά είχαν πάθει δηλητηρίαση. Ἀπό κεῖ βαδίζοντας δυό σταθμούς προχώρησαν ἔφτά παρασάγγες κι ἔφτασαν στή θάλασσα, στήν Τραπεζούντα, μιά Ἑλληνική πόλη μέ μεγάλο πληθυσμό, πού δρισκόταν στόν Εὔξεινο Πόντο, στή χώρα τῶν Κόλχων, κι ἦταν ἀποικία τῶν κατοίκων τῆς Σινώπης. Ἐδώ ἐμειναν τριάντα, πάνω κάτω, μέρες, στά χωριά 22-28 τῶν Κόλχων. Καὶ ξεκινώντας ἀπό κεῖ λεηλατοῦσαν τήν Κολχίδα. Οί Τραπεζούντιοι ὅμως πήγαναν στό στρατόπεδο τρόφιμα, γιά ν' ἀγοράσουν οἱ Ἕλληνες, καὶ τούς καλοδέχτηκαν καὶ τούς ἔδωσαν γιά δῶρα δόδια καὶ ἀλεύρι κριθαρένιο καὶ κρασί. Παράλληλα ἔκαναν συνεννοήσεις καὶ γιά τούς Κόλχους πού ἦταν γείτονές τους καὶ μάλιστα γιά δόσους κατοικούσαν στόν κάμπο, κι ἔφεραν κι ἀπό κείνους δόδια γιά δῶρα. "Υστερὸν ἀπ' αὐτά ἀρχισαν νά ἔτοιμάζουν τή θυσία πού είχαν τάξει. Τούς ἔφεραν τότε δόδια ἀρκετά, γιά νά θυσιάσουν, δπως ὑποσχέθηκαν, στό Δία τό σωτήρα καὶ στόν Ἡρακλῆ καὶ στούς ἄλλους θεούς, καὶ νά τούς εὐχαριστήσουν πού τούς δόδηγησαν ὡς ἔδω μέ σιγουριά. Ἐκαμαν ἀκόμα καὶ γυμνικούς ἀγώνες ἀπάνω στό βουνό πού είχαν στρατοπεδέψει. Διάλεξαν μάλιστα τό Σπαρτιάτη Δρακόντιο, γιά νά προετοιμάσει τό μέρος καὶ νά ἐπιδέψει στόν ἀγώνα. Αὐτός, δταν ἦταν παιδί, ἔψυγε ἀπό τήν πατρίδα του, γιατί, χωρίς νά τό θέλει, χτύπησε μέ μαχαίρι ἓνα ἄλλο παιδί καὶ τό σκότωσε.

26 Μόλις τελείωσε η θυσία, παράδωσαν τά δέοματα τῶν ζώων στό Δρακόντιο καὶ τόν πρόσταξαν νά τούς διηγήσει στόν τόπο πού είχε προετοιμάσει γιά τούς ἀγώνες. Κι ἐκείνος τούς ἔδειξε τό μέρος πού ἔτυχε νά στέκονται, καὶ τούς είπε: «Αὐτός ὁ λόφος είναι πάρα πολύ κατάλληλος, γιά νά τρέχει κανείς σ' ὅποια μεριά θέλει». «Πῶς ὅμως, τοῦ είπαν, θά μπορέσουν νά παλέψουν σέ

τόσο ἀνώμαλο καὶ δασμένο τόπο;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε:
 «Ἐτοι θά πονάει λίγο περισσότερο ἐκεῖνος πού θά πέφτει». Στόν 27
 ἄγνωνα ἔπαιρον μέρος: γιά τὸν ἀπλὸ δρόμο τὰ πιό πολλά παιδιά
 τῶν αἰγαιαλώτων, γιά τὸ μαζιονό περισσότεροι ἀπό ἔξιντα Κοη-
 τικοί, γιά τό πάλεμα καὶ τήν πυγμαχία καὶ τό παγκράτιο ἄλλοι.
 Ἐτοι τό θέαμα ἦταν ωραίο. Γιατί πολλοί πῆραν μέρος στούς
 ἄγνωνες κι ἄναψαν μεγάλες φιλονικίες ἀνάμεσα στούς στρατι-
 ὕτες ποὺ παρακολουθοῦνταν ώς θεατές. Στό τρέξιμο παράγα-
 ναν καὶ ἄλογα, πού ἔπρεπε οἱ ἵππεις νά τά διδημήσουν στήν κα-
 τηφοριά πρός τή θάλασσα, κι ὕστερα νά τά γυρίσουν πίσω καὶ νά
 τά φέρουν στό δωμά. "Οταν κατέβαιναν τά περισσότερα ἄλογα
 κατρακυλοῦνταν, ἐνῷ στή μεγάλη ἀνηφοριά μέ κόπο προχωροῦ-
 σαν δῆμα δῆμα. Τότε ἀκούγονταν οἱ ἄλλοι νά φωνάζουν δυνατά
 καὶ γείωντας νά δίνουν θάρρος σέ κείνους πού ἀγωνίζονταν.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ ΠΑΙΡΝΟΥΝ
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥΣ, ΤΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΟΥΣ

ΚΕΦ. 1

Αρακεφαλαί-
ωση.

2-4

Οι Έλληνες
οπέπτονται νά
γνωστούν στήν
πατρίδα.

- 1 "Οσα ἔκαμαν οἱ Ἑλλῆνες στήν ἐκστρατείᾳ μέ τὸν Κύρο καὶ στήν πορείᾳ τους ὥσπου νά φτάσουν στή θάλασσα τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ πῶς πῆγαν στήν ἐλληνική πόλη Τραπεζούντα, καὶ πῶς θυσίασαν, ὅπως εἶχαν τάξει νά κάμουν, γιά τή σωτηρία τους, μόλις πατήσουν σέ φυλακή χώρα, ὅλα αυτά ἔχουν εἰπωθεῖ στήν προηγούμενη διήγησῃ".
- 2 "Υστερα συγκεντρώθηκαν καί σκέψητονταν γιά τό δρόμο πού θά ἀκολουθούσαν ἀπό κεῖ καί πέρα. Πρῶτος σηκώθηκε ὁ Λέων ἀπό τοὺς Θουρούνις καί μίλησε ἔτοι: «Ἐγώ, φύλοι μου, κουράστηκα πιά νά ἐτοιμάζω ἀποσκευές καί νά βαδίζω καί νά τρέχω καί νά σηκώνω τά ὅπλα καί νά προχωρῶ τοποθετημένος στή γραμμή καί νά φυλάω φρουρά καί νά πολεμῶ. Λαχτάρησα νά γλιτώσω πιά ἀπό τά βάσανα τοῦτα καί, ἀφοῦ δρισκόμαστε σέ θάλασσα, νά ταξιδεύω ἀπό δῶ καί μπρός ξαπλωμένος πάνω στό καράδι, σάν τὸν Ὄδυσσέα, ὥσπου νά φτάσω στήν Ἐλλάδα». Οἱ στρατιώτες ὅταν ἀκουσαν τά λόγια του, τά ἐπιδοκίμασαν μέ θρόνῳ, κρίνοντάς τα σωστά. "Ἐνας ἄλλος εἶπε τά ἵδια, καθώς καί οἱ ὑπόλοιποι πού μίλησαν. Κατόπι σηκώθηκε ὁ Χειρίσοφος καί εἶπε αὐτά τά λόγια: «Στρατιώτες, δ Ἀναξίθιος είναι φύλοι μους καί τώρα τυχαίνει νά είναι ναύαρχος. "Αν μέ ἔξουσιοδοτήσετε λοιπόν νά πάω σ' αὐτόν, ἔχω τή γνώμη πώς θά γνήσιω φέροντας καί τρήγρεις καί ἄλλα πλοῖα πού θά μᾶς πάνε στήν Ἐλλάδα. "Ετοι, ἀν ἔστις θέλετε νά ταξιδέψετε, περιμένετε ὥσπου νά ἔρθω. Θά γνήσιω γρήγορα». "Οταν τ' ἀκουσαν αὐτά οἱ στρατιώτες, εὐχαριστήθηκαν καί ἀποφάσισαν νά τόν στεῦ.ουν, ὅσο γίνεται γρηγορότερα.
- 3-5

5-13

Προτάσεις τον
Ξενοφώντα.

- 5 Κατόπι σηκώθηκε ὁ Ξενοφῶν καί εἶπε τοῦτα δῶ: «Τό Χειρίσοφο τόν στέλνομε νά πάει νά φέρει πλοῖα, κι ἐμεῖς θά περιμέ-

νοῦμε. Θά σᾶς μιλήσω λοιπόν γι' αὐτά πού μοῦ φαίνεται πώς εἶναι ἀπαραίτητα νά κάνουμε, δόσ θά μένουμε ἐδῶ. Πρῶτα 6 πρῶτα πρέπει νά προμηθεύμαστε τά τρόφιμα ἀπό τήν ἔχθρική χώρα. Γιατί ἐδῶ οὕτε μᾶς προσφέρουν πολλά ν' ἀγοράσουμε, οὕτε χρήματα ἄφθονα ἔχομε νά διαθέσουμε γιά ψώνια, ἐκτός ἀπό μερικούς στρατιῶτες. "Ἐπειτα ή χώρα εἶναι ἔχθρική, καὶ γι' αὐτό ὑπάρχει κίνδυνος νά χαθοῦν πολλοί, ἂν πηγάίνετε γιά τρόφιμα ἔγγονιαστοι κι ἀποφύλαχτοι. "Ἐτοι ἔχω τή γνώμη πώς πρέπει 7 ν' ἀρπάζετε τά τρόφιμα κάνοντας ἐπιδρομές, κι ὅχι νά τριγυρο- νάτε ἀσκοπα ἐδῶ κι ἐκεῖ, ὥστε νά γλιτώσετε τή ζωή σας. Ἐμεῖς πάλι οἱ στρατιγοί θά φροντίζουμε νά γίνονται αὐτά ὅπως πρέ- πει". Οἱ στρατιῶτες τά δρῆκαν καλά καὶ τοῦτα. «Ἀκούστε, ἀκό- μα, καὶ τά παρακάτω. Μερικοί ἀπό σᾶς θά βγοῦν γιά λεηλασίες. 8 Νομίζω λοιπόν πώς εἶναι πάρα πολὺ χρήσιμο, ἐκεῖνος πού προ- κειται νά κάνει τέτοια δούλεια, νά μᾶς τό πεῖ, ἀκόμα νά μᾶς δη- λώσει καὶ γιά ποιό μέρος προορίζεται, ὥστε νά ξέρουμε πόσοι θά πάνε καὶ πόσοι θά μείνουν, καὶ νά ἐτοιμάζουμε δ.τι χρειάζεται. "Ἐτοι, κι ἂν παρουσιαστεῖ ἀνάγκη νά βοηθήσουμε μερικούς, θά ξέρουμε σέ ποιό μέρος θά πρέπει νά στείλουμε τή δοήθεια· καὶ ἂν κανένας ἀπό κείνους πού ἔχουν μικρή πείρα κάνει κάποια ἐπιδρομή, θά τοῦ δώσουμε συμβούλες, προσπαθώντας πρῶτα νά πληροφορηθοῦμε τή δύναμη τῶν ἀνθρώπων πού θά χτυπήσει". Κι αὐτά φάνηκαν σωστά στούς στρατιῶτες. «Σκεφτεῖτε ὅμως καὶ κάτι ἄλλο, εἰπε. Οἱ ἔχθροί μέ ἀνεση μποροῦν νά κάνουν ληστρι- 9 κές ἐπιδρομές, καὶ δίκαια σχεδιάζουν νά μᾶς ἐπιτεθοῦν, ἀφοῦ κρατάμε τίς περιουσίες τους. Γι' αὐτό ἔχουν πιάσει θέσεις ψηλό- τερα ἀπό μᾶς. "Ἐχω λοιπόν τή γνώμη πώς πρέπει νά δάλουμε φρουρές γύρω ἀπό τό στρατόπεδό μας καὶ νά φυλάμε, καθένας μέ τή σειρά του, μέ μεγάλη προσοχή. Τότε δέ θά μποροῦν μέ κα- νένα τρόπο οἱ ἔχθροί νά μᾶς ἐπιτεθοῦν μ' ἐπιτυχία. Προσέξτε ἀκόμα καὶ τοῦτα δῶ: "Αν ἡμαστε δέδαιοι πώς γυρίζοντας δὲ Χει- 10 ρίσιοφος θά φέρει ἀρκετά καράδια, δέ θά ἡταν καμιά ἀνάγκη νά σᾶς πώ ἐκείνα πού σκοπεύω. Τώρα ὅμως πού αὐτό εἶναι ἀγνω- στο, μοῦ φαίνεται σωστό νά προσπαθήσουμε νά ἐτοιμάσουμε πλοϊα ἀπό δῶ πέρα. Γιατί ἂν ἔρθει δὲ Χειρίσιοφος καὶ φέρει, θά ταξιδέψουμε μέ πιό πολλά, ἀφοῦ θά ἔχουμε κι ἐμεῖς. "Αν πάλι δέ

φέρει, τότε θά χοησιμοποιήσουμε αὐτά πού θά είναι ἔτοιμα ἐδώ.

- 11 Πολλές φορές κοιτάζω πλοϊα πού ταξιδεύουν κοντά στή στεριά. Μπορούμε λοιπόν νά ξητήσουμε ἀπό τον Τραπεζούντιος πολεμικά καράβια καί μ' αὐτά νά πιάνουμε καί νά φέρουμε στό λιμάνι ἐκεῖνα πού ταξιδεύουν κοντά στή στεριά. "Υστερα νά τά φυλάμε δηγάζοντας τά τιμόνια τους, ὥσπου νά μαζευτοῦν ὅσα χρειάζονται γιά νά μᾶς πάνε στήν Ελλάδα. Τότε, ίσως, δέ θά μᾶς ἔλειπαν τά μέσα μεταφορᾶς πού χρειαζόμαστε». "Αρεσαν κι αὐτά στούς στρατιώτες. «Στοχαστείτε, συνέχισε, μήπως είναι λογικό καί νά τρέφουμε μέ δικά μας ἔξοδα ἐκείνους πού τά πλοϊα τους θά φέρουμε στό λιμάνι, ὅσον καιρό μένουν ἐδώ ἐξαιτίας μας, καί νά συμφωνήσουμε τό ναῦλο πού θά τους πληρώσουμε, ὥστε νά ὑπάρχει ὄφελος^ο δχι μονάχα σ' ἐμάς, παρά καί σ' ἐκείνους». Τά 13 δέχτηκαν κι αὐτά. «Ἄν αὐτά, πρόσθεσε στό τέλος, δέν ἔρθουν ὅπως τά περιμένουμε, ὥστε νά ἔχουμε ἀρκετά πλοϊα γιά τό ταξίδι, μοι· φαίνεται πώς τότε πρέπει νά παραγγεῖλουμε στίς παραθαλάσσιες πόλεις νά φτιάξουν τούς δρόμους, πού μαθαίνουμε πώς είναι δυσκολοπέραστοι. Αὐτές θά πειστοῦν νά τό κάνουν καί γιατί^ο φοδούνται καί γιατί θέλουν νά μᾶς ξεφορτωθοῦν». Τότε οί στρατιώτες φώναξαν δυνατά πώς δέν ἔπειτε νά κάνουν τό ταξίδι πεζοποδώντας. Κι ἐκεῖνος, ὅταν είδε τήν ἀνοησία τους, δέν ἔβαλε τό ζήτημα σέ ψηφοφορία, παρά κατάφερε τίς πόλεις νά φτιάξουν τούς δρόμους μέ τή θέλησή τους, λέγοντας πώς ἄν τούς κάνουν εύκολοπέραστους, πολύ γρήγορα θά φύγουν οἱ "Ελλήνες".
- 14 Πήραν δμως κι ἀπό τον Τραπεζούντιος ἔνα καράβι μέ πενήντα κουπιά, κι ἔβαλαν γιά κυβερνήτη του τό Λάκωνα Δέξιππο. ἀπό τά περίχωρα τῆς Σπάρτης. Ἐκεῖνος δμως ἀδιαφόρησε γιά τή συγκέντρωση ἄλλων πλοϊών καί τό ἔσκασε πηγαίνοντας ἔξω ἀπό τόν Πόντο, μαζί μέ τό καράβι, καί γι' αὐτό ἀγρύπτερα δίκαια τιμωρήθηκε. Γιατί σκοτώθηκε ἀπό τό Νίκαιανδρο τό Λάκωνα γιά τίς φαδιουργίες πού ἔκανε, ὅταν δρισκόταν στή Θράκη, κοντά στόν 15 ἀρχοντά τῆς τό Σεύθη. Πήραν ἀκόμα κι ἔνα καράβι μέ τριάντα κουπιά, κι ἔβαλαν γιά κυβερνήτη του τόν Αθηναϊό Πολυυράτη. Τούτος, ὅσα πλοϊα ἔπιανε, τά ἔφερνε στό λιμάνι, κοντά στό μέρος πού είχαν στρατοπεδέψει. Καί ὅσα ἐμπορεύματα τύχαινε νά ὑπάρχουν μέσα, τά ἔβγαζαν κι ἔβαζαν φρουρούς γιά νά μήν τά
- 16 ἀρχοντά τῆς τό Σεύθη. Πήραν ἀκόμα κι ἔνα καράβι μέ τριάντα κουπιά, κι ἔβαλαν γιά κυβερνήτη του τόν Αθηναϊό Πολυυράτη. Τούτος, ὅσα πλοϊα ἔπιανε, τά ἔφερνε στό λιμάνι, κοντά στό μέρος πού είχαν στρατοπεδέψει. Καί ὅσα ἐμπορεύματα τύχαινε νά ὑπάρχουν μέσα, τά ἔβγαζαν κι ἔβαζαν φρουρούς γιά νά μήν τά

14-17
*Ἐργαμογή
 τῶν σχεδίων
 τοῦ Ξενο-
 φάντα.*

πειράζει κανένας, ένω τά πλοϊα τά χρησιμοποιούσαν γιά νά λειψαντούν τά κοντινά παράλια. Τόν καιρό πού γίνονταν αυτά, οι 17 "Ελληνες" ξέβγαιναν γιά λεηθασίες, και ἄλλοι πετύχαιναν, ἄλλοι δχι. Πήρε κι ο Κλεαντος τό δικό του κι ἄλλον ἔνα λόχο και πήγε σ' ἔνα δυσκολοπόδιο σύριγχο μέρος, ὅπου ὅμως σκοτώθηκε κι ο ἴδιος κι ἄλλοι πολλοί ἀπό κείνους πού ἦταν μαζί του.

ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΑΡΙΔΩΝ

Ἐπειδή δέν μποροῦσαν ὅμως νά βρισκουν τά τρόφιμα τόσο χοντά, ώστε νά γνωίζουν τίν ίδια μέρα στό στρατόπεδο, γι' αὐτό ὁ Ξενοφῶν πήρε Τραπεζούντιους δόδηγούς και τό μισό στρατό τόν δόδηγησε ἐνάντια στούς Δρίλες, ἐνώ τόν ἄλλο μισό τόν ἀφήσε νά Φυλάει τό στρατόπεδο. Γιατί οι Κόλχοι, καθώς ἦταν διωγμένοι ἀπό τά σπίτια τους, πολλοί είχαν μαζευτεῖ και κάθονταν ψηλάτερα ἀπό τούς "Ελληνες", πάνω στίς βουνοκορφές. Μά οι Τραπεζούντιοι δέν πήγαν τούς "Ελληνες" σέ μέρη ἀπ' ὅπου ἦταν εύκολο νά πάρουν τρόφιμα, γιατί τά κατοικούσαν φίλοι τους. Ἀντίθετα, τούς δόδηγησαν πρόθυμα σέ τοποθεσίες δρεινές και δυσκολοπέραστες και ἐνάντια στούς πιό καλούς πολεμιστές τοῦ Πόντου, στούς Δρίλες, γιατί ἀπ' αὐτούς οι Τραπεζούντιοι τραβοῦσαν πολλά.

Μά ὅταν οι "Ελληνες" ἔφτασαν στά ψηλότερα μέρη τῆς χώρας, οι Δρίλες ἔκαψαν δσες θέσεις τούς φαίνονταν πώς είναι εύκολο-χρειευτες κι ἔφυγαν. Ἐτσι δέν ἦταν δυνατό νά πάρουν οι "Ελληνες" ἀπό κει τίποτε, παρά μονάχα χοίρους και βόδια ἡ κανένα ἄλλο ζώο πού είχε γλιτώσει ἀπό τή φωτιά. Ὑπῆρχε ὅμως μιά τοποθεσία πού ἦταν δεκτικός τους συνοικισμός. Ἐκεὶ μαζεύτηκαν ὅλοι. Γύρω ἀπ' αὐτόν βρισκόταν μιά πολύ βαθιά χαράδρα, και τά περδάσματα γιά τό μέρος ἐκείνο ἦταν ἀνώμαλα. Οι πελταστές τότε ἔτρεξαν πέντε ἡ ἔξι στάδια, ποίν ἀπό τούς δπλίτες, πέρασαν τή χαράδρα και δριμησαν πρός τό συνοικισμό, ὅπου ἔβλεπαν πολλά πρόβατα και ἄλλα πράγματα. Τούς ἀκολουθοῦσαν και πολλοί ἄλλοι πού κρατοῦσαν δόρατα και είχαν ὅγει ἀπό τό στρατόπεδο, μέ σκοπό νά βροῦν τρόφιμα. Ἐτσι ἐκείνοι πού πέ-

1 ΚΕΦ. 2

1-2

Γιατί πήγαν στούς Δρίλες

2

3-7

Ο κεντρικός συνοικισμός

4

φασαν τῇ χαράδρᾳ ἥταν περισσότεροι ἀπό δυο χιλιάδες ἄνθρωποι. Παρ' ὅλη τῇ μάχῃ ὅμως πού ἔκαμαν, δέν μπόρεσαν νά κυριέψουν τήν τοποθεσία, γιατί γύρω ὑπῆρχε ἔνα φαρδύ χαντάκι, μέτα σκαμμένα χώματα σωριασμένα στίς ἄκρες του καὶ πάνω ἀπό αὐτά ἥταν στερεωμένα παλούκια καὶ στημένοι πυκνοί πύργοι ἔμπλινοι. Γι' αὐτό προσπαθοῦσαν νά φύγουν, ἀλλά οἱ Δρῦλες τούς ἔκαμαν ἐπίθεση. Μά ἐπειδή δέν μποροῦσαν νά τό βάλουν στά πόδια καὶ νά φύγουν, γιατί κατέβαιναν ἔνας ἔνας ἀπό τό μέρος ἐκεῖνο στή χαράδρᾳ, στέλνουν ἀπεσταλμένο στόν Ξενοφώντα, πού βάδιζε ἐπικεφαλῆς τῶν δόπλιτῶν. Κι ἐκείνος πηγαίνει καὶ τοῦ λέει πῶς ὑπάρχει ἔνα μέρος, πού εἶναι γεμάτο ἀπό ἄφθονα πράγματα. «Αὐτό ὅμως δέν μποροῦμε νά τό κυριέψουμε, γιατί εἶναι δχυρωμένο. Οὔτε εἶναι δυνατό νά φύγουμε, γιατί μᾶς ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ μᾶς πολεμοῦν κι εἶναι δύσκολη ἡ ἀναχώρηση ἀπό κεῖ.

8-15

*Μέ τή βοή-
θεια τοῦ Ξε-
νοφώντα κυ-
ριεύεται ἡ το-
ποθεσία.*

- 8 "Οταν τ' ἄκουσε δὲ Ξενοφῶν, πλησίασε στή χαράδρα κι ἔδωσε
διαταγή ν' ἀκουμπήσουν τά ὅπλα οἱ δολίτες. "Υστερα πέρασε δὲ
ἴδιος ἀπέναντι μαζί μὲ τούς λοχαγούς, καὶ παρατηροῦσε νά δεῖ
ποιό ἦταν προτιμότερο, νά πάρει κι ἐκείνους πού δρίσκονταν
ἐκεῖ καὶ νά φύγει ἢ νά διατάξει καὶ τούς δικούς του νά περά-
9 σουν, μέ τὴν ἴδεα πώς ἡ τοποθεσία μποροῦσε νά κυριευθεῖ. Ἀπό
τῇ μιά νόμιζε πώς τὸ νά πάρει τούς ἔδω καὶ νά γυρίσει πίσω δέ
θά γινόταν χωρίς νά σκοτωθοῦν πολλοί, ἀπό τὴν ἄλλη καὶ οἱ λο-
χαγοί εἶχαν τὴ γνώμη πώς τὸ μερος ἦταν δυνατό νά τὸ καταλά-
10 βουν, καὶ δὲ Ξενοφῶν συμφωνοῦσε μαζί τους, ἔχοντας ἐμπιστο-
σύνη στίς θυσίες. Γιατί οἱ μάντεις εἶχαν προφητέψει πώς θά γίνει
μάχη, μά ἡ ἐπιχείρηση αὐτή θά ἔχει καλό τέλος: "Ἔστειλε λοιπόν
τούς λοχαγούς νά πάνε νά μεταφέρουν τούς δολίτες στὴν ἀπέ-
ναντι μεριά, ἐνῶ δὲ ίδιος ἔμεινε σ' αὐτήν τὴ θέση καὶ φάναξε νά
ἔρθουν κοντά του ὅλοι οἱ πελταστές, ἀπαγορεύοντάς τους νά
11 χτυποῦν ἀπό μακριά τούς ἐχθρούς. "Οταν ἥρθαν οἱ δολίτες,
πρόσταξε νά παρατάξει δὲ κάθε λοχαγός τὸ λόχο του μέ δύοιον
τρόπο νόμιζε πώς θά πολεμήσει καλύτερα: Γιατί τώρα ἦταν συγ-
κεντρωμένοι οἱ λοχαγοί, πού τόσον καιρό παράδγαιναν ἀναμε-
12 ταξύ τους στὴν ἀντεισόσυνη. Τὴν ὥρα πού ἐκεῖνοι ἔκτελοῦσαν τίς
διαταγές του, αὐτός πρόσταξε ὅλους τούς πελταστές νά προγω-

δοῦν ἔχοντας τά δάχτυλά στίς θηλιές τῶν ἀκοντίων, γιά νά ἀρχίσουν νά χτυπᾶν μ' αὐτά, τή στιγμή πού ἡ σάλπιγγα θά ἥχησε. Ἔδωσε διαταρή καί στούς τοξότες νά ἔχουν τά δέλη ἀπάνω στίς χοοδές, γιά ν' ἀρχίσουν νά φίγουν, ἀν χρειαστεῖ, μόλις δώσει τό σύνθημα δ σάλπιγτής, καί στούς γυμνήτες νά γεμίσουν τίς σακούλες τους μέ πέτρες. "Υστερά ἔστειλε τούς ἄντρες, πού ἦταν κατάλληλοι γιά νά φροντίσουν νά γίνουν αὐτά. "Οταν δὲ εἶχαν 13 ἐτοιμαστεῖ κι εἶχαν παραταχτεῖ οἱ λοχαγοί, οἱ ὑπολοχαγοί καί ὅσοι φιλοδοξοῦσαν νά μήν είναι κατώτεροι ἀπό αὐτούς, εἶχαν στραφεῖνα τά μάτια δ ἔνας πρός τόν ἄλλο. Γιατί τήν παράταξη τήν εἶχαν κάμει σέ σχῆμα δρεπανιοῦ, ἀφοῦ τέτοια ἦταν ἡ διαμόρφωση τοῦ τόπου. Τότε τραγούδησαν τόν παιάνα, ἥχησε ἡ 14 σάλπιγγα, ἀλλαζαν γιά νά τιμήσουν τόν Ἐννιάλιο, κι ἀρχισαν νά τρέχουν γρήγορα οἱ διπλίτες. Ἀπαντώταν τά χτυπήματα μέ ιδόγκες, μέ δέλη, μέ σφεντόνες. Ἔρχαν καί πάρα πολλές πέτρες μέ τά χέρια, μερικοί μάλιστα πετοῦσαν ἀκόμα καί ἀναμφένα ἀντικείμενα. Τέλος, ἀπό τά πολλά χτυπήματα, οἱ ἔχθροι ἀναγκά- 15 στηκαν ν' ἀφήσουν τά χαρακώματα καί τούς πύργους. "Ἔτσι δ Ἀγασίας δ Στυμφάλιος καί δ Φιλόξενος, πού ἦταν ἀπό τήν Πελλήνη, ἀκούμπησαν τά διπλα χάμιν κι ἀνέδηκαν ἐπάνω φορώντας μονάχα τό χιτώνα. Τότε τραβούσε δ ἔνας τόν ἄλλο, κι ἔτσι ἀνέβηκαν πολλοί, καί φαινόταν πιά πώς αὐτό τό δχυρό εἶχε κυριευτεῖ.

"Από τούς στρατιώτες οἱ πελταστές καί οἱ ψυλοί δρμησαν 16 μέσα κι ἀρπαζαν δ.τι μπορούσε καθένας. Ὁ Ξενοφῶν δύμας στάθηκε στίς πύλες κι ἐμπόδιζε νά μπαίνουν ἀπ' ἔξω δσσούς διπλίτες κατάφερνε. Γιατί ἀρχισαν νά φαίνονται ἄλλοι ἔχθροι σέ κάτι δχυρωμένα ὑψώματα. "Υστερά ἀπό λίγη ὥρα ἀκούστηκε μιά δυνατή φωνή ἀπό μέσα καί τότε ἀρχισαν νά φεύγουν κρατώντας μερικοί ἐκείνα πού εἶχαν ἀρπάξει. "Ισως νά δρίσκονταν καί κάποιοι πληγωμένοι ἀνάμεσά τους. Καί σιμά στίς πύλες ἦταν μαξεμένοι καί σπρώχνονταν δυνατά. "Οταν φωτοῦσαν ἐκείνους πού ἔβγαιναν τί συμβαίνει, ἀπαντοῦσαν πώς ὑπάρχει στό ἐσωτερικό ἔνα φρούριο καί οἱ ἔχθροι πάνω σ' αὐτό ἦταν πολλοί, καί πώς ἀπό κεῖ ἔχουν κάμει ἔξδρμηση καί χτυποῦν τούς στρατιώτες πού δρίσκονταν μέσα. Τότε δ Ξενοφῶν πρόσταξε τόν Τολμίδη τόν κή- 18

16-20
Λεγήλασία.

ρυκα νά διαλαλήσει πώς ὅποιος θέλει ν' ἀρπάξει κάτι, μπορεῖ νά μπει. Ὁρμοῦν πολλοί πρός τίς πύλες και σπρώχνοντας ἐκείνους πού ἔβγαιναν, τούς γυρίζουν πίσω και ἔανακλείνουν τούς 19 ἔχθρούς στό φρούριο. Κατόπιν ἀρπαζαν οἱ Ἑλληνες κι ἔβγαλαν ἀπ' τίς πύλες καθετί πού βρισκόταν ἔξω ἀπό τό φρούριο, ἐνῷ οἱ δπλίτες σταμάτησαν κι ἀκούμπησαν τά ὅπλα, ἄλλοι στά χαρακώ- 20 ματα κι ἄλλοι στό δρόμο πού ὀδηγοῦσε πάνω. Ὁ Ξενοφῶν πάλι μέ τούς λοχαγούς προσπαθοῦσαν νά διαπιστώσουν μήπως ἦταν δυνατό νά κυριέψουν αὐτό τό φρούριο. Γιατί ἔτσι ἦταν σίγουρο πώς θά σωθοῦν, ἀλλιώτικα φαινόταν πολύ δύσκολο νά φύγουν. "Υστερ" ἀπό τίς παρατηρήσεις πού ἔκαμαν, ἔβγαλαν τό συμπέρα-
σμα πώς εἶναι διάτελα ἀδύνατο νά κυριευτεῖ τό δχυρό. Τότε ἀρ-

- 21-27
Πηρωγαγά 21
στά σπίτια.
- χισαν νά ἐτοιμάζουν τήν ἀποχώρηση: "Ολοι οι στρατιώτες ἔβγα-
ζαν τά παλούκια πού βρίσκονταν μπροστά τους, ἐνῷ οι λοχαγοί
ἔδιωχναν τούς ἄμαχους και τούς φορτωμένους μέ τή λεία και
τούς περισσότερους δπλίτες και κράτησαν μονάχα ἐκείνους πού
22 στήν πολεμική ίκανότητά τους εἶχαν ἐμπιστοσύνη. "Οταν δμως
ἀρχισαν νά φεύγουν, δρομοῦσαν ἀπό μέσα πολλοί ἔχθροι πού
κρατοῦσαν ἀσπίδες πλεγμένες ἀπό κλωνάρια λυγαριᾶς και λόγ-
χες και φοροῦσαν περικνημίδες και κράνη παφλαγονικά, και ἄλ-
λοι ἀνέβαιναν πάνω στά σπίτια πού βρίσκονταν ἀπό τή μιά μεριά
και ἀπό τήν ἄλλη τοῦ δρόμου, πού δηγοῦσε στό φρούριο. "Ετοι
23 δέν ὑπῆρχε σιγουριά ούτε νά τούς κυνηγάει κανείς πρός τίς
πύλες, ἀπ' ὅπου τραβοῦσε δρόμος γιά τό δχυρωμένο ὕψωμα.
Γιατί ἔριχναν ἀπό πάνω και ἔντα μεγάλα, πράγμα πού ἔκανε
ἐπικίνδυνη και τήν παραμονή και τήν ἀποχώρηση. Σέ λίγο ἀρχισε
24 νά πέφτει φοβερό σκοτάδι. Μά ἐκεὶ πού μάχονταν και δέν ἔξε-
ραν τί νά κάνουν, κάποιος ἀπό τούς θεούς τούς στέλνει μέσο σω-
τηρίας. Ξαφνικά δηλαδή φωτίστηκε ἔνα σπίτι ἀπ' αὐτά πού ἦταν
πρός τά δεξιά τοῦ δρόμου, γιατί κάποιος ἔβαλε φωτιά. Και τήν
ώρα πού γκρεμίζοταν, τό βάλαν στά πόδια δσοι ἔχθροι βρίσκον-
25 ταν πάνω στά σπίτια τής ίδιας μεριᾶς. Μόλις δ Ξενοφῶν ἔμαθε
τυχαία τό τί ἔγινε, πρόσταξε νά βάλουν φωτιά και στά σπίτια
πού ἦταν στό ἀριστερό τοῦ δρόμου, πού ἦταν ἔντα μεγάλα και
γονταν γρήγορα. "Αρχισαν λοιπόν νά φεύγουν και οι ἔχθροι πού
26 βρίσκονταν πάνω σ' αὐτά τά σπίτια. Τώρα πιά στενοχωροῦσαν

τούς "Ελληνες μονάχι ασποί είχαν παραταχτεῖ ἀπέναντί τους, καὶ ἡταν δόλοφάνερο πώς θά τούς ἐπιτεθοῦν τήν ὥρα πού θά ἔδγαιναν ἀπό τίς πύλες καὶ θά κατέβαιναν πρός τήν χαράδρα. Τότε δὲ Ξενοφῶν προστάζει ὅλους ἐκείνους πού δέν τούς ἔφταναν τά ἔχθρικά δέλη, νά φέρουν ἔντα καὶ νά τά σωριάζουν ἀνάμεσα στούς ἑαυτούς τους καὶ στούς ἔχθρούς. "Οταν είχαν κουβαλήσει πολλά, τούς ἔβαλαν φωτιά. Πυρπόλησαν ὅμως καὶ τά σπίτια πού ἡταν κοντά στό χαράκωμα γιά ν' ἀπασχοληθοῦν οἱ ἔχθροι μ' αὐτά. "Ἐτοι μέ κόπο ἔφυγαν ἀπό κείνο τό μέρος, ἀφοῦ ἄναψαν φω- 27 τιά στήν ἔκταση πού δρισκόταν ἀνάμεσα σ' αὐτούς καὶ στούς ἔχθρούς. Καί καταστράφηκε ἀπό τήν πυρκαϊά δλόκληρη ἡ πολιτεία καὶ τά σπίτια καὶ οἱ πύργοι καὶ τά χαρακώματα καὶ ὀλατά ἄλλα, ἐκτός ἀπό τό φρούριο.

Τήν ἄλλη μέρα ἔφευγαν οἱ "Ελληνες, κουβαλώντας τά τρόφι- 28 Σωτηρία τῶν Ἐλλήνων.
μα. Τούς φόδιζε ὅμως τό κατέβασμα πρός τήν Τραπεζούντα, ἐπειδή δρόμος ἡταν κατηφορικός καὶ στενός, καὶ γι' αὐτό ἔστησαν ψεύτικο καρτέρι. "Ενας ἄντρας δηλαδή ἀπό τήν Μυσία, πού 29 καὶ τό ὄνομά του ἦταν Μυσός, πῆρε μαζί του δέκα Κρητικούς, ἔγκαταστάθηκε σ' ἔνα δασωμένο μέρος κι ἔκανε πώς τάχα προσπαθοῦσε νά μείνει ἀπαρατήρητος ἀπό τούς ἔχθρούς. Μά κάπου κάπου ἄφηναν τίς χάλκινες ἀσπίδες τους νά ἔχωριζουν μέσα ἀπό τά δέντρα. Οἱ ἔχθροι λοιπόν ἔβλεπαν αὐτές τίς κινήσεις καὶ 30 φοβόνταν ὅτι τούς ἔστησαν καρτέρι, ἐνώ δ στρατός στό μεταξύ κατέβαινε. Κι ὅταν νόμισαν πώς ἀρκετά είχαν προχωρήσει βαδί-
ζοντας σιγά, ἔδωσαν σημείο στό Μυσό νά φύγει ὅσο μποροῦσε γοηγορότερα. Κι ἐκεῖνος σηκώνεται καὶ φεύγει μέ τούς στρατιώ-
τες πού είχε μαζί του. Οἱ Κρητικοί ὅμως νόμισαν πώς θά πια- 31 στοῦν στό δρόμο, καὶ γι' αὐτό ἔεστρατισαν πρός τό δάσος καὶ κατρακυλώντας στίς δασωμένες πλαγιές σώθηκαν, ἐνώ δ Μυσός πού ἔφευγε τρέχοντας στό δρόμο, μέ δυνατές φωνές ζητοῦσε βο-
ήθεια. "Ετρεξαν νά τόν βοηθήσουν, καὶ τόν πῆραν πληγωμένο. 32 Αὐτούς πού ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τούς χτυπούσαν ἀπό πάνω οἱ ἔχθροι, κι ἐκεῖνοι ύποχωροῦσαν βαδίζοντας πρός τά πίσω. Μερι-
κοί Κρητικοί μάλιστα, τήν ὥρα πού ύποχωροῦσαν, ἀπαντοῦσαν στά ἔχθρικά χτυπήματα ρίχνοντας δέλη. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἔ-
φτασαν ὅλοι στό στρατόπεδο, χωρίς νά πάθουν κανένα κακό.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΑΣΟΥΝΤΑ.
ΤΑΜΑΤΑ ΣΤΟΥΣ ΘΕΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑ
ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ

ΚΕΦ. 3 1 Ἔπειδή ὅμως οὔτε ὁ Χειρίσοφος γύρισε, οὔτε πλοῖα ὑπῆρχαν

1-2 ἀρχετά, οὔτε τά τρόφιμα μποροῦσαν πιά νά προμηθεύονται, γι' αὐτό νόμισαν πώς ἔπρεπε νά ἀναχωρήσουν.

Ἀναχώρηση

στά πλοῖα τούς ἀρρωστούς κι ἐκείνους πού ἦταν πάνω ἀπό σαράντα χρονῶν, καὶ τά παιδιά καὶ τίς γυναῖκες, καὶ δοσες ἀποσκευές δέν ἦταν ἀνάγκη νά τίς κουδαλοῦν μαζί τους. Ἔβαλαν ἀκόμα μέσα καὶ τούς πιό ἡλικιωμένους στρατηγούς, δηλαδή τό Φιλήσιο καὶ τό Σοφαίνετο, μέ τήν ἐντολή νά φροντίζουν γι' αὐτούς.

2 Ἠταν φτιαγμένος ὥστε νά μποροῦν νά τόν περνοῦν. "Υστερό" ἀπό πορεία τοιῶν ἡμερῶν φτάνουν στήν Κερασούντα, μιά παραθαλάσσια πόλη ἐλληνική, πού ἦταν ἀποικία τῶν Σινωπέων στή

3 χώρα τῶν Κόλχων. Ἐδῶ ἔμειναν δέκα μέρες. Σ' αὐτό τό διάστημα ἐπιθεωρήθηκαν οἱ στρατιώτες μέ τά ὅπλα τους καὶ μετρήθηκαν καὶ δρέθηκαν δχτώ χιλιάδες ἔξακόσιοι. Αὐτοί είχαν σωθεῖ, ἐνώ οἱ ἄλλοι χάθηκαν ἀπό τούς ἐχθρούς κι ἀπό τό χιόνι καὶ κάτι

4 λίγοι ἀπό ἀρρωστιες. Σ' αὐτό τό μέρος μοιράζουν καὶ τά χρήματα πού πήραν πουλώντας τούς αἰχμάλωτους. Τό ἔνα δέκατο ἀπό αὐτά τό ἔχωρισαν γιά τόν Ἀπόλλωνα καὶ τήν Ἐφεσία Ἀρτέμι-

δα, τό μοιράστηκαν δηλαδή οἱ στρατηγοὶ ἀναμεταξύ τους καὶ φύλαξε ὁ καθένας τό ποσό πού πῆρε γιά λογαριασμό τῶν θεῶν. Ἐκεῖνο πού θά ἔδιναν στό Χειρίσσοφο, τό πῆρε ὁ Νέων ὁ Ἀστραπαῖος.⁵ Οἱ Ξενοφῶν ἀργότερα τό ποσό, πού ἦταν προορισμένο γιά τόν Ἀπόλλωνα, τό ἔκαμε τάμα καὶ τό ἀφιέρωσε στό θησαυρό τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς κι ἔγραψε πάνω τό ὄνομα τό δικό του καὶ τοῦ Πρόξενου, πού σκοτώθηκε μαζί μέ τόν Κλέαρχο, γιατί ἦταν φίλος του ἀπό φίλοξενία. Τό ποσό πάλι πού ἦταν προορισμένο γιά τήν Ἀρτέμιδα τήν Ἐφεσία, τότε πού ἔφευγε ὁ Ξενοφῶν μέ τόν Ἀγησίλαο ἀπό τήν Ἀσία γιά τή Βοιωτία, τό ἀφῆσε στόν ἐπιστάτη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδας, τό Μεγάδυζο, γιατί νόμιζε πώς αὐτή του ἡ πορεία θά ἦταν ἐπικίνδυνη, καὶ τοῦ παραγγειλε, ἂν σωθεῖ, νά τοῦ τό γυρίσει πίσω· ἂν δυως πάθει κακό, νά τό κάμει ἔνα ἀφιέρωμα πού, κατά τή γνώμη του, θά ἦταν εὐχάριστο στή θεά Ἀρτέμιδα καὶ νά τής τό ἀφιερώσει.⁶

Οταν ὁ Ξενοφῶν ἦταν ἔξοριστος κι ἔμενε στό Σκιλλούντα (κοντά στήν Ὁλυμπία), ὅπου τόν εἶχαν ἐγκαταστήσει οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἔρχεται στήν Ὁλυμπία ὁ Μεγάδυζος γιά νά παρακολουθήσει τούς ἀγῶνες καὶ τοῦ δίνει πίσω τά χρήματα πού τοῦ φύλαγε. Οἱ Ξενοφῶν τά πῆρε κι ἀγοράζει μ' αὐτά ἔνα χτήμα γιά τήν Ἀρτέμιδα, σέ μέρος πού τόν συμβούλεψε μέ χρησμό του ὁ

7-13

⁷ Οἱ Ξενοφῶν κάνει ναό στήν Ἀρτέμιδα.

Κράνη Ἑλληνικά.

(Τά δυό πρώτα ἀριστερά, ἀπό ἀγγειογραφία)

Κήρυκας πού κρατάει τό γνωστό σύμβολο τῆς Ἱερῆς του ἀποστολῆς, τό κηρύκειο.
(Ἀγγειογραφία).

- 8 Ἀπόλλων. Ἀνάμεσα σ' αὐτό το χτῆμα ἔτυχε νά περνάει ἔνας ποταμός πού τών ἔλεγαν Σελινούντα. Μά και στήν Ἐφεσο, πλάι στό ναό τῆς Ἀρτέμιδας, τρέχει ἔνα ποτάμι μέ το ὄνομα. Μέσα στά νερά και τῶν δυό ποταμῶν ὑπάρχουν φάρια και κοχύλια, ἐνώ στό χτῆμα πού ἦταν στό Σκιλλούντα ὑπάρχει κυνήγι ἀπ' ὅλα
- 9 τά ζῶα πού πιάνουν οἱ κυνηγοί. Ἐκαμε ἀκόμα και ὅμοι και ναό μ' αὐτά τά ἰερά χρήματα, κι ἀπό τότε κι ὑστερα κρατοῦσε τό ἔνα δέκατο ἀπό τούς καρπούς τῆς κάθε ἐποχῆς και τό πρόσφερε θυσία στή θεά. Σ' αὐτήν τή γιορτή πήγαιναν ὅσοι κατοικοῦσαν στό Σκιλλούντα κι ἐκεῖνοι πού κατάγονταν ἀπό κοντινά χωριά, ἀντρες και γυναίκες. Καί ἡ θεά ἔδινε σέ ὅσους μαζεύονταν κριθαρένιο ἀλεύρι, ψωμά, κρασί, ξηρούς καρπούς, ἔνα μέρος ἀπό τά κρέατα τῶν θυσιῶν, πού ἀνήκαν σέ ζῶα πιο μένα ἀπό ἰερά δοσῆματα, καθώς κι ἔνα μέρος ἀπό τό κυνήγι. Γιατί κυνηγοῦσαν γιά τή γιορτή και τοῦ Ξενοφώντα και τῶν ἄλλων πολιτῶν οἱ γιοί, και μαζί μ' αὐτούς ὅσοι ἀντρες ἤθελαν. Καί πιάνονταν ἄλλα ζῶα μέσα σ' αὐτό τό ἰερό χτῆμα κι ἄλλα πάνω στό βουνό Φοιλόη, προπάντων ἀγριογούρουνα, ζαρκάδια κι ἔλαφια. Ἡ τοποθεσία τούτη εἶναι σέ κείνο τό σημείο, πού δρόμος ὁδηγεῖ ἀπό τή Σπάρτη στην Ὁλυμπία, και ἀπέχει εἴκοσι πάνω κάτω στάδια ἀπό τό ναό τοῦ Δία πού δρίσκεται σ' αὐτήν τή χώρα. Μέσα στήν ἰερή τοποθεσία ὑπάρχουν και ἔνα λιβάδι και βουνά γεμάτα ἀπό δέντρα, κατάλληλα νά τρέφονται κοίρους και γίδια και βόδια και ἄλλα γα. Ἔτσι ὑπάρχει ἄφθονη τροφή και γιά τά ζῶα πού ἔχουν οι πανηγυριώτες. Γύρω στό ναό τῆς Ἀρτέμιδας φυτεύτηκε ἔνα δάσος μέ ἥμερα δέντρα, ὅσα δίνουν πολλούς καρπούς στήν ἐποχή τους. Ὁ ναός αὐτός μοιάζει μέ το μεγάλο πού εἶναι στήν Ἐφεσο, εἶναι μονάχα μικρότερος· ἐπίσης και τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς μοιάζει μέ το χρυσό πού δρίσκεται στήν Ἐφεσο, μονάχα πού τοῦτο εἶναι ἀπό ξύλο κυπαρισσιού. Κοντά στό ναό εἶναι στημένη μιά πλάκα μέ τήν παρακάτω ἐπιγραφή: «Τούτη ἡ ἔκταση εἶναι ἀφιερωμένη στήν Ἀρτέμιδα. Ἐκεῖνος πού τήν ἔχει και παίρνει τούς καρπούς, πρέπει κάθε χρόνο νά προσφέρει τό ἔνα δέκατο σαν θυσία στή θεά. Ἀπό τά ὑπόλοιπα πρέπει νά ξοδεύει γιά τήν ἐπισκευή τού ναού. Ἄν δρεθεῖ κανένας πού δέ θά τά κάνει, ἡ θεά θά φροντίσει γιά τήν τιμωρία του».

ΜΑΧΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΜΟΣΣΥΝΟΙΚΩΝ

Ἄπο τήν Κερασούντα μεταφέρονταν μέ τά πλοῖα ὅσοι καὶ πρωτύτερα, ἐνῷ οἱ ἄλλοι πορεύονταν ἀπό τή στεριά. Ὅταν ἔφτασαν στά σύνοδα τῶν Μοσσυνοίκων, τούς στέλνουν τὸν Τιμησίθεο τόν Τραπεζούντιο πού ἦταν πρόξενός τους, καὶ τούς φωτοῦσαν ἂν θά ἔχουν τή χώρα φιλική ἡ ἔχθρική στό πέρασμά τους. Ἐκεῖνοι ἀποκοίθηκαν πώς δέ θά τούς ἀφήσουν νά περάσουν· γιατί εἶχαν ἐμπιστοσύνη στίς δύχωριμένες θέσεις τους. Τότε τούς λέει ὁ Τιμησίθεος πώς ἔκεινοι πού κατοικοῦν ἀπέναντι, εἶναι ἔχθροι μέ τούτους τούς ἀνθρώπους. Γι' αὐτό εἶχε τή γνώμη νά τούς καλέσουν καὶ, ἂν ἥθελαν, νά κάμουν συμμαχία. Πήγε ὁ Τιμησίθεος καὶ γύρισε φέροντας τούς ἀρχηγούς. Ὅταν ἔφτασαν, συγκεντρώθηκαν καὶ οἱ ἀρχηγοί τῶν Μοσσυνοίκων καὶ οἱ στρατηγοί τῆν Ἑλλήνων, κι εἴπε τούτα δῶ ὁ Ξενοφῶν, πού τά μετάφραζε ὁ Τιμησίθεος. «Μοσσύνοικοι, ἐμεῖς θέλομε νά σωθοῦμε καὶ νά πάμε στήν Ἑλλάδα βαδίζοντας μέ τά πόδια, γιατί δέν ἔχομε πλοῖα. Μᾶς ἐμποδίζουν δύμως ἔκεινοι, πού μαθαίνομε πώς εἶναι ἔχθροι σας. »Αν θέλετε λοιπόν, μπορεῖτε νά μᾶς πάρετε συμμάχους καὶ νά τούς τιμωρήσετε, ἂν σᾶς ἔβλαφαν καμιά φορά, κι ἀπό δῶ καὶ πέρα νά τούς ἔχετε στήν ἔξουσία σας. »Αν δύμως δέν τό δεχτεῖτε, σκεφτεῖτε ἀπό πού θά μπορέσετε νά ξανασυμμαχήσετε μέ μιά δύναμη τόσο μεγάλη, σάν τή δική μας». Ἀπαντώντας ὁ ἀρχηγός τῶν Μοσσυνοίκων εἴπε ὅτι καὶ τά θέλουν αὐτά καὶ δέχονται τή συμμαχία. «Τώρα λοιπόν, εἴπε ὁ Ξενοφῶν, πέστε μου πού θά χρειαστεί νά μᾶς χοησμοποιήσετε, ἂν γίνονται σύμμαχοι σας, καὶ ἔσεις πάλι ποιά δοήθεια μπορεῖτε νά μᾶς δώσετε γιά νά περάσουμε μέσα ἀπό τή χώρα». Ἐκεῖνοι ἀπάντησαν: «Εἴμαστε ἴκανοι νά μποῦμε στή χώρα τῶν δικῶν σας καὶ τῶν δικῶν μᾶς ἔχθρῶν ἀπό τό ἀντίθετο μέρος, καὶ νά σᾶς στείλονται ἐδῶ πλοῖα καὶ ἀνθρώπους, πού καὶ σύμμαχοί σας θά εἶναι καὶ θά σᾶς δεξούν τό δόρμο».

Γι' αὐτά ἔδωσαν καὶ πήραν ἐγγυήσεις κι ὑστερα ἔφυγαν. Τήν 11 ἄλλη μέρα γύρισαν φέροντας τριακόσια πλεούμενα μονόξυλα καὶ μέσα στό καθένα ὑπῆρχαν τρεῖς ἄντρες. Ἀπ' αὐτούς οἱ δυό

1 ΚΕΦ. 4

1-10

Συμμαχία Ἑλλήνων καὶ δυνάμεις τοῦ Μοσσυνοίκων.

3

4

5

7

8

9

10

11-18 Στήν πρώτη σύγκρουση νικούν οἱ

ἀνατολικοῖ
Μοσσηνοίκοι. 12 δῆγκαν καὶ ἀκούμπησαν στή σειρά τά ὅπλα τους, ἐνῷ ὁ ἄλλος
ἔμεινε μέσα. "Υστερα πῆραν τά πλοῖα κι ἔφυγαν. Αὐτοί ὅμως πού
εἶχαν ξεμπαράζει, παρατάχτηκαν μέ τοῦτο τὸν τρόπο: Σταμά-
τησαν ἐκατό ἐκατό σάν χροευτές, ὁ ἔνας ἀντικοιστά μέ τὸν ἄλλο.
Κρατοῦσαν ὅλοι ἀσπίδες ἀπό κλωνάρια λυγαριάς, σκεπασμένα
μέ πυκνώμαλλα δέρματα ἀσπῶν δοδιῶν, πού ἔμοιαζαν μέ φύλα
κισσοῦ, καὶ στὸ δεξὶ τους χέρι ἔνα ἀκόντιο ὡς ἔξ πῆκες στὸ μά-
κρος, πού εἶχε μπροστά μά λόγχη καὶ πίσω τὸ ξύλο του ἦταν
13 στρογγυλεμένο. Φοροῦσαν μικροὺς χιτῶνες, πού δέν ἔφταναν
οὔτε ἵσαι τά γόνατα κι εἶχαν πάχος ὅσο ἔνα λινό σακί, καὶ στὸ
κεφάλι δερμάτινα κράνη, ὅπως εἶναι τά παφλαγονικά, πού εἶχαν
στήν κορφή μά φούντα ἀπό ἀλογότριχες κι ἔμοιαζαν μέ τιάρα.
14 Κρατοῦσαν ἀκόμα καὶ σιδερένια τσεκούρια. Τότε ἔνας ἀπ' αὐ-
τοὺς ἔκανε ἀργή, κι ὅλοι οἱ ἄλλοι θάδιζαν τραγουδώντας ψυθ-
μικά. Πέρασαν ἀνάμεσα ἀπό τὴν παράταξη τῶν Ἑλλήνων καὶ
ἀπό τὰ ὅπλα τους καὶ προχωροῦσαν ἀμέσως ἐνάντια στοὺς
ἐχθρούς, σε ἔνα ὀχυρό μέρος, πού φαινόταν πώς εἶναι πολὺ εὐ-
κολονυρίευτο. Τοῦτο δρισκόταν μπροστά στήν πόλη πού τῇ λο-
γάριαζαν πρωτεύουσά τους, καὶ ἀπλωνόταν στὸ πιό μεγάλο
ὑψωμα τῶν Μοσσυνοίκων. Γι' αὐτήν τῇ θέσῃ γινόταν ὁ πόλεμος.
Γιατί ἐκεῖνοι πού κάθε φορά τὴν εἶχαν στά χέρια τους, νομίζον-
ταν πώς ἔξουσίαζαν καὶ ὅλους τοὺς Μοσσυνοίκους. "Ἐλεγον
ἀκόμα οἱ σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων πώς δέν τὴν κρατοῦσαν δίκαια
οἱ ἀντίπαλοι τους, παρὰ τὴν κυριεψαν, ἐνῷ ἀνήκε καὶ σ' αὐτούς,
16 κι ἔτοι δρίσκοντάν σε πλεονεκτική θέση. Μαζί τους πήγαιναν καὶ
μερικοὶ Ἐλληνες, πού δέν εἶχαν πάρει διαταγή ἀπό τοὺς στρατη-
γούς, παρά σκόπευαν νά κάνουν λεπτασίες. "Οσο τοῦτο προχω-
ροῦσαν, οἱ ἐχθροί ἔμεναν ἀκίνητοι. "Οταν ὅμως ζύγωσαν τό ὀχυ-
ρό, ἐκεῖνοι δῆγκαν καὶ τοὺς τρέπουν σε φυγή καὶ σκότωσαν ἀρ-
κετοὺς δαρδάρους καὶ μερικούς ἀπό τοὺς Ἐλληνες πού ἀνέδηκαν
μαζί τους, καὶ τοὺς κυνήγησαν ὥσπου εἶδαν τοὺς ἄλλους Ἐλλη-
17 νες νά τρέχουν γιά νά τοὺς δώσουν δούθεια. "Υστερα γύρισαν τίς
πλάτες κι ἔφευγαν, καὶ κόβοντας τά κεφάλια τῶν σκοτωμένων τά
ἔδειχναν στούς Ἐλληνες καὶ στούς ἐχθρούς τους, καὶ ταυτόχρονα
18 χόρευαν τραγουδώντας σύμφωνα μέ κάποιο μουσικό ψυθμό. Τότε
οἱ Ἐλληνες ἔνιωσαν μεγάλη στενοχώρια, γιατί εἶχαν κάμει τοὺς

ἐχθρούς θρασύτερους καί γιατί οἱ στρατιώτες πού δῆκαν μαζί μέ τούς δαρδάρους τό εἶχαν βάλει στά πόδια, παρ' ὅλο πού ἦταν πολλοί. Τήν πράξη τούτη δέν τήν εἶχαν κάμει πρωτότερα, σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐκστρατείας.

Οἱ Ξενοφῶν τότε κάλεσε τοὺς Ἐλληνες καὶ τοὺς εἶπε: «Στρα- 19 τιώτες, δέν πρέπει νά στενοχωρίεστε μέ ὅσα ἔγιναν, γιατί ξέρετε πώς μέσα σ' αὐτά ὑπάρχει καὶ κάποιο καλό, πού δέν εἶναι μικρότερο ἀπό τό κακό. Πρῶτα πρῶτα δηλαδή μάθατε, πώς αὐτοὶ πού 20 πρόκειται νά μᾶς ὀδηγήσουν, εἶναι πραγματικά ἐχθροί μέ κείνους, πού ἔμεις εἶναι ἀνάγκη νά εῖμαστε ἐχθροί τους.» Υστερα καὶ οἱ Ἐλληνες πού δέν ἔμειναν στήν παράταξή μας, παρὰ νόμισαν πώς εἶναι ίκανοί νά κατορθώσουν μέ τούς δαρδάρους ἐκεῖνα πού 21 κατόρθωναν μαζί μας, ἔχουν τιμωρηθεῖ. «Ἐτσι δέν πρόκειται νά ἀφήσουν ἄλλη φορά τήν παράταξή μας. Πρέπει ὅμως νά ἔτοιμα- 22 στεῖτε, καὶ γιά νά δεῖξετε σέ ὅσους ἀπό τούς δαρδάρους εἶναι φύλοι μας πώς εἰστε γενναιότεροί τους καὶ γιά νά φανερώσετε στούς ἐχθρούς πώς τώρα θά πολεμήσουν μέ ἄντρες, πού δέ μοιάζουν μέ τούς ἄταχτους πού πολέμησαν πρωτότερα». 23-34

Αὐτή λοιπόν τήν ἡμέρα δέν ἔκαναν τίποτε. Τήν ἄλλη ὅμως θυ- 22 Νίκη τῶν Ἐλ- σίασαν κι ὅταν οἱ θυσίες ἔδειξαν καλά σημάδια, γενυμάτισαν. Υστερα σύνταξαν τούς λόχους μέ μικρό μέτωπο καὶ μεγάλο δά- 23 θος, τοποθέτησαν καὶ τούς δαρδάρους στήν ἀριστερή πτέρυγα μέ τόν ὕδιο τρόπο καὶ προχωροῦσαν ἔχοντας τούς τοξότες ἀνάμεσα στούς λόχους ἔτοι, ώστε νά βρίσκονται λύγο πιό μπροστά ἀπό τό μέτωπο τῶν ὄπλιτῶν. Γιατί μερικοί ἀπό τούς ἐχθρούς ἦταν ἔλα- 24 φού ὄπλισμένοι καὶ τρέχοντας πρός τά κάτω τούς χτυποῦσαν μέ πέτρες. Αὐτούς οἱ τοξότες καὶ οἱ πελταστές τούς ἀνάγκαζαν νά ὑποχωροῦν. Οἱ ὑπόλοιποι προχωροῦσαν μέ ἀργό δηματισμό, πρῶτα πρός τήν τοποθεσία ἀπ' ὅπου τήν προηγούμενη μέρα τό ἔβαλαν στά πόδια οἱ δαρδαροί κι οἱ Ἐλληνες πού Ἠταν μαζί τους. Γιατί σ' αὐτό τό μέρος Ἠταν παραταχμένοι οἱ ἐχθροί γιά μάχη. Τήν ἐπίθεση λοιπόν τῶν πελταστῶν τήν ἄντεξαν οἱ δαρδα- 25 ροί καὶ πολεμοῦσαν μαζί τους, ὅταν ὅμως τούς ζύγωσαν οἱ ὄπλιτες, τό ὥσταν στά πόδια. Οἱ πελταστές τότε τούς ἀκολουθοῦσαν καὶ τούς κυνηγοῦσαν πρός τά πάνω ὅπου δρισκόταν ἡ πόλη, ἐνώ οἱ ὄπλιτες δάδιζαν ἀπό πίσω χωρίς νά χαλοῦν τήν παράταξη.

19-21 Όμιλα τοῦ
Ξενοφῶντα
στό στρατό.

- 25 Κι ὅταν ἀνέδηρκαν κοντά στά σπίτια τῆς πρωτεύουσας, τότε οἱ ἔχθροι μαζεμένοι ὅλοι τούς πολεμοῦσαν καὶ τούς χτυποῦσαν μέτα ἀκόντια, καὶ κρατώντας ἄλλα δόρατα κοντρά καὶ μακριά, πού ἔνας ἄντρας δύσκολα θά μποροῦσε νά τά σηκώσει, προσπαθοῦσαν μέ αὐτά ν' ἀποκρούσουν τούς "Ἐλληνες ἀπό κοντινή ἀπόσταση. Ἐπειδή ὅμως οἱ "Ἐλληνες δέν ὑποχωροῦσαν, παρά βάδιξαν ὅλοι μαζί, ἀφησαν οἱ βάρδαροι τὴν δχυρή τοποθεσία καὶ ἀρχισαν νά φεύγουν κι ἀπό κεῖ. Καὶ ὁ βασιλιάς τους πού ἔμενε μέσα στὸν ἔνδινο πύργο, τὸ χτισμένο πάνω στὸ ὑψωμα, καὶ πού τὸν τρέφουν ὅλοι μέ κοινά ἔξοδα καὶ τὸν φυλάνε, δέν ἥθελε νά δηεῖ, καθώς κι ὁ βασιλιάς τοῦ δχυροῦ πού κυριεύτηκε πρωτύτερα.
- 27 παρά κάηκαν ἐκεὶ μαζί μέ τοὺς πύργους τους. Τότε οἱ "Ἐλληνες στίς λεγλασίες πού ἔκαναν σ' αὐτά τά μέρη ἔδρισκαν μέσα στά σπίτια παλιές ἀποθήκες, ὅπου ἦταν σωριασμένα ψωμιά περονιά, καθώς ἔλεγαν οἱ Μοσσύνοικοι, ἐνῷ τά καινούρια σιτάρια ἦταν ἀποθηκεμένα μαζί μέ τὴν καλαμά τους· μά αὐτά ἦταν στό 28 μεγαλύτερο μέρος τους ζειές. Ἐδρισκαν ἀκόμα μέσα σέ δοχεῖα κοιμάτια ἀπό δελφίνια παστωμένα καὶ μέσα σέ βάζα ἀλειψια ἀπό κρέας δελφινιῶν, πού τό χρησιμοποιοῦσαν οἱ Μοσσύνοικοι.
- 29 διπος οἱ "Ἐλληνες τό λάδι. Καὶ πάνω στά ἀνώγια ἦταν ἀποθηκεμένα πολλά κάστανα, πού δέν εἶχαν καμιά γραμμή νά τά χωρίζει. Αὐτά τά χρησιμοποιοῦσαν γιά τροφή δρασμένα, καθώς καὶ ἀφθονο σιταρένιο ἀλεύρι πού τό ςημηναν καὶ τό ἔκαναν ψωμά. Βρισκόταν ἀκόμα ἐκεὶ καὶ κρασί, πού, ὅταν δέν ἦταν νεροφένο, φαινόταν πώς εἶναι ἔινό, ἐπειδή ἦταν δριψι, ὅταν ὅμως τό νέρωναν, γινόταν μυρωδάτο καὶ γλυκόπιοτο. Ἐδῶ γευμάτισαν οἱ "Ἐλληνες κι ὑστερα παράδωσαν τὴν τοποθεσία σέ κείνους ἀπό τοὺς Μοσσύνοικους πού εἶχαν γίνει σύμμαχοι τους, κι ἀρχισαν νά προχωροῦν παραπέρα. Μά καὶ ἀπ' ὅσα ἄλλα ἔχθρικά δχυρά περνοῦσαν, τά πιό εὐκολοκυρίευτα τ' ἀφηναν οἱ ἔχθροι κι ἔφευγαν, ἄλλα πάλι τά παραχωροῦσαν μέ τή θέλησή τους. Κι ἦταν οἱ περισσότερες δχυρές τοποθεσίες κάπως ἔτοι: οἱ πολιτείες ἀπειχαν ἀναμεταξύ τους δγδόντα στάδια, ἄλλες περισσότερο κι ἄλλες λιγύτερο. Κι ὅταν φώναζαν οἱ ἄνθρωποι ἀπό τή μά στήν ἄλλη, ἄκουνταν καὶ ἀπό τίς δυό μεριές. Τόσο μεγάλα ὑψώματα είχε ἡ χώρα καὶ κοιλάδες ἀνάμεσά τους. "Υστερ" ἀπό ἀρκετή πορεία

έφτασαν σέ φιλική τους χώρα. Ἐκεῖ τούς ἔδειχναν κάτι πλουσι- 32
όπαιδα δλόπαχα, θρεμμένα μέ δραστά καρύδια, πού εἶχαν πολύ¹
ἄσπρο καὶ μαλακό δέρμα καὶ πού παρά λίγο νά ἔχουν ἴδιο ύψος
καὶ φάρδος, κι ἦταν οἱ πλάτες τους, καθώς καὶ τά μπροστινά μέρη
τῶν σωμάτων, γεμάτες στίγματα, πού ἔμοιαζαν μέ ἀνθη. Κι ἦταν 33
ὅλοι τους ἄσπροι, ἀντρες καὶ γυναῖκες. Ἐλεγαν μάλιστα οἱ στρα- 34
τιῶτες πώς αὐτοὶ ἦταν οἱ πιό ἀπολίτιστοι ἀπ' δλους τούς βαρδά-
ρους πού εἶχαν συναντήσει, καὶ πώς τά ἔθιμά τους ἦταν πάρα
πολύ διαφορετικά ἀπό τά ἐλληνικά. Γιατί καὶ μπροστά σέ ἀν-
θρώπους ἔκαναν πράξεις πού οἱ ἄλλοι θά τίς ἔκαναν σέ μοναξιά,
κι ὅταν ἦταν μόνοι τους, ἐνεργούσαν δπως ἀν δρίσκονταν μέ κό-
σμο. Δηλαδή καὶ συζητοῦσαν μέ τόν ἑαυτό τους καὶ γελούσαν
μόνοι τους καὶ χόρευαν σταματώντας ὅπου τύχαινε, σά νά ἔκα-
ναν ἐπίδειξη σέ ἄλλους.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΑ ΚΟΤΥΩΡΑ. ΘΥΣΙΕΣ, ΑΓΩΝΕΣ,
ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΜΕ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥΣ ΤΩΝ ΣΙΝΩΠΙΕΩΝ

‘Ανάμεσα ἀπ' αὐτήν τή χώρα, πού ἦταν ἀλλοῦ ἔχθρική καὶ
ἄλλου φιλική, βάδισαν οἱ “Ἐλληνες δχτώ σταθμούς καὶ φτάνουν
στούς Χάλινδες. Τούτοι καὶ λίγοι ἦταν καὶ ὑποταγμένοι στούς
Μοσσύνοικους, καὶ οἱ περισσότεροι ζούσαν δουλεύοντας τό σί-
· δερο. Ἀπό κεὶ πηγαίνουν στή χώρα τῶν Τιβαρηνῶν. Αὐτή ἦταν 2
πολύ πεδινότερη κι είχε παραθαλάσσια μέρη λιγότερο δχυρά. Οἱ
στρατιγοί ζητοῦσαν ἐπίμονα νά ἐπιτεθοῦν ἐνάντια σ' αὐτά, γιά
νά τά λεηλατήσουν οἱ στρατιώτες. Γι' αὐτό δέ δέχτηκαν τά δῶρα
πού τούς ἔστειλαν οἱ Τιβαρηνοί, παρά τούς εἴπαν νά περιμένουν
ῶσπου νά σκεφτοῦν, κι ἄρχισαν νά κάνουν θυσίες. Θυσίασαν 3
πολλά ζώα καὶ στό τέλος δλοι οἱ μάντεις ἔβγαλαν τό συμπέρασμα
πώς οἱ θεοί μέ κανένα τρόπο δέν ηθελαν τόν πόλεμο. Τότε λοιπόν
δέχτηκαν τά δῶρα καὶ βαδίζοντας δυό μέρες μέσα στή χώρα
τους, σά νά ἦταν φιλική, ἔφτασαν στά Κοτύωρα, μιά ἐλληνική
πόλη πού ἦταν ἀποικία τῶν Σινωπέων καὶ δρισκόταν στή χώρα
τῶν Τιβαρηνῶν.

1 **ΚΕΦ. 5**
1-3
Χάλινδες καὶ
Τιβαρηνοί.

4-12 4
 Στὰ Κοτύωρα.
 Λόγος τοῦ
 Ἐκατόνυμου.

["Ως ἐδώ βάδισε μέ τά πόδια ὁ στρατός. Τό μῆκος τῆς πορείας γιά νά κατέβει ἀπό τή μάχη πού ἔγινε κοντά στή Βαβυλώνα ὡς τά Κοτύωρα, ἥταν ἑκατόν εἰκοσι δυό σταθμοί, ἔξακόσιοι εἴκοσι παρασάγγες, δεκαοχτώ χιλιάδες ἔξακόσια στάδια, καί τό χρονικό διάστημα γι' αὐτή τήν πορεία ἥταν δύτικό μῆνες]. Ἐκεῖ ἔμειναν σαράντα πέντε μέρες· σ' αὐτό τό διάστημα πρώτα ἔκαμαν θυσίες στούς θεούς, κι ὑστερα κάθε ἐλληνική φυλή χωριστά δργάνωσε 5 θρησκευτική γιορτή καί γυμνικούς ἀγῶνες. Τά τρόφιμα τά ἄρπαζαν εἴτε ἀπό τήν Παφλαγονία, εἴτε ἀπό διάφορα μέρη τῶν Κοτύωρων. Γιατί δέν τούς πρόσφεραν ν' ἀγοράσουν, κι οὔτε δέχονται τούς ἄρρωστους μέσα στά τείχη τους. Στό μεταξύ ἔρχονται ἀπό τή Σινώπη ἀπεσταλμένοι, πού φορδίθηκαν καί γιά τήν πόλη τῶν Κοτυωρίτων (γιατί τούς ἀνήκε καί μάλιστα τούς πλήρωνε φόρο) καί γιά τή χώρα τους, ἐπειδή ἀκούγαν πώς οἱ Ἑλληνες τή λεηλατούσαν. "Οταν ἔφτασαν στό στρατόπεδο, ἄρχισαν νά μιλούν, καί τήν ὑπόθεση τήν ύπερασπίζε ο Ἐκατόνυμος, πού εἶχε 10 τή φήμη ἴκανον φήμη. «Μᾶς ἔστειλε, στρατιώτες, ή πόλη τῶν Σινωπέων, πρώτα πρώτα γιά νά σᾶς παινέσουμε πού εἶστε Ἑλληνες καί νικάτε τούς βαρδάρους, κι ὑστερα γιά νά σᾶς συγχαρούμε πού, ὅπως μάθαμε, περάσατε πολλά καί φορερά βάσανα, καί 15 τώρα δρύσκεστε κοντά μας. Ἐχομε ὅμως τήν ἀπαίτηση, ἀφοῦ είμαστε Ἑλληνες κι ἔμεις κι ἔσεις, νά μή μᾶς κάνετε κακό, παρά ἀντίθετα νά μᾶς καλομεταχειρίζεστε. Γιατί οὔτε ἔμεις σᾶς διλάφαμε ποτέ ὡς τώρα. Ἐπειτα τοῦτο δῶ οἱ Κοτυωρίτες εἶναι ἀποικοί μας καί αὐτήν τή χώρα ἔμεις τήν πήραμε ἀπό τούς βαρδάρους καί τούς τήν παραδώσαμε. Γι' αὐτό μᾶς πληρώνουν ἔναν δρισμένο φόρο, ὅπως καί οἱ Κερασούντιοι κι οἱ Τραπεζούντιοι. 20 Ἔτσι ἂν κάνετε σ' αὐτούς κάτι κακό, ή πόλη τῶν Σινωπέων ἔχει τή γνώμη πώς τό παθαίνει ή ἵδια. Ἀλλά τώρα μαθαίνομε πώς μερικοί ἀπό σᾶς μπήκατε μέ τή βία μές στήν πόλη καί μένετε στά σπίτια καί ἀρπάζετε βίαια ἀπό τίς διάφορες περιοχές ὅσα χρειάζεστε. Ἐχομε λοιπόν τήν ἀπαίτηση νά μή γίνονται αὐτά. Γιατί ἂν 25 ἔξακολουθήσετε νά τά κάνετε, θά ἀναγκαστούμε νά πιάσουμε Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σφίλες μέ τόν Κορίλα καὶ τούς Παφλαγόνες καὶ μέ δποιους ἄλλους μπορέσουμε.

Σ' ἀπάντηση σηκώθηκε δὲ Ξενοφῶν καὶ εἶπε γιά λογαριασμό¹³ τῶν στρατιωτῶν: «Ἐμεῖς, Σινωπεῖς, ἥρθαμε δῶ εὐχαριστημένοι, ποὺ γῆλτώσαμε τῇ ζῷῃ μας καὶ τά δπλα μας. Γιατί ἦταν ἀδύνατο νά λεηλατοῦμε καὶ παράληλα νά πολεμοῦμε ἐνάντια στούς ἔχθρούς. Καὶ τώρα πού φτάσαμε στίς ἐλληνικές πόλεις, στήν¹⁴ Τοαπεζούντα μᾶς πρόσφεραν τρόφιμα νά φωνίζουμε, κι ἔτοι τά προμηθευόμασταν ἀγοράζοντάς τα. "Οσο γιά τίς τιμές πού μᾶς ἔκαμαν καὶ τά δῶρα πού χάρισαν στούς στρατιώτες, τούς τιμούσαμε κι ἔμεῖς, κι ἀν κανένας ἀπό τούς βαρδάρους ἦταν φίλος τους, δέν τόν πειράζαμε. Ἀντίθετα ἐκείνους πού ἦταν ἔχθροί τους, μᾶς ὀδηγούσαν οἱ ἴδιοι ἐνάντιά τους, καὶ τούς κακοποιούσαμε δόσο μπορούσαμε. Αὐτούς ωφήστε, νά σάς ποῦν πῶς τούς¹⁵ φεροθήκαμε. Γιατί δρίσονται ἐδῶ ἐκείνοι πού τούς ἔστειλε μαζί μας ἡ πόλη γιά ὀδηγούς, δείχνοντάς μας ἔτοι τή φιλία της. "Οταν¹⁶ δύμως πάμε πάπου καὶ δέν ὑπάρχουν τρόφιμα ν' ἀγοράσουμε, εἴτε σέ βαρδαρική εἴτε σέ ἐλληνική χώρα, τότε τά ἀρπάζομε ἀπό ἀνάγκη καὶ δχι ἀπό ἀνθάδεια. Γι' αὐτό καὶ τούς Καρδούχους καὶ¹⁷ τούς Ταόχους καὶ τούς Χαλδαίους, παρ' δόλο πού δέν ἦταν ὑποταγμένοι στό μεγάλο βασιλιά κι ἦταν πολύ φοβεροί, δύμως τούς κάναμε ἔχθρούς, ἐπειδή ἡμασταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀρπάζουμε τά τρόφιμα, μά καὶ δέ μᾶς τά πρόσφεραν νά τ' ἀγοράσουμε. Ἐνῶ¹⁸ τούς Μάκρωνες, παρ' δόλο πού ἦταν βάρδαροι, τούς θεωρούσαμε φίλους μας καὶ δέν παίρναμε τίποτε δικό τους μέ τή δία, γιατί μᾶς ἔδιναν τρόφιμα ν' ἀγοράσουμε, δσα μπορούσαν. "Οσο γιά¹⁹ τούς Κοτυωρίτες, πού λέτε πώς εἶναι δικοί σας, ἀν τούς ἔχουμε ἀρπάξει κάτι, οἱ ἴδιοι εἶναι αἴτιοι. Γιατί δέ μᾶς φέρθηκαν σάν φίλοι, παρά ἔκλεισαν τίς πύλες καὶ ούτε μέσα στήν πόλη μᾶς δέχονταν, ούτε ἔξω ἀπό τά τείχη ἔστελναν τρόφιμα ν' ἀγοράσουμε. Κι ἔλεγαν πώς αἴτιος γιά δῆλα αὐτά ἦταν δ ἀρμοστής πού στείλατε σεῖς στά Κοτύωρα. "Οσο γιά κείνο πού εἶπες, δηλαδή πώς μερικοί²⁰ μπήκαν μέ τή δία καὶ μένουν μέσα στά σπίτια, ἔμεῖς ζητήσαμε ἐπίμονα νά δεχτοῦν τούς ἄρρωστους. Ἐπειδή δύμως δέν ἀνοιγαν τίς πύλες, γι' αὐτό ἀπό τό μέρος πού ἦταν εὔκολο νά μποῦμε στήν πόλη, ἀπό κεῖ μπήκαμε, χωρίς νά κάνουμε καμιά πράξη δίας.

13-23

Ἄργος τοῦ
Ξενοφῶντα.

Τώρα οι ἄρρωστοί μας μένουν μέσα στά σπίτια, ξοδεύουν ὅμως ἀπό τά δικά τους, καί φυλάμε τίς πύλες γιά νά μή δρίσκονται οἱ ἀνήμποδοι στήν ἔξουσίᾳ τοῦ ἀριθμοῦ σας, παφά νά είναι στό
 21 χέρι μας νά τούς μεταφέρουμε, ἀμα τό θελήσουμε. Ἐμεῖς οἱ ὑπόλοιποι, δπως δλέπετε, μένομε στό ὑπαθησο στήν παρατάξῃ μας,
 ἔτοιμοι, ἢν κανένας μᾶς ενεργετεῖ, νά τοῦ ἔξπληρόσουμε τήν εὐ²²
 εργεσία, κι ἢν μᾶς δλάφτει, νά τόν ἀποκρούσουμε. Σχετικά πάλι
 μέ τίς φοβέρες πού ἔχαμε, πώς δηλαδή, ἢν τό νομίσετε ἀπαραίτητο, θά κάμετε συμμάχους τόν Κορύλα καί τούς Παφλαγόνες
 γιά νά μᾶς χτυπήσετε, νά ἔρεις πώς ἐμεῖς στήν ἀνάγκη θά σᾶς πολεμήσουμε καί τούς δυό. Γιατί ως τώρα κάναμε πόλεμο ἐνάντια σέ ἄλλους πολύ περισσότερούς σας. "Αν τό κρίνουμε ὅμως
 23 χρήσιμο νά κάνουμε φίλο καί τόν ἀρχηγό τῶν Παφλαγόνων – πού μαθαίνομε πώς θέλει νά πάρει τήν πόλη σας καί τούς παραθαλάσσιους τόπους – θά προσπαθήσουμε νά γίνουμε φίλοι του
 βοηθώντας τον νά ἐκτελέσει τήν ἐπιθυμία του».

24-25

Συνεννία τῶν 24
 ἀπεσταλμένων

Στρατέων.

"Υστερ' ἀπ' αὐτά τά λόγια, οἱ ἄλλοι ἀπεσταλμένοι φάνηκαν καθαρά πώς δργίστηκαν μέ τόν Ἔκατώνυμο γιά δσα είχε πεῖ. Τότε σηκώθηκε καί μίλησε ἔνας ἄλλος, κι είπε πώς δέν ἡρθαν γιά νά κάμουν πόλεμο, παφά γιά νά δώσουν ἀποδείξεις τῆς φιλίας τους. «Καὶ ἢν ἔρθετε οτή Σινώπη, ἔκει θά σᾶς ὑποδεχτοῦμε καί θά σᾶς προσφέρουμε δώρα· τώρα πάντως θά παρακαλέσουμε τούς Κοτυωρίτες νά σᾶς δώσουν δσα μπορούν. Γιατί δλέπομε πώς δλα δσα ειπατε είναι ἀληθινά». Ἀπ' αὐτήν τή στυγμή καί οι Κοτυωρίτες τόνς ἔστεναν δώρα καί οι στρατηγοί τῶν Ἑλλήνων φιλοξενοῦσαν τούς ἀπεσταλμένους τῶν Σινωπέων καί ἀναμεταξύ τους είχαν μεγάλη καί φιλική συζήτηση. Ιδιαίτερα διμος ζητούσαν πληροφορίες γιά τήν παραπέδα πορεία, πάνω σέ θέματα πονέπετε νά τά ξέρουν καί οι δυό μεριές.

ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΣΙΝΩΠΕΩΝ. ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

ΚΕΦ. 6 1   Ἐτοι πέρασε ἡ μέρα ἐκείνη. Τό ἄλλο προφί οι στρατηγοί συγ-

2-10   κέντρωσαν τούς στρατιώτες κι ἀποφάσισαν νά φωνάξουν καί
 Ὁ Ἔκατώ-

γιά τήν ύπόλοιπη πορεία. Γιατί καί μέ τά πόδια ἄν χρειαζόταν νά
βαδίσουν, είχαν τή γνώμη πώς οι Σινωπεῖς θά τούς ἤταν χρήσι-
μοι, ἐπειδή ἦξεραν καλά τήν Παφλαγονία. Κι ἀπό τή θάλασσα ἄν
πήγαιναν, πάλι νόμιζαν πώς θά ἔχουν τήν ἀνάγκη τῶν Σινωπέον, 2
γιατί μονάχα αὐτοί τούς φαίνονταν πώς θά μποροῦσαν νά δώ-
σουν ἀρκετά πλοῖα στό στρατό. Κάλεσαν λοιπόν τούς ἀπεσταλ-
μένους καί ἔτοῦσαν τή γνώμη τους, καί είχαν τήν ἀπαίτηση, μιά 3
πού κι αὐτοί κι ἐκεῖνοι ἤταν Ἑλλήνες, πρότα πρότα νά τούς κα-
λοδεχτοῦν δείχνοντάς τους φιλική διάθεση καί ὑστερα νά τούς
δύνουν τίς καλύτερες συμβουλές. Τότε σηκώθηκε ὁ Ἐκατώνυ-
μος, πού στήν ἀρχῇ δικαιολογήθηκε γιά κείνο πού είχε πεῖ προ-
τύτερα, πώς τάχα θά κάνουν φίλο τους τόν ἀρχιγό τῶν Παφλα-
γόνων. Αὐτό, λέει, δέν τό εἶπε γιατί είχαν σκοπό νά πολεμήσουν
ἐνάντια στούς Ἑλλήνες, παρά γιά νά τονίσει πώς θά προτιμή-
σουν τή φιλία τῶν Ἑλλήνων, ἐνῷ μποροῦσαν νά γίνουν φίλοι τῶν
βαρδάρων. Κι ἐπειδή τόν παρακαλοῦσαν νά τούς συμβουλέψει, 4
προσευχήθηκε στούς θεούς καί μίλησε ἔτσι: «Ἄν οι συμβουλές
πού θά σᾶς δώσω, είναι οι καλύτερες πού μποροῦν, κατά τή
γνώμη μου, νά γίνουν, τότε μακάρι νά μου στείλουν οι θεοί πολλά
καλά. Ἀλλιώτικα, ἂς γίνει τό ἀντίθετο. Γιατί αὐτό πού λένε πώς
είναι ἵερη συμβουλή, νομίζω πώς παρουσιάστηκε σέ μένα μέ
τούτη τήν περίπτωση. Πραγματικά, ἀν ἀποδειχτεῖ πώς τώρα σᾶς
δίνω καλές συμβουλές, πολλοί θά δρεθοῦν νά μέ πανέσουν· ἀν
ὅμως κακές, τότε πολλοί θά μέ καταριοῦνται. Ξέρω λοιπόν πώς 5
ἔμεις θά δροῦμε πολύ μεγαλύτερες δυσκολίες ἄν πάτε ἀπό τή θά-
λασσα, γιατί θά χρειαστεῖ νά σᾶς δώσουμε πλοῖα. Ἐνῷ, ἀν πάτε
ἀπό τή στεριά, ἔσεις θά είναι ἀνάγκη νά πολεμάτε. Ωστόσο πρέ-
πει νά σᾶς πῷ τή γνώμη μου, γιατί γνωρίζω καί τή χώρα τῶν 6
Παφλαγόνων καί τή δύναμή τους. Η Παφλαγονία ἔχει καί κάμ-
πους ὄφαιότατους καί δουνά πάρα πολύ ψηλά. Πρότα πρότα
λοιπόν ξέρω τό σημεῖο, ἀπ' ὅπου είναι ἀνάγκη νά μπεῖτε ἵσια
μέσα στή χώρα. Γιατί δέν είναι δυνατό νά μπεῖτε ἀπό ἄλλο μέρος,
παρά μονάχα ἀπό κεῖ πού οι δουνοκορφές ὑψώνονται στίς δυό 7
ἄκρες τοῦ δρόμου. Ἐκεῖνοι πού κρατοῦν ἀντές τίς κωρυφές, θά
μπερδοῦσαν νά είναι κύριοι τῆς περιοχῆς, κι ἀν ἀκόμα είναι πολύ
λόγοι. Καί στήν περίπτωση αὐτή, οὕτε ὅλοι οι ἄνθρωποι τῆς γῆς

τηνος ὀγμ-
βούλεεντοι τοῖς
Ἑλλήνις νά
σπενζίσουν
τήν πορεία
με ταράνια.

Ἐλληνας ὀπλίτης, ὅταν ἦταν ἔτοιμος γιά μάχη. Φορεῖ κράνος, θύρακα καὶ περικνημίδες. Ἀριστερά διασφίνεται ἡ ἀσπίδα καὶ τὸ ξίφος του, ενῷ στό δεξὶ του χέρι κρατάει δυό δόρατα.

δέ θά τά κατάφερναν νά περάσουν. Αὐτό τό μέρος δέδαια είμαι πρόθυμος νά σᾶς τό δείξω, ἢν θέλετε νά στείλετε μαζί μου κάποιον. "Υστερα ἔρω καὶ τούς κάμπους πού ἔχουν καὶ τό ἵππικό τους, πού οἱ δάρδαροι τό νομίζουν καλύτερο ἀπό δλόκληρο τό ἵππικό τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ. Τώρα τελευταῖα μάλιστα τούς κάλεσε ὁ βασιλιάς, ἀλλά αὐτοί δέν πῆγαν, γιατί ὁ ἀρχιγύρος τους εἶναι πολύ περιήφανος. "Αν δώμως τά καταφέρετε καὶ πατήσετε κυρφά τά δουνά τους ἢ ἢν τούς προλάβετε καὶ τά κυριέψετε, καὶ ἢν μπορέσετε πολεμώντας στόν κάμπο νά νικήσετε τό ἵππικό τους καὶ τό πεζικό τους, πού ἔπεργνάει τίς δώδεκα χιλιάδες, τότε θά φτάσετε στά ποτάμια τῆς χώρας. Πρώτα πρώτα στό Θερμώδοντα, πού ἔχει πλάτος τρία πλέθρα. Αὐτόν νομίζω πώς εἶναι δύσκολο νά τόν περάσετε, γιατί καὶ μπροστά σας θά δρίσκονται πολλοί ἔχθροι, καὶ πίσω θά σᾶς ἀκολουθουν ἄλλοι." Υστερα στόν Ιοη, πού κι αὐτός ἔχει πλάτος τρία πλέθρα. "Επειτα στόν Ἀλη, πού τό φάρδος του δέν εἶναι λιγότερο ἀπό δυό στάδια καὶ πού γιά νά τόν περάσετε εἶναι ἀπαραίτητα τά πλοῖα. Ἀλλά αὐτά ποιός θά σᾶς τά δώσει; Δέ θά καταφέρετε ἀκόμα νά περάσετε οὕτε τόν Παρθένιο, ὅπου θά φτάσετε ἢν περάσετε τόν Ἀλη. Ἔγω λοιπόν ἔχω τή γνώμη πώς ή πορεία θά σᾶς εἶναι ὅχι δύσκολη,

Τό γνωστότερο περσικό νομισμα, ο δαρεικός. Ἀπεικονίζει ἔνα τοξότη, που φαίνεται πώς παριστάνει το βασιλιά Δαρεῖο.

(Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

παρά ὀλωσδιόλου ἀδύνατη. Ἐνῶ ἂν ταξιδέψετε ἀπό τή θάλασσα, εἶναι δυνατό, πλέοντας παράλληλα στή στεριά, νά φτάσετε στή Σινώπη, κι ἀπό κεῖ στήν Ἡράκλεια. Ἀπό τήν Ἡράκλεια δέ θά δρεῖτε δυσκολία στό ταξίδι, εἴτε ἀπό τή στεριά τό κάμετε εἴτε ἀπό τή θάλασσα. Καὶ τοῦτο, γιατί σ' αὐτή τήν πόλην ὑπάρχουν πολλά πλοῖα.

"Οταν τέλειωσε τό λόγο του, μερικοί ύποψιάζονταν ὅτι αὐτά τά εἶπε ἐξαιτίας τῆς φιλίας του μέ τόν Κορύλα, πού ἦταν καί ἀντιπρόσωπός του στή Σινώπη. Ἀλλοι νόμισαν πώς δ σκοπός του ἦταν νά πάρει δῶρα γι' αὐτήν τή συμβούλη. Κι ἄλλοι ύποψιάζονταν πώς τά εἶπε γιά νά μήν περάσουν μέσα ἀπό τή χώρα τῶν Σινωπέων καί τή λεηλατήσουν. Πάντως οἱ Ἑλληνες ἀποφάσισαν νά συνεχίσουν τήν πορεία τους ἀπό τή θάλασσα. Κατόπι μῆλησε δ Ξενοφῶν καί εἶπε: «Σινωπεῖς, οἱ στρατιῶτες προτιμοῦν νά προχωρήσουν σύμφωνα μέ τή συμβούλή σας. Μέ μιά συμφωνία διμώς. »Αν πρόκειται τά πλοῖα πού θά μᾶς δώσετε νά εἶναι ἀρκετά, ὥστε οὕτε ἔνας στρατιώτης μας νά μή μείνει ἐδῶ, τότε πρόθυμα θά ταξιδέψουμε. »Αλλά ἂν πρόκειται ἄλλοι νά μείνουν ἐδῶ κι ἄλλοι νά ταξιδέψουν, δέ σκοπεύομε νά μποῦμε στά πλοῖα. Γιατί ξέρομε 13 πώς ὅπου εἴμαστε δυνατοί, ἐκεῖ μποροῦμε καί νά γλιτώσουμε καί

11-14

Οἱ Ἑλληνες
ἀποφασίζουν
νά ταξιδέψουν
μέ πλοῖα.

νά προμηθευτοῦμε τρόφιμα. Ἀντίθετα, ἂν κάπου δρεθοῦμε κατώτεροι ἀπό τούς ἐχθρούς, εἶναι δλοφάνερο πώς θά καταντήσουμε νά γίνουμε δοῦλοι». Ὄταν τ' ἀκουσαν οἱ Σινωπεῖς, τούς πρότρεψαν νά στείλουν ἀπεστάλμένους στήν πόλη τους. Καί στέλνουν τὸν Καλλίμαχο τὸν Ἀρχάδα, τὸν Ἀρίστωνα τὸν Ἀθηναῖο καὶ τὸ Σαμόλα τὸν Ἀγαιό. Τοῦτοι ἔξεινησαν καὶ πῆγαν.

15-27
Σχέδια τοῦ
Ξενοφόντα
καὶ ἀντιδρά-
σεις ἀλλοι.

15. Σ' αὐτό τὸ μεταξύ ἔδλεπε ὁ Ξενοφῶν πολλούς Ἐλλήνες ὅπλιτες καὶ πελταστές καὶ τοξότες καὶ σφεντονῆτες καὶ ἵππεῖς, ποὺ εἴχαν ἀποκτήσει μεγάλες ἴκανότητες ἀπό τὴν ἀσκησή τους στὶς μάχες, νά εἶναι συγκεντρωμένοι στὸν Πόντο, διόπου ποτέ δέν ἐτομάστηκε τόσο μεγάλη δύναμη μέλιγα χοήματα. Τοῦ φάνηκε λοιπόν καλὸν νά φτιάξει μιὰ Πολιτεία, κι ἔτσι νά δώσει στήν Ἐλλάδα καινούρια χώρα καὶ δύναμη. Γιατί εἴχε τῇ γνώμῃ πώς αὐτή ἡ πόλη θά γίνει μεγάλη, ὑπόλογγοντας καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν στρατιωτῶν κι ἐκείνους ποὺ κατοικοῦσαν τοιγάρῳ στὸν Πόντο. Ἐκαμεθυσίᾳ γ' αὐτὸν τὸ σκοπό, προτοῦ τό ἀνακοινώσει στοὺς στρατιώτες, καὶ κάλεσε τὸ Σιλανό τὸν Ἀμπρακιώτη ποὺ ἦταν κάποτε μάντης τοῦ Κύρου. Τοῦτος διώρες φοβήθηκε μήπως γίνουν αὐτά καὶ ἐγκατασταθεὶ κάπου δι στρατός. Γι' αὐτό ἀνακοινώνει στοὺς στρατιώτες πώς ὁ Ξενοφῶν θέλει νά τοὺς ἐγκαταστήσει ἐδῶ καὶ νά χτίσει πόλη, γιά νά κερδίσει γιά λογαριασμῷ του δόξα καὶ δύναμη. Άκινά δὲ ἵδιος ὁ Σιλανός ἥθελε νά γνωσίσει στήν Ἐλλάδα δόσο μπορούσε γρηγορότερα. Γιατί εἴχε μαζί του φυλαγμένους τοὺς τρεῖς χιλιάδες δαρεικούς ποὺ πήρε ἀπό τὸν Κύρο, τότε πού δρῆκε ἀληθινή ἡ προφητεία του στὶς θυσίες, δι τι γιά δέκα μέρες δέ θά τὸν πολεμοῦσε δι δασιλιάς. Ὄταν τ' ἀκουσαν οἱ στρατιώτες, ἄλλοι νόμισαν πώς ἦταν προτιμότερο νά ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ, οἱ περισσότεροι διώρες δέν τό ἥθελαν. Τότε ὁ Τιμασίων ἀπό τὴν Δάρδανο καὶ δι Θώραξ δι Βοιωτός λένε σέ κάποιον Ήρακλειώτες καὶ Σινωπεῖς ἐμπόρους, δι τι, ἂν δέν προμηθέψουν χοήματα στοὺς στρατιώτες γιά νά ἔχουν στὸ ταξίδι τά ἀπαραίτητα, ὑπάρχει κίνδυνος νά μείνει στὸν Πόντο μιὰ τόσο μεγάλη δύναμη. Γιατί δι Ξενοφῶν σκέφτεται – καὶ παρακάλεσε κι ἐμᾶς νά κάνουμε τὸ ἵδιο – μόλις ἔρθουν τὰ πλοῖα, τότε νά πεῖ ξαφνικά στὸ στρατό: «Στρατιώτες, σᾶς βλέπομε νά δρίσκεστε τώρα σέ

ἀμηχανία καὶ γιά τό τί θά γίνει μέ σσα χρειάζονται στό ταξίδι καὶ γιά τό πῶς θά ἀνακουφίσετε τούς δικούς σας, γυρίζοντας στήν πατρίδα. "Αν ὅμως θέλετε, διαλέξετε ἔνα μέρος ἀπό τή χώρα πού κατοικείται διλόγυρα στόν Πόντο, κι ἐκεῖ πού σᾶς ἀρέσει ἀράξετε. Τότε ὅποιος θέλει μπορεῖ νά γυρίσει στήν πατρίδα κι ἄν κανένας προτιμᾷ, ἂς μείνει ἐδῶ. Πλοϊα ὑπάρχουν, καί μ' αὐτά 21 μπορεῖτε νά ἐπιτεθείτε σέ ὅποιον τόπο θέλετε». Αὐτά πού ἀκουσαν οἱ ἔμποροι, τά ἀνακοίνωσαν στίς πόλεις τους. "Εστειλε μάλιστα μαζί τους δ Τιμασίων καί τό συμπατριώτη του τόν Εὐρύμαχο καί τό Θώρακα τό Βοιωτό, γιά νά ποῦν τά ἴδια πράγματα. Οι Σινωπεῖς κι οι Ἡρακλειώτες, μόλις τ' ἀκουσαν, στέλνουν ἀπεσταλμένο στόν Τιμασίωνα καί τόν παρακαλοῦν νά πάρει χρήματα καί νά φροντίσει νά φύγει δ στρατός. Ἐκεῖνος τ' ἀκουσε μέ εὐ- 22 χαρίστηση καί λέει τά πρακάτω σέ συγκέντρωση τῶν στρατιωτῶν: «Δέν πρέπει, στρατιώτες, νά σκέψεστε τήν ἐγκατάστασή σας ἐδῶ, ούτε νά προτιμάτε τίποτε ἄλλο περισσότερο ἀπό τήν Ἑλλάδα. Μαθαίνω ὅμως ὅτι μερικοί κάνουν θυσίες γι' αὐτόν τό σκοπό, χωρίς νά σᾶς τό ἀνακοινώνουν. Ἐγώ σᾶς ὑπόσχομαι πώς, 23 ἄν φύγετε ἀπό δῶ μέ τά καράδια, θά σᾶς δίνω μισθό ἔνα κινητήριό στόν καθένα τό μήνα, ἀρχίζοντας ἀπό τήν πρωτομηνιά. Καί θά σᾶς πάω στήν Τρωάδα, ἀπ' ὅπου μέ ἔστειλαν ἔξοδία, καί θά ἔχετε γιά δική σας τήν πατρίδα μου. Γιατί μέ τή θέλησή τούς θά μέ δεχτοῦν. Θά σᾶς πάω ἀκόμα ὁ ἴδιος σέ μέρος, ἀπ' ὅπου θά 24 πάρετε πολλά χρήματα. Μά ἔκτος ἀπ' αὐτά, γνωρίζω καλά τήν Αἰολίδα καί τή Φρυγία καί τήν Τρωάδα καί διλόκηλη τή χώρα τοῦ Φαρνάβαζον, πρώτα πρώτα γιατί κατάγομαι ἀπ' αὐτά τά μέρη, κι ἔπειτα γιατί ἔκαμα ἐκστρατεία ἐκεῖ μαζί μέ τό Κλέαρχο καί μέ τόν Δερκυλίδα». Τότε σηκώθηκε δ Θώραξ δ Βοιωτός, πού φι- 25 λονικούσε μέ τόν Ξενοφώντα γιά τό ἀξιώμα τοῦ στρατηγοῦ, καί εἶπε πώς, ἄν φύγουν ἀπό τόν Πόντο, θά δρεθοῦν στή Χερσόνησο, μιά χώρα διμορφη καί πλούσια. Ἐκεῖ θά μπορεῖ νά ἐγκατασταθεῖ ὅποιος θέλει, ἐνῶ ὅποιος δέν τό θέλει, θά γυρίσει στήν πατρίδα του. Είναι ὅμως ἀστείο, ἀφοῦ ὑπάρχει στήν Ἑλλάδα πολλή καί γόνιμη γῆ, νά ἀναζητοῦν τέτοια στίς βαρβαρικές χώρες. «"Ωσπου 26

νά φτάσετε πάνινος εκεῖ, εἰπε, ύπόσχουμαι καὶ ἐγώ ὅπως καὶ ὁ Τιμασίων, πώς θά σᾶς πληρώνουμε μισθό». Αὐτά δέδαια τά ἔλεγε, γιατί ἦξερε τί ύποσχέθηκαν οἱ Ἡρακλειώτες καὶ οἱ Σινωπεῖς στόν

- 27 Τιμασίωνα, γιά νά τόν καταφέρουν νά φύγουν μέ τά πλοϊα. Στό ἀναμεταξύ ό Ξενοφῶν δέ μιλούσε καθόλου.

Ύστεροι σηκώθηκαν οἱ Ἀχαιοί Φιλήσιος καὶ Λύκων καὶ ἔλεγαν πώς ἦταν φοβερό νά προσπαθεῖ ὁ Ξενοφῶν ἴδιαίτερα νά τούς πείσει νά μείνουν ἐκεῖ γιά πάντα καὶ νά θυσίαζει γιά τήν ἐγκατάσταση (χωρίς νά τό ξέρει ὁ στρατός), δημόσια ὅμως νά μήν κάνει κουδέντα γιά τήν ύπόθεση.

28-33

Ο Ξενοφῶν δίνει ἐξηγήσεις καὶ συγχωνεῖ μέ τήν πρότασην τῶν ἄλλων

Τότε ὁ Ξενοφῶν ἀναγκάστηκε νά σηκωθεῖ καὶ νά πεῖ τά παρακάτω: «Οπως δέλεπτε, στρατιώτες, ἐγώ κάνω ὅσες θυσίες μπορῶ καὶ γιά δικό σας καὶ γιά δικό μου ὅφελος, προσπαθώντας νά πετύχω, μέ τά λόγια μου καὶ μέ τίς σκέψεις μου καὶ μέ τίς πράξεις μου, ἐκείνα πού πρόκειται νά ὀφελήσουν καὶ σᾶς καὶ μένα. Καὶ τώρα θυσίαζα γι' αὐτό τό ζήτημα, ἂν δηλαδή είναι προτιμότερο νά ἀρχίσω νά σᾶς μιλῶ καὶ νά ἐνεργήω σχετικά μέ τούτη τήν ύπό-

- 29 θεση ἥ νά μήν τήν αγρίζω καθόλου. Μά διάντης Σιλανός μοῦ εἰπε, κι αὐτό είναι τό πιό σημαντικό, πώς τά σημάδια ἀπό τίς θυσίες είναι καλά. Γιατί ἦξερε πώς κι ἐγώ κάτι γνωρίζω ἀπό μαντική, ἐπειδή πάντοτε δρίσκουμαι στόν τόπο πού γίνονται οι θυσίες. Εἰπε λοιπόν πώς ἔδειπε, παρατηρώντας τά σπλάχνα τῶν ζώων, κάποια σκευωρία καὶ ὑπουλότητα πού μέ ἀφοροῦσε, γιατί εἶχε τή συνναίσθηση πώς ὁ ἴδιος μηχανευόταν συκοφαντίες σέ δάρος μου. Καὶ πραγματικά εἰπε ἔδω κι ἐκεῖ, πώς ἐγώ σκόπευνα νά ἀρχίσω νά ἐφαρμόζω τά σχέδιά μου χωρίς τή συγκατάθεσή σας.

- 30 Μά ἐγώ, ἂν σᾶς ἔδειπα νά δρίσκεστε σέ δύσκολη θέση, θά ἀναζητοῦσα κάποιον τρόπο, ὅστε νά μπορέσετε νά κυριεύφετε μιά πόλη. Καί τότε ὅποιος ἥθελε ἃς γύριζε στήν πατοίδα, ὅποιος δέν ἥθελε, ἃς ἔμενε ὡσπου νά ἀποχήσει ἀρκετά γιά νά ὀφελήσει καὶ 31 τούς δικούς του. Τώρα ὅμως δέλεπω πώς οἱ Ἡρακλειώτες κι οἱ Σινωπεῖς καὶ πλοϊα σᾶς στέλνουν γιά νά φύγετε καὶ μερικοί ύπόσχονται πώς θά σᾶς δώσουν μισθό ἀπό τήν πρωτομηνιά. Γι' αὐτό μοῦ φαίνεται πώς είναι προτιμότερο νά πάμε μέ σιγουριά ὅπου θέλομε, παίρνοντας καὶ μισθό γι' αὐτήν τήν ἀσφάλεια. Φτάνω

μάλιστα στό σημεῖο νά παραιτηθῷ ἀπό κεῖνα τά σχέδια, καὶ ὅσοι μὲ ἐπισκέπτονται καὶ μοῦ ἔλεγαν πώς εἶναι ἀνάγκη νά τά πραγματοποιήσω, τώρα νομίζω πώς πρέπει νά σταματήσουν κι αὐτοί νά μοῦ τό λένε. Γιατί ἔχω τούτη τή γνώμη: ὅταν εἰστε πολλοί 32 μαζί, ὅπως σ' αὐτή τήν περίσταση, καὶ τό σεδασμό προκαλεῖτε στονές ἄλλους καὶ τά ἀπαραίτητα ἔχετε – ἀφοῦ ὅταν εἶναι κανεὶς δυνατότερος ἀπό κάποιον, τότε μπορεῖ νά πάρει τήν περιουσία του –. "Ἄν ὅμως χωριστεῖτε κι η δύναμη σας διασπαστεῖ, τότε οὔτε τρόφιμα μπορεῖτε νά προμηθεύεστε, οὔτε νά φύγετε ἀπό δῶ χαρούμενοι. Εἴμαι λοιπόν κι ἔγώ μέ τή γνώμη σας, δηλαδή νά 33 τραβήξουμε γιά τήν Ἐλλάδα, κι ἂν κανένας πιαστεῖ νά φεύγει προτοῦ διλόκηληρος ὁ στρατός δρεθεῖ σέ μέρος ἀσφαλισμένο, αὐτός νά περάσει ἀπό δίκη σά νά ἔχει διαπράξει ἀδίκημα. Σέ ὅποιον φαίνονται αὐτά καλά, εἴπε, νά σηκώσει τό γέροι". "Οἱοι σήκωσαν τά χέρια τους.

Μά δ Σιλανός φώναξε καὶ προσπαθοῦσε νά τούς πείσει πώς 34 ἡταν σωτό νά φύγει ὅποιος ἥθελε. Οἱ στρατιώτες ὅμως δέν τό δεχονταν, καὶ τόν φοβέριζαν πώς θά τόν τιμωρήσουν, ἂν τόν πιάσουν νά προσπαθεῖ νά τό σκάσει.

Μόλις πληροφορήθηκαν οἱ Ἡρακλειώτες πώς οἱ Ἐλληνες ἡταν 35 ἀποφασισμένοι νά φύγουν καὶ πώς ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφῶν ἔιχε δεχτεῖ τήν ἀπόφαση, τούς στέλνουν τά πλοϊα, ἄλλά τούς γέλασαν σχετικά μέ τά χορήματα πού είχαν ὑποσχεθεῖ στόν Τιμασίωνα καὶ στό Θώρακα. Τότε ἐκείνοι πού ὑποσχέθηκαν πώς θά δίνουν μισθό, τά 36 ἔχασαν καὶ φοβόνταν τούς στρατιώτες. Γι' αὐτό πήραν καὶ τούς ἄλλους στρατηγούς, πού τούς είχαν ἀνακοινώσει τίς προηγούμενες ἐνέργειές τους (ὅλοι μαζεύτηκαν ἐκεῖ, ἐκτός ἀπό τό Νέωνα τόν Ἀσιναῖο, τόν ὑποστράτηγο τού Χειρίσιοφου – ἀφοῦ ὁ Χειρίσιοφος δέν ἔιχε ἔρθει ἀκόμα) καὶ πηγαίνουν στόν Ξενοφόντα καὶ τοῦ λένε πώς μετάνιωσαν καὶ πώς τούς φαίνεται προτιμότερο, μά πού ὑπάρχουν πλοϊα, νά πάνε στό Φάση ποταμό καὶ νά κυριέψουν τή χώρα τῶν Φαισιανῶν. Βασιλιάς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν 37 ἔτυχε νά είναι ὁ ἐγγονός τού Αἰγίτη. Ὁ Ξενοφῶν ὅμως ἀποκρίθηκε πώς δέν μποροῦσε νά ἀνακοινώσει τίποτε ἀπ' αὐτά στούς στρατιώτες. «Ἐσεῖς, τούς είπε, συγκεντρώστε τους, ἂν θέλετε, καὶ πέστε τα». Τότε ὁ Τιμασίων ἀπό τή Δάρδανο πρότεινε νά μήν

34 - 37

Διαμαρτυρίες
τοῦ μάντη. Οἱ
ἄλλοι στρα-
τηγοί ἀποσύ-
ρον τίς πρέ-
τάσεις τοῦς

καλέσουν σέ συνέλευση τό στρατό, παρά νά προσπαθήσει κάθε στρατηγός νά πείσει τούς λοχαγούς του. Ἔφυγαν κι ἔκαναν ἔτοι.

**ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΣΥΚΟΦΑΝΤΩΝ ΠΟΥ ΔΙΑ-
ΔΟΘΗΚΑΝ ΣΕ ΒΑΡΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΤΗΣ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ**

ΚΕΦ. 7

1-4

*Ἀμορχία
τῶν στρατω-
τῶν ἀπό τῇ
διάδοση πάσ
θα γνοίσουν
στό φάσμ.*

1 Οἱ στρατιώτες πληροφορήθηκαν τά δσα γίνονταν, καὶ ὁ Νέων διάδωσε πώς ὁ Ξενοφῶν κατάφερε νά κάμει τούς ἄλλους στρατηγούς ν' ἄλλαξον γνώμη καὶ πώς σκέψεται νά ξεγελάσει τό στράτευμα καὶ νά τό ξαναοδηγήσει στόν ποταμό Φάσμ.

2 Στό ἀκούσιμα τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν οἱ στρατιώτες δογίστηκαν κι ἔκαναν συγκεντρώσεις ἡ μαζεύονταν ὅμαδες ὅμαδες καὶ ὑπῆρχε μεγάλος φόδος μήπως ἐπαναλάβουν ἐκεῖνα πού είχαν κάμει καὶ στούς ἀπεστάλμένους τῶν Κόλχων καὶ στοὺς ἀγορανόμους (δύσους δέν πρόλαβαν νά πάνε στή θάλασσα, τούς περιφορόλησαν). Ὁ Ξενοφῶν τότε πήρε εἰδημη τίς κινήσεις αὐτές, καὶ νόμισε πώς είναι σωστό νά καλέσει γρήγορα σέ συνέλευση τούς στρατιώτες, καὶ νά μήν τούς ἀφήσει νά συγκεντρωθοῦν μόνοι τους. Ἐδωσε λοιπόν διαταρή στόν κήρυκα νά τούς καλέσει σέ συνέλευση. Κι οἱ στρατιώτες μόλις τόν ἀκούσαν, ἔτρεξαν ἀπό παντοῦ μέ μεγάλη προθυμία. Τότε ὁ Ξενοφῶν δέν κατηγόρησε τούς στρατηγούς, πού είχαν πάει καὶ συζήτησαν μαζί του, παρά εἶπε τούτα τά λόγια:

5-12 *Ο Ξενοφῶν
ἀποκλείει
τὴν ἀλήθεια
τῶν διαδό-
σεων.*

5 «Μαθαίνω, στρατιώτες, ὅτι κάποιος μέ συκοφαντεῖ, πώς ἐγώ τάχι σᾶς ξεγέλασα καὶ σκοτεύω νά σᾶς ὄδηγήσω στό Φάσμ. Σᾶς ἔξορκίζω στό ὄνομα τῶν θεῶν νά μ' ἀκούσετε, καὶ ἂν ἀποδειχτεῖ πώς ἔκανα κάτι κακό γιά σᾶς, δέν πρέπει νά φύγω ἀπ' αὐτό τό μέρος προτοῦ τιμωρηθῶ. Ἀν ὅμως φανοῦν πώς μέ βλάφτουν ἔκείνοι πού μέ κατηγοροῦν λέγοντας φευτιές, τότε πρέπει νά τούς 6 φερθεῖτε ὅπως τούς ταιριάζει. Ἐσεῖς ξέρετε δέδωα, εἴπε, ἀπό πού δημίνει ὁ ἥλιος καὶ πού βασιλεύει, καὶ πώς, ἂν ἔχει σκοπό κανείς νά πάει στήν Ἑλλάδα, πρέπει νά βαδίζει πρός τή δύση. Ἀντίθετα, ἂν θέλει νά πάει στούς βαρδάρους, πρέπει νά βαδίζει

ἀνατολικά. Υπάρχει λοιπόν ἄνθρωπος, πού θά μπορούσε νά σᾶς παραπλανήσει καί νά σᾶς κάμει νά πιστέψετε πώς ὁ ἡγλος δγά-
νει ἀπό τή δύση καί δασιλένει στήν ἀνατολή; Μά ἐκτός ἀπ' αὐτό
ζέρετε καί τοῦτο, ὅτι δηλαδή ἄμα φυσάει δοριάς, ὁδηγεῖ ἔκεινον
πού ταξιδεύει ἔξω ἀπό τόν Πόντο στήν Ἐλλάδα, ἐνῷ ἄμα φυσάει
νοτιάς, τόν πηγαίνει πρός τό Φάση. Λένε ἀκόμα πώς τά ταξίδια
γιά τήν Ἐλλάδα είναι καλά, ἄμα φυσάει δοριάς. Είναι λοιπόν
δυνατό νά σᾶς παρασύρει κανείς καί νά μπειτε στά πλοῖα μέν νο-
τιά; "Ισως δημος δρεθεὶ κάποιος νά πει, πώς θά σᾶς δάλω στά
καράδια, ὅταν είναι γαλήνη. Μά ἐγώ θά ταξιδέψω μέ ἔνα πλοῖο.
ἐνῷ ἔσεις τό λιγότερο μέ ἔκατο. Ήδης λοιπόν μπορῶ η νά σᾶς
ἀναγκάσω νά ταξιδέψετε μαζί μου χωρίς νά τό θέλετε, η νά σᾶς
Ξεγελάσω καί νά σᾶς πάω δπον μοῦ ἀρέσει; "Ας ὑποθέσουμε
δημος ὅτι παραπλανήθηκατε καί παρασυρθήκατε ἀπό μένα νά
πάτε στό Φάση, καί πώς ἀποδιβαζόμαστε σέ κείνη τή χώρα. Θά
καταλάβετε δέδαια πώς δέ δρίσκεοτε στήν Ἐλλάδα. Τότε ἐγώ
πού σᾶς ἔχω Ξεγελάσει θά είμαι ἔνας, ἐνῷ ἔσεις οι Ξεγελασμένοι
κοντά δέκα χιλιάδες, καί μάλιστα διπλωμένοι. Σέ ποιά περίπτωση
τάχα θά μπορούσε νά τιμωρηθεὶ σκληρότερα ἔνας ἄνθρωπος,
παρά ὅταν κάνει τέτοια σχέδια γιά τόν ἔαυτό του καί γιά σᾶς;
Μά αὐτά είναι λόγια ἄνθρωπων ἥλιθιων καί ἔκεινων πού μέ 10
φθονοῦν γιά τήν ἐκτίμηση πού μοῦ δείχνετε. Δέν είναι δημος ου-
στό νά μέ φθονούν· γιατί ἐγώ ποιόν ἐμποδίζω νά λέει, ἀν μπορεῖ,
κάτι χοήσμο στίς συνελεύσεις σας, η νά πολεμᾶ, ἀν τό ἔχει δρε-
ζη, γιά λογαριασμό δικό σας καί δικό του, η νά φροντίζει ἄγρυ-
πνα γιά τήν ἀσφάλειά σας; Μήπως ὅταν ἐκλέγετε τούς ἀρχηγούς
σας, ἐνῷ είμαι ἐμπόδιο σέ κανένα; Παραχωρῶ τή θέση μου, ἀς
είναι ἄλλος ἀρχηγός, φτάνει νά ἀποδεῖξει πώς ἐργάζεται γιά τό
καλό σας. Ἀλλά σταματῶ, γιατί είναι ἀρκετά ὅσα είπα σχετικά 11
μέ τήν ὑπόθεση τούτη. "Αν δημος κάποιος ἀπό σᾶς ἔχει τή γνώμη
πώς μπορούσε νά ξεγελαστεῖ ὁ ἴδιος η κανένας ἄλλος μ' αὐτά, ἀς
μᾶς διαφωτίσει λέγοντάς το. Πάντως, ὅταν νομίσετε πώς ἔχουν 12
είπωθεὶ ἀρκετά, νά μή φύγετε, προτοῦ ἀκούσετε κάτι πού βλέπω
νά παρουσιάζεται στό στρατό. Αὐτό ἀν πέσει μές στούς στρατιώ-
τες κι ἀν ἀπλωθεὶ ὅσο φαίνεται, είναι καιρός νά σκεφτούμε γιά
τούς ἔαυτούς μας, γιατί ὑπάρχει φόδος μήπως ἀποδειχτεῖ πώς

εῖμαστε οἱ χειρότεροι κι οἱ πιό ξεδιάντροποι ἄντρες ἀπέναντι σὲ θεούς καὶ σὲ ἀνθρώπους, σὲ φύλους καὶ σ' ἐχθρούς».

13-26

Ἐπεισόδια ποιὸν ἐκθέτοντα στρατό.

- 13 "Οταν τ' ἀκουσαν οἱ στρατιῶτες, ἀποδοῦσαν καὶ τὸν παρακαλοῦσαν νά τούς πεῖ τί συμβάνει. Τότε ἔσαναιχίζει νά μιλάει: «Ξέρετε δέδαια, πώς ἀπάνω στὰ δαρδαρικά δουνά ὑπάρχουν κάποια ὀχυρά μέρη, πού ἔχουν φιλίες μέ τούς Κερασούντιους. Ἀπ' αὐτά κατέβαιναν μερικοί ἄνθρωποι καὶ σᾶς πουλοῦσαν ζῶα γιά τίς θυσίες καὶ ὅ, τι ἄλλο εἰχαν. Μοῦ φαίνεται μάλιστα πώς κάποιοι ἀπό σᾶς ἀνέδηκαν στὸ πιό κοντινό ἀπ' αὐτά τά μέρη, ἀγόρασαν κάτι καὶ ἔσανάφυγαν. Μόλις ἔμαθε ὁ Κλεάρετος ὁ λοχαγός πώς ἐκεῖνο τὸ ὀχυρό ἦταν καὶ μικρό καὶ ἀφρούρητο, μιά καὶ οἱ κάτοικοι του εἰχαν ἐμπιστοσύνη στούς φιλικούς δεσμούς, δαδίζει τὴνύχτα καταπάνω του γιά νά το λεηλατήσει, χωρίς νά μᾶς πεῖ τίποτα. Καὶ εἶχε στό μυαλό του νά μήν ἔσαναγυρίσει στό στρατευμα, αν τό κυριέψει, παρά νά μπει στό καράβι πού δρίσκονταν κι οἱ συντροφοί του κι ἀρμένιζαν κοντά στή στερνά, νά δάλει μέσα ὅ, τι ἀρπάξει, καὶ φεύγοντας νά ταξιδέψει ἔξω ἀπό τὸν Πόντο. Αὐτές τίς συμφωνίες εἰχαν κάμει μαζί του οἱ σύντροφοι πού δρίσκονταν μέσα στό καράβι, ὅπως μέ πληροφόρησαν ποίν ἀπό λίγο.
- 14 Φώναξε λοιπόν ὁ Κλεάρετος ὅσους στρατιῶτες κατάφερε νά πείσει καὶ τούς ὅδηγησε καταπάνω στὸ ὀχυρό. Μά τὸν πρόλαβε ἡ μέρα, ἐνῷ ἀκόμα βάδιζε, καὶ οἱ ντόπιοι μαζεύτηκαν σέ ὀχυρωμένες τοποθεσίες καὶ χτυπώντας τους ἀπό μακριά κι ἀπό κοντά σκοτώνουν τὸν Κλεάρετο καὶ ἀρκετούς ἀπό τούς ἄλλους, ἐνῷ
- 15 κάτι λίγοι καταφέρουν καὶ γυρίζουν στήν Κερασούντα. Αὐτά ἔγιναν τή μέρα πού ἐμεῖς ἔσκινούσαμε νά ἔρθουμε ἐδῶ μέ τά πόδια. Μερικοί μάλιστα ἀπό κείνους πού θά ἔρχονταν μέ τό καράβι δρίσκονταν ἀκόμα στήν Κερασούντα· δέν εἰχαν προλάβει νά δηγοῦν ἀπ' τό λιμάνι στ' ἀνοιχτά. "Υστερ' ἀπ' αὐτά, ὅπως λένε οἱ Κερασούντιοι, ἔρχονται ἀπό τό ὀχυρό τρεῖς ἄντρες ἀπό τούς πιό σεβάσμιους γέροντες, ζητώντας νά παρουσιαστούν στή συνέλευσή μας. Ἐπειδή ὅμως δέ μᾶς δρῆκαν, ἔλεγαν στούς Κερασούντιους πώς δέν μποροῦσαν νά ἔξιγήσουν γιατί ἀποφασίσαμε νά τούς ἐπιτεθοῦμε. Κι ὅταν, προσθέτουν, τούς ἔδειβαίσαν πώς αὐτή ἡ ἐπίθεση δέν ἔγινε μέ συνεννόηση ὅλων μας, ἐκείνοι εὐχαριστήθηκαν καὶ σκόπευαν νά ταξιδέψουν ὡς ἐδῶ, γιά νά μᾶς
- 16
- 17
- 18

περιγράφουν τά ἐπεισόδια καί νά μᾶς προτρέψουν νά πάρουμε καί νά θάψουμε τούς νεκρούς. Ἀλλά μερικοί ἀπό τούς "Ἐλληνες" 19 πού εἶχαν γλιτώσει, ἔτυχε νά δρίσκονται ἀκόμα στήν Κερασούντα. Καί μόλις ἔμαθαν πρός τά ποῦ κατευθύνθηκαν οἱ δάρδαροι, καί οἱ ἄδιοι τόλμησαν νά τούς χτυπήσουν μέ πέτρες καί τούς ἄλλους παρακινούσαν νά κάνουν τό ἴδιο. "Ἐτοι οἱ ἄνθρωποι ἔκεινοι σκοτώνονται μέ λιθοδολισμό, κι ἥταν κι οἱ τρεῖς σεβάσμιοι γέροντες καί μάλιστα ἀπεσταλμένοι.

"Υστερ" ἀπ' αὐτό, ἔρχονται οἱ Κερασούντιοι καί μᾶς ἀναφέ- 20 δουν ὅσα ἔγιναν. Στό ἀκουσμά τους ἔμεις οἱ στρατηγοί στενοχωρεθήκαμε για τά ἐπεισόδια καί σκεφτόμασταν μαζί μέ τούς Κερασούντιους μέ ποιό τρόπο νά θάψουμε τούς "Ἐλληνες νεκρούς". Ἐξεῖ δῆμος πού καθόμασταν πιό πέρα ἀπό τό στρατόπεδο, ἀκού- 21 σαμε ἔμφυκά μεγάλη φασαρία: «Χτύπα τον μέ τά χέρια, χτύπα τον μέ τίς πέτρες» καί στή στιγμή βλέπομε πολλούς πού ἔτρεχαν κρατώντας πέτρες στά χέρια, κι ἄλλους πού ἔσκυδαν κι ἔπαιρονται ἀπό γάμω.

Οἱ Κερασούντιοι τότε, ἐπειδή ἔτυχε νά ἔχουν δεῖ καί τά ἐπει- 22 σόδια πού ἔγιναν στήν πόλη τους, φοβήθηκαν καί τραβᾶνε πρός τά πλοῖα. Κι ἀπό μᾶς δῆμος μερικοί τά χρειάστηκαν, μά τό Δία. Ἀλλά ἐγώ ἔτρεξα κοντά τους καί τούς ρώτησα τί συμβαίνει. Κά- 23 ποιοι ἀπό αὐτούς δέν ἤξεραν τίποτα, ὡστόσο κρατούσαν πέτρες μέσ στά χέρια. Τέλος δοῆκα ἔναν πού ἤξερε τί γινόταν, καί μοῦ λέει πώς οἱ ἀγορανόμοι συμπεριφέρονται μέ μεγάλη σκληρότητα στούς στρατιώτες. Σ' αὐτό τό διάστημα βλέπει κάπιοις τόν ἀγο- 24 ρανόμο Ζήλαρχο πού πήγαινε πρός τή θάλασσα καί τόν φόναξε δυνατά. Μόλις οἱ ἄλλοι τό ἀκούσαν, δρομοῦν καταπάνω του, σά νά εἶχε φανεῖ ἀγριογούρουνο ἢ ἐλάφι. Οἱ Κερασούντιοι πάλι, 25 ὅταν τούς εἶδαν νά τρέχουν πρός τό μέρος τους, νόμισαν πώς δίχως ἄλλο ἢ ἐπίθεση γίνεται ἐνάντιά τους, καί γι' αὐτό φεύγουν τρέχατοι καί πέφτουν μέσα στή θάλασσα. Μαζί τους δῆμος ἔπεσαν μερικοί κι ἀπό μᾶς, καί δποιος ἔτυχε νά μήν ἔρθει κολύμπι πνίγηκε. Καί τί νομίζετε πώς ἔπαθαν αὐτοί; Δέν εἶχαν κάμει κακό σέ 26 κανένα, φοβήθηκαν δῆμος μήπως μᾶς εἶχε πιάσει λύσσα σάν τά σκυλιά. "Αν λοιπόν αὐτά συνεχιστοῦν, σκεφτεῖτε ποιά κατάσταση θά δημιουργηθεῖ γιά τό στρατό.

- 27-33   27   Πρώτα πρώτα δὲ οἵσεις δέ θά ἔχετε τό δικαιόμα αὐτέ πόλεμο
 Κίνδυνοι ἀπό τὴν απιθανότηταν στρατού.
 νά κάνετε ἐνάντια σ' ὅποιον θέλετε αὐτέ καὶ νά τὸν σταματήσετε,
 παρὰ ὅποιος τύχει θά ὀδηγεῖ μόνος τό στρατό ὅπου θελήσει. Καὶ
 ἂν σᾶς ἔθουν τίποτε ἀπεσταλμένοι γιά νά σᾶς ζητήσουν εἰσίνη
 ἡ κάτι ἄλλο, θά τούς σκοτώσει ὅποιος τό ἐπιθυμήσει κι ἔτοι θά γί-
 νει αὔτιος νά μήν ἀκούσετε τούς λόγους ἐκείνων πού ἔχονται νά
 28   συζητήσουν μαζί σας. "Υοτερα ἐκείνους πού θά ἐπλέξετε σεῖς δὲ οἱ
 γιά ἀρχηγούς, δέ θά τούς λογαριάζουν καθόλου, κι ἂν κανείς ἐπ-
 λέξει τόν ἑαυτό του στρατηγό καὶ θέλει νά φωνάζει «χτύπα! χτύ-
 πα!», αὐτός θά είναι ίκανός καὶ τόν ἀρχηγό του νά σκοτώσει
 ἀδίκωτο καὶ ὅποιον ἀπλό στρατιώτη θελήσει, φτάνει νά ὑπάρ-
 χουν ἐκείνοι πού θά πειθαρχήσουν στά λόγια του, δπος ἔγινε καὶ
 29   τώρα. Σκεφτείτε ἀκόμα τί κακό σᾶς ἔχουν κάμει αὐτοί οἱ αὐτοδι-
 οισμένοι στρατηγοί. Πρώτα πρώτα δὲ Ζήλαιρος ὁ ἀγορανόμος καὶ
 ἂν σᾶς ἔδλαψε, ἔφυγε μέ τό πλοϊο χωρίς νά τιμωρηθεί. "Αν διμος
 δέ σᾶς ἔδλαψε, ἔφυγε ἀπό τό στρατό, γιατί φοιήθηκε μῆπος
 30   ἀδικα σκοτώθει, χωρίς νά τόν δικάσετε. Έξεινοι πάλι πού πε-
 τροβόλησαν τούς ἀπεσταλμένους γέροντες, κατάφεραν διστε μο-
 νάχα ἐσεῖς ἀπό τούς "Ἐλληνες νά μή νιώθετε συγνοιά στήν Κε-
 φαοσύντα, ἐκτός ἂν πηγάνετε ἐκεί μέ στρατιωτική δέναμη. "Οσο
 γιά τούς νεκρούς πού πρωτύτερα μᾶς πρότεραν οἱ ἴδιοι πού
 τούς σκότωσαν νά τούς θάφουμε, κι αὐτούς τά κατάφεραν νά μήν
 ὑπάρχει ἀσφάλεια νά τούς σηκώσουμε γιά θάψιμο, οὕτε κι ἂν
 πάμε κρατώντας τό κηρύκειο. Γιατί ποιός θά δεχτεί νά πάει σάν
 κήρυκας, ἀφοῦ ἔχει σκοτώσει τούς κήρυκες τῶν ἄλλων; Γι' αὐτό
 31   παρακαλέσαμε τούς Κεφαοσύντιους νά τούς θάφουν. "Αν λοιπόν
 αὐτά πού ἔγιναν σᾶς φαίνονται καλά, δηλώστε το καθαρά, διστε
 καθένας χωριστά νά περιφρουρήσει τόν ἑαυτό του καὶ νά προ-
 σπαθεῖ νά κατασκηνώνει σέ μέρος, πού θά ἔχει πολὺ ψηλά ὀχυρω-
 μένες τοποθεσίες, ἐπειδή αὐτά θά γίνονται κάθε τόσο. "Αν διμος
 νομίζετε πώς τέτοιες πράξεις είναι ἔργα θηρίων καὶ ὅχι ἀνθρώ-
 πων, προσπαθήστε νά τίς σταματήσετε. Ἄλλιωτικα, γιά δημο
 τοῦ Δία, πώς θά θυσιάζουμε στούς θεούς μέ εὐχαριστηση, ἀφοῦ
 κάνομε ἀσέβεις ἡ πώς θά πολεμοῦμε τούς ἐχθρούς, ἀν σκοτώ-
 32   νομε ὁ ἔνας τόν ἄλλο; Καὶ ποιά πολιτεία θά μᾶς δεχτεί φίλικά,
 ὅμα διέπει νά ἔχουμε τέτοια ἀκαταστασία; "Η ποιός θά μᾶς φέ-

φει μ' ἐμπιστοσύνη ν' ἀγοράσουμε τρόφιμα, ἀφοῦ φανερά κάνομε ἀδικίες σέ τόσο σοδαρά ξητήματα; Καί τόν ἔπαινο πού νομίζομε πώς θά πάρουμε ἀπ' ὅλους, ποιός θά δρεθεί νά μᾶς τόν δώσει, ἀφοῦ εἴμαστε τέτοιοι; Γιατί Ξέρω πώς ἐμεῖς θά λέγαμε, γιά ἀνθρώπους πού τά κάνουν αὐτά, πώς εἶναι τιποτένιοι».

”Υστερ' ἀπό τό λόγο τοῦ Ξενοφώντα σηκώθηκαν δῆλοι κι ἔλε- 34 γαν πώς πρέπει νά τιμωρηθοῦν αὐτοί πού ἔκαναν ἀρχή γιά τέ- τοιες πράξεις, κι ἀπό δῶ καὶ πέρα νά μήν τούς ἐπιτρέπεται πάνα νά παρανομοῦν. Κι ἄν κανένας ξανακάμει παρανομίες, νά τόν τιμωρηθοῦν μέ θάνατο. ”Ἐλεγαν ἀκόμα νά κάμουν δίκες γιά δῆλους τούς στρατηγούς, καθώς καὶ γιά τίς περιπτώσεις πού ἀδι- κήθηκαν μερικοί, ἀπό τότε πού σκοτώθηκε ὁ Κύρος. Καί δρισαν τούς λοχαγούς γιά δικαστές. Τέλος μέ πρόταση τοῦ Ξενοφώντα 35 καὶ μέ τή συμβούλη τῶν μάντηδων ἀποφάσισαν νά καθαρίσουν μέ θυσίες τό στράτευμα. Καί τό καθάρισαν.

34 -35

Μέτρα γιά τήν
ἀντιμετώπιση
τοῦ κακοῦ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΠΟΥ ΤΟΥ ΕΓΙΝΕ ΓΙΑ ΚΑΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Εἶχαν ἀποφασίσει στή συνέλευση νά λογοδοτήσουν καὶ οἱ στρατηγοί στό δικαστήριο γιά τίς προηγούμενες πράξεις τους. Στή λογοδοσία καταδικάστηκαν ὁ Φιλήσιος κι ὁ Ξανθικλῆς νά πληρώσουν εἴκοσι μινές πρόστιμο, γιατί δέν εἶχαν ἐπιστατήσει καλά νά φυλαχτοῦν τά πράγματα πού ἤταν φροτωμένα στά πλοια. Ὁ Σοφαίνετος πάλι καταδικάστηκε νά πληρώσει δέκα μινές, γιατί τόν εἶχαν ἐκλέξει... κι αὐτός παραμέλησε τά καθή- κοντά του. Μερικοί κατηγόρησαν καὶ τόν Ξενοφώντα, ἐπιμένον- τας πώς τούς χτυποῦσε καὶ γενικά πώς τούς κακομεταχειρίζόταν.

Τότε ὁ Ξενοφῶν ξήτησε ἀπό κείνον πού τόν πρωτοκατηγόρησε νά πεῖ πού τόν χτύπησε. Κι ἐκείνος ἀποκρίθηκε: «Στό μέρος πού πεθαίναμε ἀπό τό κρόνο καὶ πού τό χιόνι ἤταν πάρα πολὺ». Ὁ Ξενοφῶν ὅμως εἶπε: «Μά ἄν σᾶς κακομεταχειρίζόμουν σέ ἐποχή πού ἤταν δαρυγχειμφονιά, ὅπως λέσ, καὶ μᾶς ἔλειπε τό φωμά, καὶ δέν εἶχαμε κρασί ούτε γιά μυρωδιά, κι ἥμασταν κουρασμένοι ἀπό

1 ΚΕΦ. 8
Πρόστιμο σέ
τοις στρα-
τηγούς.

2 Στρατιώτες
κατηγόροι
τόν Ξενοφών-
τα ὅτι τούς
χτύπησε.

τούς κόπους, καί μᾶς ἀκολουθοῦσαν οἱ ἐχθροί, τότε παραδέχομαι πώς εἶμαι πιὸ βάναυσος κι ἀπὸ τὰ γαιδούρια. Γιατί λένε πός 4 αὐτά δέν κονδάζονται νά συμπεριφέρονται βάναυσα. Ήές μου διμως ποιά ἦταν ἡ αἰτία πού σέ χτύπησα. Σου ξητοῦσα κάπι καὶ δέ μου τό ἔδινες; Ἀπαυτοῦσα νά μοῦ γυρίσεις τίποτε δανεικά; 5 Η μήπως ἥμουν μεθυσμένος καί σου φέρθηκα ἀσχημα;» Ἐπειδή ἐκεῖνος εἶπε πώς δέν ὑπῆρχε καμά τέτοια αἰτία, τὸν ξαναρρότησε ὁ Ξενοφῶν ἄν εἶναι ὀπλίτης, ἀλλά ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε ὅχι. Πάλι τὸν ρώτησε ἄν εἶναι πελταστής. Ἐκεῖνος ἀπάντησε πώς δέν ἦταν, παρά πώς οἱ σύντροφοι του τόν ἔβαλαν νά δηληγεῖ ἔνα γαιδούρι, 6 παρ' ὅλο πού δέν ἦταν δούλος. Τότε ὁ Ξενοφῶν τὸν ἀναγνώρισε καί τὸν ρώτησε: «Μήπως εἶσαι σύ πού εἶχες μεταφέρει τὸν ἄρρωστο;» – «Ναί μά τό Δία, εἶπε. Εσύ μ' ἔβαλες ἀνάγκαστικά νά τόν πάρω καί σκόρπιοες τίς ἀποσκευές τῶν συντρόφων μου». 7 «Μά τό σκόρπιομα, εἶπε ὁ Ξενοφῶν, ἔγινε κάπως ἔτσι. Ἐδωσα τίς ἀποσκευές σ' ἄλλους νά τίς κονθαλήσουν, μέ τή διαταρή νά τίς φέρουν σέ μένα, κι ὅταν τίς πῆρα δλες σέ καλή κατάσταση, σου τίς γύρισα πίσω, ἀφοῦ κι ἐσύ μοῦ παρουσίασες τόν ἄρρωστο. Ἀκοῦστε διμως, εἶπε, πώς ἔγιναν τά πράγματα, γιατί ἀξίζει τόν κόπο νά σᾶς τά πό.

8-11
Ἐξιστόρηση
τοῦ ἐπεισο-
δίου.

8   Ἐνας στρατιώτης δέν μπιορούσε πιά νά βαδίζει κι ἔμενε πίσω. Ἔγώ δέν ἥξερα τίποτ' ἄλλο γι' αὐτόν, παρά μονάχα πώς ἦταν κάποιος δικός μας. Σέ ἀνάγκασα λοιπόν νά τόν πάρεις, γιά νά μή χαθεῖ, γιατί, δσο μπορῶ νά θυμάμαι, ξοπίσω μας ἔχονταν ἐχθροί». Ὡς ἐδῶ συμφώνησε ὁ ἄνθρωπος. «Σ' ἔστειλα μπροστά, συνέχισε ὁ Ξενοφῶν, ὕστερα διμως πλησιάζοντας μέ τούς δπισθο-
φύλακες σέ δρισκω νά σκάδεις ἔνα λάκκο γιά νά χώσεις μέσα τό 9 στρατιώτη, κι ἔγώ σταμάτησα καί σέ παίνεσα. Μά τήν ὥρα πού στεκόμασταν ἐκεί, ὁ στρατιώτης μάξεψε τό πόδι του καί δλοι φώναξαν πώς ζεῖ, ἐνῷ ἐσύ εἶπες: –Καλά κάνει, ἔγώ πάντως δέν τόν κονθαλάω πιά. Τότε σέ χτύπησα, ἔχεις δίκιο, γιατί μοῦ ἔδω-
σες τήν ἐντύπωση πώς ἥξερες ὅτι ἦταν ζωντανός. –Καί τί, εἶπε 10 τοῦτος, μήπως ὅταν σου τόν παρουσίασα, δέν πέθανε; –Κι ἐμεῖς δλοι θά πεθάνουμε, ἀπάντησε ὁ Ξενοφῶν, ἀλλά δέγ γρέπει γιά αὐτό νά μᾶς θάφουν καί ζωντανούς».

"Ολοι φώναξαν πώς ἔπειρε νά τόν εἶχε χτυπήσει περισσότερο. 12

Τότε ὁ Ξενοφῶν παρακινούσε καὶ τούς ἄλλους νά ποὺν γιατί τίς

ἔφαγε δι καθένας. Κι ἐπειδή δέ σηκώνονταν, αὐτός ἔλεγε: 13

«Παραδέχομαι, στρατιώτες, πώς χτύπησα μερικούς πού δέν πει-
θαρούσαν.» Οσους δηλαδή κοίταζαν νά σωθοῦν μέ το δικό σας

ἄγώνα, πού προχωρούσατε παραταγμένοι καὶ πολεμούσατε ὅπου

ήταν ἀνάγκη, ἐνώ ἐκεῖνοι ἄφηναν τή θέση τους κι ἔτρεχαν μπρο-
στά, προσπαθύντας νά λεηλατοῦν καὶ νά ἔχουν περισσότερα λά-

φυρα δι πού τούς ἄλλους. "Αν δμως αὐτό τό κάναμε δλοι, δλοι θά

χανόμασταν. Γι' αὐτό ἄν ἔβλεπα καμιά φορά κάποιον νά τεμπε- 14

λιάζει καὶ νά μή δείχνει διάθεση νά σηκωθεῖ, ἀλλά θεληματικά

νά ἀφήνεται στούς ἐχθρούς, τόν χτυποῦσα καὶ τόν ἀνάγκαζα νά

προχωρεῖ. Γιατί κι ἐγώ κάποτε πού ἤταν βαρυχειμονιά, περιμέ-
νοντας μερικούς πού ἐτοίμαζαν τίς ἀποσκευές τους, ἔμεινα καθι-

σμένος πολλήν ὥρα κι ὑπέρερα πρόσεξα πώς μέ μεγάλη δυσκολία

σηκώθηκα καὶ τέντωσα τά πόδια μου. Από τότε λοιπόν πού τό 15

δοκίμασα στόν ἑαυτό μου, ὅποιον ἄλλον ἔβλεπα νά κάθεται καὶ

νά βαριέται, τόν ἔδιωχνα. Γιατί τό νά κινιέται κανείς καὶ νά φέρ-

νεται σάν ἄντρας, συντελεῖ στό νά ἀποκτά τό σώμα θερμότητα

καὶ εὐλυγισία. Ἐνώ τό νά κάθεται καὶ νά μένει ἀκίνητος, ἔβλεπα

πώς κάνει νά παγώνει τό αἷμα καὶ νά σαπίζουν τά δάχτυλα τῶν

ποδιών, πράγματα πού κι ἐσείς ἔχετε πώς τά ἔπαθαν πολλοί.

Κάποιον ἄλλο πάλι, πού ἔμεινε πίσω γιά ἔσκούραση, κι ἐμπό- 16

διζε καὶ σᾶς πού ἡσασταν μπροστά κι ἐμάς τούς τελευταίους νά

προχωροῦμε, ἵσως τόν ἐχτύπησα μέ γροθιά, γιά νά μή χτυπηθεῖ

ἀπό τή λόγγη τόν ἐχθρῶν. "Ετοι δλοι αὐτοί ἔχουν τό δικαίωμα 17

τώρα πού γλίτωσαν, ἃν ἔπαθαν ἀδικα κάτι κακό ἀπό μένα, νά

ζητήσουν τήν τιμωρία μου. "Αν δμως ἐπεφταν στά χέρια τόν

ἐχθρῶν, θά πάθαιναν φοβερά κακά, χωρίς νά μποροῦν νά ζητή-
σουν τήν τιμωρία κανενός. Ό λόγος μου εἶναι ἀπλός, πρόσθεσε. 18

"Αν ἐτιμώρησα κανένα γιά τό καλό του, νομίζω σωστό νά δρῶ

τήν τιμωρία πού θά ἔβρισκαν οι γονεῖς γιά τά παιδιά τους κι οι

δάσκαλοι γιά τούς μαθητές. Κι οι γιατροί ἀκόμα καίνε καὶ κό-
βουν, γιά τό καλό τοῦ ἀρρώστου. Στήν περίπτωση πάλι πού ἔχετε

τή γνώμη πώς αὐτά τά ἔκανα ἀπό σκληρότητα, σκεφτεῖτε πώς

ἐγώ, μέ τή δοήθεια τῶν θεῶν, ἔχω περισσότερο θάρρος τώρα

12-22
Δικαιολογία
τῆς συμπε-
ριφορᾶς τοῦ
Ξενοφῶντα.

παρά τότε καὶ πώς εἴμαι τολμηρότερος καὶ πίνω περισσότερο
κρασί, ἀλλά δέ χτυπῶ κανένα. Γιατί σᾶς δλέπω σέ περίοδο γαλῆ-
20 νης. "Όταν ὅμως εἶναι κακοκαιρία καὶ φουντούνα στή θάλασσα.
δέ δλέπετε πώς καὶ μόνο ἀπό μιά μικρή κίνηση θυμώνει ὁ κυνέο-
νήτης τοῦ πλοίου μέ κείνους πού εἶναι στήν πρύμνη καὶ ὁ δοηθός
του μέ κείνους πού εἶναι στήν πλώρη; Γιατί σέ τέτοια περίσταση
καὶ μικρά λάθη νά γίνουν, εἶναι ίκανά νά τούς καταστρέψουν
21 δλονς μαζί. Ἀλλά καὶ σεῖς ἀνεπιφύλακτα κρίνατε πώς τούς χτυ-
ποῦσα δίκαια. Γιατί ἥσασταν κοντά καὶ κρατούσατε ξίφη, ὅχι
ψῆφους, καὶ μπορούσατε νά τούς δοηθήσετε, ἀν θέλατε. "Ομως,
μά τό Δία, οὔτε αὐτούς δοηθούσατε, οὔτε καὶ μαζί μου χτυπού-
22 σατε ἐκείνους πού ἀπειθαρχούσαν. "Ἐτσι δώσατε τό δικαίωμα
στούς κακούς νά ἔχουν ἀσχημη συμπεριφορά, ἀφήνοντάς τους
ἀτιμώδητους. Γιατί νομίζω πώς ἀν κοιτάξετε μέ προσοχή, θά
δρεῖτε πώς οἱ ἴδιοι πού ἦταν τότε πάρα πολὺ ἀπειθαρχοι, ἔχουν
23 καὶ τώρα πολὺ ἀσχημη συμπεριφορά. "Ο Βοϊσκος λόγου χάρη, δ
πυγμάχος ἀπό τή Θεοσαλία, τότε προσπαθούσε μέ κάθε τρόπο νά
μή σηκώνει ἀσπίδα γιατί, τάχα, ἦταν ἀρρωστος, ἐνῷ τώρα, δπως
24 μαθαίνω, ἔχει γδύσει πολλούς Κοτυωρίτες. "Αν ἔχετε λοιπόν μυα-
λό, σ' αὐτόν νά κάνετε τό ἀντίθετο ἀπό κείνο πού κάνουν στά
σκυλιά. Τά ἄγρια σκυλιά δηλαδή τήν ήμέρα τά δένουν, ἐνῷ τή
νύχτα τ' ἀφήνουν ἐλεύθερα. Ἔσεις, ἀν είστε μυαλωμένοι, τή νύ-
χτα θά τόν δένετε καὶ τήν ήμέρα θά τόν ἀφήνετε ἐλεύθερο.
25 Ἀπορῶ ὅμως, πρόσθεσε, πού ἀν ἔγινα σέ μερικούς ἀπό σᾶς μιση-
τός, τό θυμάστε καὶ τό διηγίεστε, ἐνῷ ἀν προφύλαξα κανέναν
ἀπό τό κρύο η ἀν ἐδιωξα ἔχθρο ἀπό κοντά του η ἀν τοῦ προμή-
θεψα κάτι ὅταν ἦταν ἀρρωστος η ὅταν είχε ἀνάγκη, αὐτά δέν τά
θυμάται κανένας. Δέ θυμάστε ἀκόμα οὔτε ἀν παίνεσα τόν ἀντρα
πού ἔκαμε μιά καλή πράξη, οὔτε ἀν τίμησα, δσο μπόρεσα, ἔνα
στρατιώτη πού φάνηκε γενναῖος στή μάχη. Καί ὅμως εἶναι ὄρασι
καὶ δίκαιο καὶ ἰερό καὶ εὐχάριστο νά θυμάται κανείς τά καλά,
περισσότερο παρά τά κακά». Τότε σηκώθηκαν δλοι κι ἔφερναν
στή μνήμη τους τά ὄσα τούς είχε προσφέρει. Καί τό ἀποτέλεσμα
ἦταν πώς τά πράγματα τακτοποιήθηκαν.

23-26
Τό παράδειγ-
μα τοῦ Βοϊ-
σκον. Συντέ-
ρωμα τοῦ Ξε-
νοφόντα.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΤΥΩΡΑ
ΣΤΗ ΣΙΝΩΠΗ.
Ο ΧΕΙΡΙΣΟΦΟΣ
ΕΚΑΕΓΕΤΑΙ ΑΡΧΗΓΟΣ
ΜΕ ΑΗΙΟΛΥΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ

"Υστεοί απ' αύτά, δόσον καιρό ἔμεναν στά Κοτύωρα, ἄλλοι ζούσαν ἀγοράζοντας τά τρόφιμα, κι ἄλλοι ἀρπάζοντας τα ἀπό τὴν Παφλαγονία. Κι οἱ Παφλαγόνες δῆμος λήστεναν μέ μεγάλη πιδεξιούσην ἐκείνους πού σκόρπιζαν ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, καὶ προσπαθοῦσαν νά κακοποιούν δόσους κατασκήνωναν τῇ νύχτα μακριά. Αὐτό ἦταν αἰτία νά δρίσκονται σέ ἐχθρικότατες σχέσεις ἀναμεταξύ τους. Ο Κορύλας, πού ἔτυχε τότε νά είναι διοικητής τῆς Παφλαγονίας, στέλνει στούς "Ἐλληνες ἀπεσταλμένους μέ ἄλλους καὶ διωρφες στολές, γιά νά τους ποῦν πώς ἦταν πρόθυμος νά συνεννοηθεί μαζί τους, ώστε νά μή δλάφτει ὁ ἔνας τὸν ἄλλο. Ἀλλά οἱ στρατηγοί ἀποκρίθηκαν πώς γι' αύτά θά πάρουν ἀπόφαση μαζί μέ τό στρατό, φιλοξένησαν δῆμος πρόθυμα τοὺς ἀπεσταλμένους. Γιά τή φιλοξενία προσκάλεσαν κι ἀπό τοὺς ἄλλους "Ἐλληνες δόσους νόμιζαν πώς ἄξιζαν μά τέτοια τιμή. Τότε θυσίασαν μερικά ἀπό τά βόδια πού είχαν πάρει ἀπό τοὺς ἐχθρούς καὶ ἄλλα ζῶα, καὶ σέρβιραν ἀφθονα φαγητά, πού τά ἔτρωγαν ἔαπλωμένοι πάνω σέ δεντρόφυλλα, κι ἔπιναν τό κρασί σέ ποτήρια καμωμένα ἀπό κέρατα ζώων, πού τά ἔβρισκαν σ' αὐτό τὸν τόπο. Ὅταν ἔκαμαν σπονδές καὶ τραγούδησαν τόν παιάνα, σηκώθηκαν πρῶτοι κάποιοι στρατιώτες πού ἦταν ἀπό τή Θράκη καὶ χόρεψαν ὅπλισμένοι, ἐνώ ἔπαιξε ἡ φλογέρα, καὶ πηδοῦσαν ψηλά κι ἐλαφρά, κρατώντας καὶ τά μαχαίρια τους. Τέλος ὁ ἔνας χτυπάει τόν ἄλλο καὶ τόν πληγώνει, δύπος νόμισαν ὅλοι. Ο πληγωμένος ἔπεσε

1 ΚΕΦ. 1
1-13 Οἱ Ἑλλῆτες
μὲ γιορτές
καὶ χορούς
διασεδάζοντ
τούς ἀπε-
σταλμένους
Παφλαγόνες.

2
3
4
5

- 6 στή γη μέ πιδέξιο τρόπο. Κι οι Παφλαγόνες ἔβγαλαν δυνατές φωνές. Τότε ὁ νικητής ἔβγαλε τά ὅπλα τοῦ ἄλλου καὶ τά πῆρε, καὶ δρῆκε ἀπό τό μέρος πού χόρευαν, τραγουδώντας τό τραγούδι τοῦ Σιτάλκα. "Ἄλλοι Θράκες κουβάλησαν ἔξω τό νικημένο, πού τάχα ἦταν νεκρός, ἐνώ στήν πραγματικότητα δέν εἶχε πάθει τίποτα. "Υστερα σηκώθηκαν Αἰνιάνες καὶ Μάγνητες καὶ χόρεψαν, δότλισμένοι κι αὐτοί, ἔνα χορό πού λέγεται καρπαία. Ὁ τρόπος τοῦ χοροῦ ἦταν ἔτσι δά: Ὁ ἔνας ἀφήνει τά ὅπλα καταγῆς οιμά του κι ἀρχίζει τάχα νά ὀδηγάει τά βόδια καὶ νά σπέρνει, συχνά ὅμως γυριζει πρός τά πίσω τό κεφάλι σά νά φοβάται. Ξαφνικά παρουσιάζεται ο ἄλλος πού κάνει τό ληστή. Μόλις τόν δεῖ ὁ πρῶτος ἀπό μακριά, ἀρπάζει τά ὅπλα καὶ τρέχει νά τόν συγαντήσει· μπροστά στά βόδια πιάνει πόλεμο μαζί του. "Ολα αὐτά τά ἔκαναν ωθιμικά, σύμφωνα μέ τό σκοπό πού ἔπαιζε ἡ φλογέρα. Στό τέλος ὁ ληστής δένει τό ζευγολάτη καὶ τόν παίρνει καὶ φεύγει μαζί μέ τά βόδια. Καμιά φορά ὅμως γίνεται τό ἀντίθετο. Τότε ὁ ζευγολάτης δένει πρός τά πίσω τά χέρια τοῦ ληστή, τόν ζεύει πλάι στά βόδια καὶ τόν κεντά μαζί μ' αὐτά. Κατόπι ἀρχισε τό χορό κάποιος πού ἦταν ἀπό τή Μυσία, κρατώντας μά μικρή ἀσπίδα ἀπό κλωνάρια ἵτιας στό κάθε του χέρι. Τοῦτος χόρεύοντας, τή μιά ἔκανε πώς πολεμούσε ἐνάντια σέ δυο ἀντίπαλους, τήν ἄλλη χορησμοποιούσε τίς ἀσπίδες ἀντιμετωπίζοντας τόν ἔνα μονάχα, καὶ ἄλλοτε πάλι στριφογύριζε γρήγορα κι ἔκανε τοῦμπες πρός τά πίσω, κρατώντας τίς ἀσπίδες. "Ετσι παρουσιάζοταν ἔνα ώραιο θέαμα. Στό τέλος χόρεψε τόν περσικό χορό χτυπώντας τίς ἀσπίδες, καὶ γονάτιζε καὶ ξανασηκωνόταν. Καὶ δῆλα αὐτά τά ἔκανε ωθιμικά, σύμφωνα μέ τό σκοπό τής φλογέρας.
- 11 Πάνω στήν ὥρα, μπήκαν ξαφνικά στρατιώτες ἀπό τή Μαντίνεια· σηκώθηκαν καὶ μερικοί ἄλλοι ἀπό τήν Ἀρκαδία φορώντας δόσι γινόταν πιό ὅμορφο δότλισμό, καὶ περπατούσαν ωθιμικά μέ τό σκοπό τοῦ ἔνοπλου χοροῦ πού ἔπαιζε ἡ φλογέρα. "Υστερα τραγούδησαν τόν παιάνα καὶ χόρεψαν, ὅπως γίνεται ὅταν πηγαίνουν στούς ναούς τῶν θεῶν οἱ Ἱερές πομπές. Μέ κατάπληξη εἶδαν οἱ Παφλαγόνες ὅλους αὐτούς τούς ἔνοπλους χορούς.
- 12 Τότε ὁ Μυσός, βλέποντάς τους νά τά ἔχουν χαμένα, κατάφερε κάποιον ἀπό τήν Ἀρκαδία πού εἶχε ἀγοράσει μά χορεύτρια, νά

τή φέρει μέσα, ἀφοῦ πρῶτα τῇ στόλισε ὅσο μποροῦσε πιὸ ὄμορφα καὶ τῆς ἔδωσε νά κρατάει μιά ἐλαφριά ἀσπίδα. Ἐκείνη χόρεψε μέ
πολλά λυγίσματα τήν πυρούχη. Τότε χάλασε ὁ κόσμος ἀπό τά χει- 13
ροκροτήματα, κι οἱ Παφλαγόνες ὡτησαν ἂν πολεμοῦσαν μαζί¹⁴
τους καὶ γυναῖκες. Οἱ στρατιώτες ἀπάντησαν πώς αὐτές ἦταν πού
ἔκαναν τό βασιλιά νά τό βάλει στά πόδια καὶ νά φύγει ἀπό τό
στρατόπεδο. Ἔτσι τέλειωσε ἡ νύχτα τούτη.

14-17

Τήν ἄλλη μέρα ὀδήγησαν τούς ἀπεσταλμένους στό στράτευμα. 14
Οἱ στρατιώτες σκέφτηκαν πώς ἦταν καλό νά μή διλάφτουν τούς
Παφλαγόνες οὔτε νά κακοπαθούν ἀπό κείνους. "Υστερ' ἀπ'" αὐτό¹⁵
οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν. Κι οἱ "Ἐλλήνες, μέ τήν ἐντύπωση πώς
διαθέτουν ἀρκετά πλοῖα, μπήκαν μέσα κι ἄρχισαν ν' ἀρμενίζουν
μέρα καὶ νύχτα, ἔχοντας τόν καιρό κατάποντα καὶ μέ τήν Πα-
φλαγονία πρός τ' ἀριστερά. Τήν ἄλλη μέρα φτάνουν στή Σινώπη 15
κι ἄραξαν στήν Ἀρμήνη, πού ἦταν ἐπίνειο αὐτῆς τῆς πόλης. Οἱ
Σινωπεῖς δέδαια κατοικοῦν στήν Παφλαγονία, εἶναι ὅμως ἄποι-
κοι τῶν Μιλησίων. Αὐτοί τότε στέλνουν στούς "Ἐλλήνες γιά δῶρα
τρεῖς χιλιάδες μέδιμνους κριθαρένιο ἀλεύνοι καὶ χίλιες πεντακό-
σιες στάμνες γεμάτες κρασί. Ἐδῶ ἥρθε κι ὁ Χειρίσσοφος ἔχοντας 16
μά τριήρη. Οἱ στρατιώτες περίμεναν πώς θά τούς φέρει κάτι γυ-
ρίζοντας πίσω. Μά δέν ἔφερε τίποτα, παρά μονάχα τούς ἀνακοί-
νωσε πώς γιά τίς πράξεις τους τούς ἐπαινεῖ ὁ ναύαρχος Ἀναξί-
διος, καθώς καὶ οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι, καὶ τούς ὑπόσχεται πώς
θά τούς δώσει μισθό, ἂν ἔρθουν ἔξω ἀπό τόν Πόντο.

Ἐκεῖ στήν Ἀρμήνη ἔμειναν οἱ στρατιώτες πέντε μέρες. "Οσο 17
ὅμως αἰσθάνονταν πώς πλησιάζουν στήν Ἐλλάδα, τόσο περισσό-
τερο τώρα παρά πρωτύτερα τούς ἔμπαινε στό μυαλό πώς πρέπει
νά γυρίσουν στήν πατρίδα ἔχοντας κάτι μαζί τους.

18-21

Νόμισαν λοιπόν πώς, ἂν ἐκλέξουν ἔναν ἀρχηγό, αὐτός θά μπο- 18
ρέσει καλύτερα, παρά ἂν είναι πολλοί, νά διοικεῖ τό στρατό μέρα
καὶ νύχτα. Ἀκόμα δὲ ἔνας, ἂν χρειαστεῖ νά μείνει ἀπαρατήρητος
σέ κάποια ἐνέργεια, εὐκολότερα μπορεῖ νά κρυφτεῖ, κι ἂν είναι
ἀνάγκη νά προλάβει κάτι, λιγότερο θά καθυστερήσει. Γιατί δέ θά
χρειαζόταν νά κουδεντιάσουν πολλοί ἀναμεταξύ τους, παρά μο-
νάχα νά τελειώσει ἐκεῖνο πού ἀποφάσισε δὲ ἔνας. Ἀντίθετα, τόν

Οἱ Ἐλλήνες
φτάνουν στή
Σινώπη, δ-
πον ἔρχεται
κι ὁ Χειρί-
σσοφος.

προηγούμενο καιρό οι στρατηγοί τά ἔκαναν δῆλα σύμφωνα μέ τῇ
 19 γνώμῃ τῆς πλειοψηφίας. Ἐνῷ ἔκαναν αὐτές τίς σκέψεις, στράφη-
 καν πρὸς τὸν Ξενοφόντα. Πήγαν οἱ λοχαροὶ καὶ τὸν συνάντησαν
 καὶ τοῦ εἴπαν τῇ γνώμῃ τῶν στρατιωτῶν καὶ, ἐκφράζοντάς του
 20 καθένας τὴν ἐκτίμησή του, προσπαθοῦσε νά τὸν πείσει νά γίνει
 αὐτός ἀρχηγός. Ὁ Ξενοφῶν ἀπό τῇ μά τὸ θητέλε, γιατί σκεφτό-
 ταν πώς ἔτσι καὶ ἡ ὑπόληψή του ἀνάμεσα στοὺς φίλους θά μεγα-
 λώσει περισσότερο, καὶ ἡ φήμη του θά φτάσει στὴν πατρίδα μεγα-
 λύτερη, κι ἀκόμα πώς μποροῦσε ἔξαιτίας του ν' ἀποχήσουν οἱ
 21 στρατιῶτες κάτι καλό. Αὐτές οἱ σκέψεις τὸν ἔσπειραν, ὥστε νά
 θέλει νά γίνει ἀρχηγός μέ ἀπόλυτη ἔξουσία. Ἀπό τὴν ἄλλη ὅμως
 κάθε φρούριο ποὺ σκεφτόταν πώς τὰ μελλούμενα δέν μπορεῖ νά τὰ
 γνωρίζει κανένας ἄνθρωπος, καὶ πώς γ' αὐτό ὑπῆρχε φόβος μη-
 πως γάσπει καὶ τῇ δόξᾳ ποὺ εἶχε περδίσει πρωτότερα, δέν ἦξερε τί
 νά κάνει.

22-23

Tί ἰδεῖσαν
τὰ σημάδια
καὶ οἱ θνοῦς.

22 Τή στιγμή πού δρισκόταν σέ ἀμιχανία γιά τό τι νά ἀποφασίσεις
 τοῦ φάνηκε προτιμότερο νά ζητήσει τή συμβουλή τῶν θεῶν.
 Πρόσταξε τότε νά τοῦ φέρουν δυό ζῶα κι ἔκανε θυσία στὸ Δία τὸ
 βασιλιά, γιατί σ' αὐτόν τοῦ εἶχε δρισει τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν νά
 θυσιάζει. Είχε μάλιστα τή γνώμη πώς αὐτός ὁ θεός τοῦ εἶχε στεί-
 λει τό δνειδο πού εἶδε, δταν ἀρχίζε μέ τοὺς ἄλλους στρατηγούς
 23 νά φροντίζει γιά τό στρατό. Κι δταν ἔστινοῦσε ἀπό τὴν Ἔφεσο
 γιά νά παρουσιαστεῖ στὸν Κύρο, θυμόταν πώς ἔρχαζε ἔνας ἀετός
 πρὸς τά δεξιά του, καθισμένος ὅμως. Ὁ μάντης πού τὸν ονύ-
 δευε τοῦ εἴπε πώς αὐτό τό σημάδι ἦταν σημαντικό, όχι συνηθι-
 σμένο, καὶ πώς προφήτευε δόξα, μά καὶ κόπους μεγάλους. Γιατί
 τά δργα κάνουν ἐπιθέσεις ἐνάντια στὸν ἀετό πού κάθεται στή
 γῆ. Πρόσθεσε ὅμως πώς δέν ἔσήμαινε πλούτη, ἀφοῦ δὲ τός πε-
 24 τώντας προπάντων παίρνει τήν τροφή του. "Οταν λοιπόν ἔκανε
 τή θυσία, ὁ θεός τοῦ προφήτεψε καθαρά πώς δέν εἶχε ἀνάγκη
 ἀπό ἄλλη ἔξουσία καὶ πώς δέν ἔπρεπε νά τή δεχτεῖ, ἀν τὸν ἐκλέ-
 ξουν ἀρχηγό. Αὐτά τότε ἔτσι ἔγιναν.

25-31

Ποὺ στηρίζει
τὴν ἀρχηγοῦ
καὶ οἱ Ξενοφῶν.

25 Κατόπι συγκεντρώθηκε ὁ στρατός, κι ἔλεγαν δῆλοι νά ἐκλέξουν
 ἔναν ἀρχηγό. Μόλις πήραν αὐτή τήν ἀπόφαση, πρότειναν τὸν Ξε-
 νοφόντα. Κι ἐπειδή φαινόταν καθαρά πώς θά τὸν ἐκλέξουν, ἀν

κανένας φέρει τό ζήτημα σέ ψηφοφορία, δ Ξενοφῶν σηκώθηκε
καὶ μίλησε ἔτοι: «Σάν ἀνθρωπος πού εἴμαι, στρατιώτες, μέ συγκι- 26
νεῖ ἡ ἐκτίμησή σας. Σᾶς χρωστῶ εὐγνωμοσύνη γι' αὐτό, καὶ εὔχο-
μαι νά δώσουν οἱ θεοί νά μπορέσω νά σᾶς κάμω κάτι καλό. Τό νά
ἐκλέξετε δῆμος ἐμένα ἀρχηγό σας, ἐνῷ δρίσκεται ἐδῶ ἄντρας
Σπαρτιάτης, μοῦ φαίνεται πώς δέν είναι ωφέλιμο γιά σᾶς, καὶ
δυσκολότερα θά πετύχετε ἀπό τούς Σπαρτιάτες κάτι πού θά
χρειάζεστε. Νομίζω ἀκόμα πώς αὐτό γιά μένα είναι ἐπικίνδυνο.

Γιατί βλέπω πώς καὶ ἐνάντια στήν πατρίδα μου δέν ἔπαιφαν νά 27
πολεμοῦν, παρά ὅταν τήν ἀνάγκασαν νά παραδεχτεῖ πέρα γιά
πέρα πώς οἱ Λακεδαιμόνιοι τήν ἔξουσιάζουν. "Οταν τό παραδέ- 28
χτηκαν αὐτό, μονομάς σταμάτησαν τόν πόλεμο, καὶ δέν πολιόρ-
κησαν πιά ἀπό κεῖ κι ὑστερα τήν πόλη. "Αν λοιπόν ἐγώ, παρά ὅλο
πού τά βλέπω αὐτά, φαινόμουν πώς, ὅπου μπορῶ, ἐκεῖ προ-
σπαθῶ νά ἀδυνατίσω τήν ἔξουσία τους, σκέφτομαι μήπως πολύ
γοήγορα μέ κάμουν νά βάλω γνώση. "Οσο γιά τή σκέψη πού κά- 29
νατε, πώς δηλαδή θά γίνονται λιγότερες ἔξεγέρσεις, ὅταν ὑπάρχει
ἔνας ἀρχηγός παρά ὅταν ὑπάρχουν πολλοί, νά ξέρετε καλά πώς
ἄν ἐκλέξετε ἄλλον δέ θά μέ δρεῖτε ἐμένα νά ἀπειθαρχῶ. Γιατί ἔχω
τή γνώμη πώς ἐκείνος πού ἀντιστέκεται στόν ἀρχηγό του στήν
περίοδο τοῦ πολέμου, αὐτός ἀντιστέκεται στήν ἴδια τή σωτηρία
του. "Αν δῆμος ἐκλέξετε ἐμένα, δέ θά παραξενευτῶ ἄν δρεῖτε με-
ρικούς δυσαρεστημένους καὶ μαζί σας καὶ μαζί μου». "Οταν τά 30
είπε αὐτά, σηκώθηκαν πολύ περισσότεροι κι ἔλεγαν πώς αὐτός
πρέπει νά γίνει ἀρχηγός. "Ο Ἄγασίας μάλιστα δ Στυμφάλιος είπε
πώς θά ἥταν ἀστείο, ἄν τά πρόγματα ἥταν ὅπως τά ἔθεσε δ Ξε-
νοφῶν. «Θά θυμώσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἄν ἐκείνοι πού δρί-
σκονται σ' ἔνα συμπόσιο δέν ἐκλέξουν Σπαρτιάτη νά τό διευθύ-
νει; "Αν αὐτό είναι ἔτοι, είπε, τότε φυσικά οὕτε λογαριοί δέν μπο-
ροῦμε νά είμαστε ἐμεῖς, ἐπειδή καταγόμαστε ἀπό τήν Ἀρκαδία. "Τότε οἱ στρατιώτες θορυβώντας ἐπιδοκίμασαν, γιατί δ Ἄγασίας
είχε μιλήσει σωστά. "Ο Ξενοφῶν δῆμος, ἐπειδή ἔβλεπε πώς ἥταν 31
ἀνάγκη νά ἀντισταθεῖ περισσότερο, σηκώθηκε κι είπε: «Γιά νά
θεραιαθεῖτε, στρατιώτες, σᾶς δρκίζομαι σέ δλους τούς θεούς καὶ
τίς θεές πώς ἐγώ μόλις κατάλαβα τή γνώμη σας, ἔκανα θυσίες γιά
νά μάθω ἄν ἥταν ωφέλιμο καὶ σέ σᾶς νά μού ἀναθέσετε αὐτό τό

ἀξίωμα, καί σέ μένα νά τό ἀναλάδω. Καί οἱ θεοί μοῦ ἔδωσαν μέτις θυσίες τόσο φανερά σημάδια, ὥστε κι ἔνας ἄνθρωπος πού δέν ἔχει ἰδεα ἀπό μαντική, θά μπορούσε νά καταλάθει πώς ἐγώ πρέπει νά σταθῶ μακριά ἀπό τή διοίκηση τοῦ στρατοῦ».

32-33
Ἐπιλογὴ τοῦ 32
Χειρόσοφου.

“Ἐτοι ἐκλέγουν τό Χειρόσοφο, πού ὕστερον ἀπό τήν ἐκλογή του στρατώθηκε κι εἶπε: «Πρέπει νά ξέρετε, στρατιώτες, πώς οὗτε ἐγώ θά ἀπειθαρούσα, ἂν ἐκλέγατε ἄλλον. Προσφέρατε πάντως ὑπηρεσία στόν Ξενοφόντα μέ το νά μήν τόν ἐκλέξετε, γιατί καί τώρα ἀκόμα τόν συνοφαντοῦσε μέ δῆλα τά μέσα δέξιππος στόν Ἀναξίδιο, παρ' ὅλο πού προσπαθούσα νά τόν κάνω νά σωπάσει. Τοῦ ἔλεγε δηλαδή πώς πιστεύει ὅτι δέ Ξενοφῶν θά προτιμούσε νά διοικεῖ τό στρατό τοῦ Κλέαρχου μαζί μέ τόν Τιμασίωνα τό Δαρδανέα, παρά μέ μένα πού είμαι ἀπό τή Λακωνία. Ἀφοῦ δῆμος ἐκλέξατε ἐμένα, πρόσθεσε, θά προσπαθήσω μέ κάθε τρόπο νά σᾶς ώφελήσω. Τώρα νά κάνετε δῆλες τίς ἐτοιμασίες πού χρειάζονται γιά νά ταξιδέψουμε αὐριό, ἵν μᾶς κάνει καλόν καιρό. Θά τραβήξουμε γιά τήν Ἡράκλεια, ὅπου πρέπει νά προσπαθήσουμε δῆλοι ν' ἀράξουμε. “Οσο γιά τά ἄλλα, θά τά σκεφτοῦμε ὅταν πάμε ἐκεῖ».

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑ.
Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ,
ΠΟΥ ΤΟ ΚΑΘΕΝΑ ΣΥΝΕΞΙΖΕΙ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΜΟΝΟ

ΚΕΦ. 2 1

1-8
Οι Ἑλληνες
ζητοῦν ἀπό
τούς Ηρα-
κλειώτες
χρήματα.

“Ἀπό κεῖ τήν ἄλλη μέρα μπήκαν στά πλοῖα καί ξεκίνησαν μέτα καλόν καιρό, ταξιδεύοντας δυό μέρες κοντά στή στεριά. Καί καθώς ἀρμένιζαν γιαλό γιαλό, [παρατηροῦσαν τήν παραλία τοῦ Ιάσονα, ὅπου λένε πώς ἄραξε ἡ Ἀργώ, καί τά μέρη ὅπου χύνονται τά νερά τῶν ποταμῶν, πρώτα τοῦ Θερμώδοντα, ὕστερα τοῦ Ιη, κατόπι τοῦ “Ἄλη καί τελευταῖα τοῦ Παρθένου. “Οταν τόν προσπέρασαν κι αὐτόν] ἔφτασαν στήν Ἡράκλεια, μιά πόλη ἐλληνική, ἀποικία τῶν Μεγαρέων, πού δρίσκεται στή χώρα τῶν 2 Μαριανδυνῶν. “Ἄραξαν στήν Ἀχερονιάδα Χερσόνησο, ἀπ' ὅπου λένε πώς δέ Ἡρακλῆς κατέδηκε στόν “Ἄδη γιά νά δρεῖ τό σκύλο Κέρδερο· ἐκεῖ καί σήμερα ἀκόμα δείχνουν τά σημάδια,

πού φανερώνουν πώς τό κατέδαιμα ἔγινε σέ δάθος μεγαλύτερο
ἀπό δυό στάδια. Σ' αὐτό τό μέρος οἱ Ἡρακλειῶτες στέλνουν 3
στούς "Ἐλλήνες γιά δῶρα τρεῖς χιλιάδες μέδιμνους κριθαρένιο
ἄλεύρι, δυό χιλιάδες στάμνες γεμάτες κρασί, εἴκοσι δόδια καί
έκατο πρόσθατα. Ἐδῶ, ἀνάμεσα στὸν κάμπο, τρέχει ἕνας ποταμός
πού λέγεται Λύκος, κι ἔχει πλάτος δυό πλέθρα. Τότε συγκεντρώ- 4
θηκαν οἱ στρατιώτες καί σκέφτονταν ἂν ἐπορεπε, φεύγοντας ἀπό
τὸν Πόντο, νά κάμουν τὴν ὑπόλοιπη πορεία τους ἀπό τῇ στεριά ἡ
ἀπό τῇ θάλασσα. Μά τὴν ὥρα πού συζητοῦσαν, σηκώθηκε ὁ Λύ-
κων ὁ Ἀχαιός καί εἶπε: «Ἀποδῷ, στρατιώτες, μέ τούς στρατη-
γούς μας, πού δέ φροντίζουν νά μᾶς προμηθέψουν μισθό γιάν⁵
Ἄγοράζουμε τρόφιμα. Γιατί αὐτά πού μᾶς δώρισαν οἱ Ἡρακλει-
ῶτες, δέ θά φτάσουν νά συντηρηθεὶ ὁ στρατός οὐτε γιά τρεῖς μέ-
ρες. Καί δέ βλέπω τόπο, ἀπ' διου θά μπορούσαι νά προμηθευ-
τοῦμε τρόφιμα ὅσο θά ταξιδεύουμε. Ἐχω λοιπόν τῇ γνώμῃ πώς 5
πρέπει νά ζητήσουμε ἀπό τοὺς Ἡρακλειῶτες τό λιγότερο τρεῖς
χιλιάδες κυζικηνούς – ἄλλος εἶπε ὅχι λιγότερους ἀπό δέκα χιλι-
άδες – καί νά ἐκλέξουμε ἀντιπρόσωπους τούτη τῇ στιγμῇ πού
συνεδριάζομε, γιά νά τούς στείλουμε στὴν πόλη καί νά πληρόφο-
ρηθοῦμε τὴν ἀπάντηση πού θά μᾶς δώσουν, ὥστε νά πάρουμε
ἀνάλογες ἀποφάσεις». "Υστερ" ἀπ' αὐτά πρότειναν γιά ἀντιπρό- 6
σωποὺς πρώτα τό Χειρίσιοφ, ἐπειδή τόν εἶχαν ἐκλέξει ἀρχηγό.
Μερικοί πρότειναν καί τόν Ξενοφώντα, ἄλλοι δῆμος ἀπόκρουσαν
ἐπίμονα τὴν πρόταση. Γιατί κι οἱ δυό τους εἶχαν τὴν ἴδια γνώμη,
δηλαδή νά μήν πιέζουν ἐλληνικές καί φιλικές πόλεις νά τούς 7
προσφέρουν κάτι δίχως τή θέλησή τους. "Ἔτοι, ἀφοῦ αὐτοί δέ
φαίνονταν πρόθυμοι νά πάνε, στέλνουν τό Λύκωνα τόν Ἀχαιό,
τόν Καλλίμαχο τόν Παρράσιο καί τόν Ἀγασία τό Στυμφάλιο.
Τοῦτοι πῆγαν στὴν Ἡράκλεια καί ἀνακοίνωσαν τίς ἀποφάσεις
τούς στρατού. Λέν· μάλιστα γιά τό Λύκωνα πώς τούς ἀπείλησε
κιόλας, ἀν δέν ἔκαναν αὐτά πού πούς ξητοῦσαν. "Οταν οἱ Ἡρα- 8
κλειῶτες τ' ἀκουσαν, ἀπάντησαν πώς θά σκεφτοῦν. Ἀμέσως
δῆμος μάζεψαν ἀπό τούς ἀγρούς τά πράγματά τους, χάλασαν τὴν
ἀγορά κι ἔβαλαν τά ψωνια μέσα στὴν πόλη, ἔκλεισαν τίς πόρτες
καί φάνηκαν ἐπάνω στά τείχη ὅπλισμένοι στρατιώτες.

Τότε ἐκείνοι πού δημιούργησαν αὐτή τὴν ἀνωμαλία, κατηγο- 9 ⁹⁻¹⁶ Ὁ στρατός

χωρίζεται σέ
τρία μέρη

2-33

- ροῦσαν τούς στρατηγούς πώς τούς χάλασαν τά σχέδια. Γι' αὐτό συγκεντρώθηκαν οἱ Ἀρκάδες κι οἱ Ἀχαιοί, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς προπάγτων τὸν Καλλίμαχο τὸν Παροδάσιο καὶ τὸ Λύκωνα τὸν Ἀχαιό· κι ἔλεγαν ἀναμεταξύ τους πώς ἦταν ντροπή νά κυβερνᾶ τούς Πελοποννήσιους καὶ τούς Σπαρτιάτες ἔνας Ἀθηναῖος, πού δέν εἶχε φέρει οὕτ' ἔνα στρατιώτη μαζί του, καὶ νά κοπιάζουν αὐτοί, ἐνῷ ἄλλοι νά παίρνουν τά κέρδη, ἀφοῦ μάλιστα μόνοι τους εἶχαν ἔξασφαλίσει τή σωτηρία τοῦ στρατοῦ. Γιατί, ἔλεγαν, ἐκεῖνοι πού τήν πέτυχαν ἦταν Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοί, ἐνῷ τό ἄλλο στράτευμα δέν πρόσφερε τίποτα – καὶ πραγματικά περισσότεροι 11 ἀπό τούς μισούς στρατιώτες ἦταν Ἀρκάδες καὶ Ἀχαιοί. "Αν εἰλ-
χαν λοιπόν μυαλό, ἐπρεπε νά ἐνωθοῦν καὶ νά ἐκλέξουν στρατη-
γούς ἀπόλυτα δικούς τους, δόποτε θά προσπαθοῦσαν, προχωρών-
12 τας, νά πετύχουν καὶ τίποτε λάφυρα. Αὐτά ἀποφάσισαν. Γι' αὐτό ἄφησαν τό Χειρίσιοφο ὅσοι Ἀρκάδες ἢ Ἀχαιοί δρίσκονταν κοντά του, καθώς καὶ τόν Ξενοφώντα, ἐνώθηκαν, καὶ διαλέγουν ἀπό μέσα ἀπό τούς ἴδιους δέκα στρατηγούς. Τοῦτο πῆραν τήν ἀπόφαση νά κάνουν ἐκεῖνα πού θά ἀποφασίζει ή πλειοψηφία.
"Ετοι καταργήθηκε ἡ γενική ἀρχηγία τοῦ Χειρίσιοφου, ἔξι ἢ ἑφτά 13 μέρες ἀπό τότε πού τόν εἶχαν ἐκλέξει. Ο Ξενοφῶν δμως ἥθελε νά προχωρήσει μαζί τους, γιατί εἶχε τή γνώμη πώς μ' αὐτό τόν τρόπο ὑπῆρχε μεγαλύτερη σιγουριά, παρά ἂν πήγαινε καθένας χωριστά.
"Άλλά ὁ Νέων προσπαθοῦσε νά τόν καταφέρει νά φύγει μόνος, γιατί ἔμαθε ἀπό τό Χειρίσιοφο πώς ὁ Κλέανδρος, ὁ διοικητής τοῦ Βυζαντίου, εἶπε πώς θά ἔρθει στό λιμάνι τῆς Κάλπης μέ τρυπήρεις.
14 Καί τοῦ ἔδωσε τέτοια συμβουλή, γιά νά ταξιδέψουν αὐτοί κι οἱ στρατιώτες τους μέ τά καράδια, καὶ ὅχι ἄλλος κανένας. Καὶ ὁ Χειρίσιοφος, ἀπό τή μιά ἐπειδή ἦταν στενοχωρημένος μέ ὅσα ἔγιναν κι ἀπό τήν ἄλλη ἐπειδή ὕστερ' ἀπ' αὐτά μίσοῦσε τούς στρα-
15 τιώτες, δίνει τήν ἄδεια στό Νέωνα νά κάνει δ.τι θέλει. Τότε ὁ Ξενοφῶν σκέφτηκε γιά λίγο νά ἔφορτωθεῖ τούς στρατιώτες καὶ νά φύγει μόνος. Μά καθώς ἐθυσίαζε στόν ὀδηγό Ἡρακλῆ καὶ τόν ωτούσε ἀν ἦταν ὠφελιμότερο καὶ προτιμότερο νά συνεχίσει τήν πορεία μέ τούς στρατιώτες πού τοῦ ἀπόμειναν ἢ νά τούς ἀφήσει,
16 ὁ θεός μέ τίς θυσίες τοῦ ἔδωσε σημάδι νά πάει μαζί τους. "Ετοι χωρίζεται ὁ στρατός σέ τρία μέρη: Ἀπό τή μιά οἱ Ἀρκάδες καὶ

οἱ Ἀχαιοὶ πού ἦταν περισσότεροι ἀπό τέσσερις χιλιάδες, ὅλοι τους ὁπλίτες, ἀπό τὴν ἄλλη μέ τό Χειρίσιοφο ὡς χίλιοι τετρακόσιοι ὁπλίτες καὶ ἑπτακόσιοι πελταστές. πού ἦταν οἱ Θράκες τοῦ Κλέαρχου, καὶ τέλος ἵσαμε χίλιοι ἑφτακόσιοι ὁπλίτες μέ τὸν Ξενοφώντα καὶ κάπου τριακόσιοι πελταστές. "Οσο γιά ἴππικό μονάχα δὲ Ξενοφῶν εἶχε, γύρω στούς σαράντα ἴππεῖς.

17-19

Πρῶτοι φεύγουν οἱ Ἀρχαδες παίρνοντας πλοῖα ἀπό τοὺς 17 Ἀραχωβῆμη. Ἡρακλειῶτες, γιά νά ἐπιτεθοῦν ἔαφνικά ἐνάντια στούς Βιθυνούς καὶ ν' ἀρπάξουν δσα λάφυρα μποροῦσαν. Καὶ ἔμπαρχαρουν στὸ λιμάνι τῆς Κάλπης, πάνω κάτω στὸ κέντρο τῆς Θράκης. Ὁ 18 Χειρίσιοφος πάλι ἀρχισε μονομάχος νά βαδίζει ἀπό τὴν πόλη τῶν Ἡρακλειωτῶν καὶ προχωροῦσε μέσα στὴ χώρα. Καὶ μόλις μπήκε στὴ Θράκη, ἀρχισε νά βαδίζει κοντά στὴ θάλασσα, γιατί ἦταν ἄρρωστος. "Οσο γιά τὸν Ξενοφώντα, αὐτός πήρε πλοῖα κι ἔκανε 19 ἀπόδαση στὸ μέρος πού χωρίζεται ή Θράκη ἀπό τὴ χώρα τῆς Ἡρακλειας, καὶ προχώρησε στὸ ἐσωτερικό.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΛΑΗΝΙΚΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ
ΣΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΚΑΛΠΗΣ, ΥΣΤΕΡ ΑΠΟ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ
ΤΩΝ ΑΡΚΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

(Παραπάνω διηγηθήκαμε μέ ποιόν τοόπο καταργήθηκε ἡ γενική ἀρχηγία τοῦ Χειρίσιοφου καὶ πῶς διασπάστηκε τὸ στράτευμα τῶν Ἑλλήνων. Τό καθένα ἀπό τὰ τρία σώματα ἔκαμαν τοῦτα δῶ: Οἱ Ἀρχαδες, μόλις ἔμπαρχαρουν στὸ λιμάνι τῆς Κάλπης, προχωροῦν πρός τὰ πρώτα χωριά, πού ἦταν μακριά ἀπό τὴ θάλασσα τριάντα πάνω κάτω στάδια. Κι ὅταν ἔκμερωσε, ὁδηγοῦσε κάθε στρατηγός τὸ λόχο του σ' ἔνα χωριό. "Αν τύχαινε δῆμος νά τούς φανεῖ κάποιο πώς ἦταν μεγαλύτερο ἀπό τ' ἄλλα, σ' αὐτό ὁδηγοῦσαν οἱ στρατηγοί δυό δυό τούς λόχους. "Ορισαν ἐπίσης καὶ ἔνα λόφο, ὃπου ἔπρεπε ὅλοι νά μαζεύονται. Καὶ ἐπειδή ἔκαναν τὴν ἐπίθεση ἔαφνικά, καὶ πολλούς αἰχμάλωτους ἔπιασαν καὶ πολλά πρόβατα ἄρπαξαν. Μά οἱ Θράκες πού γλίτωσαν, ἀρχισαν νά συγκεντρώνονται καὶ ἔφυγαν πολλοί μέσα ἀπό τὰ χέρια τῶν ὁπλιτῶν, γιατί οἱ ἴδιοι ἦταν πελταστές. "Οταν πιά εἶχαν

1 ΚΕΦ. 3

1-9

2 Ἐπίθεση τῶν Θρακῶν καὶ ταλαιπωρία τῶν Ἀρχαδῶν.

3

4

συγκεντρωθεὶ ἀρχετοῖ, πρῶτα πρῶτα κάνουν ἐπίθεση ἐνάντια στό λόχο τοῦ Σμύρνητα, ἐνός στρατηγοῦ ἀπό τοὺς Ἀρχάδες, ἐνῷ πήγαινε στό συμφωνημένο μέρος κουβαλώντας μαζί του πολλά λάφυρα. Γιά κάμποση ὥρα οἱ Ἑλληνες βαδίζοντας πολεμοῦσαν κιόλας. Μά ὅταν διάδαιναν μιά χαράδρα, τοὺς παίρονταν κυνῆγι σὶ Θράκες, σκοτώνονταν μάλιστα τὸν ἴδιο τὸ Σμύρνητα κι ὅλους δοσοὶ πήγαιναν μαζί του. Ἀπό ἔναν ἄλλο λόχο πού τὸν διοικοῦσε ὁ Ἡγήσανδρος, ἔνας ἀπό τοὺς δέκα στρατηγούς, ἀφησαν μονάχα δοχτῷ ἄντρες. Γλίτωσε μαζί μὲ αὐτοὺς κι ὁ ἴδιος ὁ Ἡγήσανδρος.

6 Τότε συνενώθηκαν καὶ οἱ ἄλλοι λόχοι, μερικοί μὲ μεγάλο κόπο, οἱ ὑπόλοιποι χωρίς νά δοκιμάσουν δυσκολία. Οἱ Θράκες διωξ ὕστερον ἀπό κείνη τὴν ἐπιτυχία ἀρχισαν νά φωνάζουν δυνατά ἔνας στόν ἄλλο καὶ νά συγκεντρώνονται τῇ νύχτᾳ μὲ μεγάλη δραστηριότητα. Καὶ μόλις ἔμερος, παρατασσόταν ἵππικο πολὺ καὶ πέλταστικό γύρω στό λόφο, ὅπου ἦταν στρατοπεδευμένοι οἱ Ἑλληνες, μαζεύονταν ἀδιάκοπα κι ἄλλοι, καὶ χτυποῦσαν ἀνεμπόδιστα τοὺς ὅπλίτες. Γιατί οἱ Ἑλληνες δέν είχαν οὔτε τοξότη οὔτε ἀκοντιστή οὔτε ἵππεα, ἐνῷ οἱ Θράκες περνοῦσαν δίπλα τους ἐφιπποι καὶ τοὺς χτυποῦσαν μέ τὰ ἀκόντια. Κι ἂν καμιά φορά οἱ Ἑλληνες δρομοῦσαν καταπάνω τους, ἐκείνοι εὗκολα ἔφευγαν,

7 8 ἐνῷ ἄλλοι δικοὶ τους ἔκαναν ἐπίθεση ἀπό ἄλλα σημεῖα. Ἀπό τοὺς Ἑλληνες τότε πληγώνονταν πολλοί, ἀπό τοὺς ἀντίπαλους ἀντίθετα κανένας. Ἔτσι δέν μποροῦσαν νά κουνήσουν ἀπ' αὐτό τὸ μέρος καὶ στό τέλος μάλιστα οἱ Θράκες δέν τοὺς ἀφηναν νά πάρουν καὶ νερό. Ἀρχισαν τότε νά συζητοῦν γιά εἰρήνη, ἐπειδή δοίσκονταν σέ μεγάλη δυσκολία. Καὶ είχαν καταλήξει σέ συμφωνία γιά δλα τά ἄλλα σημεῖα, μονάχα πού οἱ Ἑλληνες ζητοῦσαν δημιουργούς κι οἱ Θράκες δέν ἥθελαν νά δώσουν. Σ' αὐτό τὸν δρόσονταφαν οἱ διαπραγματεύσεις. Ἡ κατάσταση λοιπόν τῶν Ἀρχάδων ἦταν αὐτή.

10-11 10 Στό μεταξύ ὁ Χειρίσοφος, μέ σιγουριά προχωρώντας παραμικά, φτάνει στό λιμάνι τῆς Κάλπης. Ὁταν τέλος ὁ Ξενοφῶν βάδιζε στά μεσόγεια, τρέχοντας οἱ ἵππεῖς του μπροστά συναντοῦν κάτι γέροντες, πού πήγαιναν πρός τὸ μέρος ἐκείνο. Τούς διδήγησαν στόν Ξενοφώντα κι αὐτός τούς ωφεῖ ἀν εἰδαν πουθενά ἄλλο

Χειρίσοφος
καὶ Ξενοφῶν.

έλληνικό στράτευμα. Ἐκεῖνοι τὸν πληροφόρησαν γιά ὅσα εἶχαν 11
γίνει, καὶ τοῦ εἴπαν πώς αὐτήν τῇ στιγμῇ οἱ Ἐλλῆνες δρίσουνται
περικυκλωμένοι πάνω σ' ἔνα λόφο ἀπ' ὅλους τούς Θράκες. Τότε
ἔβαλε ἀρκετή φρουρά νά φυλάει αὐτούς τούς ἀνθρώπους, γιά νά
τούς ἔχει διηγούνς ὅπου χρειαστεῖ. "Υστερα τοποθέτησε δέκα
σκοπούς γύρω στό στρατόπεδο, συγκέντρωσε τούς στρατιῶτες
καὶ τούς εἶπε: «Στρατιῶτες, μερικοί ἀπό τούς Ἀργάδες ἔχουν 12
σκοποθεῖ, καὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι πολιορκημένοι πάνω σ' ἔνα λό-
φο. Ἐχο ὅμως τή γνώμη πώς ἀν ἐκεῖνοι χαθοῦν, οὔτε γιά μᾶς πιά
θά ὑπάρχει σωτηρία, ἀφοῦ οἱ ἐχθροί εἶναι τόσοι πολλοί κι ἔχουν
πάρει τόσο μεγάλο θάρρος. Τό καλύτερο πού ἔχομε νά κάμουμε 13
λοιπόν εἶναι νά τρέξουμε νά τούς δοιθήσουμε, ὅσο γίνεται γοη-
γοδότερα, γιά νά πολεμήσουμε μαζί τους, ἀν εἶναι ἀκόμα ζωντα-
νοί, καὶ νά μή μείνουμε μονάχοι, ἔτσι πού νά μήν ἔχουμε συντρό-
φους στούς κινδύνους. Γιατί ἀπό δῶ δέ θά μπορούσαμε νά πάμε 14
χρυφά σέ κανένα μέρος, ἀφοῦ δ δρόμος γιά νά ξαναγυρίσουμε
στήν Ἡράκλεια εἶναι μακρινός, καθώς κι ἐκεῖνος πού πρέπει νά
περάσουμε γιά νά φτάσουμε στή Χρυσόπολη. Κι οἱ ἐχθροί δρί-
σουνται κοντά μας. Ἀντίθετα, γιά τό λιμψν τῆς Κάλπης, ὅπου
λογαριάζουμε πώς θά δρίσκεται δ Χειρίσιφος, ἀν ἔχει γλιτώσει, δ
δρόμος εἶναι πολύ κοντινός. Ἐκεῖ ὅμως οὔτε πλοῦτα ὑπάρχουν γιά
νά μποῦμε μέσα καὶ νά ταξιδέψουμε, οὔτε θά ἔχουμε τρόφιμα,
ἔστο γιά μιά μέρα, ἀν ἀποφασίσουμε νά μείνουμε λίγο. Στήν 15
περίπτωση πάλι πού θά ἔξοντωθοῦν οἱ πολιορκημένοι, θά εἶναι
χειρότερο νά περνοῦμε τούς κινδύνους μονάχα μέ τούς στρατιῶ-
τες τοῦ Χειρίσιφου, παρά νά γλιτώσουν ἐκεῖνοι, νά συγκεντρω-
θοῦμε ὅλοι στό ἴδιο μέρος καὶ νά φροντίζουμε γιά τήν κοινή σω-
τηρία. Πρέπει λοιπόν νά πάρουμε θάρρος καὶ νά προχωρήσουμε,
γιατί τώρα εἶναι εὐκαιρία η νά δροῦμε δοξασμένο θάνατο η νά
κάμουμε ἔνα ώραιότατο κατόρθωμα, γλιτώνοντας τόσους πολ-
λούς Ἐλλήνες. Γιατί δ θεός μπορεῖ νά τακτοποίησε τά πράγματα 16
ἔτοι, θέλοντας νά ταπεινώσει ἐκείνους πού εἶχαν μεγάλο ἐγωϊσμό⁽¹⁶⁾
κι ἔλεγαν μεγάλα λόγια, κι ἀντίθετα ἐμάς, πού τό καθετί τό ἀρχί-
ζουμε φωτόντας τούς θεούς, νά μᾶς δοξάσει περισσότερο ἀπό κεί-
νους. Ἀλλά πρέπει νά ἀκολουθήσετε καὶ νά είστε πολύ προσεκτι-
κοί, γιά νά μπορεῖτε νά ἐκτελεῖτε ὅλες τίς διαταγές. Τώρα πρέπει 17
⁽¹⁷⁾

12-15 (18)
Αόργος τοῦ
Ξειροφύντα.

νά προχωρήσουμε, ώσπου νά μᾶς φανεῖ κατάλληλη ή ώρα γιά δεῖπνο, και ὑστερά νά στρατοπεδέψουμε. "Οσο βαδίζομε, δι Τιμασίων μέ τό ἵππικό νά πηγάνει μπροστά, χωρίς νά μᾶς χάνει ἀπό τά μάτια του, και νά κατασκοπεύει τά πιο πέρα, γιά νά μή μᾶς ξεφύγει τίποτε».

- 15   Αὐτά εἶπε καί μπήκε ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ. "Εστείλε ὅμως
 18) καί ἀπό τοὺς γυμνῆτες μερικούς ἄντρες εὐκίνητους στίς πλαγίες καί στά ὑψώματα, γιά νά τόν εἰδοποιήσουν ἄν ἔβλεπαν πουθενά κάτι. Τούς ἔδωσε μάλιστα τήν ἐντολή νά καίνε καθετί πού θά συναντοῦσαν καί μποροῦσε νά καεῖ. Τότε οἱ ἵππεῖς σκορπίστηκαν σέ δλη τήν ὁμαλή ἔκταση κι ἔκαιγαν, οἱ πελταστές περονοῦσαν κι ἔκεινοι στά ὑψώματα κι ἔκαιγαν καθετί πού ἔβλεπαν γιά κάψιμο, καί τό ὑπόλοιπο στράτευμα ἔκανε τό ἴδιο, ἄν συναντοῦσε κάτι πού εἶχε μείνει ἀπό τοὺς ἄλλους. "Ετοι δόλοκληρη ή χώρα ἔδινε τήν ἐντύπωση πώς καί ὅταν καί τό στράτευμα πώς ἦταν

- 19-23   Πρός τό λό· 19) πο γιά νά δο-
 ηθήσουν τούς
 Αρχάδες.
 20) πολυάριθμο. "Οταν νόμισαν πώς ή ώρα ἦταν κατάλληλη, διγήκαν ἀπό τόν κάμπο καί στρατοπέδεψαν ἐπάνω σ' ἔνα λόφο, ὥστε καί τίς φωτιές πού ἄναβαν οἱ ἔχθροι ἔβλεπαν, πού δρίσκονταν μακριά τους πάνω κάτω σαράντα στάδια, καί οἱ ἴδιοι ἄναβαν ὅσο μποροῦσαν περισσότερες. Μόλις δείπνησαν, δόθηκε ή διαταρή νά σθήσουν δλες τίς φωτιές· τή νύχτα ἔβαλαν φρουρούς καί πλάγιασαν νά κοιμηθοῦν. Κι ὅταν ἔημέρωσε, προσευχήθηκαν στούς θεούς, παρατάχτηκαν καί ἔξεινησαν ὅσο μποροῦσαν γρηγορότερα, ἔτοιμοι γιά μάχη. Ό Τιμασίων ὅμως καί οἱ ἵππεις προχωρώντας μαζί μέ τούς ὀδηγούς, ἔφτασαν χωρίς νά τό καταλάβουν ἐπάνω στό λόφο, ὅπου δρίσκονταν πολιορκημένοι οἱ "Ἐλληνες. Άλλα δέ βλέπουν οὔτε φιλικό οὔτε ἔχθρικό στράτευμα· (αὐτά τά ἀνακοινώνουν στόν Ξενοφώντα καί στούς στρατιώτες παρά μερικές γριούλες καί γέροντες καί λίγα πρόσωπα καί βόδια 23) ἔγκαταλειμμένα. Γι' αὐτό στήν ἀρχή παραξενεύονταν μή ἔροντας τί εἶχε γίνει, ὑστερά ὅμως ἔμαθαν ἀπό τούς ἀνθρώπους πού εἶχαν δρεῖ ἐκεῖ, πώς οἱ Θράκες μόλις δράδιασε σηκώθηκαν κι ἔφυγαν, ἐνώ οἱ "Ἐλληνες ἔκαναν τό ἴδιο πρώι πρωί. Άλλα δέν ήξεραν πού πήγαν.

24-26

Συνάντηση 24
 τῶν Ελλήνων

"Οταν τ' ἀκούσαν δ Ξενοφῶν καί οἱ στρατιώτες του, πρῶτες ἔφαγαν κι ὑστερά ἐτοίμασαν τίς ἀποσκευές τους καί ἔξεινησαν

θέλοντας νά συναντηθούν μέ τούς ἄλλους στό λιμάνι τῆς Κάλπης, διό γινόταν πιό γρίγορα. Ἐκεῖ πού προχωρούσαν, ἔβλεπαν πάνω στό δρόμο πού ὀδηγούσε στήν Κάλπη τίς πατημασιές τῶν Ἀρκάδων καί τῶν Ἀχαιών. Κι ὅταν πήγαν ἐκεῖ, πασίχαροι εἶδαν ὃ ἔνας τὸν ἄλλο καί φιλιόνταν σάν ἀδερφοί. Τότε οἱ Ἀρκάδες 25 ρώτησαν τούς στρατιῶτες τοῦ Ξενοφώντα γιατί ἔσθησαν τίς φωνές. «Ἐμεῖς, ἔλεγαν, στήν ἀρχή πού δέ 68έπειρε πιά τίς φωτιές, νομίζαμε πώς θά ἐπιτεθεῖτε τή νύχτα ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Εἴχαμε τή γνώμη μάλιστα πώς κι ἐκεῖνοι αὐτό φοβήθηκαν κι ἔφυγαν, γιατί ἵσα ἵσα τήν ἴδια στιγμή ἀρχισαν νά φεύγουν. "Όταν 26 ὅμως περνοῦσε ἡ ὥρα κι ἐσεῖς δέν ἐρχόσασταν, νομίσαμε πώς πληροφορηθήκατε τήν κατάστασή μας, φοβήθηκατε καί τό σκάσατε γρήγορα πρός τή θάλασσα. Τότε ἀποφασίσαμε νά ἐρθονμε ἐκεῖ πού πηγαίνατε. Ἔτσι φτάσαμε κι ἐμεῖς ἔδω.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΛΠΗ ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΥΝ Ν' ΑΝΤΙ-
ΜΕΤΩΠΗΣΟΥΝ ΟΔΟΙ ΜΑΖΙ ΤΟΥΣ ΚΙΝΔΥΝΟΥΣ.
ΕΛΛΑΕΙΨΗ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΑΤΥΧΕΣ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ

Ἐξείνη τήν ἡμέρα λοιπόν στρατοπέδεψαν στό γιαλό, κοντά στό λιμάνι. Ό τόπος αὐτός, πού δύνομάζεται λιμάνι τῆς Κάλπης, δρίσκεται στή Θράκη τῆς Ἀσίας· ἡ Θράκη τούτη πάλι ἀρχίζει ἀπό τήν εἰσόδο τοῦ Πόντου κι ἀπλώνεται ὡς τήν Ἡράκλεια, πού εἶναι δεξιά μας, καθώς ταξιδεύομε πρός τόν Πόντο. Ἡ ἀπόσταση ἀπό τό Βυζάντιο ὡς τήν Ἡράκλεια, ὅταν τό καράβι ἀρμενίζει μέ κουπιά, εἶναι ταξίδι μᾶς μεγάλης μέρας τοῦ χρόνου. Ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς διύ δέν ὑπάρχει καμιά ἄλλη πολιτεία οὔτε φιλική οὔτε Ἑλληνική, παρά κατοικοῦν Θράκες Βιθυνοί. Καί ὅποιους πιάσουν ἀπό τούς "Ἑλληνες νά ἔχουν ναυαγήσει ἡ νά ξεμπαρχάρουν ἐκεῖ μέ κάποιον ἄλλο τρόπο, λένε πώς τούς φέρονται μέ μεγάλη σκληρότητα." Οσο γιά τό λιμάνι τῆς Κάλπης, αὐτό δρίσκεται στή μέση τοῦ δρόμου ἀπό τήν Ἡράκλεια ὡς τό Βυζάντιο, ὅταν ταξιδεύει κανείς μέ πλοϊο ἀπό τή μά πολιτεία στήν ἄλλη. Ὑπάρχει ἀκόμα ἐκεῖ ἔνα ἀκρωτήρι, πού ὅσο μέρος του προχωρεῖ μέσα στή

1   ΚΕΦ. 4
1-8

Τό λιμάνι
τῆς Κάλπης.

2

3

θάλασσα είναι ένας ἀπόκριμνος δράχος κι ἔχει ψυφος, στό χαμηλότερο σημεῖο, ὡς εἴκοσι δργιές, ἐνώ ἡ φάρη του πού ἀπλώνεται στή στεριά, ἔχει πλάτος ἀπάνω κάτω τέσσερα πλέθρα. Κι ὁ χώρος τῆς φάρης αὐτῆς είναι ἀρκετός νά χώρεσει δέκα χιλιάδες κατοίκους. Κάτω ἀπ' αὐτόν τό δράχο καί στή δυτική του μεριά, ὑπάρχει ἔνα λιμάνι μέ αμμουδερή ἀκροθαλασσιά. Καί μιά δρόση μέ γλυκού καί ἄφθονο νερό τρέχει δίπλα στή θάλασσα, πού δρίσκεται στήν ἔκταση τοῦ ἀκρωτηριοῦ. Υπάρχουν ἀκόμα κοντά στή θάλασσα καί ἄλλων λογιῶν δέντρα, προπάντων ὅμως μερικά πού είναι 4 κατάλληλα γιά νά φτιάχνουν μέ τά ξύλα τους καράβια. "Οσο γιά τό βουνό, αὐτό προχωρεῖ στό ἐσωτερικό τῆς χώρας ὡς εἴκοσι στάδια, κι είναι ἀπό χώμα καί δίχως πέτρες. Υπάρχει καί μιά παραθαλάσσια ἔκταση μεγαλύτερη ἀπό εἴκοσι στάδια, πού είναι 5 γεμάτη ἀπό δέντρα κάθε λογῆς, πολλά καί μεγάλα. Ἡ ὑπόλοιπη χώρα είναι μεγάλη καί εύφορη, καί δρίσκονται σ' αὐτή χωριά πολλά καί μέ ἀρκετούς κατοίκους. Γιατί ἡ γῆ παράγει καί κριθάρια καί σιτάρια καί δύλα τά δσπρια καί καλαμπόκια καί σουσάμια καί σύκα ἀρκετά καί σταφύλια πολλά, πού κάνουν γλυκόπιοτο 6 κρασί, κι ἀπ' δύλα τ' ἄλλα, ἐκτός ἀπό ἑλιές. Τέτοια ἦταν ἡ χώρα. Οἱ Ἑλληνες τότε κατασκήνωσαν στήν ἀκρογιαλιά, γιατί δέν ἦθελαν νά στρατοπεδέψουν στό μέρος δπου θά μπορούσε νά χτιστεί πολιτεία. Τούς φαινόταν πώς καί μονάχα τό νά πάνε σ' αὐτήν τή θέση θά ἦταν σάν μέ κάποια ὑπεροδούλια, ἀφοῦ μερικοί ἦθελαν 7 νά χτίσουν ἐκεὶ πόλη. Γιατί οἱ περισσότεροι στρατιώτες δέν είχαν φύγει ἀπό τήν πατρίδα τους γιά νά γίνουν μισθοφόροι ἀπό φτώχεια, παρά ἐπειδή ἀκουγαν τήν ἀνθρωπιά τοῦ Κύρου· ἄλλοι πάλι πήγαν καί τοῦ πρόσφεραν ἄντρες, ἄλλοι είχαν ἔσοδέψει ἀπό πάνω καί χοήματα· μερικοί ἀπ' αὐτούς είχαν φύγει κρυφά ἀπό τούς πατερόδες καί τίς μητέρες τους κι ἄλλοι είχαν ἀφήσει τά παιδιά τους, μέ τό σκοπό ν' ἀποχήσουν περιουσίες καί νά ξαναγρίσουν πίσω, μιά καί μάθαιναν πώς δλοι πού ὑπηρέτησαν κοντά στόν Κύρο ὠφελήθηκαν πολύ. Τέτοιοι ἀνθρωποι ἦταν, καί 8 γι' αὐτό λαχταρούσαν νά γυρίσουν στήν Ἐλλάδα.

9-16

Ἐνταφιασμός 9
νεκρῶν. Πα-

"Ο Ξενιοφῶν τήν ἄλλη μέρα, ὑστερ' ἀπό κείνη πού ἔγινε ἡ συγκένδωση τῶν στρατιωτῶν, θυσίαζε γιά νά μάθει ἄν μποροῦ-

αν νά κινηθούν. Γιατί ήταν ανάγκη νά διάλει τό στρατό γιά νά προηγηθευτεῖ τρόφιμα, κι ἀκόμα σκεφτόταν πώς ἔπειρε νά θάψει τοὺς νεκρούς. Ἐπειδή τά σημάδια ὑπό τίς θυσίες ἦταν καλά, ἔει-
κανθησε μαζί μέ τοὺς Ἀρκάδες, κι ἔθαψαν τούς περιοσότερους νε-
κρούς στόν τόπο ὅπου σκοτώθηκε ὁ καθένας. Γιατί ἦταν πιά
τέντε μέρες πού είχαν σκοτωθεῖ, καί γι' αὐτό ἦταν δλωσιδίοιν
ἀδύνατο νά τούς στρώσουν. Μερικούς μάλιστα τούς μάζεψαν
ἄπο τοὺς δρόμους καί τούς ἔθαψαν πρόχειρα, διο μποροῦσαν
καλύτερα. "Οσο γιά κείνους πού δέν ἔβρισκαν, τούς ἔφτιαξαν ἔνα
μεγάλο κενοτάφιο κι ἔβαλαν ἐπάνω στεφάνια. "Οταν τά ἔκαμαν 10
ἀντά, γέροισαν στό στρατόπεδο. Τότε δείπνησαν καί κοιμήθηκαν.
Ἔν τολλη μέρα διως μάζεύτηκαν ὅλοι οι στρατιῶτες. Τούς σύνα-
ζαν ίδιαίτερα οἱ λοχαγοί Ἀγασίας δ Στυμφάλιος καί Ἱερώνυμος
δ Ἡλείος, καί οἱ πιό ἡλικιωμένοι Ἀρκάδες. Καί πήραν τήν ἀπό- 11
φαση, ἀν κανένας ἀπό δῶ καί πέρα προτείνει νά χωριστεῖ τό
στράτευμα, αὐτός νά τιμωρηθεῖ μέ θάνατο, κι ἀκόμα νά φύγουν
βαδίζοντας ἀπό τή στεριά μέ τό σχηματισμό πού είχαν πρωτύτε-
ρα, καί νά διοικοῦν οι πρωτηγούμενοι στρατηγοί. Ὁ Χειρίσοφος
είχε πεθάνει ἀπό ἔνα φάρμακο πού ἥπιε γιά νά τοῦ περάσει δ
πυρετός, καί στή θέση του μπήκε δ Νέων δ Ἀστιναίος. "Υστερα 12
ἄπτ' αὐτά στρώθηκε δ Ξενοφῶν καί εἶπε: «Στρατιῶτες, δλοκά-
θαρα φαίνεται πώς τό ταξίδι πρέπει νά τό κάμουμε μέ τά πόδια,
ἵπατι δέν ἔχομε πλοΐα. Καί μάλιστα είναι ἀνάγκη νά ἔσκινήσουμε
τώρα, ἀφοῦ καί νά θέλουμε νά μείνουμε δέν ὑπάρχουν τρόφιμα.
Ἐμεῖς λοιπόν, εἶπε, θά θυσιάσουμε, ἐνῷ ἔσεις πρέπει νά ἐτοιμά-
ζεστε γιά μάχη, περισσότερο τώρα ἀπό κάθε ἄλλη φορά. Καί
τούτο, γιατί οἱ ἔχθροι ἔχουν πάρει θάρρος». Τότε ἀρχισαν οι 13
στρατηγοί νά θυσιάζουν. Τή θυσία τήν παρακολουθοῦσε δ μάν-
της Ἀρηξίων ἀπό τήν Ἀρκαδία, γιατί δ Σιλανός δ Ἀμπρακιώ-
της πρίν ἀπό καιρό είχε ναυλώσει ἔνα πλοϊο καί τό ὄσκασε ἀπό
τήν Ἡράκλεια. Τά σημάδια διως τής θυσίας δέν ἦταν εύνοϊκά
γιά τήν ἀναχώρηση, κι ἔτοι τήν ἡμέρα ἐκείνη δέν τό κούνησαν.
Άλλά μερικοί ἔφτασαν στό σημεῖο νά ποὺν πώς δ Ξενοφῶν, θέ- 14
λοντας νά χτίσει πόλη στό μέρος ἐκείνο, κατάφερε τό μάντη νά
πει πώς οι θυσίες δέ δείχνουν καλά σημάδια γιά τήν ἀναχώρηση
τους. Γι' αὐτό τήν ἄλλη μέρα δ Ξενοφῶν διαλάλησε πώς μπο- 15

ραμοτή στήν
Κάλτη.

ουδείς ὅποιος ἥθελε νά παρακολουθήσει τή θυσία, κι ἔδωσε ἐντὸς λὴ, ἂν ὑπάρχει κανένας μάντης, νά σταθεῖ κοντά, γιά νά παρατηθήσει κι αὐτός. "Ἐτοι ἀρχισε νά θυσιάζει, ἐνῷ τριγύρῳ δρίσκων ταν πολλοί. Ξαναθυσίασε τοίτη φορά, γιά νά δεῖ ἄν μπορούσθε νά φύγουν, μά τά σημάδια ἦταν ἀντίθετα. Τότε οἱ στρατιῶτες στενοχωρέθηκαν, γιατί και τά τρόφιμα πού είχαν κουβαλήσει μαζί τους σώθηκαν, και πουθενά δέν ἔδρισκαν ν' ἀγοράσουν.

17-22

Ελλειψη τροφίμων.

Τότε συγκεντρώθηκαν πάλι και ὁ Ξενοφῶν ξαναμίλησε «Στρατιῶτες, βλέπετε πώς ἀπό τή μιά οι θυσίες δέν εἶναι εὔνοη κές γιά τό ταξίδι μας, ἐνῷ ἀπό τήν ἄλλη χρειάζεστε τρόφιμα Μοῦ φαίνεται λοιπόν πώς εἶναι ἀνάγκη νά θυσιάζουμε γι' αὐτό τό σκοπό». Τότε σηκώθηκε κάποιος κι εἶπε: «Εἶναι φυσικό νά φαίνονται ἀπό τίς θυσίες καλά σημάδια. Γιατί, ὅπως ἔμαθα χτες τυχαία ἀπό κάποιον πού ἥρθε μέ καράδι, ὁ Κλέανδρος ὁ ἄριστος τής τοῦ Βυζαντίου σκοπεύει νά ἔρθει ἀπό κεῖ μέ πλοϊα φορτηγά και πολεμικά». Τότε νόμισαν ὅλοι πώς ἦταν σωστό νά περιμένουν, ὑπῆρχε ὅμως ἀνάγκη νά δροῦν γιά νά δροῦν τρόφιμα. Για αὐτό τό ζήτημα ἔκανε τρεῖς φορές θυσία, μά τά σημάδια ἦταν ἀντίθετα. Στό τέλος οἱ στρατιῶτες ἀρχισαν νά πηγαίνουν και στη σκηνή τοῦ Ξενοφώντα, φωνάζοντας πώς τούς λείπουν οἱ τροφές. Ἐκείνος ὅμως ἐδήλωσε πώς δέν πρόκειται νά τούς δργάλει ἀπό το στρατόπεδο, ἀν οἱ θυσίες δέν πάνε καλά. Τήν ἄλλη μέρα ξαναθύσιαζε, και σχεδόν δύλοκληρος ὁ στρατός, ἀπό τήν ἔγνοια πού εἶχε συγκεντρώθηκε γύρω στό δωμάτιο. Μά τά ζῶα δέν ἐπαρκούσαν για τη θυσία. Ὁστόσο οἱ στρατηγοί δέν ἔγαζαν τούς στρατιῶτες, παρατούς συγκέντρωσαν. Και ὁ Ξενοφῶν τούς εἶπε: «Ἴωσι οἱ ἐχθροὶ δρίσκονται συγκεντρωμένοι και θά χρειαστεῖ νά πολεμήσουμε. Ἀν λοιπόν ἀφήσουμε τίς ἀποσκευές μας ἐκεῖ πού ἡ τοποθεσία εἶναι ὀχυρή και βαδίσουμε ἐτοιμασμένοι γιά μάχη, τότε μπορεῖ νά δείξουν καλά σημάδια». Οταν τ' ἀκουσαν οἱ στρατιῶτες, φώναξαν πώς δέ χρειαζόταν νά πάνε σέ κείνο τό μέρος, παραπομπή νά θυσιάσουν ὅσο γινόταν γρηγορότερα. Πρόδοτα δόμος δέν ὑπῆρχαν πιά, κι ἔτοι ἀγόρασαν δόδια ἀπ' αὐτά πού ἦταν ζεμένα στά άμαξια, και τά θυσίαζαν. Και ὁ Ξενοφῶν παρακλεσε τόν Κλεάνορα τόν Αρκάδα νά θυσιάσει ἀντί γι' αὐτόν, μή

πως μέ τήν ἀλλαγή γίνει κάτι. Μά οὔτε τότε οἱ θυσίες ἔδειξαν καλά σημάδια.

Ο Νέων, πού στό μεταξύ εἶχε γίνει στρατηγός σέ ἀντικατά- 23 σταση τοῦ Χειρίσοφου, ὅταν εἶδε σέ πόσο δύσκολη κατάσταση δρίσκονταν οἱ στρατιώτες ἀπό τίς πολλές ἐλλείψεις, θέλησε νά τούς προσφέρει κάποια ὑπηρεσία. Καθώς δρῆκε λοιπόν ἔναν Ἡρακλειώτη, πού ἔλεγε πώς ξέρει ἐκεῖ κοντά κάτι χωριά ἀπ' ὅπου μποροῦσαν νά πάρουν τρόφιμα, διαλάλησε πώς ὅποιος ἥθελε ἦταν ἐλεύθερος νά πάει, γιατί τώρα θά εἶχαν δόῃγό. Ἐτσι 24 δηγίνουν οἱ στρατιώτες μέ μικρά δόρατα, μέ ἀσκιά καί μέ ταγά- δια καί μέ ἄλλα ἀγγεῖα, πάνω κάτω δύο χιλιάδες ἄντρες. Ὄταν 25 ὅμως μπήκαν στά χωριά καί σκορπίστηκαν γιά ν' ἀρχίσουν τή λεγλασία, τούς κάνονταν ἐπίθεση πρῶτα πρῶτα οἱ ἵππεῖς τοῦ Φαρ- νάβαζου. Γιατί τούτοι εἶχαν ἔρθει νά βοηθήσουν τούς Βιθυνούς, θέλοντας μαζί τους νά ἐμποδίσουν, ἀν μποροῦσαν, τούς Ἐλληνες νά μποῦν στή Φωγγία. Τότε σκοτώνονται ἀπό τούς ἵππεῖς ὡς πεν- τακόσιοι ἄντρες, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τράβηξαν ἀπάνω στά δουνά 26 καί σώθηκαν. Σέ λίγο κάποιος ἀπό κείνους πού ξέφυγαν, ἀνά- κοινώνει στό στρατόπεδο τά δσα ἔγιναν. Καί ὁ Ξενοφῶν, ἐπειδή οἱ θυσίες δέν ἔδειχναν καλά σημάδια τούτη τήν ἡμέρα, πήρε ἔνα δόρι πού ἦταν ζεμένο στό ἀμάξι, γιατί δέν ὑπῆρχαν ἄλλα ζώα γιά θυσία, τό θυσίασε κι ὑστερούσε νά τούς βοηθήσει, μαζί μέ ὄλους τούς ἄλλους πού ἦταν ὡς τριάντα χρονῶν. Ἐτσι πῆραν 27 δσους εἶχαν γλιτώσει καί γυρίζουν στό στρατόπεδο. Μά πρός τό δασύλεμα τοῦ ἥλιου, ὅταν οἱ Ἐλληνες εἶχαν ἀρχίσει νά δειπνοῦν κι ἦταν πολύ στενοχωρεμένοι, ξαφνικά μερικοί Βιθυνοί, δγαί- νοντας ἀπό τή δασωμένη περιοχή, ἐπεσαν ἀπάνω στούς στρατι- ώτες τής προφυλακῆς καί ἄλλους σκότωσαν κι ἄλλους κυνήγησαν ὡς τό στρατόπεδο. Ἀπό τίς δυνατές φωνές πού ἀκούστηκαν τότε, 28 οἱ Ἐλληνες ὅλοι ἔτρεξαν στά ὅπλα. Δέν τούς φαινόταν ὅμως πώς θά εἶχαν ἀσφάλεια, ἀν κυνηγοῦσαν τούς ἐχθρούς καί μετακινοῦ- σαν τό στρατόπεδο, καθώς ἦταν σκότωδι, γιατί τά γύρω μέρη ἦταν δασωμένα. Γι' αὐτό πέρασαν τή νύχτα ὄπλισμένοι καί φυ- λάγονταν ἀπό ἀρκετούς φρουρούς.

23-27 Επιδρομή τῶν Ἐλλή- νων.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΙΑΝΟΥΝ ΟΧΥΡΗ ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ,
ΘΑΒΟΥΝ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΚΙ ΥΣΤΕΡΑ ΚΑΝΟΥΝ ΕΠΙΘΕΣΗ
ΚΑΙ ΝΙΚΟΥΝ ΤΟ ΕΧΩΡΙΚΟ ΗΠΗΚΟ

ΚΕΦ. 5 1

1-6

Θάψιμο τῶν
νεκρῶν.

- "Ἐτετ πέρασαν τῇ νύχτα. Μόλις διώρεις ξημέρωσε, οἱ στρατηγοὶ δόηγοῦσαν τούς στρατιώτες πρός τὴν ὁχυρή τοποθεσία, καὶ ἐκεῖνοι ἀκολουθοῦσαν μέ τά ὅπλα καὶ τίς ἀποσκευές τους. Καὶ προτού φτάσει ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ἔκαναν ἔνα χαντάκι καὶ ὁχυρώσαν τὴν εἰσόδο τοῦ ὁχυροῦ, περιχαράκωσαν ὅλη τὴν ἔκταση μὲ παλούκια κι ἄφησαν τρεῖς πύλες. Στὸ μεταξύ ἦρθε ἔνα πλοῖο ἀπό τὴν Ἡράκλεια κι ἔφερε ἀλεύρι κριθαρένιο καὶ ζῶα γιά θυσίες καὶ κρασί. Οἱ Ξενοφῶν σηκωθῆκε πρῶτοι κι ἀρχισε νά θυσιάζει γιά νά δεῖ ἄν μποροῦσαν νά ξεκινήσουν, καὶ τὰ σημάδια τῆς θυσίας ἀπό τὸ πρῶτο ζῶο κιόλας φάνηκαν καλά. Τέλειωναν πιά οἱ θυσίες, ὅταν ὁ μάντης Ἀρηξίων ὁ Παιδοφάιος είδε ἔναν ἀετό καλοσῆμαδο, καὶ τότε προτρέπει τὸν Ξενοφώντα νά ὀδηγήσει τὸ στράτευμα. "Ἐτοι πέρασαν τὸ χαντάκι, ἀκούμπησαν τά ὅπλα στὴ γῆ κι ἔδωσαν ἐντολή μὲ τὸν κήρυκα νά γευματίσουν οἱ στρατιώτες καὶ ὑστερα νά δροῦν δόλιασμένοι, ἀφήνοντας ἐκεῖ τοὺς ἄμαχους καὶ τοὺς αἰχμάλωτους. Βγῆκαν λοιπόν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐκτός ἀπό τὸ Νέονα, γιατί νόμισαν πώς ἡταν προτιμότερο νά τὸν ἀφήσουν νά φυλάξει τὸ ὅτρατόπεδο. Οἱ λοχαγοὶ διώρεις κι οἱ στρατιώτες τοὺς ντράπηκαν νά μήν ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού ἔφευγαν, καὶ γι' αὐτό τὸν ἄφησαν ἐκεὶ μαζί μέ κείνους πού ἡταν πάνω ἀπό σαράντα πέντε χιλιόν. Αὐτοί ἔμειναν, ἐνῷ οἱ ὑπόλοιποι ἀρχισαν νά προχωροῦν. Προτοῦ περάσουν διώρεις δεκαπέντε στάδια, δρῆκαν κάτι νεκρούς. Καὶ ὅταν ἡ οὐρά τοῦ στρατοῦ ἔφτασε στὸ μέρος πού δρέθηκαν οἱ πρώτοι νεκροί, τότε ἔθαψαν ὅλους δούς δρίσκονταν σ' ὅλοκληρη τὴν ἔκταση πού ἔπιανε ἡ παράταξη.
- 6 "Ἐθαψαν ἐκείνους καὶ συνέχισαν τὴν πορεία, κι ὅταν ξανάφτασε η οὐρά στοὺς πρώτους ἄταφους, ἔθαψαν πάλι μέ τὸν ἴδιο τρόπο δούς δρίσκονταν σέ ὅλο τὸ μάκρος τῆς παράταξης. Τέλος πήγαν στὸ κεντρικό σημεῖο, ὅπου ἐνώνονταν οἱ δρόμοι τῶν χωριῶν. Ἐκεὶ δρίσκονταν περιμένοι πολλοί νεκροί, πού τοὺς μάζεψαν καὶ τοὺς ἔθαψαν.

Ήταν περασμένο πιά τό μεσημέρι, όταν ἐφεραν τό στρατό 7
ἔξω ἀπό τά χωριά κι ἔπαιραν τά τρόφιμα, δσα βρίσκονταν μέσα
στήν ἔκταση πού ἦταν ἡ φάλαγγα. Μά ξαφνικά βλέπουν τούς
ἐχθρούς πού περνοῦσαν κάτι λόφους ἀπό τήν ἀπέναντι μεριά,
δηλαδή πολλούς ἵππεις καί πεζούς παραταγμένους γιά μάχη.
Γιατί είχαν ἐρθει μέ δυνάμεις δ Σπιθιδιάτης καί δ Ραθίνης,
σταλμένοι ἀπό τό Φαρνάβαζο. "Οταν οἱ ἐχθροί εἶδαν τούς "Ελλή- 8
νες, σταμάτησαν δεκαπέντε στάδια μακριά τους. Άμεσως τότε δ
Ἀρηζίων, δ μάντης τῶν Ἐλλήνων, κάνει θυσίες, πού ἀπό τό
πρώτο ζῶι κιούλας ἔδειξαν καλά σημάδια. Τότε δ Ξενοφῶν λέει:
«Μοῦ φαίνεται, στρατηγοί, πώς πρέπει νά τοποθετήσουμε πίσω 9
ἀπό τή φάλαγγα μερικούς λόχους ἐφεδρικούς, γιά νά τρέξουν νά
βοηθήσουν σέ κάποιο σημείο, ἄν χρειαστεῖ, καί γιά νά πάθουν οἱ
ἐχθροί σύγχυση, όταν πέσουν ἐπάνω σέ στρατό παραταγμένο καί
ἀκέραιο». "Ολοι ἔβρισκαν σωστή τήν πρότασή του. «Ἐσεῖς λοι- 10
πόν, πρόσθιεσε, προχωρεῖτε τό δρόμο πού δηγεῖ καταπάνω
στούς ἐχθρούς, γιά νά μή σταματήσουμε, μιά πού τούς εἶδαμε καί
μᾶς εἶδαν κι ἐκείνοι. Κι ἐγώ θά ἔρθω όταν ξεχωρίσω τούς λόχους
πού θά τοποθετήσουμε στό τέλος, σύμφωνα μέ τήν πρότασή μου
πού κι ἔσεις τή δρήκατε σωστή». Τότε οἱ ἄλλοι προχωροῦσαν 11
ῆσυχοι, ἐνῷ αὐτός πήρε τά τρία τελευταῖα τάγματα, πού τό κα-
θένα είχε διακόσιους ἄντρες, κι ἔδωσε διατάγή στό πρώτο νά
ἀκολουθεῖ τή δεξιά πτέρυγα σέ ἀπόσταση ἐνός πλέθρου, μέ ἀρ-
χηγό τό Σαμόλα τόν Ἀχαιό. Τό δεύτερο τό χώρισε ἀπό τ' ἄλλα
γιά ν' ἀκολουθεῖ στή μέση, μέ ἀρχηγό τόν Πυρρία τόν Ἀρκάδα.
Τό τρίτο, τέλος, τό τοποθέτησε πίσω ἀπό τήν ἀριστερή πτέρυγα,
κι ἔβαλε ἀρχηγό τό Φασιά τόν Ἀθηναϊό. Προχωρώντας οἱ πρώ- 12
τοι ἔφτασαν σ' ἓνα φαράγγι μεγάλο καί δυσκολοπέραστο, καί
σταμάτησαν, γιατί δέν ἤξεραν ἄν ἐπρεπε νά τό περάσουν ἡ δχι.
Τότε εἶδοποιούν τούς στρατηγούς καί λοχαγούς νά φτάσουν
μπροστά. Ο Ξενοφῶν παραξενεύτηκε, μή ξέροντας τί ἦταν 13
ἐκεῖνο πού ἐμπόδιζε τήν πορεία καί μονομιᾶς, μόλις ἀκούσε τήν
εἶδοποίηση, τρέχει ὅσο μποροῦσε γρηγορότερα. "Οταν μαξεύτη-
καν δλοι, δ Σοφαίνετος, πού ἦταν δ πιό ἡλικιωμένος ἀπό τούς
στρατηγούς, είπε πώς δέν ἄξιζε τόν κόπο νά σκέπτονται ἄν
ἐπρεπε νά περάσουν ἓνα τέτοιο φαράγγι.

7-13
Προετοιμασία
τῶν Ἐλλή-
νων γά μάχη.

- 14-21 Λόγος τοῦ Ξενοφῶντα.
- 14 Καὶ ὁ Ξενοφῶν πῆρε διαστικά τὸ λόγον καὶ εἶπε: «Ξέρετε, φίλοι μου, πώς ποτέ ὡς τώρα δέ σᾶς ἔριξα σέ κίνδυνο μέ τῇ θέλησή μου. Γιατί βλέπω πώς μέ τῇ γενναιότητά σας δέ χρειάζεστε δόξα, 15 ἀλλά σωτηρία. Τώρα δῆμος ἡ κατάσταση εἴναι τούτη: χωρίς μάχη δέν εἴναι δυνατό νά φύγουμε ἀπό δῶ πέρα. Γιατί ἄν ἐμεῖς δέν ἐπιτεθοῦμε ἐνάντια στούς ἐχθρούς, ὅταν φεύγουμε θά μᾶς ἀκολουθήσουν καὶ θά μᾶς ἐπιτεθοῦν ἔκεινοι. Σκεφτείτε λοιπόν ποιό ἀπό τὰ δυό εἴναι προτιμότερο, νά στρέψουμε τά δπλα μας πρός τούς ἐχθρούς καὶ νά βαδίσουμε καταπάνω τους ἢ νά τά κρεμάσουμε πίσω μας καὶ νά τους βλέπουμε νά μᾶς κάνουν ἐπίθεση. 17 Γνωρίζετε, δέδαια, πώς τό νά φεύγει κανείς μπροστά στούς ἐχθρούς δέ δείχνει καθόλου γενναιότητα, ἐνῷ τό νά τους κυνηγάει, αὐτό δίνει θάρρος ἀκόμα καὶ στούς πιο δειλούς. "Οσο γιά μένα, θά προτιμούσα μέ τους μισούς στρατιώτες νά κυνηγήσω τόν ἐχθρό, παρά μέ τους διπλάσιους νά φύγω μπροστά του." Ἐχω μάλιστα τή γνώμη πώς ἄν τούς ἐπιτεθοῦμε, οὕτε σεῖς οἱ ἴδιοι δέν πιστεύετε πώς θά μᾶς ἀντισταθοῦν· ἐνῷ ἄν φύγουμε, ὅλοι ξέρομε 18 πώς θά τολμήσουν νά μᾶς κυνηγήσουν. Ἀφοῦ δῆμος πρόκειται νά πολεμήσουμε, δέν ἀξίζει ν' ἀρτάξουμε αὐτή τήν εὐκαιρία, δηλαδή νά περάσουμε τό δύσκολο τούτο φαράγγι καὶ νά τό ἀφήσουμε πίσω μας; Γιατί θά ἥθελα νά παρουσιαστοῦν ὅλα εύκολο-πέραστα στούς ἐχθρούς, ὥστε νά φύγουν· ἐνῷ ἐμεῖς κι ἀπό τόν τόπο τούτο πρέπει νά μάθουμε πώς δέν ὑπάρχει γλιτωμός ἄν δέ 19 νικήσουμε. Πραγματικά πῶς εἴναι δυνατό νά περάσουμε τόν κάμπτο χωρίς νά νικήσουμε τούς ἵππεῖς; Καὶ πῶς νά διαβούμε τά δουνά πού περάσαμε, ἄν μᾶς κυνηγοῦν τόσοι πελταστές; Ἐγώ δῆμος παραξενεύομαι, πῶς μπροστεῖ νά δρεθεῖ κανείς νά νομίσει πώς τό φαράγγι τούτο εἴναι πιο ἐπικίνδυνο ἀπό τά ἄλλα μέρη 20 πού ἔχομε περάσει ὡς τώρα. Μά ὅταν φτάσουμε ζωντανοί στή θάλασσα, πόσο μεγάλο φαράγγι θά μᾶς φανεῖ ὁ Πόντος; Ἐκεῖ οὕτε πλοῖα θά ὑπάρχουν νά μᾶς πάρουν οὕτε τρόφιμα γιά νά συντηρηθοῦμε, ἄν μείνουμε, παρά θά χρειαστεῖ, μόλις φτάσουμε, 21 μονομιᾶς κιόλας νά φύγουμε, γιά νά δροῦμε τρόφιμα. Γι' αὐτό είναι προτιμότερο νά πολεμήσουμε τώρα πού ἔχομε φάει, παρά αὐδριονηστικοί. "Ολα τά σημάδια, φίλοι μου, είναι εύνοϊκά καὶ ἀπό τίς θυσίες κι ἀπό τά πετούμενα πουλιά κι ἀπό τά ζώα πού

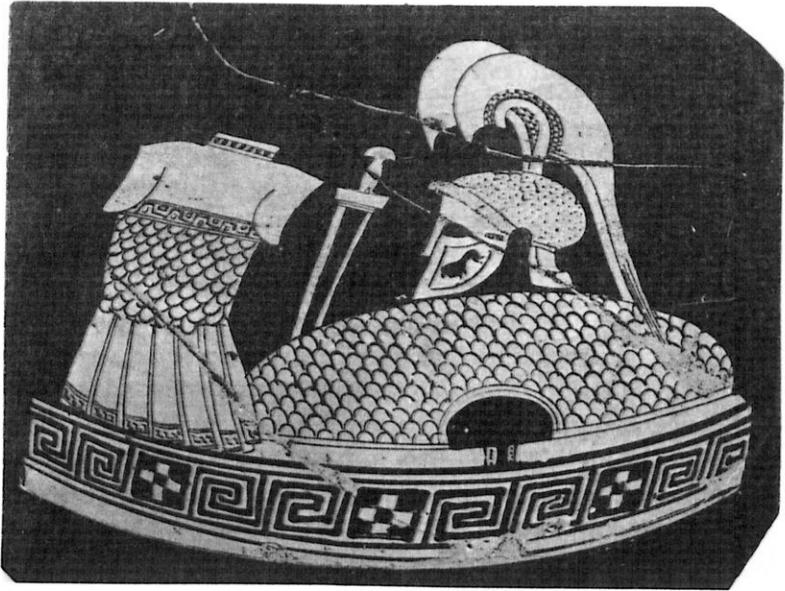
σφάζομε. Ὅτις βαδίσουμε καταπάνω στούς ἔχθρούς. Μιά πού μᾶς είδαν, δέν πρέπει νά δειπνήσουν εὐχάριστα οὔτε νά στρατοπεδέψουν όπου θέλουν».

Τότε οἱ λοχαγοὶ τὸν πρότρεπταν νά πηγαίνει μπροστά καὶ κα- 22 *Πρός συνάγ-
τηση τοῦ ἔχ-
θροῦ.*

νένας δέν εἴχε ἀντίρρηση. Κι ἐκεῖνος βάδιζε ἐπικεφαλῆς, ἀφοῦ ἔδωσε διαταγὴ νά περάσουν ὅλοι τό φαράγγι, ἀπό τό μέρος πού βρισκόταν καθένας. Γιατί εἴχε τή γνώμη πώς ἔτσι συγκεντρωμένος ὁ στρατός θά μποροῦσε νά περάσει γρηγορότερα, παρά ἄν διάβαιναν ἔνας ἔνας μέ τή σειρά ἀπό τό γεφύρι πού βρισκόταν ἐπάνω στό φαράγγι. Ὅταν πέρασαν, δ Ξενοφῶν βαδίζοντας πλάι 23 στή φάλαγγα ἔλεγε: «Στρατιῶτες, θυμηθεῖτε σέ πόσες μάχες ἔχετε νικήσει ὡς τώρα μέ τή βοήθεια τών θεῶν, σκοπεύοντας τόν ἴδιο στόχο, καὶ τί παθαίνουν ἐκεῖνοι πού τό βάζουν στά πόδια μπροστά στούς ἔχθρούς. Ἀκόμα βάλτε στό μυαλό σας τοῦτο, πώς δηλαδή βρισκόμαστε κοντά στίς πύλες τῆς Ἐλλάδας. Ἀκολουθεῖτε 24 λοιπόν τόν δόδηγο – Ἡρακλῆ καὶ δίνετε θάρρος δ ἔνας στόν ἄλλο, φωνάζοντας μέ τά ὀνόματά σας. Θά εἶναι εὐχάριστο νά διηγηθεῖ κανείς τώρα καὶ νά κάνει μιά γενναία πράξη, κι ἔτσι νά ἀφήσει σ' ὅποιους θέλει μιάν ἀνάμνηση γιά τόν ἑαυτό του». Αὐτά ἔλεγε 25 περονώντας κοντά στή φάλαγγα καὶ τήν ἴδια στιγμή ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς. Τοποθέτησαν καὶ τούς πελταστές ἀπό τίς δυό πλευρές, κι ἄρχισαν νά προχωροῦν ἐνάντια στούς ἔχθρούς. Στό μεταξύ δόθηκε διαταγὴ νά σηκώνει καθένας τά δόρατα στό δεξιόν ὅμο, ὥσπου νά δοθεῖ τό σημεῖο μέ τή σάλπιγγα. «Υστερά νά τά κατεβάσουν καὶ νά τά κρατοῦν στραμμένα γιά ἐπίθεση, νά περιπατοῦν ἀργά καὶ νά μήν κυνηγοῦν κανένα τρέχοντας. Τότε ἄρχισε νά κυκλοφορεῖ ἀνάμεσα στούς στρατιῶτες τό σύνθημα «Δίας – σωτήρας, Ἡρακλῆς – δόδηγός». Κι οἱ ἔχθροί ἔμεναν στή θέση τους, νομίζοντας πώς ἡ τοποθεσία ἦταν ἀσφαλισμένη. 26 *Ἐπίθεση νι-
κηφόρα τῶν
Ἐλλήνων.*

«Ὅταν δῆμος ζύγωναν, οἱ Ἐλλήνες πελταστές ἔτρεχαν ἐνάντια στούς ἔχθρούς ἀλαλάζοντας, προτοῦ νά τούς διατάξει κανένας. Μά κι οἱ ἔχθροί ὅρμησαν καταπάνω τους, καὶ οἱ ἵππεῖς καὶ τά πλήθη τῶν Βιθυνῶν, καὶ τρέπουν σέ φυγή τούς πελταστές. Τήν 27 ὥρα πού οἱ διπλίτες προχωροῦσαν γρήγορα γιά νά τούς συναντήσουν, ἀκούστηκε ἡ σάλπιγγα καὶ ἄρχισαν νά τραγουδοῦν τόν παιάνα, κι ὕστερα ἔβγαλαν πολεμικές κραυγές καὶ κατέβασαν τά

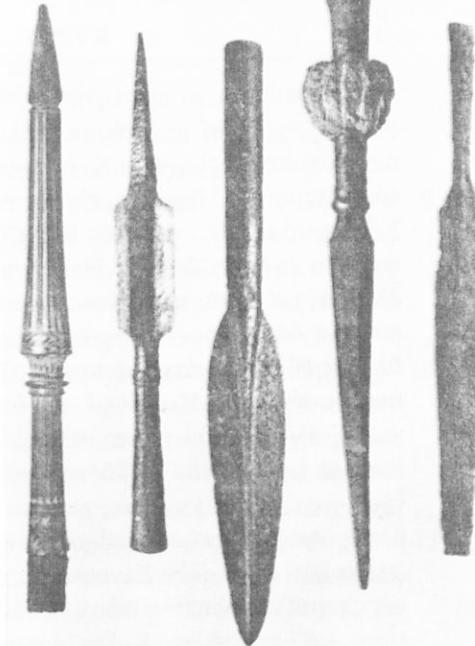
22-25

- δόρατα. Τότε πιά δέν μποροῦσαν ν' ἀντισταθοῦν οἱ ἐχθροί,
 28 παφά τό ὕδαταν στά πόδια. Ὁ Τιμασίων καὶ οἱ ἵπτεῖς τούς κυνηγοῦσαν καὶ σκότωναν ὅσους μποροῦσαν, γιατί οἱ Ἑλλῆνες ἦταν λύγοι. Ἔτοι σκορπίστηκε ἡ ἀριστερή πτέρυγα τῶν ἐχθρῶν, πού ἀπέναντί της ἦταν τό ἑλληνικό ἴππικό, ἐνῷ ἡ δεξιά συγκεντρώθηκε πάνω σ' ἔνα λόφο, ἐπειδή δέν καταδιωκόταν πολύ. Οἱ Ἑλλῆνες τούς εἶδαν πού ἔμεναν στή θέση τους καὶ νόμισαν πώς ἦταν πάρα πολύ εὔκολο καὶ πάρα πολύ ἀκίνδυνο νά βαδίσουν καταπάνω τους. Τραγούδησαν λοιπόν τόν παιάνα καὶ μονομάχος ἔκαμψαν ἐπίθεση, ἀλλά οἱ ἐχθροί δέν ἀντιστάθηκαν. Τότε τούς κυνηγῆσαν οἱ πελταστές, ὥσπου σκορπίστηκε καὶ ἡ δεξιά πτέρυγα. Σκοτώθηκαν ὄμως λύγοι, γιατί οἱ ἵπτεῖς τῶν ἐχθρῶν ἦταν πολλοί
 29 θηκε πάνω σ' ἔνα λόφο, ἐπειδή δέν καταδιωκόταν πολύ. Οἱ Ἑλλῆνες τούς εἶδαν πού ἔμεναν στή θέση τους καὶ νόμισαν πώς Ἠταν πάρα πολύ εὔκολο καὶ πάρα πολύ ἀκίνδυνο νά βαδίσουν καταπάνω τους. Τραγούδησαν λοιπόν τόν παιάνα καὶ μονομάχος ἔκαμψαν ἐπίθεση, ἀλλά οἱ ἐχθροί δέν ἀντιστάθηκαν. Τότε τούς κυνηγῆσαν οἱ πελταστές, ὥσπου σκορπίστηκε καὶ ἡ δεξιά πτέρυγα. Σκοτώθηκαν ὄμως λύγοι, γιατί οἱ ἵπτεῖς τῶν ἐχθρῶν ἦταν πολλοί
 30 καὶ προξενοῦσαν φόδο. Ὄταν οἱ Ἑλλῆνες εἶδαν καὶ τό ἴππικό τοῦ Φαρνάβαζου νά είναι ἀκόμα συνταγμένο καὶ τούς Βιθυνούς ἵπτεῖς νά είναι μαζεμένοι κοντά του καὶ νά δλέπονταν ἀπό κάποιο λόφο ἐκεῖνα πού γίνονταν, ἔνιωθαν δέβαια πώς Ἠταν κουρασμένοι, νόμισαν ὄμως πώς ἔπρεπε καὶ ἐνάντια σ' αὐτούς νά βαδίσουν ὅπως μποροῦσαν, για νά μήν τούς ἐπιτρέψουν να ξεκουραστοῦν

Στή σελίδα άριστερά:

Ασπίδα, θώρακας, ξίφος και
χόντρος μέ διπλό λοφίο, ἀπό
ἐρυθρόμιορφη ύδρια τοῦ δου
αὶ π.Χ. (Παρίσι, Μουσείο
Λούβρου).

Έδω πλ.άι:

Αἰχμές δοράτων.

στό ἀναμεταξύ και πάρουν θάρρος. Συντάχτηκαν λοιπόν κι ἀρχί- 31
ζουν νά προχωροῦν. Τότε οἱ ἵππεῖς τῶν ἐχθρῶν τό δάζουν στά
πόδια κι ἔτρεχαν πρός τὴν κατηφοιά. σά νά τούς κυνηγοῦσε ἵπ-
πικό. Γιατί τούς περίμενε πιό πέρα ἔνα φαδάγγι πού δέν τό ἡξε-
ραν οἱ "Ελληνες, ἀλλά τοῦτο σταμάτησαν τό κυνηγητό, ἐπειδή
ἦταν ἀργά. Γύρισαν ὑπερα στό μέρος ὅπου ἔγινε ἡ πρώτη σύν- 32
χρουση κι ἔστησαν τρόπαιο, καί κατά τό ἥλιοθασίλεμα τράβηξαν
πρός τή θάλασσα. Ἡ ἀπόσταση γιά τό στρατόπεδο ἦταν ἔξηντα
στάδια, πάνω κάτω.

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ ΚΛΕΑΝΔΡΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ. Ο ΣΤΡΑΤΟΣ ΠΗΓΑΙΝΕΙ ΣΤΗ ΧΡΥΣΟΠΟΛΗ

Τότε οἱ ἐχθροί ἄρχισαν ν' ἀσχολοῦνται μέ τίς ὑποθέσεις τους 1
κι ἔφερναν ὅσο μποροῦσαν πιό μακριά τούς ἀνθρώπους και τά
πράγματα. Οι "Ελληνες πάλι περίμεναν τόν Κλέανδρο νά ἔρθει μέ

ΚΕΦ. 6

1-4

Προμήθεια
τροφίμων.

τίς τριήρεις καί τά φορτηγά καράδια, καί κάθε μέρα ἔδγαιναν μὲ τά υπόξυγια καί μέ τούς αἰχμάλωτους καί ἀφοβα κουβαλοῦσσα σιτάρια, κοιθάρια, κρασί, ὄσπρια, καλαμπόκια καί σύκα. Γιατί τά πάντα ἥταν ἀφθονα σ' αὐτήν τή χώρα, ἐκτός ἀπό τό λάδι.

2 Κάθε φορά πού ὁ στρατός ἔμενε γιά ν' ἀναπαυθεῖ, εἶχε τό δικαίωμα νά δικαιόει ὅποιος ἥθελε γιά λεηλασία, καί τά κρατοῦσσαν δόλα, αὐτοί πού πήγαιναν, γιά τόν ἑαυτό τους. "Οταν ὅμως ἔδγαινε ὀλόκληρο τό στράτευμα, ἃν κανένας χωριστά ἀπό τούς ἄλλους ἔθριψε κάτι καί τό ἀρπαζε, πήραν τήν ἀπόφαση αὐτό νά ἀνήκει σέ δῆλους. Καί τώρα πιά ύπηρχαν ἀφθονα τά πάντα. Γιατί κι ἀπ' ὅλες τίς ἑλληνικές πόλεις ἔφερον τρόφιμα νά τά πουλήσουν κι ἐκεῖνοι πού ταξίδευαν κοντά στή στεριά μέ χαρά ἀραζαν ἐκεῖ, γιατί μάθαιναν πώς χτιζόταν πολιτεία καί πώς γινόταν λιμάνι. Ἀκόμα καί οἱ ἔχθροι πού κατοικοῦσσαν κοντά ἔστελναν ἀπεσταλμένους στόν Ξενοφώντα, γιατί ἀκούσαν πώς σ' αὐτό τό μέρος χτίζει πόλη, καί τόν ωτοῦσσαν τί ἔπρεπε νά κάνουν γιά νά είναι μαζί του φίλοι. Κι ἐκεῖνος τούς ἔδειχνε στούς στρατιώτες.

5-11
Ἐπεισόδιο
ἔξατίας τοῦ
Δέξιππου.

5 Στό μεταξύ ἔρχεται ὁ Κλέανδρος φέροντας δυν τριήρεις ἀλλά κανένα φορτηγό. Τήν ώρα πού ἔφτασε, ἔτυχε νά δρίσκονται οἱ στρατιώτες ἔξω καί μερικοί ἀπ' αὐτούς είχαν πάει γιά λεηλασία σέ ἄλλο μέρος τοῦ βουνοῦ κι είχαν πιάσει πολλά πρόβατα. Μά φοβήθηκαν μήπως τούς τά πάρουν, καί γ' αὐτό παρακαλοῦν τό Δέξιππο, ἐκεῖνον πού τό σκασε ἀπό τήν Τραπεζούντα μέ τήν πεντηκόντορο, νά τούς τά γλιτώσει, καί γιά πληρωμή νά κρατήσει ὁ ἴδιος μερικά, δίνοντάς τους πίσω τά ύπόλοιπα. Ἐκεῖνος τότε μονομιᾶς διώχνει τούς στρατιώτες πού ἥταν γύρω καί πού ἔλεγαν πώς τά πρόβατα ἀνήκαν σέ δλόκληρο τό στρατό, καί κατόπι πάει στόν Κλέανδρο καί τοῦ λέει πώς προσπαθοῦν νά τοῦ τά ἀρπάξουν. Κι ὁ Κλέανδρος δίνει διαταγή νά τοῦ παρουσιάσουν τόν ἔνοχο. Ὁ Δέξιππος τότε ἔπιασε κάποιον καί τόν διδηγοῦντε, ἀλλά τόν συνάντησε ὁ Ἀγασίας καί τοῦ τόν παίρνει, γιατί ἥταν στρατιώτης τοῦ λόχου του. Μά οἱ ἄλλοι στρατιώτες πού ἥταν ἔκει ἄρχισαν νά χτυποῦν μέ πέτρες τό Δέξιππο, ἀποκαλώντας τον προδότη. Πολλοί ναῦτες δύμως φοβήθηκαν καί τράβηξαν πρός τή θάλασσα, πράγμα πού ἔκαμε κι ὁ Κλέανδρος. Ἀλλά ὁ Ξενοφῶν κι οἱ ἄλλοι στρατηγοί τούς ἐμπόδιζαν νά φεύγουν κι ἔλεγαν στόν

Κλέανδρο πώς ἦταν ἀσήμαντη ἡ ὑπόθεση καὶ πώς ἀφορμή νά γίνουν αὐτά, ἦταν ἡ ἀπόφαση τοῦ στρατοῦ σχετικά μέ τά λάφυ-
ρα. Ὁ Κλέανδρος δύμως ἀπό τῇ μιᾷ ἐρεθισμένος ἀπό τὸ Δέξιππο
κι ἀπό τὴν ἄλλη στενοχωρεμένος πού τὸν εἶχε πιάσει δι φόδος,
εἴπε πώς θά φύγει καὶ πώς θά κηρύξει σ' ὅλες τίς πόλεις νά μήν
τοὺς δέχονται, παρά νά τοὺς θεωροῦν ἐχθρούς. Καί πρέπει νά
σημειωθεῖ πώς οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν ἐποχὴν ἦταν ἀρχηγοί
ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Γι' αὐτό οἱ "Ἑλληνες ἔκφιναν πώς δημιουρ-
γήθηκε μιὰ κατάστασή ἀσχημῆ, καὶ τὸν παρακαλοῦσαν νά μήν
κάνει αὐτά πού ἔλεγε. Μά ἐκείνος ἐδήλωσε πώς δέν μπορεῖ νά
γίνει διαφορετικά, ἐκτός ἂν τοῦ παραδώσουν τὸν ἄνθρωπο πού
ἀρχισε τό πετροβόλημα, καὶ τὸν ἄλλο πού πῆρε ἀπό τὸ Δέξιππο
τὸν ἔνοχο. Τοῦτος δι τελευταῖος πού ἀπαιτοῦσε νά τοῦ παραδώ-
σουν ἦταν δι Ἀγασίας, σταθερός φίλος τοῦ Ξενοφώντα. Ἐξαιτίας
του μάλιστα τὸν συκοφαντοῦσε δι Δέξιππος. Τότε δρέθηκαν σέ
δύσκολη θέση οἱ στρατηγοί, καὶ γι' αὐτό συγκέντρωσαν τοὺς
στρατιῶτες. Μερικοί δέδαια δέ λογάριαζαν καὶ πολὺ τὸν Κλέαν-
δρο, ἀλλά δι Ξενοφῶν εἶχε τῇ γνώμῃ πώς δέν ἦταν ἀσήμαντος
ἄνθρωπος, καὶ σηκώθηκε κι εἴπε:

«Στρατιῶτες, ἐγώ νομίζω πώς τό πράγμα εἶναι σοδαρό, ἂν δηλαδή θά σηκωθεῖ νά φύγει δι Κλέανδρος, δύπως φοβεροῖς, μέ
τέτοια ἀπόφαση. Γιατί οἱ Ἑλληνικές πόλεις δρίσκονται κοντά,
ἄλλα οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι ἀρχηγοί σέ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα.
Καί ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἔχουν τὴν ἴκανότητα καὶ καθένας τους χωρι-
στά νά κάνουν δι, τι θέλουν στίς πόλεις. "Αν λοιπόν αὐτός πρώτα
πρώτα μᾶς ἐμποδίσει νά πιάσουμε στό Βυζάντιο, ἔπειτα εἰδοποι-
ήσει τοὺς ἄλλους ἀρμοστές νά μή μᾶς δέχονται στίς πόλεις τους
κατί τάχα δέν πειθαρχοῦμε στοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ δέ λογα-
ριάζουμε τοὺς νόμους, κι ἂν αὐτή ἡ φήμη γιά μᾶς φτάσει στόν
Αναξίδιο τό ναύαρχο, θά εἶναι δύσκολο καὶ νά μείνουμε ἐδῶ καὶ
νά ταξιδέψουμε. Γιατί στήν τωρινή ἐποχή οἱ Λακεδαιμόνιοι κυ-
βερνοῦν τά πάντα καὶ στή στεριά καὶ στή θάλασσα. Δέν εἶναι
λοιπόν σωστό, Ἐξαιτίας ἐνός ἀνθρώπου ἡ δυό, ἐμεῖς οἱ ἄλλοι νά
στρεղηθοῦμε τὴν Ἑλλάδα, παρά πρέπει νά ὑπακοῦμε στίς διατα-
γές τους, ἀφοῦ καὶ οἱ πόλεις ἀπ' δόπου καταγόμαστε πειθαρχοῦν

12-18
λόγοι τοῦ Ξε-
νοφώντα καὶ
τοῦ Ἀγασία.

- 15 σ' ἀντούς. Ἀκούσα ποίνι ἀπό λίγο πώς ὁ Δέξιππος εἶπε στὸν Κλέανδρο πώς ὁ Ἀγασίας δέ θά ἔκανε ἀπή τὴν πράξη, ἢν δέν ἔπαιρνε διαταγὴ ἀπό μένα. Ἀν λοιπὸν ὁ Ἀγασίας δεδιαιώσει πώς ἐγώ εἴμαι ὑπεύθυνος γι' αὐτά, τότε σᾶς ἀπαλλάσσω ἀπό τὴν κατηγορία κι ἐσᾶς κι ἐκείνον. Καὶ στήν περίπτωση πού ἐγώ ἄρχοισα νά φίγω πέτρες ἡ κάπως ἀλλιώτικα μεταχειρίστηκα δία, θά θεωρήσω τὸν ἑαυτό μου ἄξιο τῆς σκληρότερης τιμωρίας, καὶ θά τη δεκτώ πρόθυμα. Ἐχω δικαίη τὴν γνώμη πώς ἢν ὁ Δέξιππος κατῆγορεὶ καὶ κανέναν ἄλλο, πρέπει κι αὐτός νά παρουσιαστεῖ μπροστά στὸν Κλέανδρο γιά νά τὸν κρίνει. Γιατί μονάχα ἔτοι θά γλιτώσετε σεῖς ἀπό τὴν κατηγορία. Ἐνώ, ὅπως εἶναι τώρα τὰ πράγματα, θά εἶναι τρομερό νά νομίζουμε πώς θά δρουμε στήν Ἑλλάδα ἔπαινο καὶ δόξα, κι ἀντί γι' αὐτά νά μήν κοιθοῦμε οὕτε δημοιοι μέ τούς ἄλλους, παρά νά ἐμποδιζόμαστε νά μείνουμε στίς ἑλληνικές πόλεις». Ὅστερα σηκώθηκε ὁ Ἀγασίας κι εἶπε: «Σᾶς δοκίζομαι, στρατιώτες, στοὺς θεούς καὶ στίς θεές, πώς οὔτε ὁ Ξενοφῶν οὔτε κανένας ἄλλος ἀπό σᾶς μου εἶπε νά πάρω τὸν ἄνθρωπο. Παρά ὅταν εἶδα νά σέρνεται ἔνας γενναιός στρατιώτης τοῦ λόχου μου ἀπό τὸ Δέξιππο, αὐτὸν πού ἔρετε πώς σᾶς πρόδωσε, μου φάνηκε πώς ἤταν τρομερό. Γι' αὐτό, διμολογῶ, τὸν τραβήξει καὶ τοῦ τὸν πῆρα. Τώρα ἔσεις νά μή μέ παραδώσετε. Ὅπως εἶπε ὁ Ξενοφῶν, θά παραδοθῶ ὁ ἴδιος στὸν Κλέανδρο, γιά νά μέ κοίνει καὶ νά μέ κάμει ὅ,τι θέλει. Ἀπ' ἀφορμῇ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸν δέν πρέπει ν' ἀνοίξετε πόλεμο μέ τούς Σπαρτιάτες, παρά νά κοιτάξετε νά σφθεῖτε καὶ νά πάει καθένας σας μέ ἀσφάλεια ἐκεῖ πού θέλει. Διαλέχτε μονάχα μερικούς ἀπό σᾶς καὶ στείλτε τους μαζὶ μου στὸν Κλέανδρο, ὥστε ἢν ἐγώ ξεχάσω κάτι, νά τὸ ποῦν αὐτοὶ καὶ νά τὸ κάμουν γιά λογαριασμὸ μου».

19 Τότε ὁ στρατός τοῦ ἔδωσε τὴν ἀδειὰ νά διαλέξει ὁ ἴδιος ὅπιους ἥθελε καὶ νά τούς πάρει νά πάει, κι ἐκείνος προτίμησε τούς στρατηγούς. Ὅστερα ἀπ' αὐτά πῆγε στὸν Κλέανδρο ὁ Ἀγασίας μέ τὸ στρατιώτη πού εἶχε τραβήξει ἀπό τὸ Δέξιππο καὶ μέ τούς στρατηγούς. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ εἶπαν: «Μᾶς ἔστειλε, Κλέανδρε, σέ σένα ὁ στρατός καὶ σέ παρακαλεῖ, ἢν μᾶς κατηγορεῖς ὄλους, νά μᾶς κρίνεις ἐσύ ὁ ἴδιος καὶ νά μᾶς μεταχειρίστεῖς ὅπως θέλεις. Ἀν δικαίη κατηγορεῖς ἔναν ἢ δυό ἢ καὶ πεισσότεοντας, τό

*Αντιπροσω-
πεία στόν Κλέ-
ανδρό.*

19 Τότε διαλέξει τοῦ ἔδωσε τὴν ἀδειὰ νά διαλέξει διότι
ὅποιους ἥθελε καὶ νά τούς πάρει νά πάει, κι ἐκείνος προτίμησε
τοὺς στρατηγούς. "Υστερα ἀπ' αὐτά πῆγε στὸν Κλέανδρο διότι
σίας μέ το στρατιώτη πού είχε τραβήξει ἀπό τὸ Δέξιππο καὶ μέ
20 τοὺς στρατηγούς. Οἱ στρατηγοί τοῦ εἶπαν: «Μᾶς ἔστειλε, Κλέαν-
δρε, σέ σένα διότι καὶ σέ παρακαλεῖ, ἂν μᾶς κατηγορεῖς
ὅλους, νά μᾶς κρίνεις ἐσύ διότι καὶ νά μᾶς μεταχειριστεῖς ὅπως
θέλεις. »Αν δύως κατηγοροῦς ἔναν δύο ή καὶ πεοισσότεον, τό

βούσκει σωστό νά σου παραδοθούν οι ἔδιοι γιά νά τους δικάσεις. "Ωστε ἄν ή κατηγορία βαρύνει κάποιον ἀπό μᾶς, ἐμεῖς δοιούμαστε μπροστά σου. "Αν βαρύνει κανέναν ἄλλο, νά μᾶς τό πεῖς. Γιατί κανείς, ἀπ' όσους πάργουν ἀπό μᾶς διαταγές, δέ θ' ἀρνηθεὶ νά παρουσιαστεῖ μπροστά σου». "Υστερα προχώρησε ὁ Ἀγασίας 21 καὶ εἶπε: «Ἐγώ εἰμι, Κλέανδρε, πού ἔδωσα διαταγή νά χτυποῦν τό Δέξιππο καὶ πού τοῦ πῆρα τοῦτον τό στρατιώτη πού ὅδηγοῦσε. Γιατί ἔρω πώς ὁ στρατιώτης εἶναι ἔνας ἄντρας γενναῖος, ἐνώ 22 ὁ Δέξιππος διαλέχτηκε ἀπό τό στρατό νά κυνέργα τήν πεντηκόντορο πού ζητήσαμε ἀπό τούς Τραπεζούντιους γιά νά μαζέψουμε πλοῖα νά μᾶς μεταφέρουν, κι αὐτός τό ὄκασε καὶ πρόδωσε τούς στρατιώτες πού μαζί τους είχε γλιτώσει. Ἐτοι καὶ τούς Τραπεζούντιους στεφήσαμε μιά πεντηκόντορο καὶ φανήκαμε ἀπό φται-
ξιμο τού Δέξιππου πώς δέν είμαστε τίμοι ἄνθρωποι, καὶ ὅσο περ
νοῦσε ἀπό τό χέρι του καταστραφήκαμε. Γιατί ἥξερε, ὅπως κι
ἐμεῖς, πώς ἡταν δύσκολο προχωρώντας μέ τά πόδια καὶ τά ποτά-
μα νά περάσουμε καὶ νά φτάσουμε ζωντανοί στήν Ἑλλάδα.
"Από ἔνα τέτοιον ἄνθρωπο λοιπόν τράθηξα τό στρατιώτη καὶ
τόν πῆρα. "Αν ὅμως τόν ὅδηγοῦσες ἐσύ ἡ κανένας ἄλλος ἀπό τούς 24
δικούς σου, κι ὅχι ἐκεῖνος πού μᾶς τό ὄκασε, νά είσαι δέβαιος
πώς δέν ἐπρόκειτο νά κάμω αὐτά πού ἔκαμα. Καὶ πρέπει νά ἔρ-
γεις πώς ἄν μέ σκοτώσεις τώρα, θά σκοτώσεις ἔνα γενναῖον ἄν-
τρα, ἔξαιτίας ἐνός δειλού καὶ κακού». "Οταν τ' ἀκουσε ὁ Κλέαν-
δρος εἶπε πώς δέν ἡταν καλή ἡ συμπεριφορά τοῦ Δέξιππου, ἄν
πραγματικά τά είχε κάμει αὐτά. Είχε ὅμως τή γνώμη, πρόσθεσε,
πώς κι ἄν δέξιππος ἡταν δέ χειρότερος ἀπό τούς ἀνθρώπους,
δέν ἐπρεπε νά τόν μεταχειριστούν ἀπότομα, «παρά νά κριθεῖ,
ὅπως κι ἔσεις τώρα θεωρεῖτε σωστό, κι ὑστερα νά τιμωρηθεῖ.
Πηγάλνετε λοιπόν κι ἀφῆστε ἐδῶ αὐτό τόν ἄντρα, κι ἄμα 26
διατάξω, τότε νά ἔρθετε γιά τή δίκη. Δέν κατηγορώ πιά οὔτε τό
στρατό οὔτε κανέναν ἄλλο, ἀφοῦ τοῦτος δέδιος παραδέχεται πώς
πήρε τό στρατιώτη». Ἔκεινος πάλι πού τόν ὅδηγοῦσε δέξιππος 27
καὶ τοῦ τόν πῆρε δέ ἀγασίας εἶπε: «Ἐγώ, Κλέανδρε, ἄν νομίζεις
πώς ἔφταιξα σέ κάτι καὶ γι' αὐτό μ' ἔφεραν σέ σένα, νά ἔρεις
πώς οὔτε χτύπησα κανένα οὔτε τοῦ ἔριξα πέτρες, παρά εἴπα μο-
νάχα πώς τά πρόδιατα ἀνήκαν σέ δόλο τό στρατό. Καὶ τοῦτο, γιατί

οί στρατιώτες είχαν ἀποφασίσει πώς ἂν κάποιος λεηλατήσει γιό λογαριασμό του ὅταν δγαίνουμε γιά νά δροῦμε τρόφιμα, τότε τό 28 λάφυρα νά ἀνήκουν σέ ὄλους. Αὐτά εἴπα καί τοῦτος τότε μ' ἔπιασε καί μέ διδηγούνσε σέ σένα γιά νά μήν τολμήσει νά μιλήσει κανείς, παρά νά κρατήσει ὁ ἴδιος τό μερίδιό του καί νά φυλάξει τά πρόβατα σέ κείνους πού τά είχαν ἀρπάξει, ἐνάντια στή συμφωνία τοῦ στρατοῦ». Σ' αὐτά ὁ Κλέανδρος ἀποκρίθηκε: «Ἐπειδή εἰσαι συνένοχος, μεῖνε ἔδω γιά ν' ἀποφασίσουμε καί γιά σένα».

29-36

Oἱ Ἑλλῆνες προτείνουν στὸν Κλέανδρο νά ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία.

29 "Υστεορ' ἀπ' αὐτά ὁ Κλέανδρος μέ τούς δικούς του ἀρχισαν νά γεματίζουν, ἐνῶ ὁ Ξενοφῶν συγκέντωσε τό στρατό κι ἔδωσε συμβούλη νά τοῦ στείλουν ἀπεσταλμένους, γιά νά τοῦ προσπέσουν ν' ἀφήσει ἐλεύθερους τούς δυό ἄντρες. Τότε πῆραν τήν ἀπόφαση νά στείλουν στρατηγούς καί λοχαγούς καί τό Δρακόντιο τό Σπαρτιάτη καί ὅποιους ἄλλους νόμιζαν κατάλληλους, γιά νά παρακαλέσουν τόν Κλέανδρο μέ κάθε τρόπο νά παρατήσει τούς δυό στρατιώτες. Πήγε λοιπόν ὁ Ξενοφῶν καί τοῦ λέει: «Στά χέρια σου κρατεῖς τούς ἄντρες μας, Κλέανδρε, καί διαστρέψε σέ ἀφῆσε στή διάθεσή σου νά κάμεις ὅ,τι θέλεις καί γι' αὐτούς καί γιά ὄλους τούς ἄλλους. Τώρα δύως σέ θερμοπαρακαλοῦν νά τούς δώσεις πίσω αὐτούς τούς δυό καί νά μήν τούς σκοτώσεις, γιατί πολλές ταλαιπωρίες είχαν περάσει πρωτύτερα γιά τό καλό ὄλου τοῦ στρατοῦ. Κι ἂν πετύχουν αὐτό ἀπό σένα, σοῦ ὑπόσχονται πώς, ἂν θελήσεις νά γίνεις ἀρχηγός τους κι ἂν οί θεοί φανοῦν εὔνοϊκοί, γιά ἀνταπόδοση θά σοῦ ἀποδείξουν ὅτι καί πειθαρχικοί είναι καί ἔχουν τήν ἴκανότητα, ὑπακούοντας στόν ἀρχηγό τους καί μέ τή βοήθεια τῶν θεῶν, νά μή φοβοῦνται τούς ἔχθρούς. Φτάνει νά δεχτεῖς ἐσύ νά γίνεις στρατηγός τους καί οί θεοί νά τούς είναι εὐνοϊκοί. Σέ παρακαλοῦν ἀκόμα καί γιά τοῦτο, δηλαδή νά μείνεις κοντά τους καί νά τούς διοικήσεις. Τότε θά γνωρίσεις ὅχι μονάχα τό Δέξιππο παρά κι ἔκείνους, θά δεῖς τί ἄνθρωπος είναι δικαίας καί θά τούς ἐκτιμήσεις σύμφωνα μέ τήν 32 ἀξία τους». Μόλις τ' ἀκουσε δικέανδρος, εἶπε: «Μά τούς θεούς, στή στιγμή θά σᾶς δώσω ἀπάντηση. Καί τούς δυό ἄντρες σᾶς δίνω πίσω κι ἔγω διδιός θά σᾶς βοηθήσω. Ἀν μάλιστα οί θεοί τό ἐπιτρέψουν, θά σᾶς δηληγήσω στήν Ἑλλάδα. Γιατί τά λόγια σας είναι διλωσιδιόλου ἀντίθετα ἀπό κείνα πού μοῦ ἔλεγαν μερι-

κοί γιά σᾶς, πώς δηλαδή προσπαθεῖτε νά ἀπομακρύνετε τό στρατό ἀπό τή φιλία τῶν Λακεδαιμονίων». Τότε οἱ ἀπεσταλμένοι 35 ἐπιανώντας τὸν γύρισαν πίσω μὲ τοὺς δυό ἄντρες. Κι δὲ Κλέανδρος ἄρχισε νά θυσιάζει ὥστε νά δγάλει συμπεράσματα γιά τὴν ἀναχώρηση, κι ἔκανε φιλική συναναστροφή μὲ τὸν Ξενοφώντα καὶ δημιούργησαν ἀνάμεσά τους δεσμούς φιλοξενίας. "Οταν μάλιστα εἰδε πώς οἱ στρατιῶτες ἐκτελοῦσαν μὲ πειθαρχία κάθε διαταγή πού ἐπιαρναν, τότε ἀκόμα περισσότερο ἥθελε νά γίνει ἀρχηγός τους. Θυσίαζε ὅμως τρεῖς μέρες κι οἱ θυσίες δέν ἔδειχναν 36 καλά σημάδια. Γι' αὐτό κάλεσε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς εἶπε: «Οἱ θυσίες δέν ἐπιτρέπουν νά σᾶς ὀδηγήσω ἐγώ, ἀλλά δέν πρέπει νά στενοχωριέστε γι' αὐτό. Γιατί, ὅπως φαίνεται, σέ σᾶς εἴναι δρισμένο ἀπό τοὺς θεούς νά ὀδηγήσετε τοὺς στρατιῶτες. Ξεκινήστε λοιπόν. Κι ἐμεῖς, δταν πάτε στὸ Βυζάντιο, θά σᾶς κάμουμε ὑποδοχή ὅσο γίνεται καλύτερη».

37-38

Οἱ Ἑλληνες
στὴ Χρυσόπολη

"Υστερός ἀπ' αὐτά ἀποφάσισαν οἱ στρατιῶτες νά τοῦ χαρίσουν 37 τὰ πρόβατα πού ἀνήκαν σ' δλόβκληρο τὸ στρατό. Κι ἐκεῖνος τά δέχτηκε, μά τοὺς τά ξαναγύρισε πίσω. Τότε αὐτός ἔφυγε μὲ τὸ καράβι. Κι οἱ στρατιῶτες πούλησαν τὸ σιτάρι πού εἶχαν συγκεντρωμένο καὶ ὅλα τ' ἄλλα πού εἶχαν ἀρπάξει καὶ ξεκίνησαν, βαδίζοντας ἀνάμεσα στή χώρα τῶν Βιθυνῶν. Δέ δρῆκαν ὅμως νά πά- 38 ρουν τίποτα προχωρώντας τόν κανονικό δρόμο, ὥστε νά μήν ἔχουν ἀδειανά τά χέρια, δταν πάνε σέ φιλική χώρα. Γι' αὐτό ἀποφάσισαν νά ξαναγυρίσουν πίσω, βαδίζοντας ἔνα μερόνυχτό. Μόλις γύρισαν, ἐπιασαν πολλούς δούλους καὶ πρόβατα. "Υστερα, μέσα σέ ἔξι μέρες, πήγαν στή Χρυσόπολη τῆς Καλχηδονίας, ὅπου ἔμειναν ἐφτά μέρες καὶ πουλοῦσαν τά λάφυρα.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τή Χρυσόπολη οί Έλληνες στρατιώτες περνοῦν στό Βυζάντιο, ἀπ' ὅπου διαναφέος Ἀναξίδιος προσπαθεῖ νά τούς πείσει νά κατευθυνθοῦν πρός τά χωρά τῆς Θράκης. Έχείνοι στήν ἀρχή ἀντιδροῦν, ὑστερός ἀπό μεσολάθηση δύμως τοῦ Ξενοφόντα δέχονται. Έδω διανοφέονται τούς στρατιώτες καί ἀπολογούνται τό ναύαρχο, ἐνῷ αὐτοί μέ νέους στρατηγούς πηγαίνουν σέ διάφορες Θρακικές περιοχές. Στό μεταξύ διαφανέστερος Φαρανάδαξος δέν κράτησε τήν ὑπόσχεση πού είχε δώσει στόν Ἀναξίδιο, διτι θά τόν εὐεργετοῦσε, ἀν ἀπομάκρυνε ἀπό τή χώρα του τούς Έλληνες, καί γι' αὐτό διατελεῖται στόν Ξενοφόντα νά ξαναφέρει τούς στρατιώτες πίσω στήν Ασία. Ο Ἀρίσταρχος δύμως, δι νέος ἀρμοστής τοῦ Βυζαντίου, τούς ἐμποδίζει νά περάσουν ἀπέναντι, συνεννοημένος μέ τό Φαρανάδαξο. Τότε διανοφέονται τούς πάει μέ τό στρατό του στόν ἀρχοντα τῆς Θράκης Σεύθη, πού τούς ὑποσχέθηκε πολλές παροχές, ἀν τόν βοηθοῦσαν νά πάρει πίσω τήν πατρική του χώρα. Οι Έλληνες πολεμῶντας μαζί του νικοῦν τούς ἔχθρούς του Θυνούς, πού ἀναγκάζονται νά ὑποταχθοῦν. Υστερα τόν βοηθοῦν νά καταλάβει διάφορες ἄλλες περιοχές καί φτάνουν ὡς τή Σαλμιδησσό τοῦ Εὔξεινου Πόντου, είναι δύμως πολὺ στενοχωρεμένοι, γιατί δέν τούς δίνει μισθό. Στό μεταξύ διαφανέστερος Θίρδων μέ ἀπεσταλμένους τούς προτείνει νά ἐγκαταλείψουν τή Θράκη καί νά ἐκστρατέψουν μαζί του ἐνάντια στόν Τισσαφέρον, τάζοντάς τους μεγάλες ἀμοιβές. Μερικοί στρατιώτες τότε διατυπώνουν παράπονα καί κατηγορίες κατά τοῦ Ξενοφόντα, πού τόν θεωροῦν ὑπεύθυνο γιά τήν καθυστέρηση τῆς μισθοδοσίας ἀπό τό Σεύθη, ἀλλά ἐκεῖνος τίς ἀποχρούνει καί, ύστερα ἀπό συζητήσεις πού κάνει μέ τόν τελευταῖο, κατορθώνει νά ἀποσπάσει τήν διφειλόμενη πληρωμή. Τέλος οί στρατιώτες ἀποφασίζουν νά δεχτοῦν τήν πρόταση τοῦ Θίρδωνα

καὶ παραπάλιν τὸν Ξενοφόντα νέα τοὺς ὁδηγήσει ὁ ἴδιος στὴν Ἀσία. Περνοῦν λοιπὸν μαζί του στὴ Λάμψακο κι ἀπό κεῖ, διασχίζοντας τὴν Τρωάδα, φτάνοντας στὴν Ηέργαμο τῆς Μυσίας, ἀπὸ ὅπου τοὺς παρέλαβε ὁ Θίδων, τοὺς ἔνωσε μὲ τὸ δικό του στρατό κι ἀρχισε τὸν πόλεμο ἐνάντια στὸν Τίσσαφέροντη καὶ στὸ Φαργάδαζο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σελ. 5

δήμους: μέ τή μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη ἡ Ἀττικὴ χωρίστηκε σέ 100 περίπου δήμους. Ἀπ' αὐτούς δέκα μαζί, παραμένοι δῆμος ἀνάκατα ἀπό τό ἄστυ, τήν παραλία καὶ τή μεσόγαια, ἀποτελούσαν μά φυλή.

τάξη τῶν ἵππεων: ὅπως ξέρομε, στήν Ἀθήνα οἱ πολίτες, μέ βάση τήν καταγωγή τους, εἶχαν χωριστεῖ σέ 3 τάξεις: τῶν ἵππεων, τῶν ζευγιτῶν καὶ τῶν θητῶν. Ὄταν δῆμος ὁ Σόλων γιά τή διάκριση τῶν τάξεων πήρε βάση τήν ἴδιοκτησία καὶ τό εἰσόδημα, τότε ξεχωρίστηκαν ἀπό τούς ἵππεῖς οἱ πλουσιότεροι κι ἔτσι δημιουργήθηκε καὶ ἡ τάξη τῶν πεντακοσιοεδίμων, τῶν πολιτῶν δηλαδή πού εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα πάνω ἀπό πεντακόσιους μέδιμνους σιτάρι, ἥ ἄλλα προϊόντα ἀνάλογης ἀξίας. Ἀπό τότε ἡ τάξη τῶν ἵππεων δέν ἦταν πρώτη ἀλλά δεύτερη.

Σελ. 6

σατραπεία: λεγόταν ἔνα μεγάλο τοπικό διαιμέρισμα τοῦ ἀρχαίου περιουσιού κράτους, πού τό κυβερνοῦσε ὁ σατράπης. Αὐτός εἶχε στρατιωτική, διοικητική καὶ δικαστική ἔξουσία στή σατραπεία του. Σέ είκοσι τέτοιες περιοχές ἦταν χωρισμένο τό περιουσιό κράτους, πού τίς εἶχε διοργανώσει προπάντων ὁ Δαρεῖος ὁ Α', βασιλιάς τῆς Περσίας ἀπό τό 521 π.Χ. ὥς τό 485 π.Χ. Ἡ σατραπεία τοῦ Κύρου, μέ πρωτεύουσα τίς Σάρδεις, πού δρίσκονταν στίς ὅχθες τοῦ Πακτωλοῦ ποταμοῦ, πρός τά Β.Α. τῆς Σμύρνης, ἐκτεινόταν στήν κεντρική καὶ δυτική Μ. Ἀσία καὶ συγκεκριμένα στίς χώρες Λυδία, Φοργία καὶ Καππαδοκία.

Σελ. 9

τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν Δαρείου: πρόκειται γιά τό Δαρεῖο

τό Β' πού λεγόταν καί Νόθος· απότος διασήλεψε στήν Περσία ἀπό τό 424 ὥς τό 405 π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Σελ. 16

κεφ. 1. στην προηγούμενη διήγηση: ἐδώ γίνεται μά ανακεφαλαίωση περιληπτική τοῦ Πρώτου Βιβλίου, πού ὀφείλεται ὅχι στὸν Ξενοφώντα, ἀλλά σέ κάποιο μελετητῇ. Τό ἴδιο γίνεται σέ ὅλα τὰ Βιβλία, ἐκτός ἀπό τὸ Ἔπος.

ὅ Δημάρατος: εἶχε πάει ἀπό τὴν Σπάρτη, διωγμένος ἀπό τὸ συμβασιλέα του Κλεομένη, στὸ βασιλιά τῆς Περσίας Δαρεῖο, γιό τοῦ Ὑστάσπη. Αὐτός τὸν ἔκαψε διοικητῇ στίς πόλεις Πέργαμο, Τευθρανία καὶ Ἀλίσαρνα.

ὅ Γλοῦς: ἦταν γιός τοῦ Αἰγύπτιου Ταμώ, πού ἦταν ὑποδιοικητής τῆς Ἰωνίας, ὅταν τὴν εἶχε ὁ Τισσαφέρνης, καὶ τώρα ναύαρχος τοῦ Κύρου.

Ἄριαίος: ἦταν ὑποδιοικητής τῆς σατραπείας τοῦ Κύρου.
εἶχαν ἔτεινήσει: Γι' αὐτά μιλάει στὸ Βιβλ. Πρώτο, κεφ. 7, παράγρ. 20 κ. ἐξ. καὶ κεφ. 10, παράγρ. 1.

Σελ. 17

ὅ Τισσαφέρνης: ἦταν διοικητής (σατράπης) στήν παραλιακή περιοχή τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας.

Σελ. 18

Θεόπομπος: μερικοί ἔχουν τή γνώμη πώς Θεόπομπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Ξενοφῶν μέ ψευδώνυμο.

Σελ. 21

κεφ. 2. Τίγρης ποταμός: ὁ βασιλιάς μέ τό στρατό του δέ δρισκόταν στήν ἀπέναντι ὄχθη τοῦ Τίγρητα, ὥστε νά χρειάζεται νά τόν περάσουν οἱ Ἐλλήνες γιά νά συμπλακοῦν. Ἡ λοιπόν ὁ Κλέαρχος κάνει λάθος, θεωρώντας Τίγρητα κάποιο κανάλι, ἢ τό λέει σκόπιμα, γιά νά δείξει πώς ἦταν ἀδύνατο νά συναντήσουν τό βασι-

λιά κι ἔτσι ἔπειτε νά προτιμήσουν τή δεύτερη λύση πού προτείνεται.

σάλπιγγα: ὅταν ἦταν φτιαγμένη ἀπό κέρατο ζώου, ὅπως ἐδῶ, ὀνομαζόταν ἀπό τούς ἀρχαίους κέρας· ὅταν διμως εἶχε κατασκευαστεῖ ἀπό μέταλλο, τότε λεγόταν σάλπιγξ.

ὑποζύγια: ἔτσι λέγονταν τά ζῶα πού χρησίμευαν γιά νά σέρνουν ἀμάξι ή νά μεταφέρουν φορτίο.

τοῦ ποταμοῦ: ἐννοεῖται τοῦ Εὐφράτη.

Σελ. 22

Βαδινλώρα: ἦταν ἀρχαία, μεγάλη πολιτεία στήν ἀριστερή ὀχθή τοῦ Εὐφράτη ποταμοῦ.

οέ μάν ἀσπίδα: τά ζῶα τά ἔσφαξαν ἔτσι, ὥστε τό αἷμα τους νά πηγαίνει στήν κοιλότητα τῆς ἀσπίδας, ὅπου δύθιζαν τό ξίφος και τή λόγχη.

Σελ. 23

Βαδινλωνία: είναι ή χώρα πού δρίσκεται ἀνάμεσα στούς ποταμούς Τίγρητα και Εὐφράτη, στό νοτιοανατολικό μέρος τῆς Μεσοποταμίας.

Σελ. 24

τό γαϊδούρι: σκόπιμα δ Κλέαρχος ἀναφέρει σάν δέδαιο ὅτι κάποιος στρατιώτης ἀφησε ἐλεύθερο ἔνα γαϊδούρι στό στρατόπεδο, κι ἀπ' αὐτό τάχα δημιουργήθηκε δ θόρυβος κι δ φόρος. Μ' αὐτό τόν τρόπο καθησύχασε τούς στρατιώτες.

Σελ. 26

κεφ. 3. μέ παφαταγμένο τό στρατό: ἔτσι προχωρεῖ δ Κλέαρχος, γιατί δέν ἔχει ἀπόλυτη πεποίθηση πώς οἱ Πέρσες θά τηρήσουν τή συμφωνία.

Σελ. 27

ποτίζουν τούς ἀρχούς: ἦταν ἀρχές τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 401 π.Χ., σύμφωνα μέ τούς ὑπολογισμούς πού ἔχουν γίνει γιά τή χρονολογία τῆς μάχης στά Κούναξα.

κοντά στήν παροίδια σας: Ξέρουμε πώς ή σατραπεία, δηλαδή ή περιοχή πού κυβερνούσε ο Τισσαφέρνης, έκτεινόταν στά παραλία τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας. Γι' αὐτό λέει πώς γειτονεύει μέ τήν Ἑλλάδα.

Σελ. 30

κεφ. 4. δίπλα στό παλάτι του: είναι βέβαια ύπερδολή, θέλει νά δεῖξε δῆμος κάτω ἀπό πόσο δύσκολες συνθήκες πολέμησαν καί νίκησαν οἱ Ἑλληνες τὸν Ἀρταξέρξη μέσα στήν ίδια τή χώρα του.
ὁ Ἐνφράτης: είναι ποταμός τῆς Ἀσίας· οἱ πηγές του δοίονται στήν Ἀρμενία.

Σελ. 32

ὁ Ὁρόντας: ἦταν διοικητής τῆς Ἀρμενίας κι εἶχε παρει γυναίκα τήν κόρη τοῦ βασιλιά, τήν Ροδογούνη (βλ. Πλούτ. Ἀρταξέρξη). Αὐτός ἦταν ἄλλος ἀπό τὸν Ὁρόντα πού σκότωσε ὁ Κύρος (Βιβλίο Πρότο, κεφ. 6, παράγρ. 1-11).

ὁ παρασάγγης: ἦταν ἡ ἀπόσταση πού ἔκαναν βαδίζοντας δυό ώρες. Ισοδυναμούσε μέ 30 ἀρχαῖα στάδια, δηλαδή μέ 5520 μέτρα, πάνω κάτω (τό κάθε στάδιο εἶχε 184 μέτρα).

σταθμός: ἦταν ἡ ἀπόσταση πού περνούσε κανείς βαδίζοντας μά διλόκληρη μέρα. Κάθε σταθμός ισοδυναμούσε μέ 5, περίπου, παρασάγγες.

Μηδία: ἔτσι λεγόταν ἡ χώρα τῆς Ἀσίας πού δρισκόταν στά δύοεια τῆς Βαβυλώνας, ἀνάμεσα στήν Κασπία θάλασσα, ἣν Περσία, τήν Ἀσσυρία καί τήν Ἀρμενία, καί δρεχόταν ἀπό τόν Τίγρητα καί τόν Εὐφράτη. Τό τείχος πού ἀναφέρεται ἐδῶ εἶχε γίνει γιά νά προφυλάξει τή χώρα ἀπό τίς ἐπιδρομές ἄλλων λαῶν.

μέ ἀσφαλτο: τήν ἀσφαλτό τή χοησιμοποιούσαν στίς οίκοδομές ἀντί γιά ἀσβέστη.

Σελ. 34

τησί: δνομάζει ὁ Ξενοφῶν τό μέρος ἐκεῖνο τῆς Βαβυλωνίας, πού ἀπλωνόταν ἀνάμεσα στόν Τίγρητα καί στά κανάλια, γιά τά δποῖα μᾶς ἔχει μιλήσει.

ὁ Φύσκος: ἦταν παραπόταμος τοῦ Τίγρητα.

τό πλέθρο: μονάδα μήκους, τό 1)6 τοῦ ἀρχαίου σταδίου.
Ίσοδυναμούσε δηλαδή μέ 31, πάνω κάτω, σημερινά μέτρα.

Ωπη: δέν είναι ἀκριβῶς γνωστή ἡ θέση τῆς πολιτείας αὐτῆς.
Μερικοί νομίζουν πώς βρισκόταν ἐκεῖ πού είναι τό σημερινό
Ἐσκί-Βαγδάτ.

Σοῦσα: πρόκειται γιά τήν πρωτεύουσα τοῦ περσικοῦ κράτους, πού βρισκόταν στήν ἀριστερή δύνη τοῦ Χοάσπη ποταμοῦ, στήν ἐπαρχία Σουσιανῆς. Ἡ πόλη αὐτή πήρε τό ὄνομά της ἀπό τούς πολλούς κρίνοντας (=σουσάν, στήν περσική γλώσσα), πού φύτωναν ἐκεῖ.

Ἐκβάτανα: ἦταν πολιτεία τῆς ἀνω Μηδίας, στούς πρόποδες τοῦ δουνοῦ Ὁρόντη.

Σελ. 35

τά χωριά τῆς Παρνασάτιδας: αὐτά βρίσκονταν ἵσως στήν περιοχή, ὅπου διαραπόταμος Ζαπάτας χύνεται στόν Τίγρητα.
Σήμερα διαραπόταμος αὐτός λέγεται μικρός Ζάδ.

οἱ καινές: ή πόλη αὐτή βρισκόταν στή Μεσοποταμία, στή σημερινή τοποθεσία Καλαάτ-Σερκάτ.

κεφ. 5. δ Ζαπάτας: είναι παραπόταμος τοῦ Τίγρητα καί χύνεται σ' αὐτόν ἀπό τήν ἀριστερή δύνη. Σήμερα ὄνομάζεται μεγάλος Ζάδ κι είναι ἄλλος ἀπό τό μικρό Ζάδ, πού είδαμε σέ προηγούμενη σημείωση.

Σελ. 37

οἱ Μνσοί: κατοικοῦσαν στή Μ. Ἀσία, πρός τό διοινό μέρος τῆς Λυδίας, ἀπέναντι στή Λέσβο.

Πισίδες: ὄνομάζονταν οἱ κάτοικοι τῆς Πισιδίας, μᾶς χώρας ἀσιατικῆς πού ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στή Φρυγία καί στήν Παμφυλία.

ὅργισμένοι: ἦταν οἱ Πέρσες μέ τούς Αἰγύπτιους, γιατί οι τελευταῖοι είχαν ἀποστατήσει ἀπό τήν Περσία τό 414 π.Χ.

χωρισμένοντας πά σᾶς πολεμοῦμε: αὐτό θά τό κατόρθωναν, ἃν ἄφηναν νά περνάει μονάχα ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ καί νά τό ἔξο-

λοθρεύουν. Ἔτοι θά τό χώριζαν σέ τμήματα μικρά, γιά νά τό καταστρέψουν εύκολότερα.

δέ σᾶς μεταφέρομει ἀπέναντι: αὐτό θά γινόταν στήν περίπτωση πού ὁ ποταμός ἦταν πολύ βαθύς καί πλατύς, διότε χρειαζόταν γέφυρα μέ πλοια γιά νά περαστεῖ (βλ. καί Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 4, παράγ. 13).

Σελ. 39

ἡ τιάρα: ἦταν ὀρχαῖο περισικό κάλυψμα γιά τό κεφάλι, σέ σχήμα κώνου, πού μονάχα ο δασιλιάς τό φρούριος ὅρθιο, ἐνῷ οἱ ἄλλοι Πέρσες γερτό πρός τό μέτωπο.

νά τή φροῦριος ὅρθια: μέ τή φράση αὐτή ὁ Τισσαφέρνης ἐννοεῖ πώς ἔχει κάποιον ἀπότερο σκοπό, νά γίνει δηλαδή ἀνεξίστητος ἀπό τό μεγάλο δασιλιά. Πρόκειται ὅμως γιά παρίδα, πού στήνει μέ τέχνη στόν Κλέαρχο.

Σελ. 40

ορισμένον σημαδιοῦ: τό σημάδι αὐτό, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Διόδωρος (ΙΔ, 26), ἦταν μιά κόκκινη σημαιούλα (φοινικίς).

Σελ. 41

Κλεάνωρ ὁ Ὀρχομένιος: ἀλλοῦ ἀναφέρεται Κλεάνωρ ὁ Ἀρχάς (Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 1, παράγ. 10). Πρόκειται πάντως γιά τό ἴδιο πρόσωπο. Ὁρχομένιος λέγεται, ἐπειδή καταγόταν ἀπό τόν Ὁρχομενό τῆς Ἀρκαδίας.

Σελ. 43

κεφ. 6. ἔμενε ἐκεῖ: ὁ Κλέαρχος παρέμεινε στήν Ἑλλάδα ὅσο κρατούσε ὁ πελοποννησιακός πόλεμος, στόν δποῖο καί ἔλαθε μέρος.

Σελ. 44

τούς Ἕλληνες: ἐννοεῖ ἐκείνους πού ἔμειναν στή Θρακική χερσόνησο, στόν Ἐλλήσποντο, καί ὅχι στήν κυρίως Ἑλλάδα.

τήν ἔγκωμη τῶν ἐφόδων: ή ἔξονσία πού εἶχαν οἱ 5 ἔφοροι τῆς Σπάρτης ἦταν ἀνάτερη κι ἀπό κείνη πού εἶχαν οἱ δασιλιάδες.

Γι' αντό δὲ Κλέαρχος κατάφερε νά̄ ἔγκρίνουν οἱ ἔφοροι τὸ σχέδιο του.

Πέρινθος: Ιερόταν ἡ ἀρχαία πολιτεία πού ὁνομάστηκε ἀπό τοὺς Βυζαντίνοὺς Ἡράκλεια. Βοισόταν στὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ὁνομάζεται σήμερα Ἐρεζλ.

σέ ἄλλο ἵρος: δέν ξέρομε ποιὸ σύγγραμμα ἐννοεῖ ὁ Ξενοφῶν. Μερικοὶ στὸ ἀρχαῖο κείμενο γράφοντ «ἄλλοις» ἀντί «ἄλλῃ», ὑποθέτοντας πός δὲ Κτημάτις ἐκθέτει τοὺς λόγους τοῦ Κλέαρχου.

ὁ δαρεικός: ἦταν περσικὸ νόμισμα χρυσό, ποὺ ἰσοδιναμοῦσε μέ 20 ἄπτικές δραχμές. Στή μιά δψη είχε τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλιά Δαρείου.

μέ τῇ μέθοδῳ ποὺ ἐφάρμισε: πρόκειται γιά τὴν αὐτηρότητα καὶ τὴν οὐληρότητα, μέ τὴν δύοια φέρονταν οἱ Σπαρτιάτες ἀρχιγοῖ στοὺς στρατιώτες. Απ' ὅσα λέει ὁ Ξενοφῶν, φαίνεται πός δέν ἔγκρίνει τὴν σπαρτιατικὴ ἀντὴ μέθοδο.

τὰ τρόφιμα: δῆμοι μονάχα γιά τὴν ἔξενδρεση τῶν τροφίμων νοιαζόταν ὁ Κλέαρχος, ἄλλα καὶ γιά τὴ διάθεσή τους στό στρατό. Εἶναι γνωστό μάλιστα πός φύλαγε τὸ σιτάρι γιά τοὺς στρατιώτες, ἐνῷ τὰ παιδιά καὶ οἱ γενναῖκες πέθαιναν ἀπό τὴν πείνα (βλ. Ξενοφ., Ἐλληνικά Α', γ', παράγ. 19).

Σελ. 45

στὸ δάσκαλο: στήν ἀρχαιότητα τὸ κυριότερο παιδαγωγικό μέσο ήταν τὸ ξύλο καὶ ἄλλα βασανιστήρια (βλ. Πλουτάρχου, Περὶ παιδῶν Ἀγωρῆς, κεφ. ΙΒ', παράγ. 8). Γι' αντό τὰ παιδιά δέν ήταν δυνατό νά̄ δρίσονται σέ καλές σχέσεις μέ τοὺς δασκάλους.

Λεοντίρος: ἔτοι λέγεται ὁ Γοργίας, γιατί καταβόταν ἀπό τοὺς Λεοντίνους, μιά πλούσια ἐλληνικὴ ἀποικία τῆς ἀνατολικῆς Σικελίας. Ο Γοργίας ήταν περίφημος σοφιστής καὶ δάσκαλος τῆς φυτορυτικῆς.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ

Σελ. 48

κεφ. 1.

στό Σωζόμα: πρόκειται γιά τό μεγάλο Αθηναϊκό φιλόσοφο, πού ήταν δάσκαλος τοῦ Ξενοφώντα.

Σελ. 51

ιμπόδια: έννοει τά έμποδια πού ένιωθαν ἀπό τοὺς δοκούς, πού δέν τοὺς ἄφηναν νά ἀρτάξουν τά ἀγαθά τῶν Ηερούν. Αὐτά τόσα δέν ὑπάρχουν πά, ἀφού οἱ ἐγθεοὶ παρασίωσαν τίς σιμφονίες.

Σελ. 52

καθόδον δέ θά προφασιστό τὴν ἡλικία: αὐτό τό ίσσει δ Ξενοφόν, ἐπειδή ήταν ἀσώμα πολέ νέος καί δέν εἶχε τή σχετική πείρα. Πάντως είναι ἀξιοθάμαστος γιά τὴν πρωτοοντλία πού ἀναπτύσσει σέ μά κοίσιμη στρατηγού καί γιά τὴν ἀνιδιοτέλειά του. Γιατί τὴν ἀπόφαση νά ἀναλάβει τὴν αρχηγία τῶν Ελλήνων τὴν παρένει, ἐπειδή δέ ὅλεπει κανέναν ἄλλο νά τό κάνει, διηλόνει δῆμος πάς, ἀν παρουσιαστεῖ ἀρχηγός, αὐτός θά πειθαρχήσει στίς διατριβές του.

σοιωτικό γλωσσικό ἰδίωμα: τό ἰδίωμα αὐτό ἀνήκε στὴν αἰολική διάλεκτο.

τό ἐπιθυμοῦν: ὅπερ μᾶς ἀναφέρει δ Ηλούταρχος (Αρτάξερξης ΙΙ), δ Κλέαρχος παρακαλοῦσε τὸν Κτησία νά τοῦ στείλει στή φελακή κρονφά ἵνα μαζαίῃ γιά ν' αὐτοτονίσῃ.

Σελ. 53

οὐν Αἰδάς: οἱ Αἰδοί, καθός κι ἄλλοι ὄντοσοι, εἶχαν τὴν πημένα τ' αὐτιά τοὺς καί φορούσαν σκονήλαρία.

οἱ στρατιώτες: ἴσχεινοι πού δούσκονται, έννοείται, στό στρατόπεδο.

Σελ. 54

ταξίαρχοις: σέ δαθμό ἀντιστοιχοῦσαν μέ τούς λοχαρόντας. Ένδος δῆμος οἱ τελευταῖοι ἦταν ἀξιωματικοὶ στοὺς στρατιώτες ποὺ εἶχαν διαφὲν δηλιόμην καὶ διοικοῦσαν ἓνα λόχο (100 περίπου ἄντρες), ἐπείνοι ἤταν στοὺς ἑλαφρά δηλιομένους, δπως στοὺς πελταστές, τοξότες κτλ. καὶ διοικοῦσαν τὸν ἴδιο ἀριθμὸν ἀντὶσθν μέ τούς λοχαρόντας.

μισθούς: κάθε στρατιώτης ἔπαιρνε ἓνα δαφεικό τὸ μήνα, ὁ λοχαρός δυό καὶ ὁ στρατηγός τέσσερις (αὐτὰ ἀναφέρονται στὸ Βιβλ. "Ἐδδομο, κεφ. 2, παράγ. 36 καὶ κεφ. 6, παράγ. 1).

Σελ. 55

Δάρδαρος: αὐτό ἦταν τὸ ὄνομα μᾶς πόλης, ποὺ ὅρισκότεν καντά στὸν Ἑλλήσποντο καὶ ἀνήκε στὴν Τρῳάδα.

Σελ. 57

κεφ. 2, φταρνίζεται: οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὸ φτάρνισμα τὸ θεωροῦσαν καὶ δημιάδι (δλ. καὶ Ὁμηρος Ὀδύσσεια, η, στ. 539), ποὺ τὸ ἔστελνε γιά προμήνυμα ὁ Ζεὺς Σωτήρ. Σ' αὐτὸν καὶ προσέγχονται.

τὸν παιάνα: συνίθιζαν νά τὸν τραγούδον καὶ πρίν ἀπό τὴν μάχη.

τοὺς νίκησαν: πρόσκειται γιά τὴν μάχη καὶ τὴν νίκη στὸ Μαραθόνα, τό 490 π.Χ.

τὸ χρονιάρικο γίδι: ἵεγόταν χίμαιρα. Στὴν ἀρχαία Ἕλληνισμοθολογίᾳ, δῆμος, χίμαιρα ὄνομαζόταν ἓνα τέρας ποὺ εἶχε κεφάλα λιονταριοῦ, σῶμα γιδιοῦ καὶ οὐρὰ δράκοντα.

Σελ. 58

ἀκόμα καὶ σήμερα: δέν εἶναι δυνατό νά συνεχίζοταν ἀκόμα ὡς τότε ἡ θυσία τῶν 500 γιδιῶν κάθε χρόνο, μέ σκοπό νά ἔπληρωθεῖ τὸ τάξιμο ποὺ εἶχαν κάμει οἱ Ἀθηναῖοι στὴν Ἀρτέμιδα. Καί τοῦτο, γιατί στὸ Μαραθώνα σκοτώθηκαν 6.400 Πέρσες, δπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (ΣΤ'. 117). "Ετοι σέ δεκατρία χρόνια ἔπειτε νά εἶχε ἔπληρωθεῖ τὸ τάξιμο, ἐνῷ τόρα πού μιλάει ὁ Ξενοφῶν (401 π.Χ.) ἔχουν περάσει διλόχληρα ἐνενήντα

χρόνια ἀπό τή μάζη τοῦ Μαραθώνα. Η θυσία συνεχίζοταν νά γίνεται κάθε χρόνο, τήν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τῆς Ἀρτέμιδας, ἀπό καθιερωμένη συνήθεια πιά καί ἀσχετα μέ τὸν ἀριθμὸν τῶν σκοτωμένων Περσῶν.

στή στεριά καί στή θάλασσα: διήλαδή στή Σαλαμίνα (480 π.Χ.), στής Ηλαταίες καί στή Μυράλη (479 π.Χ.). Ο στρατός τοῦ Ξέρξη γιά τή μεγάλη ἀντή ἐπιχείρηση ὑπολογίζεται σέ ἓνα ἑκατομμύριο ἄντρες περίπου.

τά τρόπαια: ἥταν ἀσπίδες καί ἄλλα ὅπλα τῶν ἐχθρῶν, κρεμασμένα σέ δέντρο. Στήνονταν ἀπό τοὺς νικητές στόν τόπο τῆς μάζης.

Σελ. 60

τά περάσματα: οἱ Ἑλλήνες εἶχαν περάσει τὸν Τίγοντα καί τό Φέοσο (βλ., Βιβλ., Δεύτερο, κεφ. 4, παράγρ. 24 καί 25).

τέθωππα: ἥταν ἀμάξια ποὺ σέργονταν ἀπό τέσσερα ἄλογα.

ἱωτοφάγοις: διήλαδή σάν τοὺς συντρόφους τοῦ Ὄδυσσεα, ποὺ ἔφαγαν τό λοτό καί ληστιόνησαν τήν πατρίδα (Ομήρου Ὄδύσ. 1, στ. 83).

Σελ. 62

σέ σχηματισμό πλαιοίον: διήλαδή σέ δρυμογόνιο τετράπλευρο.

τό ἀμαζο πλῆθος: τό ἀποτελούσαν οἱ μάντεις, οἱ κήρυκες, οἱ δοῦλοι καί οἱ γυναῖκες.

Σελ. 64

κεφ. 3. Ζαπάτας: γιά τὸν ποταμό ἀντό μιλήσαμε σέ σημείωση τῆς σελ. 191

σφεντομῆτες: τό κύριο ὅπλο τους ἥταν ἡ σφεντόνη, διήλαδή ἓνα κοιμάτι δέρμα ἢ πλεγμένο σχοινί, λέγο πλατέ πρός τή μέση. Έτει ἔδαζαν τήν πέτρα ποὺ ἔριζαν ἐνάντια στόν ἐχθρό.

Σελ. 65

τοὺς ἵπαις πάλι στεροζώρια: τό ἴδιο εἶχαν πάθει καί ὅταν πιάστηκαν οἱ στρατιηγοὶ ἀπό τὸν Τισσαφέρονη (βλ., Βιβλ., Τούτο, κεφ. 1, παράγρ. 3).

σφεντονήτες καί ἵππεῖς: τό ἐφευρετικό μνάλό τοῦ Ξενοφώντα κατορθώνει νά δρει τόν τρόπο νά ἔτοιμάσει γιά μάχη σφεντονήτες καί ἵππεῖς, ἐνώ δέν ὑπῆρχαν οὔτε σφεντόνες οὔτε ἄλλογα.

Σελ. 66

νά πλέκον... σφεντόνες: ή σφεντόνα δέν ήταν μονάχα δερμάτινη, ἀλλά πολλές φορές καί ἀπό σχοινί πλεγμένο ἔτσι, ώστε στή μέση νά είναι φαρδύτερο καί στά δυό ἄκρα στενότερο.

Σελ. 67

κεφ. 4. ἔμειναν ἐξεῖ: διηλαδή στά χωριά πού είχαν πάει πρωτότερα (βλ. Βιόλ. Τοίτο, κεφ. 2, παράγρ. 34 καί κεφ. 3, παράγρ. 11).

Σελ. 68

χωρίς κατοίκους: οι κάτοικοι φαίνεται πώς είχαν φύγει ἔξαιτίας τῶν πολεμιζόντων ἐπιχειρήσεων, πού ἀκουγαν πώς γίνονται ζοντά, καί τῶν Ἑλλήνων πού πλησίαζαν τήν πόλη τους:

πόδια: κάθε πόδι (ό πούς, στήν ἀρχαία γλώσσα), ίσοδυναμούσε μέ 0,31 περίπου τοῦ μέτρου.

κυριεύτηκε: οἱ Μῆδοι ὑποτάχτηκαν στό δασιλιά τῆς Περσίας Κύρο, γύρω στά 560 π.Χ. Ὄταν πόλιοι σκούνταν τή Λάρισα οἱ Πέρσες, φαίνεται πώς ἔγινε ἔκλειψη τοῦ ἥλιου, κι ἔτσι γάθηκε ἀπό τά μάτια τῶν ἀνθρώπων.

πέτρινη πυραμίδα: δ "Αγρήος ἀρχαιολόγος Λάναρδ παραδέχεται πώς πρόκειται γιά ἓνα λόφο πού ἔχει σχῆμα κώνου καί λέγεται ἀπό τούς ντόπιους Ἀθούρ. Ἐπάνω δοίσκονται ἐρείπια πλαγίου. Ιούς ἔχει ήταν ὁ τάφος τοῦ δασιλιά τῶν Ἀσσυρίων Σαρδανάπαλου.

Σελ. 69

Μέσοπλα: δρισκόταν στήν ἀφιστερή ὅχθη τοῦ Τίγρητα ποταμοῦ, ἀπέναντι στή σημερινή Μοσούλη.

ἀπολιθωμένα κοχύλια: τό μάρμαρο πού περιέχει τέτοια ἀπολιθώματα ἔχεται κονχυλιάτης λίθος ἡ κοχύλιτης.

ό ἀδερφός τοῦ δασιλιά: πρόκειται γιά τό νόθο ἀδερφό τοῦ

Αρταξέρξη καί τοῦ Κέρου (6λ. Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 4, παράγρ. 25).

δέν ἦταν εὐχόλον γά τὸ ζῆμεν: ἦταν δηλαδή τόσοι πολλοὶ οἱ Πέρσες, ώστε καμιά πέτρα καί κανένα δέλος τῶν Ἑλλήνων δέν πήραινε γιαμένο. Κάποιον ἐγθόδοντος καί τὸν ζητούντος.

Σελ. 70

μολύbd... γά τίς σφεντόνες: ἀπ' αὐτῷ τὸ μολύbdον ἔφτιαχναν μολύbdίδας, δηλαδή μολύbdέντες μπάλες, ποὺ τίς ξειχναν μέ τίς σφεντόνες, ὅπως εἰδαμε (6λ. Βιβλ. Τοίτο, κεφ. 3, παράγρ. 17).

Σελ. 71

πεντηκοστῆρες: ἔτοι λέγονταν οἱ ἀξιωματικοί ποὺ διοικοῦσαν πενήντα στρατιώτες, δηλαδή μισθό λόγο.

ἐνομότασον: ἦταν ἀξιωματικοί ποὺ διοικοῦσαν τὸ τέταρτο τοῦ λόγου (μά ἐνομοτία), δηλαδή 25 στρατιώτες.

Σελ. 72

Ἐν αὐτές: ὅταν ἔφταναν σέ στενό μέρος, ποὺ ἔτρεπε νά ληστιάσουν ἡ μά μέ τὴν ἄλλη πλευρά ώστε νά περάσουν οἱ τραπιώτες χωρὶς ἀταξία, τότε οἱ ἄντρες τῶν ἔξι λόγων, μέ ἀργό δῆμια προζωφρώντας, ἔμεναν πίσω. Ἔτοι στή μέση ἀφηναν ἔνα διάστημα ἀδειο, ποὺ ἐπέτρεπε οτίς δυό πλευρές νά πλησιάσουν ἡ μά τὴν ἄλλη καί νά περάσουν μέ τάξη. Ὅταν πάλι ἔφταναν σέ τόπο εὐδύκωρο, τότε χωρίζονταν οἱ δυό πλευρές, τό μεταξύ τους διάστημα ἔμενε ἀδειο κι ἔτοι οἱ ἔξι λόγοι ξανάπαιραν τή θέση τους σ' αὐτό.

γυμνῆτες: (ό γυμνῆς, τοῦ γυμνῆτος) λέγονταν οἱ στρατιώτες ποὺ ἦταν ἔλαφοι δύλισμένοι, δηλαδή μονάχα μέ ἀκόντια ἢ τόξα ἢ σφεντόνες. Αὗτοί δύνομάζονταν καί ψιλοί.

ὅπλίτες: δύνομάζονταν οἱ στρατιώτες ποὺ εἶχαν δαρέ δύλισμό, δηλαδή θώρακα, μεγάλη ἀσπίδα καί δόρυ.

οἱ Ἕλληνες: δηλαδή οἱ δαριά δύλισμένοι Ἕλληνες, ποὺ εἶχαν ἐπιχειρήσει νά κυνηγήσουν τοὺς ἐχθρούς.

Σελ. 73

κι ἀπό τά δνό τους μέρη: δηλαδή οἱ πελταστές ἀπό πάνω καὶ οἱ ὄπλιτες ἀπό κάτω.

οὐχιώ γιατρούς: οἱ γιατροί αὐτοί ἦταν πρακτικοί, δηλαδή ἄνθρωποι πού ἤζεραν νά σταματήσουν τό αἷμα ή νά κλείσουν κάποια πληγή.

Σελ. 75

πελταστές: ἦταν Ἕλλαιρά ὄπλισμένοι στρατιώτες πού κρατοῦσαν τήν πέλτην, δηλαδή μικρή ἀσπίδα πλευραμένη ἀπό κλενάρια ἵπας.

Σελ. 76

Σικνώνιος: καταγόταν ἀπό τή Σικενόνα, μά πόλη πού δρισόταν δορειοδυτικά τῆς Κορίνθου, δεκαοχτώ χιλιόμετρα μακριά ἀπ' αὐτήν.

κεφ. 5. οἱ δάρδαροι: ὁ Ξενοφῶν ἐδώ ἔννοεῖ τούς δαρδάρους πού εἶχαν καταλάβει τό ὑφωμα γιά νά ἐμποδίσουν τούς "Ἐλλήνες νά περάσουν ἀπό κάτω, καθώς κι ἐκείνους πού ἔτρεχαν νά πιάσουν τήν κορυφή τοῦ βουνοῦ καὶ δέν τά κατάφεραν.

Σελ. 77

τούς ἄλλους: δηλ., τούς "Ἐλλήνες πού εἶχαν πάει γιά λειχασία καὶ πού τούς ἔκαμε ἐπίθεση ὁ Τισσαφέρνης.

δοντά: ἦταν τά Καρδούχεια, πού τά εἶχαν δεξιά τους.

ὁ ποταμός: ἔννοεῖται ὁ Τίγρης, πού δρισκόταν ὀφιστερά τους.

Σελ. 79

Σοῦσα: δὲ, σημ. σελ. 191.

Ἐκδάταρα: δὲ, σημείωση σελ. 191.

τό ποτάμι: δηλαδή τόν Τίγρητα ποταμό.

τῶν Καρδούχων: ὁ λαός αὐτός κατοικοῦσε τήν περιοχή πού ἀπλωνόταν σ' ἔνα βουνό τῆς δροσεροῦς τοῦ Ζάρδου καὶ στίς κοιλάδες πού δρίσκονταν κάτω ἀπ' αὐτό. Ἰταν γενναῖοι ἄντρες καὶ θεωροῦνται πρόγονοι τῶν σημερινῶν Κούρδων.

κι ἐκεῖνοι μ' αὐτοῖς: διῆλαδί οἱ δρεινοὶ Καρδοῦχοι εἶχαν σχέσεις μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ κάμπου καὶ ἀντίθετα οἱ καπιτίοι μὲ τούς δρεινούς.

Αγαρία: ἦταν ἡ χώρα πού δρισκόταν πρὸς τὰ νότια τοῦ Καντάσου καὶ τοῦ Εὔξείνου Πόντου καὶ πρὸς τὰ δόρεα τῆς Ασσυρίας καὶ τῆς Μηδίας.

ΒΙΒΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Σελ. 80

κεφ. 1. τῆς τελευταίας φρουρᾶς: τρεῖς φρουρές ἀλλαζαν τῇ νύχτᾳ. Η τελευταία ἀρχίζει στὶς 2 περίπου ὥρας ἀπό τὰ μεσάνυχτα.

Σελ. 82

ὅπος ἦταν: διῆλαδί χωρίς καμιά προετοιμασία ἡ χωρίς νά χρησιμοποιήσει κανένα στρατιώτη ὁ Ξενοφῶν, ἔτος ἔχει ὁ ἴδιος διαστικά ἀπό τὴν διπλοφυλακή, πού δρισκόταν, στὴν ἐμπροσθιαφυλακή, γιὰ νά συναντήσει τὸ Χειρίσοφο.

Σελ. 83

τὸ Μεθύρδοιο: ἦταν πόλις τῆς Αρχαδίας. Τὰ ἔρεπτά του δρισκούνται ἀνάμεσα στὰ χειρά Νεανίτας καὶ Περγάζη.

Σελ. 84

κεφ. 2. διαταγὴ: τὴν ἔδοσαν ὁ Χειρίσοφος καὶ ὁ Ξενοφῶν στοὺς ἔθελοντες.

δινατῆρις ὄφορή: ἐποίησεται πρὸς οἱ Εἰληνὶς μητρῶν στὴ χώρα τῶν Καρδούχων στὰ μέσα τοῦ Νοέμβρου τοῦ 401 π.Χ., καὶ ἔτοι ἡ δυνατῆρις ὄφορή εἶναι κατὰ τὸ συνηθισμένο γιὰ τὴν ἐποχὴν.

νά μήρι ἔχοντας γάτη: τὸ πρωτόν θαυμάτο τὸ ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι ἀγροτικοί, τὸ μεσημεριανό ἄριστον καὶ τὸ δραδινό δεῖπτον.

Σελ. 85

ἴρωντα στοὺς ἰχθυοὺς: διῆλαδί ἐνάντια στοὺς Καρδούχοις,

πού είχαν πάσει τό φανερό δρόμο για νά έμποδίσουν τούς Ἑλλήνες νά πράσσουν.

μὲν ἐκείνους πού είχαν πάσει... τή βορροκορφή: διῆλαδή μέ τούς ἔθελοντές.

ἀπό τούς ἄλλους Ἑλληνες: ἐννοεῖ ἀπό τούς ἔθελοντές καὶ τό Χειρίσσοφο.

ἀπό τότε ἴδιο δρόμο: τό φανερό δρόμο, ἀπ' ὅπου είχε πάει ὁ Χειρίσσοφος μέ τό στρατό του.

σέ μεγάλο δάθος καὶ μικρό μέτωπο: μεριζοί νομίζουν πώς σ' αὐτόν τό σχηματισμό οἱ ἀντορες τού κάθε λόχου ἦταν παραταχμένοι ὁ ἔνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο, ἐνῷ ἄλλοι ἔχουν τή γνώμη πώς τό μέτωπο είχε 6 στρατιώτες καὶ τό δάθος 16. Πάντος οἱ λόχοι δρύσκονταν ὁ ἔνας πλάι στόν ἄλλο καὶ ἀνάμεσά τους ἐπήργαν κενά διαστήματα.

Σελ. 87

στρατιώτες τής ὀπισθοφυλακής: πρόκειται γιά κείνους πούέ ἀφήσε ὁ Ξενοφῶν νά φύλανε τόν πρότο λόφο, μέ τούς τοείς λογισμούς ἐπιτεφαλῆς.

Σελ. 88

ἀπό τό λόφο: ἐννοεῖ καί δώ τόν πρότο, ἀπ' τόν ὅποιο ἔδιερξαν τούς ἔθελούς.

οἱ στρατιώτες τής ὀπισθοφυλακής: μιλάει γιά τούς μισούς στρατιώτες τής ὀπισθοφυλακής, ἐκείνους πού είχαν τοποθετηθεῖ πίσσω ἀπό τά ζεύς.

ἴκει: διῆλαδή στό λόφο πού Ἠταν ἀπέναντι στόν τοίτο.

στό πεδινό μέρος: στό μέρος πού τούς είχε πεῖ ὁ Ξενοφῶν νά στρατιήσουν, ἐν τῷ ὄμαλῷ (παράγρ. 16).

ἀπό τούς Λορσούς: οἱ Λορσοί Ἠταν πόλιη τής Αρχαδίας, στήν περιοχή τής Κλειτορίας, μέ περίφημο ναό τής Αρτέμιδας.

κοντά σέ κείρος: διῆλαδή ἐν τῷ ὄμαλῷ (παράγρ. 16).

Σελ. 89

μάθημάτικά: ἡ θημάτική Ἠταν δερμάτινη καὶ τήν ἔδεναν στήν μέση τού ἀζούτιον, γιά νά μεριάνεται μέσα τό δερμάτικά του ὁ ἀζούτιος καὶ νά τό πετάνεται μέ μεγάλερη δένση.

κεφ. 3. ὁ Κεντρίτης ποταμός πού λέγεται σήμερα Μποτάν-Τού. Είναι παραπόταμος του Τύρφητα και διέσχεται στήν Αρμενία.

Σελ. 90

τοῦ Ὀρόντα: πρόσεξται γιά τὸν Ὀρόντα, τὸ διοικητή τῆς Αρμενίας (οἰ. Βιβλ. Δεύτερο, κεφ. 4, παράγ. 8).

Αρτούρας: έτοι λεγότων ὁ ἀρχηγός τῶν Μάρδων, πού ἦταν δορυνή φύλλη

Σελ. 91

οπορδή (ἀπό τὸ φίμα σπένδω): οἱ ἀρχαῖοι Έλληνες εἶχαν ἔθιμο, προτού πιον χρασί ἀπό τὸ ποτήρι, νάζενον λίγο στὴ γῆ γιά νά τιμήσουν τοὺς θεούς. Αὐτή τὴν πράξην ἔλεγαν σπουδόν.

Σελ. 92

σὲ μεγάλο οὔθος καὶ μαρό μέτωπος: γιά τὸ σχηματισμό αὐτὸν δι., σημ. σελ. 201.

οτόρ ποταμός: ἔχαναν θυσίες γιά νά τὸν ἐξερμενίσουν καὶ νά περάσουν χωρίς νά σπάθουν καζό.

Σελ. 93

γηγάπτερα ἀπό τὸ ἴππικό: δι., Βιβλ. Τέταρτο, κεφ. 2, παράγ. 3.

ἐρωμοτίς καὶ ἐρωμάτωρος: δι., σημ. σελ. 198.

τὰ δάχτυλα στὶς θηλύες τῶν ἀκοντίων καὶ τὰ δέλη στὶς χορδές τῶν τόξων: δηλαδή ἦταν ἔτοιμοι νά χτυπήσουν τοὺς ἐχθρούς μὲ τὰ ἀκόντια καὶ μὲ τὰ τόξα.

Σελ. 96

ἀπό τὸ Χειρίσσορο: δι., Βιβλ. Τέταρτο, κεφ. 3, παράγ. 27.

κεφ. 4. παρασάγγης: δι., σημείωση σελ. 190.

σταθμός: δι., σημ. σελ. 190.

Τηλεόδα: πολλοί τὸν ταυτίζουν μὲ τὸν παραπόταμο τοῦ Εὐφράτη Καρά-σού, ἐνώ ἄλλοι μὲ τὸν Μπιτλί-σού.

ν' ἀνέδει στὸ ἄλογο: ἐκεῖνος πού δοιθοῦσε τὸ δασιδάμα νά ἀνέδει στὸ ἄλογο, σίγουρα ἦταν ἀνθρωπος πού ὁ βασιλιάς τοῦ εἶχε μεγάλη ἐκτίμηση κι ἐμπιστοσύνη.

Σελ. 98

τρυμαθίας: είναι ένα φυτό, πού έπιστημονικά ονομάζεται πι-
σταξία ή τερέδινθος.

Τημαίτης: ο Δημορχάτης είχε από τό ονόμα, έπειδή καταγό-
ταν από μιά αιολική πόλη, τήν Τήμιο. Αύτη διοικούσαν κοντά
στίς έκδολές του Έρμου ποταμού, πού πηγάζει από τό βουνό
Τήμυος, τό όποιο έστείνεται στήν περιοχή τής Σιμόνης και τής
Προύσας.

φαρέτρας: ήταν θήρη γιά τά δέλη.

οἱ Ἀμαζόνες: γυναῖκες πολεμόζαρες πού κατοικούσαν στήν
Ἀσία, κοντά στούς ποταμούς Θερμώδοντα και Φάση, πρός τόν
Καύκασο.

Σελ. 99

Χάλυρδες: ίαός πού ήταν έγχατεστημένος στά νοτιοανατο-
λικά τον Εὔξεινο Πόντον, κοντά στήν Ἀρμενία. Στή γέρα τους
ύπηρχαν μεταλλεία σιδήρου.

Ταύχορες: έτοι δύναμαζαν ένα λητοτριζό ίαό πού κατοικούσε
στά δύσεια τής Ἀρμενίας.

Σελ. 102

κεφ. 5, από τά χιόνια: χάνονταν προσωρινά τήν δρασή τους, όσοι
περιπατούν συνέχεια μέσα σ' αύτά, γιατί τά μάτια τους προσβάλ-
λονται από φλόγωση.

γιόγδαρτων δόδιῶν: μέ τό νά είναι τό δέρμα τῶν παπου-
τσιῶν, από νεογδαρμένα δόδια, δικαιολογεῖται περισσότερο τό
κοκάλιασμά τους από τήν παγωνιά.

Σελ. 105

δέν τούς ἄργην: δηλαδή τόν Ξενοφώντα και τόν προεστό.

στόν Ήλιο: αντός ήταν θεός τῶν Περσῶν, τόν Ἑλεγαν Μίθρα
και τόν θυσίαζαν ἀλογά.

στόν κάθε στρατηγό καὶ λοχαγό: τής ὀπισθοφύλακης δέδαια,
ἀφού εἰδαμε πώς τά ποντιάρια ήταν δῆλα δεκαεφτά.

Σελ. 106

κεφ. 6. στό Φάση: ὁ ποταμός αὐτός εἶναι ὁ Ἀράξης, πού χύνεται στήν Κασπία θάλασσα.

Φαισιαροί: αὐτό τό ὄνομα εἶχαν οἱ κάτουικοι τῆς χώρας πού ἤταν γύρω ἀπό τίς πηγές τοῦ Φάση ποταμοῦ. Βορειοδυτικά σ' αὐτή τήν περιοχή κατοικούσαν οἱ Τάοζοι καὶ δυοειδυτικότερα ἢ π' αὐτούς οἱ Χάλινθες ἢ Χαλδαῖοι, πού ἡ χώρα τους ἔφτανε ὅς τόν Εὗξεινο Πόντο.

Σελ. 107

σέ παράταξη μάχης: ὅταν ὁ ἔνας λόχος διάδιξε πίσω ἀπό τόν ἄλλο, ἡ μάχη πτέρυγα πήγαινε μπροστά καὶ ἡ ἄλλη πίσω, τότε οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν πώς ὁ στρατός ἀγεταὶ κατά κέρας. "Οταν ὅμως ὁ ἔνας λόχος δρισκόταν τοποθετημένος πλάι στόν ἄλλο, τότε τό στράτευμα ἤταν ἐπί φάλαγγος, δημιαδή κατά μέτωπο, σέ παράταξη.

Σελ. 108

ὁ Χειρίσσοφος: κι αὐτός τώρα, ὅπως καί ὁ Ξενοφῶν πρωτύτερα, χαριεντίζεται. "Ισως μάλιστα ὁ εὕθυμος τρόπος τῆς συνομιλίας τους κατόρθωσε νά διαλύσει τήν ψυχοδότητα πού εἶχε δημιουργηθεῖ ἀνάμεσά τους.

Σελ. 109

τό Μεθιέδριο: δἰ, σημ. σελ. 200

Οιταῖος: ἔτσι λεγόταν ἐπείνος πού κατοικούσε στά νότια τῆς Θεσσαλίας, στήν περιοχή τοῦ δουνοῦ Οἴτη.

Σελ. 112

κεφ. 7. στή θίση τῶν φτερῶν: φτερά (πτέρυγες) ὄνδραζαν τά μετάλλινα ἐλάσματα πού κρέμονταν στό κάτω μέρος τοῦ θώρακα.

πού κρατοῦσαν οἱ Λαζεδαιμόνιοι: τά μαχαίρια πού χρησιμοποιούσαν οἱ Λαζεδαιμόνιοι εἶχαν σχῆμα δρεπανιοῦ.

Σελ. 113

εἶχε μά λόγγη: τό δόρυ τῶν Ελλήνων, αντίθετα, εἶχε δυό:

στή μιάν ἄκρη τή μετάλλινη λόγγη πού τους χρησίμευε γιά νά γχτυποῦν τόν ἐχθρό, καί στήν ἄλλη τό σανδωτήρα, ἀπ' δπου ἔμπηγαν τό δόρυ στή γῆ.

ὁ Ἀρπασός: ποταμός, δέν ξέρομε μέ δεδαιότητα ποιός είναι. Μερικοί παραδέχονται πώς ἦταν παραπόταμος τοῦ Ἀράξη, αντός πού λέγεται τώρα Ἀρπά-Τσάν. Ἄλλοι δύνως νομίζουν πώς είναι ὁ Τσορούν, πού χύνεται στή Μαύρη θάλασσα, κοντά στό Βατούμ.

στή χώρα τῶν Σκυθηρῶν: ή χώρα αὐτή δρισκόταν στά δόρεια τῆς Ἀρμενίας.

Γνημαάδα: μερικοί νομίζουν πώς πρόκειται γιά τήν Ἐρζερούμ. Ἁταν πόλη τῆς χώρας τῶν Σκυθηρῶν.

Σελ. 114

Θήγης: σ' αὐτό τό δουνό, πού δέν ξέρομε μέ ἀκοίβεια ποῦ δρισκεται, ἔφτασαν οἱ Ἑλλήνες τό Γενάρη τοῦ 400 π.Χ.

Μάζωνες: αὐτό τό ὄνομα είχαν οἱ κάτοικοι μᾶς περιοχῆς πού δρισκόταν νοτιοανατολικά τῆς Τραπεζούντας.

Σελ. 115

κεφ. 8. στόν ποταμό: δηλαδή στόν Ἀρπασό.

ἄλλος ποταμός: δέν ξέρομε ποιόν ποταμό ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Ξενοφῶν.

Σελ. 116

σέ οὐθος μεγάλο καί μέτωπο μικρό: γι' αὐτόν τό σχηματισμό δῆ, σημείωση σελ. 201.

Σελ. 117

ὁ Ἀρχαδικός στρατός: οἱ Ἀρχάδες ἦταν τοποθετημένοι στή μέση, ἐνῷ ἐκείνοι πού ἀκολουθοῦνσαν τό Χειρίσσιοφ δρισκούνταν μπροστά, κι ἐκείνοι πού πήγαιναν μέ τόν Ξενοφώντα ἦταν στό τέλος.

Σελ. 118

στήν Τραπεζούντα: ἐκεῖ ἔφτασαν οἱ Ἑλλήνες στίς ἀρχές τοῦ Φλεβάρη τοῦ 400 π.Χ.

τῆς Συνάπης: ή πόληι αὐτῇ, πού ἦταν ἀποικία τῆς Μιλήτου, δομοσόταν οτι Μ. Αοία, στή βορινή παραλία τῆς Ηαφίας φοίνιας.

τῇ θυοίᾳ πού εἶχαν τάξις: γιά τό τάξιμο αὐτό τῶν Ελλήνων οἱ Βιοί. Τούτο, νεφ. 2, παράγ. 9.

Σελ. 119

γιὰ τὸν ἀπλό δρόμο: τά ἀγρονίσματα στό τοέξιμο ἦταν: 1) ἀπλός δρόμος ἡ στάδιο: σ' αὐτόν οἱ ἀθλητές συναγωνίζονταν τοέχοντας σέ ἀπόσταση πού εἶχε μῆρος 186 περίπου μέτρα; 2) διατάξις, στόν ὅποιο ἡ διαδρομὴ ἦταν διπλάσια ἀπό τήν προηγούμενη, ἀφοῦ ὁ ἀθλητής ἔπειτε νά γνωίσει στό μέρος ἀπ' ὅπου ξεζίνησε; 3) δόλιχος, πού ἦταν ἀπόσταση ἐφταπλάσια ἀπό τό στάδιο, καὶ 4) ὄπιλής δρόμος: σ' αὐτόν ὁ ἀθλητής ἦταν ἐποχονιμένος νά τοέχει, φροτωμένος μέ δαρεὶ ὄπλωμα.

τό παγκούάτιο: ἦταν τό ἀγρονίσμα πού εἶχε πάλαια καὶ παγκούα μαζί.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Σελ. 120

κεφ. 1. *ἀπό τούς Θορούοντας:* ή πόληι αὐτῇ ἦταν ἡ γνωστή ἀρχαία Ἑλληνική ἀποικία τῆς κάτω Ιταλίας.

ταύρωρος: ὁ Ἀναξίδιος ἦταν ἀρχηγός τοῦ στόλου τῶν Σπαρτιατῶν καὶ δομοσόταν στό Βυζάντιο.

τομῆσις: αὐτές ἦταν πολεμικά πλοῖα, πού εἶχαν τοεῖς σινέρες κουπιών. Έδει τίς χρειάζονταν γιά νά συνοδεύουν τά μετεγογνά γιά ἀσφάλεια.

Σελ. 123

κεφ. 2. *λιοῖξες:* πολεμικός λιός, πού κατοικοῦσε στά μεσόγεια τῆς Τραπεζούντας.

Σελ. 125

Ηελλήνη: πολιτεία τῆς Αγαθᾶς, πού τά ἐρείπιά τῆς δομοσόταν δευτικά στό σημερινό χωριό Ζούγα.

ψυχού: ήταν οι έλαφοι δηλισμένοι στρατιότες, δηλ. οπλικοί, 198 στή λέξη γρμῆτες.

Σελ. 127

Μνοία: χώρα τῆς βορειοδυτικῆς Μιζοᾶς Ἀσίας.

Σελ. 128

κεφ. 3. τὴν Ἐγειρά Ἀρτέμιδα: ὅτις ὄνομάζει τῇ θεά, γιατί ἔνας περίφημος ναός της ήταν στὴν Ἐφεσο, πόλη τῆς Ιωνίας χοντά στὶς ἐνοιάζεις τοῦ Καβοτρού, πρός τὰ νοτιοδυτικά τῶν Σάρδεων.

Σελ. 129

Αστραῖος: ἀπό τὴν Ἀσίνη, ἀρχαία πόλη τῆς Μεσοινίας, στὸ παλιό Ρίο.

Θησαυροῦ: αὗτό τὸ ὄνομα εἶχαν οἱ ἀποθήκες, ὅπου τοποθετοῦσαν τὰ ἀριερώματά τους ἴδιότες ἢ πόλεις. Τέτοιοι θησαυροί ἐπήλεγαν στούς Δελφούς καὶ σ' ἄλλα μέρη.

Σελ. 130

φοζόη: εἶναι ὁροπέδιο πού βρίσκεται στὸ νομὸ Ήλείας πρός Ν. τοῦ Ἐρυμάνθου. Κατὰ τὴν μυθολογία τὸ ὄνομά του τῷ μὲν ἀπό τὸν Κένταυρο Φόλο, πού ήταν φίλος τοῦ Ἡρακλῆ.

Σελ. 131

κεφ. 4. Μοσσύροιο: ὄνομάζονταν ἑτοί, ἐπειδὴ κατοικοῦσαν σὲ ξέλινους πέργονες (μόσσυν=υνος=ξέλινος πέργος).

ποδέξειος: δὲ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος μᾶς πόλης. Αὗτός εἶχε δηλισμένα προνόμια, δῆπος ἀσύντα καὶ ἀσφάλεια, καὶ εἶχε ὑποχρέωση νά φιλοξενεῖ τοὺς πρέσσοις τῆς χώρας πού ἀντιπροσώπευε καὶ νά προστατεύει τοὺς πολίτες τῆς.

ἀπίγνωτοι: αὗτοί πού κατοικοῦσαν ἀπέναντι ήταν οἱ δυτικοὶ Μοσσύροιοι καὶ ήταν ἐχθροί μὲ τοὺς πρώτους, τοὺς ἀνατολικούς, πού δέν ἀφίναν τοὺς Ἑλλήνες νά περάσουν.

Σελ. 134

ψωμά περιουσά: πρόκειται γιά παξιμάδια ἢ γαλέτες, σάν

αὐτές πού χρηματοδούν οτό στρατό.

Σελ. 134: είδος οιτηρού πού χρηματεύει γιά τροφή των ζώων, ίσως τό νταρί, τό λιανοζάλαμποκό, τό σόργο.

Σελ. 135

τεφ. 5. στοίς Χάλινδες: στή γέρα αὐτοῦ τοῦ λαοῦ ἐποκογίζεται πάρα πολλαπλά τόν Αποίλη τοῦ 400 π.Χ.

τόν Τιβαρηρῶν: αὗτοὶ ήταν φυλή του Πόντου, κοντά στοίς Χάλινδες.

Σελ. 136

κοντά στή Βαθράνων: έννοει τή μάχη οτά Κονάζα.

Σελ. 137

Κορίζας: έτοι λεγόταν δὲ ἀρχηρός τῶν Παφλαγόνων, πού έγινε στέλεχος τόν Κύρο γῆλους ἵπτεις.

Σελ. 140

τεφ. 6. στό Θερμόδοτα: είναι ποταμός τής Παφλαγονίας, πού γένεται στόν Εὔξεινο Πόντο. Σήμερα λέγεται Τερμέ-Τούλι.

στόν Ιῷη: πρόσεκται γιά ποταμό του Πόντου, πού δρισόταν ἀνάμεσα στό Θερμόδοντα καί τόν "Αἴλη". Η σημερινή του δοματία είναι Γεούζ-Ιομάζ.

στόν "Αἴλη: τόρα δομάζεται Κιζή-Ιομάζ, δημαρή κόκκινος ποταμός, ἐπειδή τά νερά του παρόνταν κόκκινο χρώμα στής πηγής, ἀπό τά γένοφ αργιλώδη στοθύματα. Είναι δὲ μεγάλητερος ποταμός τής Μ. Ασίας καί γένεται στόν Εὔξεινο Πόντο.

τόν Ηαρθένιο: είναι ποταμός τής Παφλαγονίας, πού σήμερα λέγεται Μπαρτάνη ή Ηαρτίν-Τούλι.

Σελ. 141

Ηράζινα: Ἑλληνική πόλη στόν Εὔξεινο Πόντο, ἀποικία τῶν Μεγάρων.

τά πάρει δῶρα: ἀπό τόν Κορύνα δέδαμα, ἀφού κατά τή γνώμη τῶν Ελλήνων αὗτόν ήθελε νά ξεπληρωτήσει δὲ Έχατόνυμος, μέ δοσα είπε στοίς στρατιώτες.

Σελ. 142

τὸ Σιλανό τὸν Ἀμπρακιώτην: ἔτσι λεγόταν αὐτός δὲ μάντις, γιατί καταγόταν ἀπό τὴν Ἀμπρακίαν ἡ Ἀμπρακία τῆς Ἱπείρου. Ἡ θέση τῆς πόλης αὐτῆς ἦταν κοντά στὸν Ἀραχθό ποταμό, ἵσως ἔχει πού δρισκεται ἡ σημερινή Ἀρτα.

Σελ. 143

κυζικηρός: ἦταν ἔνα χρυσό νόμισμα, πού ἰσοδυναμοῦσε μέ εἴκοσι ἀττικές δραχμές. Τό δονομά του τὸ πῆρε ἀπό τὴν πόλη Κύζικο.

φαρνάκαζος: αὐτό ἦταν τὸ ὄνομα τοῦ σατοάπη τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Φρυγίας.

ἐξαμα ἐκστρατεία: τότε πού πῆγε ὁ Δερκυλίδας στὸν Ἐλλή-
οποντο ἔχοντας τὸ ἀξίωμα τοῦ ναυάρχου, δηλαδή τὸ 411 π.Χ.

Σελ. 145

στὸ φάση ποταμό: πρόσκειται γιά ποταμό τῆς Κολχίδας, πού
ζύνεται στὸν Εὐξεινό Πόντο.

ὁ Αίγιτης: αὐτός θά ἦταν ἀπόγονος ἐκείνου πού φύλαγε στὴν
Κολχίδα τὸ χρυσόμαλλο δέρμα, τοῦ πατέρα τῆς Μήδειας.

Σελ. 146

κεφ. 7. στὸν ποταμό Φάση: ὑπάρχουν δυό ποτάμια μέ τό ὄνομα
αὐτό, τό ἔνα στὴν ζώρα τῶν Χαλύβων καὶ τό ἄλλο στὴν ζώρα τῶν
Κόλχων.

τοὺς πετροβόλησαν: γιά τά ἐπεισόδια αὐτά γίνεται λόγος στὸ
Πέμπτο Βιβλίο, κεφ. 7, παράγρ. 17, 19 καὶ 24.

Σελ. 149

οἱ ἀγορανόμοι: ἦταν ἐκεῖνοι πού εἶχαν τὴν ἐπίβλεψη στὴν
ἀγορά τῶν τροφίμων. Στό ὄρατόπεδο φέρονταν σκληρά στούς
ορατιώτες καὶ πολλές φορές τοὺς κτυποῦσαν.

Σελ. 150

τὸ κηρύκειο: ἦταν ἔνα σημεῖο ἅμβολο, πού, ὅταν οἱ κήρυκες
τό κρατοῦσαν, ἦταν ίεροί καὶ ἀπαραγαστοί. Τούς σέβονταν δὲ

καὶ ξανένας δέν τολμοῦσε νά τούς διλάφει ἢ νά τούς προσδάλει. Τό κηρύκειο είχε ἐπάνω δυό φίδια ἀντιμέτωπα.

Σελ. 151

νά καθαρίσουν: γιά νά ἔξιλεώσουν τούς θεούς πού θά είχαν δογιστεί ἀπό τή σκληρή καὶ ἄδικη συμπεριφορά τῶν Ἑλλήνων, πού σούτωσαν τούς πρέσβεις τῶν Κόλχων, γι' αὐτό χρειαζόταν ἡ θησηκευτική τελετή τοῦ καθαρισμοῦ· αὐτή γινόταν μέθυσίες.

κεφ. 8. ἡ μνᾶ: νομισματική μονάδα στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, πού ισοδυναμοῦσε μέ έκατο δραχμές τῆς ἐποχῆς ἑκείνης.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ

Σελ. 155

κεφ. 1. οἱ Παφλαγόνες: ἔτσι ὀνομάζονται οἱ κάτοικοι τῆς Παφλαγονίας. Ή χώρα αὐτή βρισκόταν στό βορινό τμῆμα τῆς Μ. Ασίας, ἀνάμεσα στή μεγάλη Φοργία, στήν Καππαδοκία, στή Βιθυνία καὶ στόν Εὔξεινο Πόντο.

Σελ. 156

ὁ Σιτάλκας: δασιλιάς τῶν Θρακῶν· συνήθιζαν νά τὸ αγούδον κάποιο τραγούδι γιά νά τόν τιμήσουν.

καρπαία: ἦταν χορός τῶν βορείων Ἑλλήνων, πιθανότατα Μακεδονίτικος.

Σελ. 157

ἡ πυρφόζη: ἔνοπλος χορός, πού συνοδευόταν ἀπό μονικό δργανο καὶ τραγούδι. Σ' αὐτόν παρουσιάζονταν δλες οἱ κινήσεις τῶν πολεμιστῶν τήν ὥρα τῆς μάχης, ἀμυντικές καὶ ἐπιθετικές. Τόν ἐπινόησε ὁ Κορητικός Πέρσιχος, ἀπό τόν δποῖο πῆρε καὶ τό δόνομα.

νά φύγει ἀπό τό στρατόπεδο: αὐτό δέδαια τό λένε εἰρωνικά, ἂν θημηθοῦμε μάλιστα τήν τύχη πού είχαν δυό ἑταῖρες, ὅταν οί

Πέρσες τοῦ Ἀρταξέρξη μπῆκαν στό στρατόπεδο τοῦ Κύρου (Αὐτά ἀναφέρονται στό Βιβλ. Πρῶτο, κεφ. 10, παράγρ. 2–3).

Ἄρμήνη: τό ἐπίνειο αὐτό ἀπεῖχε ἀπό τή Σινώπη 50 στάδια.
Η σημερινή του δονομασία είναι "Ακ-λιμάν.

ὁ μέδιμνος: ἡταν σκεῦος πού χρησίμευε γιά τό μέτρημα τῶν στερεῶν, προπάντων τοῦ σιταριοῦ, καί χωρούσε περίπου 48 κιλά.

Σελ. 158

σ' αὐτόν πού εἶχε ὁρίσει... νά θυσιάζει: βλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 1, παράγρ. 6.
νά φροντίζει γιά τό στρατό: βλ. Βιβλ. Τρίτο, κεφ. 1, παράγρ. 11–12.

Σελ. 160

κεφ. 2. [παρατηροῦσαν.....κι αὐτόν]: μερικοί ἀθετοῦν τό τμῆμα πού είναι μέσα στίς ἀγκύλες, νομίζοντας πώς ταιριάζει περισσότερο στό Βιβλίο Πέμπτο, κεφ. 6, παράγρ. 9, ἀφοῦ ἔκει μιλάει γιά τά μέρη αὐτά καί τά διέπει κανείς πλέοντας ἀπό τά Κοτύφρα στή Σινώπη κι δχι ἀπό τή Σινώπη στήν Ἡράκλεια.

Σελ. 162

τούς στρατηγούς: ἐγγούον τό Χειρίσοφο καί τόν Ξενοφώντα πού, μή θέλοντας νά πάνε ώς ἀντιπρόσωποι στήν Ἡράκλεια, ἔγιναν ἀφορμή νά ναναγήσουν τά σχέδια τῶν στρατιωτῶν γιά τή χοηματοδότησή τους.

τό λιμάνι τῆς Κάλπης: δρισκόταν ἀνάμεσα στήν Ἡράκλεια καί στό Βυζάντιο. Σήμερα ή τοποθεσία λέγεται Κερόπε.

αὐτοί: δηλ.αδή δύο Νέων καί δύο Χειρίσοφος.

Σελ. 163

τῆς Θράκης: πρόκειται γιά τή Θράκη πού δρισκόταν στή Μ. Ασία, δηλαδή τή Βιθυνία.

Σελ. 165

κεφ. 3. στή Χρυσόπολη: μιά πόλη πού δρίσκεται στά βόρεια τῆς Καλχηδόνας, κοντά στό Βόσπορο, τό σημερινό Σκούταρι.

κι ἔσχατ μεγάλα λόγια: ἐννοεῖ διφοδίηποτε τοὺς Ἀρχαδίς.

Σελ. 170

κεφ. 4. ἀρμοστής: αὐτό τὸ ὄνομα εἶχε ὁ στρατιωτικός διοικητής πού ἔστελνε ἡ Σπάρτη σέ πόλεις πού ἦταν ὑποτελεῖς τῆς ἢ τίς κατεῖχε προσωρινά.

Σελ. 172

κεφ. 5. τὴν ὁχυρή τοποθεσίαν: δῆλ. Βιβλ. Ἐκτό, κεφ. 4, παράγ. 21.

καλοσήμαιδος: τέτοιος ἦταν ὁ ἀετός, ὅταν ἐρχόταν ἀπό τὰ δεξιά.

Σελ. 175

μὲ τὰ ὄντα σας: εἶναι ψυχολογημένη ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, γιατὶ συντέλει στὸ νά κεντρίσει περισσότερο τὴν φιλοτιμία τῶν πολεμιστῶν. Κάτι πρόσωπο εἶχε κάμει καὶ ὁ Νικίας στὴ Σικελία, μονάχα πού ἐκεῖνος φώναζε ὅχι μόνο τὰ προσωπικά ὄντα σας τουμπάροιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄντα τῶν πατέρων καὶ τῆς φυλῆς τους (δῆλ. Θουνδ. Ζ', 69,2).

Σελ. 178

κεφ. 6. τοὺς ἔδειχνε στοὺς στρατιῶτες: αὐτό τὸ ἔκανε γιά νά τοὺς δώσει νά καταλάδουν πόση ἀξία θά εἶχε ἡ ἴδρυση μᾶς πολιτείας σ' αὐτήν τὴν θέση.

πού τό ὄσκασε: γιά τῇ συμπεριφορά αὐτή του Δέξιππου μᾶς μῆλησε ὁ Ξενοφῶν στὸ Βιβλίο Πέμπτο, κεφ. 1, παράγ. 15.

Σελ. 181

καταστραφῆσαι: δι Δέξιππος ἔκανε δ.τι μποροῦσε νά τοὺς καταστρέψει, ἀφοῦ πῆρε τό καράδι πού τοὺς ἔδωσαν οἱ Τραπεζούντιοι, γιά νά μαζέψουν μ' αὐτό ἄλλα νά τοὺς μεταφέρουν στήν πατρίδα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΙΚΟΝΩΝ, ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Προτομή τοῦ Ξενοφώντα	σελ.	7
2. Χάρτης τῆς πορείας τοῦ Κύδου καὶ τῆς ἐπι- στροφῆς τῶν Μυρίων	»	12 – 13
3. Τύποι στρογγυλῆς ἀσπίδας	»	18
4. Ποδήσις ἀσπίδα	»	19
5. Ξίφος κλασικῆς ἐποχῆς	»	24
6. Λαβές ξίφους	»	25
7. Χάρτης τῆς πορείας τῶν Μυρίων ἀπό τὰ Κού- ναξα ὥς τὸν Τίγοντα	»	31
8. Η τιάρα (ὅρθια καὶ γερτή)	»	38
9. Ασύτης ἡγεμόνας	»	39
10. Θώρακας ἀπό χαλκό	»	42
11. Θώρακας μὲν παραστάσεις χαιραμένες στίγ- πίσο πλευρά	»	43
12. Τετράδραχμο μὲ τῇ μορφῇ τοῦ Τισσαφέροντο ..	»	59
13. Ἐφιππος πολεμιστής, γυνώντας πρός τὰ πίσω, χτυπά μὲ τὸ τόξο τὸν ἔχθρο πού τὸν κυνηγάει ..	»	66
14. Ἐλλήνες ὅπλίτες	»	67
15. Τετράπλευρο πλαίσιο. Πλαίσιο μὲ ἔξι λόχους ..	»	70
16. Λόχοι σέ διάφορους σχηματισμούς	»	71
17. Πελταστής	»	74
18. Πέρσης τοξότης	»	75
19. Οπλίτης	»	86
20. Κέρας, διπλός αὐλός, σάλπιγγα	»	87
21. Τό πέρασμα τοῦ Κεντρίτη ποταμοῦ	»	94 – 95
22. Ἀκόντιο μὲ θηλιά	»	97
23. Σαλπιχτής	»	97
24. Στατήρας (νόμισμα) τοῦ Τιρίβαζου	»	100
25. Μάχη Ἐλλήνων καὶ Περσῶν	»	101
26. Περικνημίδες	»	112
27. Ἐλληνικά κράνη	»	113
28. Κράνη ἐλληνικά	»	128
29. Κήρουνας πού κρατάει τὸ κηρούκειο	»	129

30. Ἔλληνας ὁπλίτης ἔτοιμος γιά μάχη	»	140
31. Δαρεικός (περσικό νόμισμα)	»	141
32. Ἀσπίδα, θώρακας, ξίφος καὶ κράνος	»	176
33. Αἰχμές δοράτων	»	177

Οι ἔγχρωμες εἰκόνες τοῦ βιβλίου παραχωρήθηκαν πρόσθυμα ἀπό τὴν
«ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ Α.Ε.»

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Εἰσαγωγή	Σελ.	5 – 11
Βιβλίο Πρώτο, Περιληψη	»	14 – 15
Βιβλίο Δεύτερο, (Κεφ. 1–6) Μετάφραση	»	16 – 47
Βιβλίο Τρίτο, (Κεφ. 1–5)	»	48 – 79
Βιβλίο Τέταρτο, (Κεφ. 1–8)	»	80 – 119
Βιβλίο Πέμπτο, (Κεφ. 1–8)	»	120 – 154
Βιβλίο Ζεκτό, (Κεφ. 1–6)	»	155 – 183
Βιβλίο Ζεβδομό, Περιληψη	»	184 – 185
Σημειώσεις	»	187 – 212
Κατάλογος εύκρονων, χαρτῶν καὶ διαγραμμάτων	»	213 – 214

ΕΚΔΟΣΗ Γ', 1978 (III) ΑΝΤΙΤ. 185.000 – ΣΥΜΒΑΣΗ 3031/7-3-78

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΜΙΧΑΗΛ ΕΥΡΕΝΙΔΗΣ Ο.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΤΣΑΒΡΙΑΣ Κ. ΣΙΑ Ο.Ε.

ΟΕ
ΔΒ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Δημόσιας